

ŞEHİRCİLİK

VE MUTLU SEHIR

ULUSLARARASI
AKADEMİK BİLDİRİLER
INTERNATIONAL ACADEMIC PAPERS BOOK

ULUSLARARASI
AKADEMİK BİLDİRİLER
INTERNATIONAL ACADEMIC PAPERS BOOK

Aralık 2019, KOCAELİ

KARTEPE ZİRVESİ 2019
ŞEHİRCİLİK VE MUTLU ŞEHİR
BİLDİRİLER KİTABI

ISBN : 978-605-5116-76-7

Kocaeli Büyükşehir Belediye Başkanlığı
Karabaş Mah. Salim Dervişoğlu Cad. No:80 41040 İzmit / Kocaeli
T: 0262 318 10 00
www.kocaeli.bel.tr

Yayın Sahibi

Tahir BÜYÜKAKIN
Kocaeli Büyükşehir Belediye Başkanı

Genel Koordinatör

Balamir GÜNDOĞDU

Yayın Kurulu:

Prof. Dr. Haluk SELVİ
Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN
Prof.Dr. Yılmaz BİNGÖL
Prof. Dr. Dilek DEMİRBAŞ
Prof. Dr. Veysel BOZKURT
Dr. Hasan AYDINLIK
Raşit FİDAN
Hayriye SÖZER
Muzaffer SABUR

Tasarım

RNA

Bu kitabın tüm yayın hakları Kocaeli Büyükşehir Belediyesine aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. İzinsiz çoğaltılamaz ve basılamaz.
Bu eserdeki yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
KOCAELİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'nin KÜLTÜR HİZMETİDİR. PARA İLE SATILAMAZ.

ÖNSÖZ

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi ev sahipliğinde, 25-27 Ekim tarihleri arasında Kartepe’de gerçekleşen **Kartepe Zirvesi 2019**, yetkin kurumların paydaşlığında, insanlığın geleceği adına sosyal ve siyasi meseleleri tanımlamak, çözüm önerileri geliştirmek misyonunu üstlenmiştir. Her yıl dünyayı ve insanlığı ilgilendiren bir ana temayla toplanan Kartepe Zirvesi, bu yıl da tüm dünyayı ilgilendiren **“Şehircilik ve Mutlu Şehir”** temasını ele aldı.

Her sekiz kişiden birinin şehirde yaşadığı, şehir hayatında yaşam kalitesini doğrudan belirleyen alanlarla ilgili sorunların büyük bir ivme kazandığı günümüzde **“şehircilik”** konusu tüm dünya için ortak bir insanlık meselesidir. Bu konuda inisiyatif alan etkili kurum ve organizasyonlardan biri olarak Kartepe Zirvesi’nin bu meseleye kayıtsız kalmaması beklenemezdi.

2019 yılı tamamını **“Şehircilik ve Mutlu Şehir”** olarak seçerek şehirlinin mutluluğunu esas alan bir başlangıç noktası koymak istedik. Şehri ve şehirliliği doğru anlamının, aslında dünyaya dair meseleleri doğru anlama ve yorumlama fırsatı sunduğu düşüncesiyle; **“bulanlar arayanlardır”** diyerek düzenlediğimiz Kartepe Zirvesi 2019’da mutlu şehirlere giden yeni yollar bulmayı amaçladık.

“Mutlu Şehir” kavramı bizim için bir ideal ve vizyondur. Şehirleşmenin bugünü ve yarını açısından “Mutlu Şehir” ideali tüm insanlık için ortak bir hedef niteliği taşımaktadır. Bu ideal için gösterilen her çaba, insanlık adına duyulan sorumluluğun bir parçasıdır. Bizler de bu sorumluluğun bilinciyle Kartepe Zirvesi 2019’da Türkiye’den ve dünyadan pek çok bilim insanı, uzman, sivil toplum temsilcisi, entelektüel, politika yapıcı ve medya mensubunu bir araya getirdik.

1 Açılış Oturumu, 4 Özel Oturum, 14 Panel-Konferans, 13 Akademik Oturum, 4 Vaka Kritik, 2 Forum, 1 Çalıştay gerçekleştirerek, şehirlerimizin daha mutlu olması için buluştuk. Çünkü “Mutlu Şehir”, insanları mutlu etmeyi hedefler. Aslanan insandır. Bu doğrultuda bizler de yeni bir paradigma oluşturma yolunda ilk adımları atmak için harekete geçerek mutlu şehre çıkan yeni yollar aradık ve daha birçok yeni yollara Kocaeli’den ışık tuttuk.

Zirve sonucunda elde edilen bilgi ve bulguları **“Kartepe Zirvesi 2019 Deklarasyonu”** şeklinde hazırlayarak Birleşmiş Milletler başta olmak üzere ilgili tüm kurum, kuruluş ve uluslararası kamuoyuyla paylaşmaktan gurur duyuyoruz.

Zirve’nin en önemli çıktılarından biri de hiç kuşkusuz elimizdeki bu bildiri kitabıdır. Yoğun bir emeğin ürünü olan bu eser ile “Mutlu Şehir” idealine ulaşmak için kuramsal temel yanında pratik çözüm önerileri sunulmaktadır. Bizler de buradan aldığımız entelektüel destek ile tüm çalışmalarımızı **“sürekli iyileştirme”** kapsamında değerlendirecek, var olanla yetinmeden sürekli olarak **“daha iyi”** için gerekli çalışmalar yürüteceğiz.

Yurtiçi ve yurt dışından yoğun ilgi göstererek Kartepe Zirvesi 2019’a değerli araştırma, görüş ve önerileri ile katkı sunan tüm bilim insanlarına şükranlarımı sunuyorum.

Doç. Dr. Tahir BÜYÜKAKIN

Kocaeli Büyükşehir Belediye Başkanı

GENEL KOORDİNATÖR / GENERAL COORDINATOR

Balamir GÜNDOĞDU

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreteri
Kocaeli Metropolitan Municipality General Secretary

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt University

Dr. Ali YEŞİLDAL

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi
Kocaeli Metropolitan Municipality

Prof. Dr. Veysel BOZKURT

İstanbul Üniversitesi
İstanbul University

Dr. Cemil ARSLAN

Marmara Belediyeler Birliği
Genel Sekreteri
Secretary General Of Marmara
Municipalities Union

Prof. Dr. Dilek DEMİRBAŞ

İstanbul Üniversitesi
İstanbul University

Raşit FİDAN

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanı
Head Of Department Social Affairs Of
Metropolitan Municipality Kocaeli

Prof. Dr. Haluk SELVİ

Sakarya Üniversitesi
Sakarya University

Hayriye SÖZER

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi
Kültür Sanat ve Konservatuar
Şube Müdürü
Kocaeli Metropolitan Municipality
Cultural Art and Conservatory
Branch Manager

Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN

Kocaeli Üniversitesi
Kocaeli University

Dr. Hasan AYDINLIK

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi
Genel Sekreter Yardımcısı
Assistant Secretary General
Kocaeli Metropolitan Municipality

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC BOARD

Prof. Dr. Hamza ATEŞ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Istanbul Medeniyet University

Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt University

Prof. Dr. Veysel BOZKURT
İstanbul Üniversitesi
Istanbul University

Prof. Dr. Dilek DEMİRBAŞ
İstanbul Üniversitesi
Istanbul University

Prof. Dr. M. Murat ERDOĞAN
Türk Alman Üniversitesi
Turkish-German University

Prof. Dr. Nihat ERDOĞMUŞ
Yıldız Teknik Üniversitesi
Yıldız Technical University

Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Dr. Carl HADDRELL
Uluslararası Saraybosna Üniversitesi
International University Of Sarajevo

Prof. Dr. Jawed HUSSAIN
Birmingham City Üniversitesi
Birmingham City University

Prof. Dr. Kemal İNAT
Sakarya Üniversitesi
Sakarya University

Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA
İstanbul Üniversitesi
Istanbul University

Prof. Dr. Şükrü KARATEPE
Sabahattin Zaim Üniversitesi
Sabahattin Zaim University

Prof. Dr. Ruşen KELEŞ
Ankara Üniversitesi
Ankara University

Prof. Dr. Fuat KEYMAN
Sabancı Üniversitesi
Sakarya University

Prof. Dr. Lisa Law
James Cook Üniversitesi
James Cook University

Prof. Dr. Jonathan LIU
Londra Regent's Üniversitesi
Regent's University London

Prof. Dr. Murat OKCU
Süleyman Demirel Üniversitesi
Süleyman Demirel University

Prof. Dr. Tarkan OKTAY
Medeniyet Üniversitesi
Istanbul Medeniyet University

Prof. Dr. Ila PATNAIK
Hindistan Finans ve Politika Enstitüsü
India National Institute Of Public
Finance and Policy

Prof. Dr. Haluk SELVİ
Sakarya Üniversitesi
Sakarya University

Prof. Dr. İbrahim SİRKECİ
Londra Regent's Üniversitesi
Regent's University London

Prof. Dr. Nazif SHAHRANI
Indiana Üniversitesi
Indiana University Bloomington

Prof. Dr. Murat ŞEKER
İstanbul Üniversitesi
Istanbul University

Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN
Kocaeli Üniversitesi
Kocaeli University

Prof. Dr. Abdulkadir ŞENKAL
Kocaeli Üniversitesi
Kocaeli University

Prof. Dr. Halit YANIKKAYA
Gebze Teknik Üniversitesi
Gebze Technical University

İÇİNDEKİLER

ÇOCUK, YAŞLI VE ŞEHİR

YAŞ DOSTU ŞEHİRLER KAPSAMINDA YAŞLILAR İÇİN YAŞAM DÜZENLEMELERİ	16
Prof. Dr. Aylin Görgün BARAN	

ÇOCUKLAR İÇİN ÇIKMAZ SOKAĞIN SUNDUĞU OLANAKLAR

	36
--	----

Prof. Dr. Ahmet MUTLU

ÇOCUK VE ŞEHİR	50
----------------	----

Dr. Olgun GÜNDÜZ

ENGELSİZ ŞEHİR

ENGELSİZ KENTLER: ERİŞEBİLİRLİK ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME	60
---	----

Prof. Dr. Mehmet AKTEL

Dr. Öğretim Üyesi Şerafettin ERTEN

ENGELLİLİK SOSYOLOJİSİ BAKIŞ AÇISINDA ENGELLİLİK VE KENT YAŞAMI	70
--	----

Prof. Dr. Esra BURCU SAĞLAM

Dr. Öğretim Üyesi Levent TAŞ

DAHA FAZLASI İÇİN TASARIM	78
---------------------------	----

Prof. Dr. Osman TUTAL

KADIN VE ŞEHİR

KENT ÇALIŞMALARINDA TOPLUMSAL CİNSİYETİN ÖNE ÇIKARILMASI GEREĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNMEK	89
---	----

Prof. Dr. Ayşegül BAYKAN

ŞEHİRDE KADIN	96
---------------	----

Prof. Dr. Ayşe CANATAN

CONTENTS

THE CHILDREN, THE ELDERLY AND THE CITY

LIFE ARRANGEMENTS FOR ELDERLY IN THE SCOPE OF AGE FRIENDLY CITIES _____	17
Prof. Dr. Aylin Görgün BARAN	

THE OPPORTUNITIES OF THE DEAD-END STREETS FOR CHILDREN _____	37
Prof. Dr. Ahmet MUTLU	

CHILD AND CITY _____	51
Dr. Olgun GÜNDÜZ	

UNENCUMBERED CITY

BARRIER-FREE CITIES: AN EVALUATION WITHIN THE FRAMEWORK OF ACCESSIBILITY _____	61
Prof. Dr. Mehmet AKTEL Dr. Ğretim yesi Şerafettin ERTEN	

DISABILITY AND CITY LIFE FROM THE PERSPECTIVE OF THE SOCIOLOGY OF DISABILITY _____	71
Prof. Dr. Esra BURCU SAĞLAM Assist. Prof. Levent TAŞ	

DESIGN FOR MORE _____	79
Prof. Dr. Osman TUTAL	

WOMEN AND THE CITY

THINKING ON THE NEED FOR PRIORITISING THE GENDER ASPECT IN URBAN LANDSCAPE STUDIES _____	88
Prof. Dr. Ayşegül BAYKAN	

WOMEN IN THE CITY _____	97
Prof. Dr. Ayşe CANATAN	

İÇİNDEKİLER

ŞEHİRDE ATIK YÖNETİMİ VE SIFIR ATIK SIFIR ATIK YAKLAŞIMI İLE KENTSEL KATI ATIK YÖNETİMİ	106
Prof. Dr. Nihal BEKTAŞ Serpil ÖZTAŞ	
BELEDİYE ATIK YÖNETİMİ VE SIFIR ATIK	118
Dr. Öğretim Üyesi Aliye Suna ERSES YAY	
ŞEHİR KİMLİĞİ	
KARS'TA XIX-XX. YY'DA BALTİK ÜSLUPLU MİMARİ YAPILARIN ŞEHRE ETKİSİ	132
Doç. Dr. Cengiz ATLI	
KENT VE HEGEMON GÜÇ: TAŞKENT ÖRNEĞİ	152
Doç. Dr. Ayşe Çolpan YALDIZ	
KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NDE KENTSEL KİMLİĞİN GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN OLUŞUMU	177
Dr. Elmira OTAR Mendybayev Birlik	
ŞEHİR SUÇLARI VE ŞEHİR GÜVENLİĞİ	
KENT GÜVENLİĞİ VE SUÇ KORKUSU: BURSA ÖRNEĞİ	187
Prof. Dr. Serpil AYTAÇ	
SUÇ EKONOMİSİ KAPSAMINDA TÜRKİYE'DE KAÇAKÇILIK İLE MÜCADELE POLİTİKALARININ EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	196
Doç. Dr. Zeynep Müjde SAKAR	

CONTENTS

WASTE MANAGEMENT IN CITIES AND THE GOAL OF ZERO WASTE

MUNICIPAL SOLID WASTE MANAGEMENT WITH ZERO WASTE APPROACH _____ 107

Prof. Dr. Nihal BEKTAŞ
Serpil ÖZTAŞ

MUNICIPAL WASTE MANAGEMENT AND ZERO WASTE _____ 119

Assist. Prof. Aliye Suna ERSES YAY

URBAN IDENTITY

XIX-XX IN KARS THE EFFECT OF BALTIC STYLE ARCHITECTURAL BUILDINGS ON THE CITY _____ 133

Assoc. Prof. Cengiz ATLI

CITY AND THE HEGEMON POWER: THE CASE OF TASHKENT _____ 153

Assoc. Prof. Ayşe Çolpan YALDIZ

THE EVOLUTION OF FACTORS THAT INFLUENCE THE DEVELOPMENT OF URBAN IDENTITY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN _____ 176

Dr. Elmira OTAR
Mendybayev BIRLIK

CITY CRIMES AND URBAN SECURITY

URBAN SAFETY AND FEAR OF CRIME: THE CASE OF BURSA _____ 186

Prof. Dr. Serpil AYTAÇ

SCOPE OF THE CRIME COMBATING TRAFFICKING IN TURKEY ECONOMIC POLICIES AND ITS IMPACT ON ECONOMY _____ 205

Assoc. Prof. Zeynep Mütde SAKAR

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİLERİN KARIŞTIĞI ŞEHİR SUÇLARI VE KAMU GÜVENLİĞİ _____	206
Doç. Dr. Y. Furkan ŞEN	
TECRİT EDİLMİŞ KENTLER: GÜVENLİK ENDİŞESİ VE ÖZGÜRLÜK KAYBI _____	216
Mehmet Niyazi TANILIR	
ŞEHİRDE GÖNÜLLÜLÜK KENTLERDE GÖNÜLLÜLÜĞÜN GELİŞTİRİLMESİ NOKTASINDA HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN ROLÜ _____	230
Prof. Dr. Muharrem ES Arş. Gör. Kubilay ÇAKICI	
KAMU YÖNETİMİNDE GÖNÜLLÜLÜK _____	250
Doç. Dr. Bedrettin KESGİN	
ŞEHİRLEŞME VE YAPILAŞMA MUTLU KENTLER VE KENTSEL DAYANIM _____	260
Prof. Dr. Tülin VURAL ARSLAN	
ŞEHİRLEŞMEDE KÜRESEL DURUM _____	268
Prof. Dr. Davut DURSUN	
MUTLU BİLGE ŞEHİR _____	292
Prof. Dr. Ahmet Haluk PAMİR	
BİR KOMŞULUK VE YERLEŞME BİRİMİ OLARAK TÜRKİYE'NİN ŞEHİRLEŞME POLİTİKASINDA "MAHALLE" NİN YENİDEN İNŞASI _____	304
Prof. Dr. Hasan YAYLI Dr. Öğr. Üyesi Refik YASLIKAYA	

CONTENTS

CITY CRIMES AND PUBLIC ORDER: THE CONTEXT OF SYRIANS IN TURKEY _____	207
Assoc. Prof. Y. Furkan ŞEN	
SEGREGATED CITIES: THE OBSESSION ABOUT SECURITY AND THE LOSS OF LIBERTY _____	217
Mehmet Niyazi TANILIR	
VOLUNTEERING AT THE CITIES	
THE ROLE OF CITIZEN ASSOCIATIONS IN THE DEVELOPMENT OF VOLUNTEERING IN THE CITY _____	231
Prof. Dr. Muharrem ES Research Assistant Kubilay ÇAKICI	
VOLUNTARINESS IN PUBLIC ADMINISTRATION _____	251
Assoc. Prof. Bedrettin KESGİN	
THE CITY AND THE SETTLEMENTS	
HAPPY CITIES AND URBAN RESILIENCE _____	261
Prof. Dr. Tülin VURAL ARSLAN	
GLOBAL SITUATION IN URBANIZATION _____	269
Prof. Dr. Davut DURSUN	
THE ‘HAPPY’ AND WISE CITY _____	293
Prof. Dr. Ahmet Haluk PAMİR	
RECONSTRUCTION OF “NEIGHBORHOOD” AS A VICINAGE AND SETTLEMENT UNIT IN TURKEY’S URBANIZATION POLICY _____	305
Prof. Dr. Hasan YAYLI Assist. Prof. Refik YASLIKAYA	

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE’DE KENTSEL DÖNÜŞÜM ALGI VE MEMNUNİYET ARAŞTIRMASI	314
Doç. Dr. Hasan Hüseyin TAYLAN	
YAPAY ZEKA VE MUTLU ŞEHİR	
YAPAY ZEKAYLA SOSYAL MEDYADAN ŞEHİR VERİSİNİ “DİNLEMEK”	326
Prof. Dr. Murat OKCU Doç. Dr. Mehmet ALBAYRAK Doç. Dr. Kamil TOPAL Doç. Dr. Gökhan TURHAN Doktorant Volkan ALTINTAŞ	
YAPAY ZEKA VE ŞEHİR GÜVENLİĞİ: GÜNÜMÜZ ŞEHİR İNŞASINDA YAPAY ZEKANIN ROLÜ VE ÖNEMİ	346
Doç. Dr. Y. Furkan ŞEN Doğanay YURTOĞLU	
MAKİNE ÖĞRENMESİ YÖNTEMLERİ KULLANILARAK JEODEMOGRAFİK KÜMELEME	369
Dr. Öğr. Üyesi Emine YAMAN	

CONTENTS

THE PERCEPTION, SATISFACTION AND EXPECTATIONS OF URBAN TRANSFORMATION IN TURKEY _____ 315

Assoc. Prof. Hasan Hüseyin TAYLAN

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND HAPPY CITY

LISTENING TO URBAN BIG DATA BY ARTIFICIAL INTELLIGENCE _____ 327

Prof. Dr. Murat OKCU

Assist. Prof. Mehmet ALBAYRAK

Assist. Prof. Kamil TOPAL

Assist. Prof. Gökhan TURHAN

Doctorand Volkan ALTINTAŞ

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND CITY SECURITY: THE ROLE AND IMPORTANCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CONTEMPORARY CITY CONSTRUCTION _____ 347

Assoc. Prof. Y. Furkan ŞEN

Doğanay YURTOĞLU

GEODEMOGRAPHIC SEGMENTATION USING MACHINE LEARNING ALGORITHMS _____ 368

Assist. Prof. Emine YAMAN

ÇOCUK, YAŞLI VE ŞEHİR

THE CHILDREN, THE ELDERLY AND THE CITY

YAŞ DOSTU ŞEHİRLER KAPSAMINDA YAŞLILAR İÇİN YAŞAM DÜZENLEMELERİ

Prof. Dr. Aylin Görgün BARAN

Hacettepe Üniversitesi

abaran@hacettepe.edu.tr

Özet

Dünya nüfusunun giderek yaşlanması karşısında daha iyi yaşam koşullarını sağlamak üzere alınacak tedbirlerin önemli olduğu görülmektedir. Günümüzde yaşının yaşayabileceği mekanların üretimine ağırlık verilmektedir. Bu nedenle şehir yaşamda yaşlı bireylerin yaşamını kolaylaştıracak ve hizmetlere erişimini sağlayacak uygulamaların önemi artmaktadır. Bununla birlikte şehir mekanları yalnızca yaşlılara hitap eden bir tarzda değil tüm yaş gruplarını içerecek kurumsal ve mimari bir tarzda düzenlenmeli ki, her yaştaki bireyin şehrin hizmet ve imkanlarına erişimi kolay olsun. Bu konuda kamusal mekanizmaların ve yerel yönetimlerin sorumluluğu ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından “yaş dostu toplum” kavramı üzerinden “yaş dostu kent” kavramı geliştirilmiştir. Aşağıda belirtilen maddeler yaş dostu toplumu (age friendly society) tanımlayan hususlardır:

1. Kapasitelerini, yeteneklerini, verebileceklerinin farkına varan,
 2. İhtiyaçlarına ve seçimlerine karşılık verebilen,
 3. Fikirlerine ve yaşam tarzlarına saygı gösteren,
 4. Kırılgan olanları mutlak koruyan,
 5. Toplum yaşamının her alanına ve anına katılmayı teşvik eden her tür politika, hizmet, oluşum ve yapının bulunduğu toplumlara “yaş dostu toplum” denilmektedir.
- Yaş dostu şehir (age friendly cities) ise şehrin hizmet ve olanaklarına erişim ve kullanılabilirlik kast edilmektedir.

Bu bildiride yaş dostu şehir kapsamında yaşlıların şehrin hizmet ve olanaklarına erişebilmesi ve yararlanabilmesi için yerel yönetimlerin neler yapması gerektiği üzerinde duracağız. Amacımız yaşlı bireyin aktif katılımını gerektiren onun sağlığını, yaşam doyumunu dikkate alan sosyal ve topluma katılım açısından bir şehir yaşamının nasıl olması gerektiğini ortaya koymak ve bu konudaki uygulayıcıların işlerini kolaylaştırmaktır. Bu çerçevede yaşlıların şehir yaşamına aktif ve hizmetlere erişebilmek için nelerin yapılması gerektiği hakkında BM'nin “yaş ilkeleri”,

DSÖ'nün 2005-2006 yılında gündemine aldığı "yaş dostu şehirler" projesi ile bağlantılı "yaş dostu şehirler" dokümanlarından yararlanılmaktadır. Böylelikle bu çalışmada, Eskişehir ve Amasya gibi yaş dostu çalışmalar yapan belediyelerin uygulamalarından söz edilerek öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: yaş dostu toplum, yaş dostu şehir, sosyal katılım, kent yaşamı.

LIFE ARRANGEMENTS FOR ELDERS IN THE SCOPE OF AGE FRIENDLY CITIES

Abstract

It is seen that the precautions to be taken in order to provide the better living conditions against the ever-aging world population. Today, it is focused on the creation of spaces where the elders may live. Therefore, the importance of practices, which ease the lives of elders and provide elders to access to necessary services, is increasing. However, urban spaces should be arranged not only in an architectural style to address the needs of elders but also include all age groups so that every people from all ages could easily access to services and opportunities of the city. The responsibility of public mechanisms and local administrations is coming into prominence in this respect. In this frame, "age friendly city" concept was developed through "age friendly society" concept by the World health Organization. The following articles are the essential terms constituting the age friendly society:

The societies including any policy, service, entity and structure that;

1. Become aware of their capacities, skills and possible contributions,
2. Meet their needs and choices,
3. Show respect to ideas and life styles,
4. Absolutely protect the fragile ones,
5. Promote to participate in every fields and every moment of community life are called "age friendly society".

Age friendly city means the availability and access to the services and opportunities of the city.

What the local administrations should do for elders to access to the services and opportunities of the city in the scope of age friendly city will be addressed in this declaration. It is aimed to define an urban life involving the active participation of elders and paying attention to the health and life satisfaction of elders and simplify the job of executives in this subject. In

this frame, the “age principles” of UN related to the works to provide the active participation in urban life and access to services for elders and the “age friendly cities” documents related to the “age friendly cities” Project included in 2005-2006 agenda of DSÖ are used. Thus, the practices of municipals such as Eskişehir and Amasya which implement age friendly activities are mentioned and accordingly the recommendations are presented in this study.

Keywords: Age friendly society age friendly cities, social participation, urban life.

GİRİŞ

İnsan yaşamı birbirini tamamlayan süreçlerden geçer. Bu süreçler bireyin artarda ilişkisel bir biçimde geçtiği dönemlerden oluşur. Dönemlerin her biri bireyin yaşamında bir tortu ya da kalıntı bırakılır. Bu tortu ve bakiyelerle birlikte insan yaşamını bütünleyen bir durumdan söz edilir. Sosyolojik açıdan bu dönemler diyalektik olarak birbirini tetikler ve beklenmedik bir durum olmadıkça süreçsel olarak insan yaşamının devamlılığını sağlar. Yaşlanma ise bu süreçsel gelişmelerin doruk noktasını oluşturur. Bu noktaya ulaşmak için her bir dönemi yaşam kalitesine ve insan sağlığına asgari koşullarda uygun biçimde geçirmek için çaba göstermek gerekir. Birikim ve deneyimlerle dolu bir yaşlanma için bu şarttır.

Günümüzde yaşlı nüfus hızla artmaktadır. Bu artış hem ulusal hem de küresel bazda kendini göstermektedir. TÜİK, 2018 verilerine göre, dünya nüfusunun 2018 verilerine göre %9.1’ni yaşlı nüfus oluşturmaktadır. En yüksek yaşlı nüfus oranına sahip ilk dört ülke sırasıyla %28.4 ile Japonya, %23.2 ile Monako, %22,4 ile Almanya gelmekte ve onu %21.7 ile İtalya takip etmektedir. Türkiye’de 2018 yılında yaşlı nüfusu **7 milyon 186 bin 204 kişi** olmuştur. Bu nüfusun oranı henüz %8.8 olarak birçok ülkenin gerisindedir. Ancak bu oranın 2023 yılında %10,2 olacağı tahmin edilmektedir. Türkiye’de 2018 yılında yaşlı nüfusun %62,2’si 65-74 yaş arasında, %28,6’sı 75-84 yaş kategorisinde ve %9,2’si 85 ve daha yukarı yaş grubunda yer almaktadır. Buna göre 2018 yılında yaşlı nüfusun %44,1’ini erkek nüfus, %55,9’unu ise **kadın** nüfus oluşturmaktadır. Türkiye’de 100 yaş ve üzerinde 5 bin 202 yaşlı olduğu tespit edilmiştir.

Küresel düzeyde, 2005 ve 2030 yılları arasında 85 yaş ve üzeri nüfusun %151 olması beklenirken 65 yaş ve üstü nüfusun %104 ve 65 yaş altı nüfusun 21% artacağına yönelik projeksiyonlar yapılmaktadır. 2020’de Avrupa nüfusunun dörtte biri 65 yaş ve üstü olacaktır ve 65 ve 80 yaş arası olanların oranı 2010 ve 2030 arasında Avrupa nüfusunun yaklaşık 40%’ına ulaşacağı ifade edilmektedir (Abad, 2014; Powell, 2011; Powell, 2014). Bu noktada nüfusun yaşlanması demek, bir nüfusun yaş yapısının değişerek o nüfustaki çocukların ve gençlerin payının azalması ve yaşlı insanların payının giderek artması anlamına gelmektedir.

Dünya nüfusunun giderek yaşlanması karşısında daha iyi yaşam koşullarını sağlamak üzere alınacak tedbirlerin önemli olduğu görülmektedir. Günümüzde yaşlının yaşayabileceği mekanların üretimine ağırlık verilmektedir. Bu nedenle kentsel yaşamda yaşlı bireylerin yaşamını kolaylaştıracak ve hizmetlere erişimini sağlayacak uygulamaların önemi artmaktadır. Bununla birlikte kent mekanları yalnızca yaşlılara hitap eden bir tarzda değil tüm yaş gruplarını içerecek bir mimari, sosyal yaşam ve hizmetler üretimi bakımından düzenlenmeli ki her yaştaki bireyin kentin hizmet ve imkanlarına erişimi kolay olsun. Bu konuda kamu kurumlarının ve yerel yönetimlerin sorumluluğu ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışmanın hareket noktasını yaş dostu şehirler çerçevesinde yaşlılara yönelik yaşam düzenlemelerine ilişkin nelerin yapılabileceği konusu oluşturmaktadır. Bunun için Türkiye’de yaşlıların kentsel yaşamın tüm hizmet ve imkanlarına erişebilmeleri adına Dünya Sağlık Örgütü tarafından geliştirilen yaş dostu şehir ve yaşlı dostu çevre kavramları çerçevesinde, Avrupa Kentsel Şartı 2 (2008) ve Yeni Kentsel Gündem ve Bogota Taahhüdü (2016) ilkeleri, şehir hakkı kavramı ile biraraya getirilip ilişkilendirilerek uygulamalı örnekler üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır. Çalışmanın amacı, yaşlılar açısından şehirde daha mutlu bir yaşam sürdürebilmeleri için aktif vatandaş anlayışına yönelik bir şehirlilik hakkının varlığını ortaya koymak ve kent yöneticilerini bu konuda daha duyarlı hizmet ve yatırımlar yapmaya çağırmaktır. Söz konusu bu çalışma metot açısından mevcut literatür üzerinden bir analiz denemesini oluşturmaktadır. Bu kapsamda önce yaş dostu toplum, şehir hakkı, Avrupa Kentsel Şartı ve yeni kentsel gündem konuları üzerinde durulmakta sonra Dünya Sağlık Örgütü’nün yaş dostu kent ve yaşlı dostu çevre kavramlarına değinilmekte ve sonra da sonuç ve değerlendirme kısmında yaş dostu küresel kent ağına üye olan Amasya ve Eskişehir örnekleri üzerinden değerlendirmeler yapılmaktadır. Şimdi yaş dostu toplum kavramının ne anlama geldiğine bakalım.

Yaş Dostu Toplum

Küresel anlamda da 85+ nüfus atmaktadır. Bu artış refah devletleri için büyük sorun teşkil etmezken az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından yatırımların rasyonel yapılmasını gerektirmektedir. Çünkü sanayileşmiş ülkelerin nüfusu yaşlanmadan önce zenginleşmiş olduklarını oysa gelişmekte olan ülkelerin ise zenginleşmeden önce yaşlandıkları ifade edilmekte bu yüzden tüm ülkelerin yaşlanmanın artışı ile olası risk ve tehlikelere karşı hazırlıklı olmaları vurgusu yapılmaktadır (Görgün Baran 2017; Powell ve Khan, 2013; Phillipson, 2003). Bu açıklamalar yaşlanma konusunda gelişmekte olan ülkelerde işlerinin daha zor olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Hem yaşlı bireylerin kendi çabaları hem de hükümetlerin yapısal çabaları yaşlanmayı sorun olmaktan çıkarabilir. Yaşlıların toplum yaşamına aktif olarak katılımını sağlamak üzere ifade edilen unsurlar aşağıda verilmiştir (Ersoy ve diğerleri, 2011, s.21):

1. Kapasitelerinin, yeteneklerinin, verebileceklerinin farkına varan,
2. İhtiyaçlarına ve tercihlerine karşılık verebilen,
3. Fikirlerine ve yaşam tarzlarına saygı gösteren,
4. Kırılğan olanları mutlak koruyan,
5. Toplum yaşamının her alanına ve anına katılmayı teşvik eden her tür politika, hizmet, oluşum ve yapının bulunduğu toplumlara “yaş dostu toplum” denilmektedir.

Yaş dostu kent kavramı ise Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2006 yılında belirlenen bir program olup aktif ve sağlıklı yaşlanmayı amaçlayan uluslararası bir çaba olarak görülmektedir. Yaş dostu kent, başta çocuklar ve engelliler olmak üzere tüm kent sakinlerinin yararı için düzenlemelerin yapıldığı ve tedbirlerin alındığı kentsel bir yaşam alanını ifade etmektedir.

Bireyler farklı bölgelerde yaşamlarını geçirebilir, farklı tercihlerde bulunabilir ama nihayetinde yaşadığı mekanı kendi yaşamına uygun hale getirebilir ya da yaşadığı mekan her yaştaki bireye uygun biçimde dizayn edilebilir. Bu kapsamda her mekanın bir yaşam kültürü, her kültürün de bir mekanı söz konusudur. Kenti bu yaşam kültürü açısından değerlendirmek gerekir. O halde yalnızca yaşlılar için değil her yaş grubu için yaş dostu mekanların oluşturulması söz konusudur. Kent yetkililerinin, her yaştaki bireye hitap edecek erişilebilir ve yaşam kalitesini yükseltecek bir hizmet ve olanak sunma görev anlayışına sahip olması beklenmektedir.

Kent yazın alanında kullanılan “yaş dostu şehir” ya da “yaşlı dostu şehir” kavramlarının çok açıklayıcı olmadığı ifade edilmektedir. Oysa bu kavramsallaştırmanın kent yöneticilerinin yaşlılar için hangi hizmet ve fırsatları sunmaları ve nasıl bir politika geliştirmeleri konusunu gündeme getirir. Bu anlayış önemli olmakla birlikte yaşlıların içinde buldukları ortamla olan ilişkilerinin yalnızca kent yaşamı ile sınırlı kalmasına yol açtığından, konunun “yaşlı dostu çevre” kavramsallaştırılması bağlamında daha geniş bir perspektifle değerlendirilmesi gerekmektedir (Görgün Baran ve Şaritaş, 2018, s.137). Yapılan çalışmalarda (Alley ve diğerleri, 2007; Tiraphat, 2017), yaşlı dostu çevre kavramı ile şehir yaşamında yaşlıların hareket kabiliyetlerini yüksek tutacak ve çeşitli etkinliklere katılımını sağlayacak fırsat ve olanakların yaratılması, erişim ve ulaşımalarının kolaylaştırılması böylece yaşam kalitelerinin yükseltilmesi anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla şehirde yaşayan her bireyin yaşamını kolaylaştıran uygulamalar dikkate alınmakla birlikte yaşlı dostu çevre kavramıyla yaşlıya daha özel bir önem verilmesine göndermede bulunmaktadır. Bunu pozitif ayrımcılık olarak insan hakları çerçevesinde değerlendirebiliriz. Bu açıklamalar çerçevesinde önce sosyolojik açıdan kent hakkı ya da kentlilik hakkı anlayışı minvalinde sonra da yaş dostu şehir ve yaşlı dostu çevre kavramlarının ne anlama geldiğine bakalım.

Şehir Hakkı (Right to the City)

Günümüzde kentlerin gittikçe kalabalıklaşması, kozmopolit bir yapı kazanması, farklı sosyo-ekonomik düzeyler arasındaki açıklık, giderek derinleşen bir yabancılaşma ve sorumluluk duygusundan uzaklaşma ve yoğun bir aidiyetsizlik duygusu beraberinde çeşitli problemlerin yaşanmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu sorunlar karşısında yerel yönetimlerin zorlandığı ve sorunlara nasıl bir çözüm getirileceği düşüncesini önemli hale gelmektedir. Keza 2009 yılında yapılan Kentleşme Şûrasında şehir halkında bir kentlilik bilincinin gelişmesi için öncelikle kentlerin fiziksel ve toplumsal çevrelerinin iyileştirilmesi ve yaşanılan şehre aidiyet duygusunun kazandırılması gerektiği vurgulanmış ve bunun kent halkının birlikte refahı için kaçınılmaz olduğu üzerinde durulmuştur (Mutlu ve Yücel-Batmaz, 2013, s.48). Sözü edilen bu konular kent hakkı kavramını gündeme getirmektedir. Şehir hakkı hem kentteki insanı hem de onun yaşama durumuna göndermede bulunur. Şehir hakkı kavramının demokrasi ile olan bağı bu noktada kurulduğunda karşımıza kentlilik bilinci meselesini çıkarır. Kentlilik bilinci, bireyin yaşadığı kente aidiyet duyma ve kentin yaşamında söz sahibi olmayı getirir. Bu bakımdan yaşadığı kentte söz sahibi olması ve toplumsal katılımının sağlanması demokrasinin bir gereği olarak görülmektedir. Şehir hakkı kavramı önce H. Lefebvre daha sonra ise D. Harvey tarafından kullanılmıştır. Lefebvre (2017), şehir hakkını, adil ve yaşanılabilir bir şehir hakkı olarak değerlendirmekte ve bir haykırış, bir talep olarak şehrin tüm imkan ve hizmetlerine bütün bireylerin eşit biçimde erişiminin sağlanması, karar alma süreçlerine katılımının gerçekleştirilmesi, temel hak ve özgürlüklerin tümünün hayata geçirilmesi olarak tanımlar. Harvey ise bu kavramın basit bir hukuki talep olmadığını belirterek kendimizi değiştirmek, kenti değiştirmek ve kendimizi belirlemek hakkı olarak niteler. Bu kapsamda şehir hakkı bir “talep etme” hakkıdır. Bu hak, bireysel olmaktan çok kolektif bir haktır. Çünkü kenti yeniden biçimlendirmek üzere ortaklaşa bir gücün kullanımı söz konusudur. Şehir hakkının öznesini ise şehirde yaşayanlar oluşturmaktadır. Şehir hakkı ortak bir hak olarak bu hakların sağlıklı bir biçimde işlemesi ve gerçekleştirilmesi için dayanışma ve işbirliğine ihtiyaç duyar. Bunun için özerk ve demokratik yönetim çerçevesinde bir hukuk devletinin varlığı gerektirir (Mutlu ve Yücel-Batmaz, 2013, s.71-72;). Harvey’e (2006) göre, şehir hakkı bugün siyasi ve ekonomik içerikli elit ve küçük bir grubun elindedir ve bu grup kent hakkını önemsemeyen ve kent alanlarını kural dışı kullanımına açan bir anlayışla hareket etmektedir. Oysa Harvey, kenti kentte yaşayanlar (yöneticiler de dahil tüm paydaşlar) inşa etmeli ve tekrar yapma özgürlüğüne sahip olmalıdır, der (Salan-Gül, 2013, s.274). Dolayısıyla şehirdeki hem değişim değerinin hem de mülkiyet ilişkilerinin sorgulanması göz ardı edilemez. Harvey (2002, s.218-219), şehir hakkının ya da kentsel hakkın, şehirde yaşayanların çıkarlarını korumak ve geliştirmek üzere tasarlanmış olduğunu belirtmekte ve şehirdeki çelişkiyi vurgulayarak bunu sermaye üzerinden değerlendirmektedir.

Böylece kentteki kümelerin oluşturduğu yaşam farklılıklarına dikkat çekmekte ve bir **sosyal adalet** ilkesiyle hareket edilerek farklılıkların eritilmesini değil bu farklı kümelerin kendini yeniden üretmesinin desteklenmesini sağlayacak ve farklılıklara saygı gösterilecek uygulamaların hayata geçirilmesini ön plana almak gerektiğini belirtmektedir (Sallan Gül, 2013, s.275). Manuel Castells ise kentteki toplumsal hareketleri ekonomi-politik açıdan sınıf temelinde ele alarak, kent sorununun odağına kolektif tüketimi ve tüketimin etrafında cereyan eden mücadeler yerleştirmiştir (Güler, 2012, s.51). Dolayısıyla şehir hakkını hem bir katılım hakkı hem de demokrasinin bir gereği olarak görmüştür. Ayrıca şehir hakkı, insanların yaşadıkları yere yani kente sahip çıkmalarıyla ilgili olduğu vurgulanmıştır.

Yeni Kentsel Gündem ve Şehir Hakkı

Öte yandan Avrupa Kent Konseyi tarafından 18 Mart 1992 yılında kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı (2008) kent ve kentli haklarını gündemine almış ve Madde 11’de belirtildiği üzere “Avrupa kentleri ve kasabaları kentlilere aittir ve bu yerleşimler gelecek nesillere aktarılması gereken sosyal, ekonomik ve kültürel değerlerdir”. Avrupa Kent Konseyi Şartını dikkate alarak 2016 yılında Ekvator’un Kito kentinde küresel çapta devlet yetkililerinin biraraya gelmesiyle “Yeni Kentsel Gündem” kabul edilmiştir (Erim 2008). Böylelikle Yeni Kentsel Gündem ve Bogota Taahhüdü kapsamında 2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri çerçevesinde, 2036 yılına kadar sürdürülebilir kentsel gelişmeye yönelik dönüştürücü taahhütleri sürülmüştür. Bu taahhütlerin 26. ve 32. Maddeleri; yaş ve cinsiyet farklılıklarına duyarlı insan merkezli, insan haklarını gözetken, özgürlükleri eksiksiz sunan ve birlikte yaşam kültürünü önceleyen, istihdam, eğitim, sağlık, sosyal entegrasyon başta olmak üzere yönetimin her kademesinde bütüncül bir konut politikası ve kent anlayışını öngörmektedir. Ayrıca 39. Madde “çoğunlukla kadınların, kız çocuklarının, çocukların, yaşlıların ve korunmasız grupların basılıca mağdurlardan olduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak, kentlerde ve insan yerleşimlerinde tüm vatandaşların sosyal ve ekonomik katılımını mümkün kılacak nitelikte şiddet ve tehdit korkusu olmayan güvenli sağlıklı kapsayıcı ve emniyetli yaşam alanları oluşturmayı taahhüt etmektedir” (Yeni Kentsel Gündem 2016, s.24-26). Bu taahhütler BM’nin Yaş Dostu Kent Rehberi ve BM’nin Yaşlılık ilkeleri ile örtüşerek birbirini bütünleyen ilişki bir anlayışı sergilemektedir.

Şehir hakkı, şehirde yaşayan insanların yaşamlarını ve çıkarlarını korumak geliştirmek anlamında kullanılırken aynı zamanda güç ilişkilerinin dağılımını adaletli hale getirmek ve geliştirmek üzere tasarlandığı üzerinden durulmaktadır. Güler’e (2012, s.54-55) bu haklar kullanıcılarına bir yandan yaşadıkları şehre ilişkin düşüncelerini ve kentsel aktivitelerini tanımlamak için kullanıcı haklarını doğururken, öte yandan yaşanabilir konutların, yeşil alanların ve diğer hizmetlerin rasyonel ve adil bir biçimde kullanımını da içermektedir. Keza şehirde yaşayan insanların şehre

ait haklarının neler olduğunu bilme ve onun üzerinde karar sahibi olma hakkı bir özne olarak başkalarının yaşadığına saygılı ve sorumlu olma ilkesini de getirir. Şu halde şehir mekanlarında yaşayanlar orada yaşamaktan doğan haklarını bilen ve yaşadıkları mekanın düzenlenmesinde söz sahibi olan kimselerdir. Kentsel haklar kavramı, şehirde yaşayanların ve özellikle şehrin çeperlerinde yaşam mücadelesi veren ve tehdit altında olan farklı yaşam koşullarına sahip yoksulları, kadınları, çocukları, yaşlıları, etnik azınlıkları, göçmenleri ve cinsel farklılığından dolayı dışlanan ve ötekileştirilen ve şehrin sunduğu imkanlardan yararlanamayan toplumsal kesimleri korumayı öncelikli bir amaç olarak taşımaktadır (Güler, 2012: 53-54). Bu noktada şehir yaşamını yönlendirenlerin yalnızca güçlü ve iktidar sahibi olmaları yeterli değil özellikle kentin bizzat yaşayanı olan kesimlerin yönetime, karar mekanizmalarına katılmasının sağlanması öngörülmektedir.

Böylelikle şehir hakkı sosyal adalet ve katılımcı demokrasi kavramları ile değerlendirilebilecek bir kavram olup kentlilik bilincini oluşumunu gerektirir. Şehirdeki bu farklı kümeler hem yerel yönetimleri hem de merkezi yönetimin illerdeki temsilcilerini ilgilendirmekte ve yöneticilerin hizmet sunma bakımından toplumsal adalet ilkesiyle daha çok mesai harcamalarını gerektirmektedir. Şimdi şehir hakkı kavramından yaş dostu şehir-yaşlı dostu çevre kavramına geçelim.

Yaş Dostu Şehir-Yaşlı Dostu Çevre

Kent yaşamı sanayi devrimiyle tarih sahnesine daha güçlü bir biçimde yerleşmesi modernleşme sürecinin bir sonucudur. Kuşkusuz modern dönem öncesinde eski ve orta çağlarda kentler ve kent yaşamı mevcut olmakla birlikte bugünkü konumu itibarıyla kent yaşamının sanayi devriminin üretim ilişkileriyle açığa çıktığını belirtmek gerekir. Bu kapsamda kent, mal ve hizmetlerin üretimi, nüfusun artışı, işbölümü ve meslekleşmenin farklılaşması, uzmanlaşma, bireyselleşmenin ön plana alınması, resmi ve profesyonel ilişkilerin gelişmesi, bürokratik hukuki kullarının yaşama geçirilmesi bakımından kısıt alandan farklılaşmaktadır. Ancak günümüz kentleri, bir yandan hizmet üretiminin çeşitlenmesi ve modern bir yaşamın sürdürülmesine işaret ederken öte yandan kalabalıklaşma, birincil sosyal ilişkilerin azalması, bireyin yalnızlaşması, alt sosyo-ekonomik düzeyde yaşayanların birçok hizmete erişimde yaşadığı sorunlar, yaşlı bireylerin yaşamasına imkan tanımayan barınma, konut ve ulaşım koşulları, sosyal-kültürel faaliyetlere katılımını zorlaştıran sorunlar kent yaşamını karmaşa ve kaosa sokmakta, bireylerin yaşam kalitelerinin düşmesine neden olmaktadır. Giderek artan nüfus kentin yaşam alanlarını çeperlere kadar uzatmış hatta çeperin dışına taşımıştır. Durum böyle olunca merkez-çevre arasındaki eşitsizlikler belirgin hale gelmiştir. Modern kentin gökdelenleri, bir

arada yaşıyan insanları fiziki olarak yakınlaştırırken aynı zamanda sosyal ilişkiler bakımından birbirinden uzaklaştırmıştır. Kent yaşamı hava kirliliği, yoğun trafik, kalabalıklaşma gibi birçok olumsuzluğu getirmiş olmakla birlikte eğitim imkanları, sağlık hizmetleri, sanat ve kültürel faaliyetlerin görece çokluğu, eğlence merkezleri açısından halen cazipliğini sürdürmektedir (Hatt ve Diğerleri 2002, s.33-34; Harris ve Ullman 2002, s.56). Bununla birlikte kentlerde, özellikle büyük kentlerde görüldüğü üzere kentte yaşıyan çok farklı kültürel özelliklere sahip kümeler söz konusudur. Yaşlılar da bu kümelere birini oluşturmakta ve kentin yalnızları olarak birçok problemi bünyesinde barındırmaktadır.

Kent yaşamının kendine özgü bir kültür oluşturduğu kentin yalnızca demografik ve fiziki yapılanma ile sınırlandırılmayacağını belirten, Wirth (2002, s.84), kentleşme olarak nitelenen durumun bir yaşam biçimi olduğundan söz eder. Bu açıdan kentin fiziksel alt yapısının geliştirilmesi kent halkı için önemli olmakla birlikte yaşlıların kentte alışkın oldukları yaşam tarzını sürdürebilmeleri için uygun hizmet ve mallara ulaşma, kültürel ve sanatsal merkezlerin etkinliklerini takip etme ve eğlence mekanlarını kullanma bakımından kentin kendine özgü bir yaşam tarzının bulunduğunu vurgulanmaktadır. Kısaca kentin nüfusu ve fiziksel yapılanması kentleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Kentin üretim yapısına bağlı olarak bir yaşam biçimini gerektirdiği üzerinde durulmaktadır.

Yaş dostu şehir kavramını tetikleyen nedenlerin başında dünya nüfusu içinde yaşlı nüfusunun artış göstermesi ve demografik hareketliliğin farklılaşmasının getirdiği sorunlar yer almaktadır. Yaşlı insanların toplumda önemli roller üstlenebilecekleri gerçeğinden hareketle yetkililerin yaşlanmaya bağlı olarak etkin politikaları yaşama geçirebilmesi için içinde bulunduğu şehrin yapısını çok iyi bilmesi, analiz etmesi gerekir. Böylelikle yaş dostu şehir, aktif yaşlanmayı des-

tekleyen, kapsamlı ve erişilebilir bir kentsel çevreye işaret etmekle birlikte yaşlı bireylerin rahat ve kolay bir biçimde toplumun diğer kesimleriyle uyumlu bir yaşam sürebilecekleri ortam ve mekanların sağlanmasını, temiz, güvenli, yaşanabilir ve sürdürülebilir kentsel yaşamı öncelemektedir (Aslan ve diğerleri, 2013, s.9).

Küresel çapta giderek yaşanan bir dünya nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak için Birleşmiş Milletler, 1982 yılında Viyana’da, 2002 yılında ise Madrid’de “dünya yaşlanma toplantıları” yapmıştır. 2050 yılında 2 milyarı aşacak olan dünya yaşlı nüfusuna ilişkin konut, gelir, kuşaklararası dayanışma, sosyal ilişkiler, toplumsal katılım, yaşlı güvenliği, yaşlı bakımı gibi konularda vakit geçirilmeden gerekli olan yatırımların yapılması ve var olan uygulamaların iyileştirilmesi için gerek bölgesel gerekse bölgelerarası çalışmaların yapılmasını önclemiştir. Bu açıdan BM, “Yaş Dostu toplum” ve “Yaş Dostu Şehir” kavramlarını üretmek üzere konunun önemine dikkat çekilmiştir Ayrıca “Yaş Dostu Şehir Küresel Ağı” oluşturulmuştur. Bununla birlikte Yaş Dostu Şehirler Rehberini yayınlamıştır. Buna göre, yaş dostu şehirler ağına katılmak için “age friendly” adresindeki başvuru formu doldurulmakta, Belediye yönetiminin yetkili kıldığı uzmanlar tarafından DÖS’ye, ağa katılma bağlılığını ve sürekli iyileşme çalışmalarında bulunacağını taahhüt edecek bir resmi yazının sunulması istenilmektedir. Sonra yerel yetkililer, DÖS’i tarafından belirlenen planlama, uygulama, değerlendirme ve sürekli iyileştirme başlıklarını kapsayan bir süreci izlemeleri gerekir. Bu bağlamda yaş dostu şehirler ve yerel yönetimlerin sorumluluklarını belirten ölçütlerin neler olduğuna ilişkin sekiz ölçüt geliştirilmiştir. Kent yaşamının gereklilikleri olan temel ölçütler sekiz başlıkta toplanmakta ve bu başlıkların altında yapılması gerekenlerin sıralanmaktadır (Aslan ve diğerleri, 2011; Ersoy ve Diğerleri, 2013). Biz bu başlıkların alt başlıklarından birkaç örnek vererek sekiz ölçütü açıklamaya çalışacağız.

1. Dış mekanlar ve Binalar: Kamuya açık alanların temiz ve memnuniyet verici olması, bakım ve güven verici olması, kaldırımların, yaya geçitlerinin yolların kesişim noktalarının, bisiklet yollarının cadde ve sokakların aydınlatılması, hizmetlere erişilebilir olması, yaşlıların alışverişte sıra beklememeleri için özel kasa sistemlerinin olması, asansörler, merdivenler rampalar, tuvaletler yaşlının ve engellinin erişimine uygun olmalıdır.

2. Ulaşım: Toplu taşıma güvenli ve saatlerinin belli olması ve ücretlerinin sabitlenmesi, sürücüler duraklarda iniş-binişleri kolaylaştırmalı, araçlar bakımlı olmalı ve oturma yerleri bulunmalı, güzergahları hizmete erişim noktaları dikkate alınarak ayarlanmalı, hastane, otogar, hava limanı, alışveriş merkezleri vb. gibi yerler gözetilerek düzenlenmelidir. Yolların bakımlı ve trafik işaretlerinin görünebilir noktalara konulması, trafik akışının düzenli olması ve otoparkların bulunması, temiz ve güvenli olması gerekmektedir.

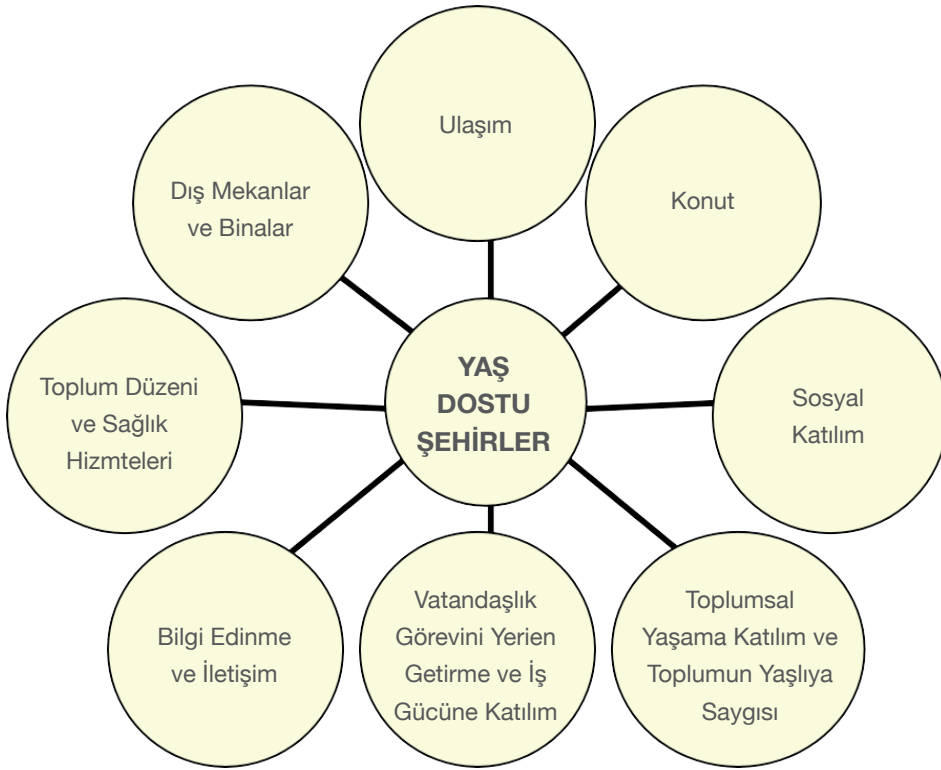

3. Konut: hizmetlere ve kentin merkez noktalarına yakın ve güvenilir yerlere inşa olmalı ya da stoklanmalıdır. Konutlar sağlam ve işlevsel olacak biçimde inşa olmalıdır. Evde bakım hizmetleri yeterli ve destekleyici hizmetler mevcut olmalıdır. İç mekanlar ve bina yüzeyleri hareket için kısıtlayıcı olmamalı, yaşlıların ihtiyaçları göz önüne alınarak ev içi kullanım araç ve gereçleri dizayn edilmelidir.

4. Sosyal Katılım: Çeşitli etkinlik ve aktiviteler için buluşma/bir araya gelme mekânları uygun şekilde konumlanmış olmalı, erişilebilir, iyi ışıklandırılmış ve kamu ulaşım ağının kolayca ulaşabildiği yerlerde olmalıdır. Yaşlı insanların oluşturduğu farklı kesimlere hitap etmek üzere aktivitelerin çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Yaşlı insanlarda içinde olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin rekreasyon merkezleri, okullar, kütüphaneler, toplum merkezleri gibi yerel toplum mahallerinde bir araya getirilmesi sağlanmalıdır. Sosyal izolasyon tehdidi altında olan kişiler için tutarlı ve düzenli bir sosyal yardım imkanı olmalıdır.

5. Toplumsal yaşama dahil olma ve toplumun yaşlıya saygısı: Kamu, gönüllü kuruluşlar ve ticari kuruluşlar sürekli olarak yaşlı insanlara hizmet kalitesini artırmak ve daha iyi hizmet götürebilmek için düzenli biçimde çalışmalıdırlar. Hizmet personeli nazik, saygılı ve yardımsever olmalıdır. Yaşlı insanlar medyada sıkça yer almalı, olumlu olarak betimlenmeli ve yaşlılar hakkında basmakalıp klişelerden vazgeçilmelidir. Telefon cevaplama hizmetleri bilgileri yavaşça vermeli, her defasında karşıdakinin anlayıp anlamadığını kontrol eden mekanizmalar oluşturulmalıdır. Cep telefonları, radyo, televizyon, bankamatik ve diğer cihazlar büyük tuşlu ve harf ve rakamlar büyük olmalıdır.

Grafik 1: Yaş Dostu Şehirlerin Ölçütleri

Kaynak: Ersoy ve diğerleri (2011) Yaşlı dostu kent: Amasya. *Amasya Üniversitesi ve Kalkınma Bakanlığı Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı*, Proje No: TR83/2011/DFD/ 004. Amasya. Ve Aslan ve Diğerleri (2013) Yaşlı Dostu Şehirler: Kavramsal Çerçeve ve Örneklerle Değerlendirmeler. Türk Geriatri Derneği, Ankara: Güneş Tıp Kitapevi.

6. Vatandaşlık görevini yerine getirme ve iş gücüne katılım: Gönüllü yaşlılar için kişisel maliyetleri karşılamak amacıyla eğitim, tanımlama, rehberlik ve tazminlerle beraber esnek iş seçenekleri bulunmalıdır. Yaşlı işgücünün nitelikleri desteklenerek teşvik edilmelidir. Yaşlı insanlar için esnek ve ortalama geliri iş olanaklarının desteklenmesi gerekmektedir. Yaşlı insanlar için kendi başlarına yapabilecekleri işler teşvik edilmeli ve desteklenmelidir. Yaşlı işgücü için emeklilik sonrası eğitim programları uygulanmalıdır.

7. Bilgi edinme ve iletişim: Tüm yaştaki toplum üyelerine temel ve etkili bir iletişim sistemi ulaşmalıdır. Bilginin düzenli ve yaygın dağılımı sağlanmalıdır, koordine edilmiş, merkezileştirilmiş bir erişim sağlanmalıdır. Yaşlı insanların ilgisini çekebilecek düzenli bilgiler ve yayınlar sunulmalıdır. Sosyal izolasyon riskin içinde olan kişiler için güvenilir bireyler tarafından bire bir bilgi akışı sağlanmalıdır.

8. Toplum desteği ve sağlık hizmetleri: Sağlık için yeterli derecede sağlık ve toplumsal destek hizmetleri bulunmalıdır. Evde bakım hizmetleri sağlık olduğu kadar kişisel bakım ve ev işlerini de kapsmalıdır. Sağlık ve sosyal hizmetler uygun bir şekilde yerleştirilmeli ve tüm ulaşım biçimleri tarafından erişilebilir olmalıdır. Sağlık ve sosyal hizmetler güvenilir bir şekilde kurulmalı ve tüm kesimler tarafından erişilebilir olmalıdır. Yaşlı insanlar için sağlık ve sosyal hizmetler hakkında güvenilir ve erişilebilir bilgi sağlanmalıdır. Tüm yaşlardan gönüllü hizmetler teşvik edilmeli ve desteklenmelidir. Yeterli sayıda ve erişilebilir defin alanları bulunmalıdır. Yaşlı insanların kırılabilirliği ve kapasiteleri de dikkate alınarak toplumsal acil durum planlamaları tekrar ele alınmalıdır.

Yaş Dostu Şehrin Ölçütleri Grafik 1.'de de görüldüğü üzere yerel yönetimler mevcut sekiz ölçüt çerçevesinde envanterlerini yapıp, yaş dostu şehirler küresel ağına katılma şansına sahip olabileceklerdir. 2007 yılı itibarıyla bu küresel ağa katılım gösteren ülke sayısı 22, kent sayısı ise 145'dir (Aslan ve Diğerleri, 2013). Küresel anlamda tüm ülkelerin şehirleri bu ağa üye olabilirler ve "Yaş Dostu Şehir" olma yolunda verilen sözler çerçevesinde çalışmalar yapabilirler. Bu konuda engel teşkil edecek bir kural bulunmamaktadır. Yaşlı Dostu Şehirler Küresel Ağının başlıca görevleri şöyle sıralanmıştır (Ersoy ve diğerleri 2011; s.24):

1. Katılımcı kentlerin Dünya Sağlık Örgütü ve birbirleriyle olan bağlantılarını sağlamak,
2. Bilgi ve iyi uygulamaların değişimini kolaylaştırmak,
3. Yaşlı kişilerin yaşamlarını kolaylaştırmak için uygun, sürdürülebilir ve az maliyetli çabaları teşvik etmek ve büyütme,
4. Konu ile ilgili teknik destek ve eğitim olanakları sağlamak.

Yaş dostu şehir kavramından yaşlı dostu çevre kavramına geçildiğinde, Dünya Sağlık Örgütü (DÖS) sağlığı, bireyin iyi-olma hali olarak tanımlarken aynı zamanda bedensel ve fizyolojik yapıyla birlikte fiziksel ve sosyal çevrenin de dikkate alınması gerektiğine işaret etmektedir. DSÖ, bireylerin özellikle yaşlılık döneminde sağlıklı, bağımsız, otonom yani kendi kendine yetebilen bir biçimde yaşamlarını sürdürebilmeleri için erişilebilir, adil, sosyal içermeci, emniyetli, güvenli ve destekleyici olacak şekilde fiziksel ve sosyal ortamlarının yaşlı dostu çevre düzenlemeleri ile mümkün olabileceğini ileri sürmektedir (Görgün-Baran ve Sarıtaş 2018, s.137-138; WHO, 2016).

Birleşmiş Milletler Yaşlılık İlkeleri

Öte yandan daha önce de ifade edildiği üzere, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BM) 1982 yılında Dünya Yaşlılar Asamblesi için toplandığı Viyana’da “Yaşlılık İlkelerini” geliştirmiş ve bunu 2002 yılında Madrid’de “Uluslararası Yaşlanma Eylem Planına” yerleştirmiştir. BM Yaşlı İlkeleri (Güler, 2017, s.190-191) çerçevesinde konuya bakıldığında beş farklı ilkenin kent yaşamıyla ilgili olduğu görülür.

1.Bağımsızlık ilkesinde, yaşlı bireylerin bağımsız olarak yaşamlarını asgari koşullarda sürdürebilmeleri için bir gelire sahip olmaları ya da durumlarına uygun gelir getirici bir işte çalışmaları, yaşadıkları çevre onların kapasitelerini geliştirebilmelerine fırsat ve olanak sunmalı, mümkün olduğunca uzun süreli kendi evlerinde ve aile ortamında yaşamalı,

2.Katılım açısından, toplumla ilişkilerini sürdürebilmeleri ve topluma aktif bir biçimde katılmaları, bilgi ve deneyimlerini genç kuşaklarla paylaşma ortamlarının bulunması, gönüllü faaliyetlere katılımının sağlanması,

3.Bakım ilkesinde, yaşlı bireylerin bakımlarının aile ve toplum tarafından karşılanması, huzurevi gibi mekanlarda kültürel farklılıklara hassasiyet göstererek yaşamlarını sürdürmeleri ve aynı zamanda fiziksel, mental ve ruhsal iyiliği kazandıracak ve bunun sürekliliğini sağlayacak biçimde sağlık bakımına sahip olmaları,

4.Kendini gerçekleştirme ilkesinde, yaşlının aslında bir işe yaradığını hissedecek bir biçimde yetenek ve becerilerine uygun fırsatlar yaratılarak onu hayata bağlayacak uğraşlar içinde olması,

5. İtibar/Saygınlık ilkesi çerçevesinde yaşlı bireyler itibar görmeli ve güven içinde yaşamalı, sömürüden uzak, ayrımcılığa, sosyal dışlanmaya, ihmal ve istismara uğramamaları, olumsuz kalıp yargılara göre etiketlemeden toplum içinde rahat ve huzurlu bir biçimde yaşamaları.

Belirtilen bu ilkeler doğrultusunda tüm paydaşların üstüne düşen görevi yapmaları gerektiği ifade edilmektedir. Bu çerçevede WHO’nün (2006) yaş dostu çevre için belirlediği ilkeler ile BM’nin yaşlılar için saptadığı ilkelerin birbiri ile örtüştüğü görülmektedir. Yaşlı dostu olarak oluşturulacak bir çevrede yaşlı bireylerin bağımsız davranma, bakım, topluma katılım, kendini gerçekleştirme ve itibar konuları yaşlıların aktif, sağlıklı ve iyi olma durumları etkilediği ileri sürülebilir. Yaşlı bireylerin yaşam kalitelerinin artırılması ve yaşamdan doyum sağlayabilmeleri için bugün şehirlerde nasıl bir yaşam sürdürülmesi gerektiği konusuna “yaş dostu çevre ilkeleri” ile BM’nin “yaşlılık ilkelerini” bir araya getirerek yerel yöneticilerin dikkatlerini çekmek istiyoruz. Çünkü her iki belge de yaşlıların aktif yaşamlarını sağlamaya ve yaşam kalitelerini artırmaya yönelik bilgileri içermektedir. Özellikle BM’nin yaşlılık ilkeleri olan bağımsızlık, katı-

lim, bakım, kendini gerçekleştirme ve itibar ilkelerinin Yaş Dostu Kent Rehberindeki hizmetler olan dış mekanlar ve binalar, ulaşım, konut, sosyal katılım, toplumsal yaşama dahil olma ve toplumun yaşlıya saygısı, vatandaşlık görevini yerine getirme ve iş gücüne katılım, bilgi edinme ve iletişim, toplum desteği ve sağlık hizmetleri ile bütünleştirilerek hizmet verilmesi önem taşımaktadır. Bu konuda yerel yönetimlerin; yaşlılık ilkeleri ile şehir rehberindeki ölçütleri dikkate alan bir politika geliştirmeleri ve bunun her yaştaki insanın insan hakkı olduğu odağından hareketle yaşam kalitelerinin yükseltilmesini hedeflemeleri kaçınılmaz gözükmetedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Yaşlı nüfusu giderek artmaktadır. Bu artışın nedenleri arasında tıbbi teknoloji ve farmakolojik gelişmeler, beslenme biçiminde bilinçlenme, organik beslenme ve doğaya dönük yaşama anlayışının yaygınlaşması, spor ve egzersiz yapma imkan ve hizmetlerinin gelişmesi ve bireylerin bu konuda bilinçlenmesi, bebek ölümlerindeki azalma, doğum oranında düşüş gibi faktörler bulunmaktadır. Öte yandan küresel anlamda yaşlanma açısından giderek problem haline gelen yoksulluk, sağlık harcamalarının yükselmesi, yalnızlık ve izolasyon, damgalanma/etiketlenme, sosyal dışlanma, ihmal ve istismar, şehir hizmet ve imkanlarından yararlanamama gibi konular yaşlılığı dezavantaja dönüştüren ve sorun oluşturan alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu sorunların farkında olan birçok belediye yetkilileri konuya duyarlı yaklaşmakta ve gerekli önlemleri alarak hayata geçirmektedir. Türkiye’de Eskişehir, Amasya, İstanbul ve Bursa Nilüfer Belediyeleri gerek BM’nin Yaşlı ilkelerine gerekse DSÖ’nün yaş dostu çevre rehberindeki ilkelere duyarlı olduklarını yaş dostu şehir küresel ağına katılarak ortaya koymaktadırlar. Sözü ettiğimiz belediyeler kendi sahip oldukları yerel kaynaklarını dikkate alarak (örneğin, tarım, iklim, jeo-termal, su kaynakları, tarihi ve turistik mekanlar vb. gibi) çevre düzenlemelerini yaşlı dostu çevre olacak biçimde yapmaya özen göstermektedirler. Örneğin, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi “Yaş Dostu Şehir Projesi” geliştirmiştir. Bu kapsamda Tural ve Üstün (2019), kentte araştırmalar yapılmış ve “Yaş Dostu Şehirler Rehberi”ne göre ölçütler dikkate alınarak Eskişehir bu ölçütlere göre değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler, özellikle dış mekanlar, binalar, ulaşım ve konut konusunda yapılmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre Eskişehir dünya gelişmiş kentleri ile rekabet edecek biçimde kentin yaşam alanlarını dizayn edildiğini ancak dış mekanlar açısından bazı yeşil alanlara, bir yerden öteki yere yer değiştirmede ulaşım imkanlarına ve merkezdeki tuvaletlere erişimde yaşlı ve engellilerin zorluk yaşadıkları tespit edilmiştir. İdari ve ticari binalara erişim ve iç mekanların her yaştaki bireylerin erişimine uygun olduğu özellikle tuvaletlerin engelliler, yaşlılar ve engelli sandalyeli bireylerin erişimini kolaylıkla sağladığı tespit

edilmiştir. Özellikle büyük alış-veriş merkezlerindeki konfordan (otoparklar, dış ve iç mekan aydınlatılması) halkın çok memnun olduğu saptanmıştır. Ancak küçük alışveriş mekanlarda aynı konforun bulunmadığı turnikelerin ve zeminin kayganlığının risk oluşturduğu ifade edilmektedir. Öte yandan sağlık hizmetlerine erişim, ulaşım açısından bir sorunun yaratmadığı otoparklarının küçük düzeltmelerle Rehberdeki ölçütleri karşılayabileceği vurgulanmıştır. Sosyo-kültürel yapılar ile dini yapılara ulaşım ve iç mekânların kullanımı kısmi olarak Rehberdeki standartlara uygun olduğu belirlenmiştir. Ulaşım konusunda toplu taşıma olanaklarının yeterli ve erişilebilir olduğu, tramvay ve otobüs ücretlerinin istikrarlı bulunduğu saptanmıştır. Porsuk çayı çevresinde yalnızca yaşlıların değil gençlerin de kullanabilecek yaşam alanlarının ve hobi bahçelerinin bulunduğu gözlemlenmiştir. Eskişehir’de güvenli bir şehir hayatı söz konusu olmakla birlikte halen yaşlılarla gençleri bir araya getiren yeşil alanların kısıtlı olması gibi yaş dostu şehir konusunda yapılması gereken birçok hizmet bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tural ve Üstün 2019, s.13). Bu gelişmeler Eskişehir’i bir turizm şehrine dönüştürürken aynı zamanda yaş dostu kent anlayışının gerçekleşmesi için adım atıldığını ve rehberin standartlarına ulaşmak için çaba gösterildiği kaydedilmektedir. Aynı şekilde Amasya kenti “Yaş Dostu Şehir Küresel Ağı”na üye olmuştur. Böylelikle “Yaş Dostu Şehirler Rehberi”ndeki ölçütler doğrultusunda Amasya’nın envanteri çıkarılmış çevre, tarım, sağlık, turizm, jeopolitik kaynaklar, yaşlı yerleşim projeleri gibi birçok proje geliştirilmiştir. Bu projelere ilişkin yatırımların yapılabilmesi için finansal kaynaklara ihtiyaçlarını belirlemişlerdir. Özellikle Amasya’nın yaşlı dostu kent yaşamına uygun olduğu kanaatiyle bu yatırımların hayata geçirilmesini beklemektedirler. Bununla birlikte Yeşilirmak nehri, kaya mezarları ve çeşitli turizm bölgelerinde yaptıkları düzenlemelerle hem yaşlıların aktif yaşamını destekledikleri hem de Amasya’ya daha çok turist çekme yoluna gittikleri ifade edilmektedir. Yapılan bu düzenlemelerle yaşlılarla yetişkinlerin ve genç birlikliklerinin sağlanması amaçlanmaktadır (Ersoy ve diğerleri, 2011). Böylece küresel yaş dostu şehirler ağına katılma başarısını gösteren bu iki kentin bile henüz yapması gereken yatırımlar ve hizmetler söz konusudur. Ancak bilindiği üzere “başlamak bitirmenin yarısıdır” anlayışı ile yaklaşıldığında Kocaeli başta olmak üzere diğer şehirlerin de kendilerini bu standartlara göre dizayn etmeleri yol almak bakımından önemlidir. Bu ağa üye şehirler, kendi aralarında neler yaptıklarının bilgisini paylaşmakta ve birbirlerinin deneyimlerinden yararlanarak örnek almakta ve kentlerini geliştirme yolunda çaba harcamaktadırlar. Uluslararası bu ağa Kocaeli ve Kartepe neden katılmasın? Bu konuda Kartepe’nin eksikliği değil fazlası bulunduğu altını çizmek gerekir. Yapılması gereken uluslararası düzeydeki yaş dostu şehirler ağına katılım için yerel yetkililerin bu girişimleri yapacak düzeyde konunun uzmanlarından oluşan bir komisyon oluşturarak çalışmalara başlamalarıdır. Ayrıca bu ağa katılmış belediyelerin çalışmalarından deneyimler paylaşılmalı ve yetkililer ile bağlantı kurularak işbirliğine gidilmelidir.

Daha mutlu bir şehir için gerek merkezi yönetimlere gerekse yerel yönetimlere ve ilgili paydaşlara görev düşmektedir. Özellikle konumuz gereği şehir yönetimlerinin halkın refah ve mutluluğunu sağlamak üzere bu konuda yapabilecekleri birçok görevleri bulunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2006 yılında yayınladığı yaş dostu şehir rehberi yerel yöneticilerin de rehberi olmalıdır. Tüm şehrin imkanlarını **yaş dostu toplum** oluşturmak adına seferber edilmesi gerekmektedir. Ayrıca yine konumuz gereği yaşlı dostu çevrenin geliştirilmesi için yerel yöneticilerin yaşlıların sesine kulak vermeleri, onların taleplerini dikkate almaları önerilmektedir. Özellikle 2030 Sürdürülebilir Kalkınma hedefleri ve Yeni Kentsel Gündem ve Bogota Taahhüdü kapsamında şehir hakkı çerçevesinde Büyükşehir Belediye'lerinde "Yaşlı Meclisleri"nin kurulması ve bunun devamlılığının sağlanması ile yaşlıların talepleri değerlendirilerek şehirlerine sahip çıkılmaları sağlanmalıdır. Böylelikle yaş dostu şehir rehberinde mevcut olan dış mekanlar ve binalar, ulaşım, konut, sosyal katılım, toplumsal yaşama dahil olma ve toplumun yaşlıya saygısı, vatandaşlık görevini yerine getirme ve iş gücüne katılım, bilgi edinme ve iletişim, toplum desteği ve sağlık hizmetleri olmak üzere sekiz maddenin yerel ölçekte ne durumda olduğuna ilişkin yerel yöneticilerden, bir envanter çıkarmaları ve yaşlılar için bir yaşam düzenlemesine ilişkin uygulamaları gerçekleştirebilmek adına bu konuda politikalar oluşturmaları beklenmektedir.

KAYNAKÇA

1. Abad, L. (2014). Media literacy for older people facing the digital divide: The e-inclusion programmes design, pp. 173 – 180, www.revistacomunicar.com))
2. Alley, D., Liebig, P., Pynoos, J., Benerjee, T., ve Choi, I. H. (2007). Creating elder-friendly communities: Preparations for an aging society. *Journal of Gerontological Social Work*, pp.49, 1–18.
3. Aslan, D. ve diğerleri (2013). Yaşlı Dostu Şehirler: Kavramsal Çerçeve ve Örneklerle Değerlendirmeler. Türk Geriatri Derneği, Ankara: Güneş Tıp Kitapevi.
4. Avrupa Kentsel Şartı (2019)
5. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (1982) BM Yaşlı İlkeleri. ailevecalisma.gov.tr (Erişim Tarihi 05 Eylül 2019).
6. Erim, A. (Çev.) (2008). Avrupa Kentsel Şartı 2, Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto. Mimarlar Odası, Ankara. https://www.google.com.tr/search?client=safari&channel=ipad_bm&ei=gyPeXdnlN-qO1fAPw8O5yAs&q=Avrupa+Kentsel+%C5%9Ear%20%C4%B1+mimarlar+odas%C4%B1&oeq=Avrupa+Kentsel+%C5%9Ear%20%C4%B1+mimarlar+odas%C4%B1&gs_l=psy-ab.3...2231.6673..7253...1.0..1.695.3253.0j13j0j1j1j1.....0....1..gws-wiz.....0j0i67j0i-7i30j0i22i30j33i160.ERqirXRu9as&ved=0ahUKEwiZs66L7YnmAhVqRxUIHcNhDrkQ4dUDCAo&uact=5.
7. Ersoy, M., Ergen, B. E. ve Dede, O. M. (2011). Yaşlı dostu kent: Amasya. Amasya Üniversitesi ve Kalkınma Bakanlığı Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, Proje No:TR83/2011/DFD/ 004. Amasya.
8. Görgün-Baran, A. ve Sartaş C.T. (2018) Yaşlılıkta Yaşam Düzeni. Temel Gerontoloji. İç, Emine Özmete ve Ayşe Canatan (Ed.), Ankara: Hedef Yayınları, s135-166
9. Görgün Baran, A. (2017). “Yaşlanma ve Modern Toplum: Küreselleşme Kentleşme ve Dijital Yaşam”. Türkiye Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Zirvesi, içinde. İ. B. Akçakaya, ve E. Özmete, E. (Ed.) Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları, ss.66-79.
10. Güler, M. (2012). Kentsel Haklar, Kapitalizm ve Katılım. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66 (1), s. 49-71.
11. Güler, Z. (2017). Yaşlılık ve İntihar. Sosyoloji Konferansları, Prof. Dr. Fügen Berkay'a Armağan Özel Sayısı, No:55 (1), s. 181-193.
12. Harris, C. D. ve Ullman, E. (2002). Kentin Doğası. (Der. Bülent Duru-Ayten Alkan), 20. Yüzyıl Kenti iç. İstanbul: İmge Yayınları, s.55-76.
13. Harvey, D. (2002) Toplumsal Adalet, Postmodernizm ve Kent. (Der. Bülent Duru-Ayten Alkan), 20. Yüzyıl Kenti iç., İstanbul: İmge Yayınları, s.215-248.
14. Harvey, D. (2006) Sosyal Adalet ve Şehir. Çev. M Morali, İstanbul: Metis Yayınları.

15. Hatt, P. K., Reiss, Albert, J. Jr. (2002). Kentsel Yaşam Toplumbilimi. (Der. Bülent Duru-Ayten Alkan), 20. Yüzyıl Kenti iç. İstanbul: İmge Yayınları, s.27-36.
16. Lefebvre, H. (1968). Şehir Hakkı, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık.
17. Mutlu, A. ve Yücel-Batmaz, N. (2013) Türkiye’de Kent Hakkı. Ankara: Orion Kitapevi.
18. Phillipson, C. (2003) ‘Globalisation and the Future of Ageing: Developing a Critical Gerontology’ Sociological Research Online, vol. 8, no. 4, <http://www.socresonline.org.uk/8/4/phillipson.html>
19. Powell, J. L. (2011). Aging and Globalization. (Elektronik Sürüm). file:///Users/aylingorgunbaran/Desktop/küreselleşme%20ve%20Yaşlıl/Aging%20and%20Globalization.webarchive. Erişim Tarihi 25 Şubat 2017.
20. Powell, Jason L. (2014). “Towards a Globalization of Aging”. Canadian Journal of Sociology/Cahierscanadiensde Sociologie, 39(2), pp255-268.
21. Powell Jason L. and Hafız T., A. Khan (2013). Ageing and Gobalization: A Global Analysis. Journal of Globalization Studies, 4, (1), pp. 137-146.
22. Sallan-Gül, S. (2013). Kent İçin Sosyal Adaleti Savunmak ya da David Harvey Üzerinden Kentsel Adaleti Okumak. Kent Üzerine Özgün Yazılar İç., (Ed.) C. Ergun, M. Güneş, A. D. Ergun, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, s.257-277.
23. Tiraphat, S., Peltzer, K., Thamma-Aphiphol, K ve Suthisukon, K. (2017). The role of age-friendly environments on quality of life among Thai older adults. International Journal of Environmental Research and Public Health. 14, 282, p.1-13
24. Tural, Osman ve Üstün, Berna (2009). Yaşlılık ve Yaş Dostu Kentler : Eskişehir, Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, (1), s.1-23.
25. TÜİK, (2018). Türkiye’de İstatistiklerle Yaşlılık. <http://www.tuik.gov.tr/>
26. Wirth, L. (2002). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme. (Der. Bülent Duru-Ayten Alkan), 20. Yüzyıl Kenti iç., İstanbul: İmge Yayınları, s. 77-106
27. World Health Organization Age Friendly Environment. (2016). <http://www.who.int/ageing/projects/age-friendly-environments/en/>, Erişim tarihi: 29.12.2017.
28. Yeni Kentsel Gündem (2016). Yeni Kentsel Gündem ve Bogoto Taahhüdü. Habitat III. Global Taskforce, UCLG-CG-LU.

ÇOCUKLAR İÇİN ÇIKMAZ SOKAĞIN SUNDUĞU OLANAKLAR

Prof. Dr. Ahmet MUTLU

📍 Ondokuz Mayıs Üniversitesi
✉ ahmet.mutlu@omu.edu.tr

Özet

Çocuklar öteden beri kentlerde yalnızlar ve bu hususta yetişkinler ve politika yapıcıların kayda değer çözümler üretebildikleri söylenemez. Bu durum, öncelikli politikaların modern kentin gereklerine göre oluşturulmasıyla ilgilidir. Modern kent, özünde yetişkinlerin ihtiyaçlarını öncelikleyen bir nitelik taşımakta ve adeta (çocuklar, yaşlılar, engelliler gibi) dezavantajlı kesimleri yok saymaktadır. Bu bağlamda sokak, yetişkin ve sağlam insanlara ait olmayan her şeyin çıkarılıp atıldığı, buna karşılık ekonomik ve teknolojik önceliklerin yerleştirildiği yerlere dönüşmüştür. Böylece kentler, kaldırımların ve parkların gittikçe daraldığı, sokaklarda oynayan çocukların görünmediği, araç/insan yoğunluğunun ve trafiğinin arttığı yerler olmuştur. Bu durum, çocukların sosyo-kültürel ve psikolojik durumları bakımından büyük bir olumsuzluk oluşturduğu gibi çocuklara yapılan bir haksızlıktır.

Yukarıdaki soruna çareler üretebilmek bakımından kadim şehir kültürünün bir unsuru olan çıkmaz sokak felsefesi önemli bir alternatif olabilir. Çıkmaz sokak, şehrin daha çok konut bölgelerinde tercih edilen, Osmanlı mahallelerindeki temel sokak tipinden birisidir. Modern kentleşme anlayışıyla birlikte çıkmaz sokak yapısı terkedilmiştir. Modern kentleşmeyle mahalle ve sokakların otomobile göre tasarlanması, çocukların eve kapanmasına, diğer çocuklarla yüz yüze sosyalleşme olanaklarından yoksun kalmalarına, sanal âleme bağlı duygusal zafiyetlere uğramalarına ve böylece insanlara güvenmeyen bir kişilik geliştirmelerine yol açan önemli etkenlerden biridir. Bu noktada geleneksel çıkmaz sokağın özellikle sokağa araçların ve yabancıların girişini engelleme ve böylece mahalle sakinlerinin güvenliğini sağlama işlevi yeniden değerlendirilebilir. Yani çocukların gelişimi ve güvenliği açısından, çocukların sokağa çıkmasını kolaylaştıracak bir alternatif olması bakımından “*çıkılmaz sokak*” formunun modern kent bağlamında yeniden düşünülmesi önerilmektedir. Dolayısıyla bu bildiriye, çocukların sokağa daha fazla ve daha güvenli biçimde çıkabilmeleri bakımından çıkmaz sokak formunun sunduğu olanaklar tartışılmış, bu hususta çeşitli uygulama örneklerine değinilmiştir. Çalışma, literatür taramasına dayalıdır. Çalışmada, çocukların güvenli biçimde sokağa çıkabilmeleri için çıkmaz sokak modelinin önemli bir alternatif olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Çocuklar, güvenli sokak, çıkmaz sokak, modern kent uygulamaları.

THE OPPORTUNITIES OF THE DEAD-END STREETS FOR CHILDREN

Abstract

Children have long been lonely in cities and it is not possible to argue that adults and policy-makers produced significant solutions for this situation. This is related to the fact that policy priorities are determined in regard to the requirements of the modern city. The modern city has a nature that prioritizes the needs of adults and it almost totally ignores the disadvantaged groups such as children, the elderly, the disabled. Therefore, streets have become places where all elements that are not related to the adults and healthy people have been removed and were absorbed by economic and technological priorities. Thus, cities became places where the pavements and parks are getting narrower, children playing in the streets are becoming rare, and vehicle/human density is getting higher. This situation constitutes not only a huge threat in terms of socio-cultural and psychological conditions of the children, but also a great unfairness to them.

The philosophy of dead-end street, which is an element of ancient city culture, can be an important alternative in order to produce remedies to the above-mentioned problem. The dead-end is one of the main street types in Ottoman neighborhoods, and it is mostly preferred in residential areas of the city. With the idea of modern urbanization, the dead-end street type was abandoned. Designing neighborhoods and streets by taking into consideration cars and other transportation units is one of the most important factors that forced children to spend more time at home, deprived them of face-to-face socialization opportunities and created emotional weaknesses related to the cyber world. As a result, children in modern cities developed personalities that seldom trust other people. At this point, the function of the traditional dead-end street, in particular, as preventing the entry of vehicles and foreigners into the street and thus ensuring the safety of the residents, can be re-evaluated. In other words, it is suggested that the “dead end” type should be rethought in the context of the modern city as an alternative that would make it easier for children to spend more time on the streets while supporting their developments and safety at the same time. Therefore, in this paper, the opportunities offered by the dead-end street form were discussed in terms of children’s access to the streets safely, and various application examples are examined in this regard. The study is based on literature review. In this study, it is determined that the dead end street model is an important alternative for children to go out safely.

Key words: Children, safe street, dead end street, modern city applications.

GİRİŞ

Osmanlı kültür ve değerler sisteminde köklü dönüşümler yapmaya yönelik Tanzimat sonrası politikalar, Cumhuriyet döneminde de sürdürülmüş ve bunlar, kent kültürüne de yansımıştır. Bu bağlamda modern kentleşme yaklaşımının sorunlu biçimde hayata geçirildiği söylenebilir. Bu sorun, bir yandan hızlı yıkımlarla şehirlerin tarihsel niteliğini yok ederken, bir yandan da onu modernleşmenin gereklerine göre inşa edememekle ilgilidir. Bu çelişkinin de bir sonucu olarak bugün kentlerimiz, fiziksel doku ve altyapı itibarıyla gelişmiş görünmesine karşılık, aynı gelişmenin toplumsal/kültürel bakımdan sağlanabildiği söylenemez.

Yukarıdaki sorunla bağlantılı bir başka sorun da kentlerin pür ekonomik önceliklere göre inşa edilmiş olmasıdır. Bu bağlamda kentler, daha ziyade yetişkinlere göre tasarlanıp işlevselleşmiş ve buna karşılık, yaşlılar, engelliler, çocuklar gibi dezavantajlılar ihmal edilmiştir. Modern kent kültürü bakımından bu sorun önemli bir gündemdir ve öncelikle çözüm üretilmesi gerekir.

Modern kent algısının tek boyutlu niteliği gereği kentlerimiz, 1980'lerden bu yana yetişkinlere ve arabalara göre tasarlanmıştır. Her ne kadar son günlerde “yaya öncelikli yol” kampanyaları başlatılmış olsa da “otomobil merkezli kentler”in doğası kentsel mekânda yayaları yok saymaktadır. Kent ve sokaklar, adeta “iş olmayanların bulunmaması gereken mekânlar” olarak tasarlanmakta ve bu nedenle çocuk, kadın, ihtiyar, engelli gibi “iş sahibi” olmayanlar için birer “yoksunluk alanı”na dönüşmektedir. Bugün çocuklarımızda gözlemlediğimiz pek çok tutum ve davranış sorunu, büyük ölçüde kente ve sokağa çıkamamakla ilgilidir. Bilgisayar ve online oyun alışkanlıklarıyla birlikte düşündüğümüzde bu sorunlar gittikçe kronikleşmektedir.

Çözüm, çocukların mümkünse hemen yarın, güven içinde sokağa çıkabilmelerini sağlamaktır. Çocukların sokaklarda bulunmalarını sağlayacak kentsel tasarımlar, düzenlemeler ve planlamalar yapmak ertelenemeyecek bir gerekliliktir. Bu hususta “mekân-kültür ilişkisi”ni merkeze alarak, yetişkin bireylerle gelecek nesillerin davranışsal ve kültürel sürekliliğini sağlamak önemlidir. Kültürel bağlamı nedeniyle kent ve kentleşme konusunda modern alternatiflerin yanısıra geçmişin sunduğu potansiyellerin de değerlendirilmesi gerekir. Bu nedenle geleneksel şehir kültürü önemlidir.

Geleneksel şehir kültürünün unutulmuş en önemli öğelerinden birisi “çıkılmaz sokak”lardır. Öyle ki bugün çıkılmaz sokak kavramı, olumsuz durumlar için kullanılan bir metafordan öte bir şey değildir. Çıkılmaz sokak, mahalle kültürünün ve mahalledeki insancıl ve samimi ilişkilerin asıl mekanıdır. Her ne kadar modern kentte çıkılmaz sokağın geleneksel işlevleri söz konusu olamazsa da bu, çıkılmaz sokağın hiçbir işlevi olamayacağı anlamına gelmez. Bilakis onun “güvenlik” işlevi, modern kentin yukarıdaki sorunları karşısında çok kıymetli bir potansiyel durumundadır.

Bu çalışma, “*ülkemiz kentlerinde çocukların en önemli sorunlarından birisinin, güven içinde sokağa çıkamama ve akranlarıyla sokakta iletişim kuramama olduğu*” düşüncesine dayanmaktadır. Bu bağlamda geleneksel şehir kültürünün önemli bir unsuru olan “*çıkılmaz sokak*”ların, çocukların kentsel mekânlarda bulunabilmesi bakımından önemli olanaklar sunabileceği ileri sürülmektedir. Çalışmada “*çıkılmaz sokak*”ların, çocukların da kentsel mekânlarda bulunabilmesi bakımından bir olanak olup olmadığı irdelenmiştir. Bu çerçevede çıkılmaz sokak, kısaca geleneksel şehrin bir unsuru olarak irdelendikten sonra bugünkü kentleşme süreçlerinde – dünya ve Türkiye ölçeğinde- yeri sorgulanmış ve değerlendirilmiştir. Çalışma, literatür taramasına dayalıdır. Çalışmada, çıkılmaz sokak unsurunun, bugünkü kentleşme anlayışının tersine, çocukların sokağa çıkabilmesi ve sokak güvenliği bakımından önemli olanaklar sunduğu tespit edilmiştir.

1. KENTİN VE KENTTE ÇOCUĞUN DURUMU

Dünyada 1900’lerden bu yana kentlerde toplumsal yaşamın zayıfladığı tespit edilmiştir. Nitekim kaldırımların ve serbest alanların daralması, ağaçların ve kahve teraslarının kaldırılması, çocukların ve sokakta gezen insanların azalması bu duruma kanıt olarak gösterilmektedir. Kentsel mekândan insanların çekilmesiyle oluşan boşluk, arabalar tarafından doldurulmuş, kentsel mekân, özel ve genel olanın ayırt edilmediği, trafik ve güvenliğin iç içe geçtiği bir geçiş yeri olarak tasarlanmıştır (Morval, 1985: 97). Bu haliyle kentler, yaşayan sistemlerden mekanik sistemlere dönüşmektedir.

Söz konusu sorunlu durum neticesinde kentlerimiz yaşam olanaklarını kısıtlayan pek çok nitelik kazanmıştır. Bu niteliklerin belli başlılarını şöyle sıralamak mümkündür (Özservet, 2015:5):

- Kentsel yaşam zamanla yarışan bir dengede kurulmuştur.
- Her şey “hız”a göre ölçülmektedir.
- Tanımlı ve ayrılmış mekânlar öne çıkmıştır.
- Farklı toplumsal kesimlerin birbirleri ile karşılaşmaların pek mümkün değildir.
- Güvenlik odaklı, kendinden başkasından korkan, herkesi yabancı gören yerleşim adacıkları çoğalmıştır.
- Yabancı ile karşılaşmalar anlık ve faydacıdır.
- Yeşil alanlar çok azdır.
- Toprakla ilişki yadsınmaktadır.
- Yerleşim sürekli dikey yönde gelişmektedir.

Çocuklarımız yukarıdaki nitelikleri taşıyan kentlerde yaşamak zorundadırlar. Bir diğer deyişle, çocuklar iktisadi önceliklere ve yetişkinlere göre kurgulanmış kentsel mekanlarda büyümektedirler. Çocuğun dünyasının talep ettiği programlanmamış, serbest, çağrışım ve etkileşime açık bir zaman-mekân deneyimi yaşaması bu koşullarda çok zordur (Dündaralp, 2015). Böyle bir ortamda çocuk kentsel mekândan soyutlanarak eve veya okula hapsolmakta; sokak ise fiziksel güvensizliğin, moral disiplinsizliğin, sapkınlığın eşanlamısı haline gelmektedir (Morval, 1985: 97). Böylece mekân, kesinlikle çocukların bulunmaması gereken bir ortama dönüşmektedir.

Kentin yukarıda değinilen toplumsal ve işlevsel sorunları, çocukların serbest zamanlarını değerlendirme biçimini de belirlemektedir. Bu noktada serbest zamanın anlam ve biçiminin değişerek, bir sorunsala dönüştüğü belirtilmelidir. Çocukların gelişmesi bakımından çok önem taşıyan serbest zaman olgusu, mevcut ekonomik, teknolojik, sosyal ve kültürel şartlar neticesinde anlam değiştirmiştir. Önceden görece hayatın yavaş aktığı kentte zamanını sokakta yaşatlarıyla güven içerisinde geçiren çocuk, günümüz kentinin hızlı ve kozmopolit yaşamında kapalı mekânlara hapsolmuştur. Çocuklar, sokaklarında oynamadıkları, caddelerinde yürümedikleri, okul, kurs, sinema, alışveriş gibi etkinliklere araç ile gidip-geldikleri bir kentte yaşamaktadırlar. Böylece kapalı mekânlar arasında gidip gelmekte ve kent yaşamına sınırlı bir şekilde katılabilmektedir. Bu döngü içerisinde açık ve rekreasyon alanlarında zaman geçirmek pek düşünülmemektedir. Kentsel alandaki oyun, açık ve yeşil alanların nitelik ve nicelik olarak yetersizliği de bu eğilimi beslemektedir. Standart donatılar ile donatılmış olan bu mekânlar, çocuğun yaratıcılığını ve hayal gücünü destekleyecek özelliklerden uzaktır (Yalçınkaya, 2015:101-102). Kentsel alandaki bu olumsuz koşullar, tüketim kültürünün etkisiyle birlikte, maalesef çocukları sokaktan (okul, kreş, AVM gibi) kapalı alanlara çeken yeni serbest zaman mekânlarının ve uğraşlarının çoğalmasına yol açmaktadır.

Kentleşme anlayışındaki “*ekonomik öncelikler ve yetişkin merkezlilik*”, çocuklara yönelik düzenlemelerde de belirleyici olmaktadır. Buna göre çocuğun ihtiyaçları çoğu kez yetişkinler tarafından belirlenmekte, onlara ve onları anlayabilecek uzmanlara sormaksızın oyun ve boş zaman uğraşlarına yönelik mekânlar oluşturulmaktadır (Morval, 1985: 97). Üstelik çocuklara yönelik inşa edilen parklar ve oyun alanları, kentlerde istisnai biçimde ve mümkünse kentsel toprakların çok az bir kısmını işgal edecek biçimde tasarlanmaktadır. Söz konusu yetişkin merkezlilik ve ekonomik rasyonalite nedeniyle çocukların sokak deneyimi eksik kaldığı gibi bu eksiği gidermeye yönelik girişimler de çocuklara hitap etmekten uzak kalmaktadır.

Mevcut kent anlayışının yukarıdaki boyutları nedeniyle bugün kentlerdeki gündelik yaşamda oyun oynayan çocuk görmek şöyle dursun, yürüyen çocukları görmek bile güçtür. Türkiye’de

çocukların dışarıda oynama süresi kaygı verici biçimde azalmaktadır. Bu hususta Ahmetoğlu'nun tespitleri çarpıcıdır: “Günümüzde çocuklar sokakta daha az oyun oynuyor, daha az vakit geçiriyor ve çocuklukları boyunca belki de hiç ağaca tırmanamıyor. Araştırmalara göre, her 10 çocuktan 6’sı, günde bir saatten az dışarıda oynuyor. Ortalama her 7 çocuktan biri de bir günde dışarıda hiç oyun oynamıyor” (www.cumhuriyet.com.tr, 2019).

Ülkemizde çocukları kentsel mekânlardan ve sokak deneyiminden yoksun kalmasına yol açan çok çeşitli dinamikler vardır. Bunlar içinde öncelikli olanlar; aile, iş ve eğitim kaynaklı olumsuzluklar ile belediye kaynaklı olumsuzluklar olarak sıralanabilir. Sebep ne olursa olsun, kentte çocukların dışarıda güvenli biçimde ve daha fazla vakit geçirmeleri çok önemsenmelidir. Nitekim bugün sorunu kavrayan bazı gelişmiş ülkelerde bu hususta özel düzenlemeler yapılmaktadır. Bizim de bu amaca yönelik uygulamalar geliştirmemiz gerektiği açıktır ve bu hususta yapılabilecek çağdaş uygulamalar için geleneksel şehir kültürü kıymetli bir potansiyel teşkil etmektedir.

2. ÇAĞDAŞ UYGULAMALAR İÇİN GELENEKSEL ŞEHİR KÜLTÜRÜNÜN POTANSİYELİ OLARAK ÇIKMAZ SOKAK

Geleneksel şehir kültüründe şehir tasavvuru, şehirde yaşayanların “hak” ve “güvenlik”lerini öncelemekteydi. “Dayanışma” ve “otokontrol” ruhunu içeren mahallenin üç temel mimari öğesi; cami ve diğer dinî mekânlar, çarşı ve sivil konuttur. Gündelik hayat, çıkmaz sokağın tamamladığı bu mimari ve kültürel mekânlarda geçer (Doğan, 2002: 39). Bu tasarım içinde Osmanlı şehrini karakterize eden önemli unsurlar “mahalle” ve “sokak”tır.

Şehirlerin dokusal hücrelerini oluşturan mahallelerde genellikle aileler birbirlerini tanırlardı ve herkesin birbirini tanıdığı bu mekânda yabancılar hemen fark edilirdi. Böyle bir doku geleneksel Türk şehirlerinin hemen tümüne hâkim olan ve özünde dayanışma ve mensubiyet bilinci olan komşuluk değerlerine göre biçimlenmiştir. Mahalleyi ve mahalleliyi tâciz edecek, sıkıntıya sokacak her eylem mahallelinin ortak tepkisine neden olur. Mahalle sosyolojik anlamda kapalı bir toplumdur ve bu toplumda birine yapılan bir tecavüz bütün mahalleye yapılmış gibi karşılık bulur. Bu duyarlılıklar neticesinde, örneğin, alkol içen ya da dedikodu yapan kişiler mahallelerden atılabilmekteydiler. Mahallenin bu yakın denetimi, mahalleleri bekârlar ve yabancılar için cazip olmaktan çıkarmaktaydı. Mahallenin sevinci de üzüntüsü de ortak olup, bayram, düğün, ölüm günleri müşterek katılımlarla gerçekleştirilmekteydi (Doğan, 2002: 38).

Osmanlı şehirlerinde sokaklar kendiliğinden, serbest ve keyfi biçimde olduğundan birbirine benzemezdi. Kamusal yollar zaman içinde sürekli eklenen yapıların işgalleri ile daraltılarak ve

hatta çıkmaz sokak durumuna getirilerek “mahallenin anayolundan evlere uzanan özel yollar” olarak değerlendirilmiştir. Sokak, eve benzer şekilde insancıl ve korunmuş mekân niteliği taşımakta olup, bir “iç mekân”a dönüşmüştür. Yaşama alanları, ev, bahçe, avlu duvarları ve bunlara bitişik sokaklarla bir bütünlük göstermektedir. Buna göre mahalle, geometriden uzak yapısıyla, daha çok toplumsal ilişkilerin belirlediği bir fiziki alandır (Alada, 2008: 148-149). Dolayısıyla mahalle ve sokakların öncelikli işlevi bugünkü gibi ulaşım, buradaki sakinlerin gündelik yaşam mekânı olmasıdır.

Osmanlı şehirlerinin yol düzeninde dikkati çeken en önemli özellik çıkmaz sokaklardır ve bu sokak tipi şehir dokusunda baskındır. Çıkmaz sokaklara, kullanım hakkı sadece buraya kapısı açılan hane halkına ait olduğundan, “özel sokak (tarik-i has)” da denilmektedir (Gündoğan, 2015). Böylece bugün olduğunun tersine, mahalle ve sokak düzeyinde bir aidiyet duygusu söz konusudur. Bu sokaklar, birbirlerine karşı sorumlu olan insanların, sosyal bir dayanışma içinde buldukları fiziki bir mekândır. Çıkmaz sokakların oluşumunda mahremiyete riayet önemli rol oynar. Bu sokaklar ortak yaşayanların mülkiyetidir. Bu sokakta tek prensip vardır; o da “başkalarını rahatsız etmemek”tir (Gündoğan, 2015). Nihayetinde çıkmaz sokak felsefesine göre “sokak, orada oturanlara aittir ve yabancılar, işleri olmadıkça buralara girmemelidir.”

Yukarıdaki nitelikleri göz önüne getirildiğinde çıkmaz sokakları gürültüsüz, kimsenin kimseyi rahatsız etmediği, yabancıların girmedikleri ve bunların sonucu olarak güvenli bir mekan olarak düşünebiliriz. Güvenli mekân özelliği, her ne kadar yerleşik bir mesken sahipliği ve onlar arasında gelişen toplumsal ilişkilerle ilgiliyse de bu durumun önemli bir sebebi de sokağın kendi sakinlerine ait olduğu felsefesine göre biçimlenmiş olan fiziki yapısıdır. Bu nedenle çıkmaz sokak, gelip-geçilecek bir yol olarak değil, orada bulunanların yaşam alanı olarak ucu kör bir sokak formuna sahip olmuştur. İşte konumuz bakımından sokağın bu formu ve işlevi oldukça önem taşır.

3. GÜNÜMÜZDE ÇIKMAZ SOKAK UYGULAMALARI

Geçmişte geleneksel mahalle kültürünün asli bir unsuru olan çıkmaz sokaklar, her ne kadar modern kentin gerekleri karşısında işlevsiz kalmış olsa da cari kentleşme sorunları karşısında belli çözümler sunan bir alternatif olarak düşünülebilir. Dünyaca ünlü mimar ve kent plancısı Le Corbusier’in, vaktiyle gezip incelediği Balkan ve Trakya şehirleri ile İstanbul’daki şehir kültürü unsurlarından etkilendiği ve kendisine özgü mimari üslubunda bu etkilerin izleri olduğu bilinmektedir (Cansever, 2013: 89). Dolayısıyla çıkmaz sokak formu, çağdaş kentleşme için hala faydalanılabilecek ipuçları taşımaktadır.

Bugün dünyanın farklı yerlerinde çıkmaz sokak felsefesi bir kentsel çözüm olarak uygulanmaktadır. Örneğin; İngiltere’de, araştırmalar en mutlu insanların çıkmaz sokak sakinleri olduğunu ortaya koymaktadır. O kadar ki, ev alacaklar çıkmaz sokakta bulunan evler için %20 fazla ücret ödemeye hazırdırlar. Araştırmaya göre insanların çıkmaz sokağı tercih etme nedenleri; buralarda komşuluğun üst seviyede olması, insanların birbirlerini isimleriyle tanınması, birlikte bir fincan kahve içebilmesi ile ihtiyaç halinde çeşitli malzemelerin ödünç alınabilmesi olarak ifade edilmiştir. Yapılan başka bir araştırmada ise insanların %88’i çıkmaz sokakta ev sahibi olmanın keyifli olacağını ifade etmişlerdir. Çıkmaz sokağa olan bu yöneliş, İngiltere’de yeni sitelerin dizaynını etkilemiştir (www.insanvehayat.com, 2015).

Benzer biçimde Avrupa kentlerinde de konut ve sokak seçiminde mahremiyet, çocukların güvenliği ve rahatlık ön plana çıkmaktadır. Son yıllarda yapılan imar planları kurallarıyla “*yapay çıkmaz sokaklar*” oluşturulmaktadır. Buna göre bazı uyarı levhalarıyla sokaklara sadece o sokağın sakinlerinin girmelerine verilerek, “*çıkılmaz sokak mantığı*” işletilmektedir. Bazı uyarı levhaları ise bu bölgelerde çocukların oyun alanı olduğu uyarısı yapılarak, araç sürücülerinin yalnızca “*adım hızı ile (10 km/h)*” gitmelerine müsaade edilmektedir. Böylece hem çocukların güvenliği hem de düşük hız nedeniyle araçların ana yolları tercih etmeleri sağlanmaktadır. Geniş olan bazı sokaklar çeşitli dekoratif düzenlemeler ile daraltılarak ve/veya bisiklet yolları oluşturularak, otomobil kullanıcılarının bu yolları “*kısa yol*” olarak kullanmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Bu ise mahalle sakinlerinin hem daha sessiz ve huzurlu hem de güvenli bir ortama kavuşmalarını sağlamaktadır (www.insanvehayat.com, 2015). Bu örnekler, geleneksel çıkmaz sokak felsefesinin modern kentlerde uygulamaya dönüştüğünü ve üstelik bunun oldukça pozitif karşılandığını ortaya koymaktadır.

Ülkemizde de çıkmaz sokakların uygulanması hususunda eski ile yeninin buluşabildiği alternatifler üretilmiş olmakla birlikte bunlar çok yaygın değildir. Gelişmiş ülkelerin çıkmaz sokak mantığıyla ürettiği ve geliştirdiği çözümler düşünüldüğünde, yakın dönemlere kadar çıkmaz sokak kültürünün yaygın olduğu ülkemizdeki bu husustaki gelişmelerin çok sınırlı olması şaşırtıcıdır.

Ülkemizde çıkmaz sokak mantığına dayalı olan kısıtlı uygulamalardan birisi, Ankara-Eryaman semtinde gerçekleştirilmiştir. Eryaman’daki uygulamada, ana caddeden apartman bloklarına giden sokak, blokların bir arada bulunduğu yerde son bulacak biçimde tasarlanmıştır. Bu yoldan gidenler, nihayetinde başka bir yola ya da sokağa çıkamamaktadırlar. Böylece söz konusu yol ve sokak, ilgili apartman bloklarına tahsis edilmiş gibidir. Bu sokaklar ve sokağı paylaşan apartman öbeklerinin ortalarındaki boşluklar hem otopark hem de çocuk parkları ve oyun alanı olarak işlevselleştirilmiştir. Söz konusu alanların ana cadde trafiği ile sokaktaki araç

trafiğinden soyutlanması nedeniyle çocuklar daha rahat dışarıya çıkabilmektedirler (Özkul, 2015). Eryaman örneği, çıkmaz sokak felsefesinin yapıları kentsel mekanlardan ziyade yeni kurulacak mahalle ya da uydu kentlerde daha kolay uygulanabileceğini de ortaya koymaktadır.

Ülkemizde çıkmaz sokak mantığına dayalı çözümler üretilmesini teşvik edici yasal-yönetimsel düzenlemeler yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu hususta mevzuatta çok önemli kısıtlayıcılıklar olduğu (Ekinci, 2015) bilinmektedir. Dolayısıyla çıkmaz sokak formunun yaygınlaştırılabilmesi bakımından imar mevzuatının gözden geçirilip geliştirilebilir.

4. ÜLKEMİZDE ÇIKMAZ SOKAK, AMA NASIL?

Netice itibarıyla, çocukların güvenle sokağa çıkabilmesi bakımından çıkmaz sokak felsefesine dayalı sokaklardan oluşan mahalleler ve kentler inşa edilebilir. Doğaldır ki, sokak formunu sadece çıkmaz sokak formunda inşa etmek, sokağı güvenli kılmak için yeterli olmayacaktır. Kuşkusuz bu formun başka araçlarla da (caydırıcı/önleyici güvenlik tedbirleri gibi) desteklenmesi gerekir. Ancak böyle bir sokak formuyla, sokağın motorlu araç trafiğinden kurtarılması, atılacak öncelikli adım olması bakımından çok önemlidir.

Öte yandan çıkmaz sokak felsefesinin tarihsel işlevine yönelik daha ileri düzeyde bir kentsel politika da amaçlanabilir. Bu durumda çıkmaz sokağı sadece fiziksel olarak inşa etmekten başka buraya uygun bir “manevi/etik inşa”nın da düşünülmesi gerekir. Bu hususta çıkmaz sokak kültürünün bazı ilkeleri öğretici olabilir. Nedir bunlar? Sokak sakinlerinin birbirlerini tanıması, tanışıklığa dayalı dayanışma duygusu ile sokak aidiyeti. Çok kolay olmamakla birlikte bu durum kentte yaşayanları sokaklarının sahibi yapacak politikalarla mümkün olabilir. Bu ise bir sokakta yaşayanların, mümkünse sokakta kendi evlerinde oturmalarını sağlayarak; en azından kısa sayılamayacak bir zaman boyunca buradaki konutlarda oturmasını sağlayarak mümkün olabilir. Bugün kentlerimizdeki kent sakinlerinin konutlarda iskân durumu, kiracılığın yaygın olmasına bağlı olarak, kısa süreli ve sık hareketliliğe dayalıdır. Yoğun göç ve konut rantından dolayı bir sokakta kalış süresi, o sokağın “sakini” olabilmek bakımından çok kısadır. Dolayısıyla insanların kısa süreler içinde –isteseler bile- çevresini tanıma, onlarla ilişki kurma ve nihayet o sokağı “kendi muhiti” olarak benimseme olanağı/isteği pek yoktur. Böyle bir ortamda çıkmaz sokak kültürü oluşturulamaz. Öte yandan böyle bir sokak kurgusunun, kentin modern karakteri göz önünde tutularak, geleneksel bir toplumsallığı değil, modern toplumsallığı hedeflemesi gerekir.

Şu hâlde yukarıda değinilen “manevi/etik inşa”yı oluşturabilmek bakımından bir sokakta oturanların orada “meskun” olmasıyla, orayı “kendi sokağı” olarak sahiplenmesiyle mümkündür.

Bunun için öncelikle devletin/belediyelerin kentlere göçü kontrollü olarak yönlendirmesi ve daha sonra insani formda sokak ve çıkmaz sokak planlamasına yönelerek, buraya yerleşeceklerin uzun sayılabilecek bir süre boyunca burada yaşamasını sağlayıcı politikalar geliştirmesi gerekliliği vardır. Cari kent politikaları ve kentleşme anlayışı düşünüldüğünde bunun çok zor, zahmetli ve ekonomik olarak maliyetli bir iş olduğu açıktır. Örneğin; bu tür yeni yerleşmelerde kişileri zorlanmadan ev sahibi yapacak konut politikası, buraya yerleşmeyi kabul ettikten sonra onları o sokakta veri bir süre boyunca (10-15 yıl?) oturmaya ikna edecek ekonomik-sosyal-hukuksal politikaları, bu sokakların “*yatay yerleşme*”yi gerektirmesi nedeniyle görece ekonomik külfeti yüksek altyapı ve üstyapı maliyetlerini düşürmek ve göze almak gerekir. Ancak kentlerde özellikle çocuklarımızın sağlıklı ve mutlu yaşamasını hedefliyorsak bu tür maliyetleri göze almak zorunluluğu vardır.

Öte yandan çıkmaz sokaklara dayalı bir planlama, salt devletin, kentbilimcinin, kent plancısının, mimarın ya da politikacının istemesiyle olabilecek bir şey değildir. Bu, toplum tarafından da talep edilmelidir. Esasen ekonomik-toplumsal öncelikler nedeniyle bugün toplumun böyle bir talebi olduğu söylenemez. Dolayısıyla toplumun kente dair ihtiyaç ve önceliklerinin değişmesi de gerekmektedir. Ev sahibi olmak, hatırı sayılır bir birikim meselesi olmaktan çıktığında insanımız, kendisi ve çocukları için en uygun, en insancıl evi, sokağı ve kenti aramaya başlayacak ve emlak piyasası bu beklentiye duyarsız kalmayacaktır. Ancak o zaman, bugün için fantastik olan çıkmaz sokaklı, araç trafiği kısıtlı, güvenli sokak ve kamusal alanlara sahip kentler ortaya çıkacaktır. Netice olarak; çocuk merkezli kent tasarımı hususunda toplumsal bir ihtiyaç belirir ve bu ihtiyaç bir talebe dönüşürse, kamu yönetimi ve piyasa bunun gereğini yapabilecektir. Tüm mesele, böyle bir ihtiyacın ne zaman ortaya çıkacağıdır.

SONUÇ

Özellikle 2000'lerden buyana çocuklarımızın kentsel mekânlara karışamamaları, sokaklara güven içinde çıkamamaları ve böylece başta ev olmak üzere kapalı mekanlara mahkûm olmaları çok önemli bir sorun teşkil etmektedir. Kişisel gelişim süreçlerinin yaşandığı mekânların tek boyutlu işlevine hapsolan çocuklar, gelecekte kendisine, yaşadığı topluma ve kente yabancılaşma ihtimaliyle karşı karşıyadırlar. Bugün ülkemiz kentlerinde kente aidiyet geliştirememiş ve birbirlerine toleransı düşük bireylerin gittikçe çoğalıyor oluşunun önemli bir sebebi de budur. Ancak bundan daha önemli olan sorun, çocukların yaşlarına uygun mekânlardan ve mekânsal işlevlerden yoksun bir şekilde büyüyüp gitmeleridir. Bu durum bir hak gaspı da oluşturmaktadır.

Sorun, temelde çocukların kamusal alanlar olan “sokaklar”ı çıkamamasıyla ilgilidir. İçinde yaşadığımız kentler, ebeveynler tarafından “güvenliksiz mekânlar” olarak algılandığından, çocukların sokağa çıkışı kısıtlanmakta ve seçenek olarak geriye ya ev ya okul ya da AVM gibi kapalı alanlar kalmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarını koruma kaygıları haksız değildir; bu kaygıları azaltacak güvenli mekan alternatiflerinin üretilmesi gereklidir. Bu noktada kentleri planlarken ve düzenlerken rant ve otomobil odaklı yaklaşımı değiştirmek; odağa insanı ve özellikle çocukları almak zorunluluğu vardır. Bu hususta geleneksel şehir kültürünün bir unsuru olan “çıkılmaz sokak” formunun sunabileceği olanakları değerlendirmek düşünülmelidir. Kuşkusuz çıkılmaz sokak formuna dayalı sokak tasarımları kentsel rant bakımından oldukça verimsiz görünecektir; lakin konut bölgelerinde konut konforunun ve sokakta insan güvenliğinin önceliklenmesi en rasyonel tutum olacaktır. Kentin daraltılmış ve çıkılmaz sokaklarla bezenmiş olması, sokağı motorlu araçlar için bir “yol” olmaktan çıkarmakta; tamamen oradaki sakinlerinin kullanabileceği bir kamusal alana dönüştürmektedir. Çıkılmaz sokağın bu felsefesi, bugün modern uygulamalara da esas teşkil edebilir.

Söz konusu felsefenin uygulanabilmesi için öncelikle bugüne kadar izlenen kentleşme politikalarını sorgulamak; çok katlı konut yapımından ve yık-yap yönteminden vazgeçmek gerekir. Cansever'in de önerdiği üzere Osmanlı, Amerikan, Japon ve Alman kentleşme modelleri gündeme alınmalı ve bunların modern uygulamalara olanak veren nitelikleri çerçevesinde kentleşme politikalarını biçimlendirmelidir. Bu bağlamda belli nüfus eşiklerini aşmış kentlere yenden nüfus yerleştirmemeyi ve yeni kentlerin nerelere kurulacağı kararlaştırılmalıdır (Cansever, 1999: 287). Böyle bir kentleşme modelinde, devasa toplu konutlar ve yüksek binalar yapmak yerine kentin kenarına yeni kentler kurmak yöntemi benimsenebilir ve buradaki konutlar yüksek katlı olmak zorunda değildir.

Yukarıdaki gibi bir kentleşme politikasında “çıkılmaz sokak” uygulamalarına ağırlık verilebilir. Çıkılmaz sokak felsefesini de içeren bir kentleşme politikasını benimsemiş olan yönetsel otorite, böyle bir politikayla, özellikle 4-11 yaşlarındaki çocukların, 40-50 ya da 70 m. boyunda, etrafında 3-5 veya 8 ev bulunan çıkılmaz sokak içinde oynamasına olanak sağlayarak, daha o yaşta şehirle temas kurmalarını, komşu çocuklarla arkadaşlık etmelerini, kente bağlanmalarını, kent ortamında karşısındakinin haklarının olduğunu öğrenmelerini sağlamış olacaktır (Cansever, 1999: 221). Öte yandan mevcut kentsel rant gerçeğinin, kent yönetimlerinin çıkılmaz sokak felsefesini içeren kentsel politikalar belirleyebilmesi hususundaki en büyük engeli teşkil ettiği de bilinmelidir.

Çıkılmaz sokak uygulamaları için ülkemizde yerel ve merkezi yönetim düzeyinde yasal ve yönetsel değişiklikler yapılması gerektiği de unutulmamalıdır. Cari mevzuat, çıkılmaz sokak uygulamalarını teşvik edici değildir. Bu hususta öncelikle “çıkılmaz sokak”ları yasaklayan ve tüm sokakların “çıkılmaz” olmasını öngören mevzuat gözden geçirilmelidir. Daha sonra ülkemizdeki kültürel dokunun, bireyin sokakta olmasını gerektirdiğini yeniden hatırlayarak, devlet, konut sektörü üzerindeki belirleyiciliğini, bireyin “sokağı terk etmesi” yönünde değil, “sokakta olmasını sağlama” yönünde kullanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. ALADA, Adalet BAYRAMOĞLU, Osmanlı Şehrinde Mahalle, Sümer Kitabevi, İstanbul, 2008.
2. CANSEVER, Turgut, Osmanlı Şehri, 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013b.
3. AHMETOĞLU, EMİNE, "Çocukların sokakta oynama süresi azalıyor", http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/yasam/1606178/_Cocuklarin_sokakta_oynama_suresi_azaliyor_.html (03.10.2019).
4. DÜNDARALP, BOĞAÇHAN, "Kentte Çocuk Olamamak", [https://bogachandundaralp.wordpress.com/2014/04/\(22.04.2015\)](https://bogachandundaralp.wordpress.com/2014/04/(22.04.2015)).
5. DOĞAN, İsmail, "Korumacılığın geleneksel Kent Kültüründen Çıkarması Gereken Dersler", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C:35, S:1-2, 202, 15-23.
6. EKİNCİ, Oktay (2006), "Çıkamaz sokak uygarlığımız" Tarih: 29 Nisan, Cumhuriyet.
7. GÜNDOĞAN, Fatih, "Geçmişten Günümüze Yol ve Mahremiyet", <http://www.hendesedergisi.com/yazarde-tay/9-47-gecmisten-gunumuze-yol-ve-mahremiyet.aspx> (21.03.2015).
8. İNSAN VE HAYAT, "Bu yol Çıkamaz Sokak", <https://insanvehayat.com/bu-yol-cikmaz-sokak/> (23.05.2015).
9. MORVAL, Jean, Çevre Psikolojisine Giriş, Çev. N. Bilgin, Ege Üniversitesi Basımaevi, İzmir, 1985.
10. ÖZKUL, Aliye, "Çıkamaz Sokaklar", http://www.gazietgazetesi.com/Y1588_208_cikmaz-sokaklar.html (21.03.2015).
11. ÖZSERVET, Yasemin Çakırer, "Taktim", İdealkent, S:17, Eylül 2015, 5-11.
12. YALÇINKAYA, Şengül, "Modern Kentin Yeni Kamusal Alanında Çocuk, Alışveriş Merkezleri ve Serbest Zaman Etkinlikleri", İdealkent, S:17, Eylül 2015, 80-105.

ÇOCUK VE ŞEHİR

Dr. Olgun GÜNDÜZ

Aile, Çalışma ve
Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Özet

İnsan hayatının temelini oluşturan, kişiliğin, karakterin, alışkanlıkların, becerilerin ve hatta zekâ gelişiminin en yoğun olduğu dönem çocukluk dönemidir. Çocuğun sağlıklı gelişiminin sağlanması için fiziksel, kültürel ve sosyal yönden kendisini besleyen, destekleyen, uygun öğrenme ve gelişme ortamları sunan mekânlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu mekânların en önemlisi çocuğun iletişim halinde olduğu yakın sosyal çevresi, oturduğu sokak, yaşadığı mahalle ve içinde bulunduğu şehirdir. Kentleşmenin hızla arttığı dünyada çocukların yaşam alanlarını şehirler ve şehirlerin çocuklara sunduğu imkânlar oluşturmaktadır. Bu bağlamda şehirlerin çocukların ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesi, kentleşmeyle birlikte artan hava kirliliği, trafik yoğunluğu, güvenlik sorunları ve çocuklar için uygun kamusal alanlarının yetersizliği gibi nedenlerle çocukların yeterince sokakla ve yaşadığı çevreyle buluşamaması gibi sorunlara çözüm üretilmesi önem taşımaktadır. Çocukların içinde yaşadığı yakın sosyal çevresini oluşturan, toplumsal hafıza ve kültürün gelecek nesillere taşınmasını sağlayan sokak, mahalle ve şehirle güvenli ilişki kurması sağlanmadığında, çocuklar kapalı mekânlarda sürekli televizyon ve bilgisayara maruz kalarak birçok problemle karşı karşıya kalabilmekte, bu durum çocukların biyolojik, fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Diğer yandan çocuklar dünyayı sadece ekrandan tanıyabilmekte, doğadan uzak büyüyerek doğal olana ve çevreye karşı duyarlılığını yitirebilmektedir. Son olarak, bazı kentlerde sokakların olumsuz davranış örneklerine yönelik unsurlar barındırması ailelerin çocuklarını sokaktan uzak tutmasını zorunlu hale getirebilmekte, bu da çocukların sosyalleşme ortamlarını kısıtlayabilmektedir. Çocuğun yeniden yaşadığı yakın sosyal çevre ve şehirle güvenli bir şekilde buluşturulması, olumlu sokak ve çevre ikliminden çocuğun beslenmesi amacıyla her yaşta çocuğa hitap eden kamusal alanların çoğaltılması, oyun alanları, kütüphaneler, parklar ve spor alanlarında çocuklara yönelik iyileştirmelerin yapılarak çocuğun yaşadığı şehirle aidiyet duygusunun oluşturulmasının gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Güzel bir şehirde, güzel çocukluk anıları biriktiren bir çocuğun o şehre sahip çıkması, şehirle bütünleşmesi, yaşadığı şehre ait kültürün taşıyıcısı olması ve yaşadığı şehri her türlü risklere karşı koruması, hem çocuğun gelişimi hem şehrin geleceği açısından önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Çocuk, sosyalleşme, kentleşme, sokak mekânı, mahalle kültürü.

CHILD AND CITY

Abstract

Childhood is a period which forms the basis of human life and in which the most intense development of personality, character, habits, skills and even intelligence takes place. In order to ensure the healthy development of the child, there is a need for spaces that nourish and support her/him in terms of physical, cultural and social aspects, and provide appropriate learning and development environments. The most important of these spaces is the close social environment in which the child is in contact, the street where she/he resides, the neighborhood where she/he lives and the city where she/he stays. In the world, where urbanization rapidly increases, the living spaces of children are cities and the opportunities that cities offer to children. In this regard, it is important to adapt the cities in accordance with the needs of children and to provide solutions to problems such as children's not being able to sufficiently meet the street and the environment in which they live because of increasing air pollution with urbanization, traffic density, security problems and lack of suitable public spaces for children. When it is not provided for children to have a secure relationship with the streets, neighborhoods and cities that compose the close social environment in which they live and enable the transfer of social memory and culture to future generations, children may be exposed to many problems by constantly being exposed to television and computer in indoor spaces and thus, this may adversely affect the biological, physical, cognitive and social development of children. On the other hand, children are only able to recognize the world from the screen, and may lose sensitivity to the nature and the environment by growing away from nature. Finally, in some cities, the fact that the streets contain elements of negative behavior may make it compulsory for families to keep their children away from the streets, and so this may limit the socializing environment of children. With the purpose of bringing the child safely back to the social environment and city in which they live again and feeding the child from the positive street and environmental climate, it is necessary to increase the public spaces that appeal to children of all ages and to create a sense of belonging with the city where the child lives through making improvements for children in playgrounds, libraries, parks and sports areas. It is significant for a child with good childhood memories in a beautiful city, to embrace her/his city, to be integrated with the city, to be the carrier of the culture of the city she/he lives in, and to protect the city against all risks, both for the development of the child and the future of the city.

Keywords: child, socialization, urbanization, street, neighborhood culture.

Giriş

Çocuğun fiziksel, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişiminde genetik faktörlerin yanı sıra çevresel faktörlerin de etkisi büyüktür. Çocukların doğayı tanınması, yaşadığı sosyal çevreye uyum sağlanması, yakın çevresindeki çeşitli uyaranlarla gelişiminin desteklenmesi çocuğun sağlıklı gelişimine büyük katkı sağlamaktadır. Çocuk Hakları açısından bakıldığında çocuğun haklarının uygulanabilir olduğu şehirlerin çocuk refahına yaptığı katkı yadsınamaz. Çocuğun yakın çevresiyle ilişkisi oyunlar aracılığıyla olduğu için çocuklara kentlerin sunduğu oyun alanları, parklar ve dış mekânların çocuklar açısından ne derece ulaşılabilir ve cazip olduğu da önemli bir konudur. Günümüzde kentleşme sonucunda şehirlerin çocukların ihtiyaçlarına ne derece cevap verebildiği, çocukların çevreyle temasını engelleyen sorunlar ve yaşadığı bu çevreyle güvenli ilişki kuramayan çocuklarda hangi sorunların baş gösterdiği dikkati çeken soruların başında gelmektedir. Çocuklar için güvenli şehirlerde hangi özelliklerin olması gerektiği ve şehirleri çocuklara uygun hale getirebilmek için yerel yönetimlerin neler yapabileceğine dair öneriler gelecekteki kentleşme planlarında çocuk özelindeki iyileştirme çalışmalarına ışık tutabilir. Bu çalışmada çocuğun gereksinimleri, gelişimi çerçevesinde çocuğun sosyalleşmesinde yakın çevresinin, sokağın, mahallenin ve kentlerin katkısı ele alınmaktadır.

I. Çocukluk Dönemi ve Oyun

İnsan hayatının en önemli dönemini oluşturan çocukluk dönemi gelişimin en hızlı olduğu, çocuğun fiziksel, bilişsel ve sosyal yönden yetişkinliğe hazırlandığı süreci ifade eder. Bu süreçte çocuğun gelişimini destekleyen yakın sosyal çevresi ve fiziksel ortamlar önem taşımaktadır. Çocuğun sosyal ve fiziksel çevresini tanınması ve çevreye uyumu oyun aracılığıyla olur. Oyun çocuk için bir eğlence ve öğrenme kaynağıdır. Oyunun çocuğun fiziksel, zihinsel, dil, motor, sosyal-duygusal gelişim alanlarını destekleyici rolü vardır. Bununla birlikte oyun; çocuğa araştırma, gözlem yapma, keşfetme, yeni beceriler geliştirme ve başarısızlık endişesi duymadan istediği kadar deneme yapma fırsatı verir. Ayrıca çocuk arkadaşlarıyla oyun oynayarak; paylaşmayı, yardımlaşmayı, işbirliği yapmayı, sıra beklemeyi, sorumluluk almayı, kurallara uymayı, başkalarının hakkına saygı duymayı ve kendi hakkını korumayı öğrenir (Sığirtmaç, 2002: 1). Oyunun çocuklar için fiziksel ihtiyaçlar kadar hayati olduğu anlaşıldıktan sonra oyunu çocuğun nerede oynadığı sorusu akla gelmektedir. Oyun kadar oyun mekanları da önemlidir. Çocuğun güvenli mekânlarda, korkmadan hareket edebilmesi, onun gelişimini olumlu etkileyerek, yakın çevresine aidiyet duymasını, sevgi ihtiyacını giderebilmesini ve değerli hissedebilmesini sağlar. Çocuğun bu temel gereksinimlerinin karşılanabilmesinde, gelişim evrelerine göre çocuğun fiziksel çevresi olan konut yakın çevresinin önemi dikkate değerdir (Genç, 2019: 18).

II. Çocuk Haklarının Uygulanabildiği Şehirler

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde benimsenen Çocuk Hakları Sözleşmesi 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye de dâhil olmak üzere yaklaşık 142 ülke sözleşmeyi imzalamış ya da onay ve katılma yoluyla taraf devlet durumuna gelmiştir. Türkiye, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni 2 Ekim 1995'te uygulamaya başlamıştır.

Sözleşmeyle çocuk haklarının korunması amaçlanmış, taraf olan devletler sözleşmede yer alan maddelere kesinlikle uymaları gerektiği hüküm altına alınmıştır. Sosyal mekanlarda çocuk haklarının uygulanabilmesi, çocuk haklarının görünür kılındığı şehirlerin inşa edilmesi bu hükümü destekleyen en önemli unsurdur. Sözleşme maddelerinden yaşama ve gelişme hakkı (6. Madde), insana yakışır bir yaşam standardına erişim hakkı (27. Madde), çocukların kendileriyle ilgili konularda görüşlerini dile getirme hakkı (12. Madde), boş zaman değerlendirme, oynama, kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkı (31. Madde) özellikle şehir hayatına katılan çocuklara sunulması zorunlu imkânlarla dayanak niteliğindedir. Kentleşme planlamalarında çocuğun bu haklarının göz önünde bulundurulması özem arz etmektedir.

III. Mahalle ve Sokağın Çocuğun Sosyalleşmesindeki Rolü

Türk Dil Kurumu, sokak tanımını “il, ilçe vb. yerleşim bölgelerinde, iki yanında evler olan, caddeye oranla daha dar veya kısa olabilen yol”; mahalle ise “bir şehrin bir kasabanın, büyükçe bir köyün bölündüğü parçalardan her biri” olarak tanımlamaktadır. Sokak, mahalle ve şehri oluşturan en önemli unsurlardandır. Sokak, sadece fiziki birim değil aynı zamanda toplumsal bir birimdir (Alver, 2013: 82). Sokaklar alışveriş alanları, trafik gibi iletişim alanlarını barındırması yönüyle sosyal mekanlar olarak da ele alınmaktadır. Mahalle ilişkilerinin temeli ise komşuluktur. Komşuluk, selamlaşma, birbirini tanıma, gidip gelme, güven duyma gibi farklı boyutları olan bir ilişki biçimi olması yönüyle sosyalleşmeyi desteklemektedir (Atabaş, 2018: 81). Çocuğun sokakla ve mahalleyle kesişme noktası çocukların sokağı oyun alanı olarak görmesidir. Çocukların sokak kullanımını inceleyen pek çok çalışmada, çocukların, sokağı tüm tehlikelerine rağmen oyun alanı olarak gördükleri, ebeveynlerin, güvenlik nedeni ile sokağın kullanımını kısıtladıkları, yetişkinlerin ise sokağı daha çok sosyalleşme alanı ve araç mekânı olarak kullandıkları saptanmıştır (Taşçı, 2010: 50). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ‘Sahnenin Dışındakiler’ adlı eserinde sokak ve çocuk ilişkisine dair şu satırlar yer alır: “Bereket versin sokak vardı. Çocuğun tek yardımcısı sokaktır. Her yerde ve her nesil için çocuğu hayata sokak ayarlar. Büyükler orada evden, mektepten çok başka türlü ve daha tabii görünürler. Sokakta herkes kendisidir. Orada hayat sıcak bir ekmeğin gibi karşınıza çıkar. Orada iyice ayaklanmış, sentetik

bir ilaç gibi süzgeçlerden geçmiş, aslının dışına çıkmış şeylerle karşılaşmazsınız. İnsanı, işi, hürriyet aşkını, sefaleti, merhameti çocuk orada tadar. Korkutacak şeye rast gelse bile, bu, içtimaî makinenin ezen ve değiştiren korkusu değildir. Belki size aksülamel imkanı bırakan, kaçıp kurtulduğunuz zaman peşinizden gelmeyen bir korku ile korkarsınız. Sokak, evinizin kapısından başlayan hayat, ayrıldığı zaman hüznü duyduğunuz arkadaş, bir humma gibi sizi saran macera ve yarın içine gireceğimiz kör dövüşüdür” (Tanpınar, 1999: 60).

IV. Kentleşme ve Kentleşmenin Çocuk Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Kentleşme, temelde kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını anlatan bir kavram olarak ele alınabilir. Kentleşme, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artmasını ve günümüzdeki kentlerin ortaya çıkmasını sağlayan toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere has değişikliklere neden olan bir nüfus birikimi sürecidir (Duru, 2014: 5). Kentleşmenin hızla arttığı dünyada çocukların yaşam alanlarını şehirler ve şehirlerin çocuklara sunduğu imkânlar oluşturmaktadır. Hava kirliliği, trafik yoğunluğu, güvenlik sorunları, çocuklar için uygun kamusal alanlarının yetersizliği gibi sebeplerden dolayı çocuklar yakın çevresine, oturduğu sokağa, mahalleyle yeterince ulaşamamaktadır. Bu engelleme çocukları kapalı mekanlara mahkum etmekte, televizyon ve bilgisayar ekranlarına sıklıkla maruz kalmalarına yol açmaktadır. Bu sağlıksız süreç çocuklarda biyolojik, fiziksel, bilişsel ve sosyal açıdan çeşitli olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Dünyayı sadece ekrandan tanıyan, yaşadığı doğaya ve çevreye duyarsız, sosyalleşme açısından kısıtlanmış olan çocuklar yetişmektedir.

V. Şehrin Çocuğun Gelişimine Uygunluğunu Belirleyen Temel Kriterler

Şehirlerin çocukların bilişsel, fiziksel ve sosyal yönden desteklemesi çocukların sağlıklı gelişimi açısından önemlidir. Kentleşmede Çocuk Hakları Sözleşmesinde yer alan maddelerin dikkate alınmış olması, kentlerde yapılan planlamalarda karar alma sürecinde çocuk katılımına önem verilmesi, çocukların temel hizmetlere rahat erişiminin sağlanması, şehirlerde çocukların sosyal ve kültürel hayata katılımını kolaylaştıracak düzenlemeler yapılması, çocuklara yönelik düzenlenen alanların ve sokağın güvenlik sorunlarından arındırılmış olması, çocuklara yönelik yeterli oyun alanlarının oluşturulmuş olması ve yeterince temiz ve yeşil alanların çocukların ulaşabileceği yerlere kurulması temel kriterlerdir.

VI. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Tarafından Yürütülen Çalışmalar

Şehirlerin çocuklara uygun hale getirilmesinde devlet eliyle birçok düzenleme yapılmakta, farklı Bakanlıkların eş güdümlü çalışmalarıyla çeşitli proje ve faaliyetler hayata geçirilmektedir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının bu alanda yürüttüğü çalışmalar, doğrudan ve dolaylı olarak çocukların şehirlerde katılım haklarını kullanmasına, sokak ortamıyla sağlıklı iletişim kurmasına, nitelikli vakit geçirebileceği alanların açılmasına, doğaya ve çevreye olan duyarlılığının ve farkındalığının artmasına katkı sağlamaktadır. 81 ilde kurulan Çocuk Hakları Komiteleri doğrudan doğruya katılım hakkının farkındalığı ve kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Çocuk Hakları İl Çocuk Komitesi; öğrenciler, okul öğrenci meclis başkanları, okulların çocuk hakları kulübü öğrencileri, çalışan çocuklar (sokak, hizmet sektörü, sanayi, tarım vb.), suça sürüklenen çocuklar, İl Müdürlüklerine bağlı kuruluşlarda korunma ve bakım altında olan çocuklar, engelli çocuklar ile gençlik merkezlerine devam eden çocuklardan oluşur. Komiteler yerel düzeyde gezi, ağaçlandırma çalışmaları, sosyal ve kültürel faaliyetler, eğitimler, tanıtımlar, hayvan barınakları oluşturma gibi etkinlikler aracılığıyla şehrin yaşanabilir olmasına önemli katkılar sağlamaktadır (Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2019).

Öte yandan, çocukların internet ortamındaki kötü yaklaşımlardan korunması, alternatif fiziksel aktiviteler oluşturulması, çocukların bedensel etkinliklere yönlendirilmesi, yaşam becerilerinin geliştirilmesi gibi hedeflerle başlatılan “Ekranla Değil Akranla Büyüsün Çocuklar” kampanyası kapsamında, tanıtım faaliyetleri, sosyal, kültürel ve sanatsal etkinlikler, spor müsabakaları, geleneksel oyunlar, ailelere ve çocuklara yönelik eğitim, seminer ve konferanslar düzenlenmektedir. Çocukların sağlıklı gelişimlerinin desteklenmesi ve çocuklara boş zamanlarını nitelikli değerlendirebilecekleri alanlar açılması kampanyanın en önemli çıktıları arasında sayılmaktadır (Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2019).

Çocukların zararlı içeriklerden korunarak, gelişimlerine uygun nitelikli içeriklere sahip kitapların seçiminde ailelere rehberlik etmek amacıyla Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından bir çalışma yürütülmektedir. Bu kapsamda uzmanlarından oluşturulan komisyon tarafından bilim insanlarınca oluşturulan kriterler çerçevesinde 0-6 yaş aralığındaki çocuklara yönelik kitaplar taranmakta ve uygun içerikli kitap listeleri hazırlanarak Genel Müdürlüğün resmi internet adresinden (<https://www.ailevecalisma.gov.tr/chgm>) erişimi sağlanmaktadır. Bu çalışma çocukların kitapla olan ilişkilerinin sağlıklı kurulmasını sağlamak açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Çocuğun sağlıklı gelişiminde yeterli ve nitelikli uyararla tanışması ve desteklenmesinde çevresel faktörlerin önemli bir rolü vardır. Günümüzde çocuk nüfusunun büyük bölümünün şehirlerde yaşadığı ülkemizde, yerel yönetimlerin hizmet sunumunda çocuk odaklı yaklaşımların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Kentleşmenin ve beraberinde yaşanan sorunların çocukları olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Çocukların güvenlik, trafik yoğunluğu, çocuklara hitap eden yeterli kamusal alanın olmaması gibi sebeplerle kapalı mekanlara maruz kalması, televizyon ve internet bağımlılığı, obezite, psikolojik bozukluklar gibi bir çok problemle karşı karşıya gelmesine yol açmaktadır. Çocuğun yaşadığı yakın sosyal çevre ve şehirle güvenli bir şekilde yeniden buluşturulması, olumlu sokak ve çevre ikliminden çocuğun beslenmesi amacıyla her yaşta çocuğa hitap eden kamusal alanların çoğaltılması, oyun alanları, kütüphaneler, parklar ve spor alanlarında çocuklara yönelik iyileştirmelerin yapılarak çocuğun yaşadığı şehirle aidiyet duygusunun oluşturulmasının gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Kentleşme planlarında düzenlemeler yapılırken çocuklar için güvenli, erişilebilir oyun ve rekreasyon alanları, bebek ve çocuk kütüphaneleri, doğal malzemeler kullanılarak dizayn edilmiş parklar, bisiklet yolları gibi çocuklara hitap eden alanlar için mutlaka ayrılmalıdır. İyi uygulama örneklerinin yeterli tanıtımı yapılmalı ve yaygınlaştırılması için yerel yönetimler teşvik edilmelidir.

Çocukların hizmet aldıkları tüm kurumlarda, kendilerini ilgilendiren her konuda karar alma sürecine katılımlarının sağlanacağı mekanizmaların oluşturulması amacıyla Kent Konseyleri, Belediyeler bünyesindeki çocuk meclislerine daha fazla çocuğun erişiminin ve katılımının sağlanarak çocukların yerel yönetimde aktif katılım bilinciyle söz sahibi olmalarının yolu açılmalıdır. Son olarak tekrar etmek gerekirse güzel bir şehirde, güzel çocukluk anıları biriktiren bir çocuğun o şehre sahip çıkması, şehirle bütünleşmesi, yaşadığı şehre ait kültürün taşıyıcısı olması ve yaşadığı şehri her türlü risklere karşı koruması, hem çocuğun gelişimi hem şehrin geleceği açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Alver, K. (2013). Mahalle - Mahallenin Toplumsal ve Mekansal Portresi, Hece Yayınları, Ankara.
2. Atabaş, A. (2018). "Geleneksel Mahallede Toplumsal Hafıza: Bursa Emirsultan Mahallesi", Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
3. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2019 Nisan-Mayıs-Haziran E-Bülteni, Ankara. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/çhgm-ebuelten-sayı-1-2019.pdf> (Erişim tarihi 7.11.2019).
4. Duru, G. (2014). "Adana'da Kentleşme ve Göçün Sosyolojik Görünümü, Seyhan İlçesi Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
5. Genç, S. (2019). "Çocukların Kentsel Yaşama Katılımlarında Sokak Mekânının Önemi", Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
6. Sığırtmaç, A. (2002). Çocuk ve Oyun, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, Okul Öncesi Öğretmenliği Anabilim Dalı, Adana. http://anaokulu.cu.edu.tr/_/file/3_COCUK_VE_OYUN.pdf (Erişim tarihi 27.11.2019).
7. Tanpınar, A. H. (1999). Sahnenin Dışındakiler. Dergah Yayınları, İstanbul.
8. Taşçı, B. G. (2010). "Sokağın Günümüz Koşullarında Çocuk Oyun Alanı Olarak Ele Alınması ve Değerlendirilmesi", Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
9. Türk Dil Kurumu Sözlükleri <https://sozluk.gov.tr/?kelime=SOKAK> (Erişim tarihi 27.11.2019) <https://sozluk.gov.tr/?kelime=mahalle> (Erişim tarihi 27.11.2019).
10. UNICEF, Çocukların Haklarına Dair Sözleşme <https://www.unicef.org/turkey/çocuk-haklarına-dair-sözleşme> (Erişim tarihi 27.11.2019).

ENGELSİZ ŞEHİR

THE UNENCUMBERED CITY

ENGELSİZ KENTLER: ERİŞEBİLİRLİK ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Mehmet AKTEL
Dr. Öğr. Üyesi Şerafettin ERTEN

📍 Süleyman Demirel Üniversitesi
Uşak Üniversitesi

✉ mehmetaktel@sdu.edu.tr
serafettin.erten@usak.edu.tr

Özet

Çağdaş düşünce engelliliği sosyal bir kısıtlılık hali ve bir temel hak ve özgürlükler konusu olarak ele almaktadır. Bu kısıtlılığın bir tarafında toplumsal yapı ve kurumlar, diğer tarafında ise bu yapı ve kurumlar çerçevesinde şekillenen mekân bulunmaktadır. Günümüz kentleri mevcut yapıları ile engellilik durumunu pekiştiren en başta gelen mekânlar olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle engellilerin kırsal ve kentsel alanlarda toplumun diğer bireyleri ile eşit bir şekilde fiziki çevreyi, ulaşımı, bilgi ve iletişim olanaklarını ve her türlü yapı ve hizmeti sorunsuz bir şekilde kullanabilmesi, engellilere yönelik çalışma ve politikaların önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Erişebilirlik olarak kavramlaştırılan bu durum, engellilerin bağımsız yaşamaları ve hayatın tüm alanlarına etkin bir şekilde katılımları için bir ön koşul olarak görülmekte ve ayrıca temel bir hak olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla konu ile ilgili ulusal ve uluslararası çok sayıda çalışma ve düzenleme de mevcuttur. “Engelsiz Kent” girişimi de bunlardan birisidir. Dünyada iyi uygulama örnekleri bulunmakla birlikte, genel itibarıyla “engelsiz kent” girişimlerinin başarıya ulaşma oranlarının düşük olduğu gözlenmektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, başta ekonomik koşullar olmak üzere çeşitli nedenlerle erişebilirlik politikaları uygulamaya konulamamaktadır. Durum ülkemiz açısından da benzer bir nitelik göstermektedir. Engellilerin erişebilirliğine yönelik yasal düzenlemeler ve temel standartlar mevcuttur. Fakat yerel yönetimlerin mali yetersizlikleri, yapısal sorunları, engellilerin karar alma ve denetim süreçlerine dâhil edilmemeleri gibi çok sayıda nedenden ötürü bu düzenleme ve standartlar gerektiği gibi hayata geçirilememektedir. Mevcut sorunlar ve konunun çok boyutluluğu, “Engelsiz Kent” girişiminin uzun vadeli bir planlama ile başarıya ulaşabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Erişebilirlik, Engelsiz Kentler, Kamu Yönetimi, Yerel Yönetimler

BARRIER-FREE CITIES: AN EVALUATION WITHIN THE FRAMEWORK OF ACCESSIBILITY

Abstract

Contemporary thought handles the disability as a state of social limitation and as a matter of fundamental rights and freedoms. On the one side of this limitation, there are social structures and institutions and on the other side, there is a space shaped within the scope of these structures and institutions. Today's cities with their existing structures are considered as the primary spaces that reinforce the disability situation. Therefore, the ability of people with disabilities to use the physical environment, transportation, information and communication opportunities and all kinds of constructions and services on an equal basis with other members of the society in rural and urban areas constitutes an important part of the disability studies and policies. This situation, which is conceptualized as accessibility, is seen as a prerequisite for the disabled people to live independently and to participate effectively in all areas of life and is also accepted as a fundamental right. Therefore, there are many national and international studies and regulations. The "Barrier-Free City" initiative is one of them. Although there are good practice examples in the world, it is observed that the success rate of "Barrier-Free City" initiatives is low in general. Particularly in underdeveloped and developing countries, accessibility policies cannot be implemented due to various reasons, especially economic conditions. The situation is similar for our country. There are legal regulations and basic standards for accessibility of people with disabilities. However, these regulations and standards cannot be actualized as required due to many reasons such as financial inadequacies of local governments, structural problems, excluding people with disabilities from decision-making and supervision processes. The current problems and the multidimensionality of the issue indicate that the "Barrier-Free City" initiative can only succeed through long-term planning.

Keywords: Disability, Accessibility, Barrier-Free Cities, Public Administration, Local Governments.

1. Giriş

Dünyada bir milyardan fazla engelli bireyin bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu bireylerin büyük bir bölümü az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Engelliler günlük hayatlarında ayrımcılık, çevreye, hizmetlere ve kaynaklara erişememe, açlık, yoksulluk, işsizlik ve kötü yaşam ve sağlık koşulları gibi çok sayıda sorunla mücadele etmektedir (WHO, 2011).

Bu sorunların başında erişebilirlik gelmektedir. Engellilerin çeşitli kısıtlar nedeniyle çevreye, hizmetlere ve kaynaklara ulaşamaması, mevcut durumlarının daha da kötüleşmesine neden olmaktadır.

Engellilerin erişebilirlik sorunu için önerilen çağdaş çözümlerden birisi de “engelsiz veya erişilebilir kent” yaklaşımıdır. Kentler günümüzün temel sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal mekânları olarak kabul edilmektedir. Engellilerin de bu mekânda rahatça hareket edebilmeleri ve ihtiyaç duydukları anda her türlü hizmete, kamu ve özel ayrımı yapmadan fiziksel çevreye ulaşabilmeleri engelsiz kent fikrinin temelini oluşturmaktadır. Böylelikle engellilerin hayatın her alanına dâhil olabilmeleri ve bağımsız, kaliteli bir yaşama kavuşmaları amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada erişebilirlik kavramı çerçevesinde engelsiz kent yaklaşımı ele alınmış ve iyi örnekler örnekler göz önünde tutularak engelsiz kent kavramının hayata geçirilebilmesi için gerekli olan şartlar değerlendirilmiştir.

2. Sosyal Bir Yapı, Bir Temel Haklar Sorunu: Engellilik

Tarihi süreç içerisinde engelliliği açıklama ve anlamaya yönelik çabalar çeşitli yaklaşımlar/modeller içerisinde ele alınmaktadır. Bunlar geleneksel, medikal ve sosyal olmak üzere üç başlık altında toplanmaktadır. Geleneksel ve medikal modele göre engellilik kişinin şahsına özel bir durumdur. Engelli birey toplumun diğer bireylerinden ayrı tutulmakta ve engellilik durumu ve bunun sosyal maliyetleri birbirinden ayrı kabul edilmektedir (Rioux & Valentine, 2005: 50; Smart & Smart, 2007: 80). Engellilik, bir anormallik ve eksiklik durumu olarak nitelenmekte ve bireyin fiziksel, ruhsal ve duysal durumu ile ilişkilendirilmektedir (Ghosh, 2012: 8). Dolayısıyla bu eksiklik durumu giderilmeli yani birey engelli birey “normalleştirilmelidir” (Beaulaurier & Taylor, 2007: 11). Sonuç olarak her iki modelde engelliler normal-anormal ikiliği üzerinden algılanmakta ve engellilik bireyin kendi sorunu olarak kabul edilmekte ve toplumu ilgilendirmemektedir (Mackelprang & Salsgiver, 2009: 85).

Sosyal model engellilik anlayışına farklı bir boyut kazandırmıştır. Modelin ortaya çıkmasında engelliliğin, engelli olmayan kişilerce değil de engelli kişilerce tanımlanması düşüncesi yatmaktadır. Model engelli hareketleri çerçevesinde, toplumun kendilerini nasıl şekillendirdiğini sorgulamaları ve buna bir cevap aramaları çabalarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Hirandani, 2005: 76). Bu çabaya öncülük eden engelli hakları hareketinin en etkili örgütlerinden birisi olan Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Engelliler Birliği (Union of The Physically Impaired Against Segregation-UPIAS) olmuştur.

UPIAS 1976 yılında yayımladığı “Engelliliğin Temel İlkeleri” adlı bildiri ile engelliliğin biyolojik ve sosyal alanları arasındaki farkı ortaya koymuştur. Sosyo-politik bir engellilik yaklaşımını be-

nimseyen örgüte göre engelliler, sosyal açıdan baskı altına alınmış bir gruptur. Bu baskı onların fiziksel sakatlıklarından dolayı değil, toplumsal etkenlerden kaynaklanan bir dezavantajlılık durumundan ileri gelmektedir (UPIAS, 1976: 3). Örgüt bu bildiri ile sosyal modelin temellerini atmıştır (Barnes, 2012: 13).

Sosyal modele göre engellilik, dış çevrenin bir ürünüdür ve bireyin fiziksel veya düşünsel eksikliğinin bir sonucu olarak açıklanamaz. Engelliliğin anlamı toplum içerisindeki ilişki ve etkileşimler sonucu oluşur (Burcu, 2007: 9; Lang, 2007: 3). Engelliliği oluşturan çevresel etmenler ise fiziksel, kurumsal ve tutumsal unsurlardan oluşmaktadır (Çağlar, 2009: 20-21).

Engelli hareketleri ile başlayan toplumsal dezavantaj ve kısıtlılık fikri, 1980'lere geldiğinde temel hak ve özgürlükler çerçevesinde ele alınmaya başlanmış ve bu gelişme, sosyal modele yeni bir perspektif kazandırmıştır (Bagenstos, 2009: 20). Bu anlayışa göre bireylerin engellerinden ötürü yaşadıkları eşitsizlikler, onur ve haysiyetlerinin zedelenmesi, kişisel özerkliklerinin tanınmaması engelliliği doğrudan bir insan hakları sorunu yapmaktadır (WHO, 2011: 9).

Engelliliği insan hakları alanı içerisinde ele alan bu yeni anlayış, özellikle bireyin doğuştan sahip olduğu onur ve haysiyetine vurgu yapmaktadır. Engellilik durumu ve engellilerin karşılaştıkları sorunlar, onların insani özelliklerinin dışındadır. Temelde sorun, devletin ve toplumun engellilik olgusuna nasıl tepki verdiği ile ilgilidir. Bu nedenle hak temelli yaklaşımın nihai amacı, farklılıkların kabul edildiği, engellilerin onur ve haysiyetleri ile hak ve özgürlüklerine saygı gösterildiği, dışlayıcı değil, kapsayıcı bir toplumsal yapının meydana getirilmesidir (United Nations, 2002: 14-15).

Bu bağlamda eşit ve aktif yurttaşlık temelinde yeni bir engelli hakları demeti ortaya çıkmıştır. Bu demet içerisinde ayrımcılık yasağı, eşitlik, erişebilirlik, yaşam kalitesi, kendini gerçekleştirme, güçlendirme, bağımsız yaşam, fırsat eşitliği gibi haklar bulunmaktadır. Bu hakların eşit yurttaşlık çerçevesi içerisinde ele alınması ayrıca önem arz etmektedir; çünkü yurttaşlık hem hak ve ödevlere sahip olmanın, hem de kamusal hizmetlere erişimin garantisi olarak görülmektedir (Lee, 2005; Rioux & Valentine, 2005).

Günümüzde bu haklar aynı zamanda engellilerin temel sorun alanları olarak da kabul edilmektedir. Birbirleriyle sıkı sıkıya bağlı olan bu hakların başında, ayrımcılık yasağının hemen ardından erişebilirlik gelmektedir. Erişebilirlik diğer tüm hakların kullanılabilmesini sağlayan temel araçtır. Bir başka ifadeyle esasen engelliliğin derecesi, erişebilirliğin sağlanması ile ters orantılı olarak değişmektedir.

3. Sınırları Kaldırmak

Erişilebilirlik en genel ifadeyle “her kullanıcının ihtiyaç ve tercihlerini karşılamak için esneklik sağlanması olarak tanımlanmaktadır. Engellilere atıfta bulunulduğunda, fiziksel veya sanal kolayca ulaşılabilen, yetişilebilen, girilen, çıkılan, etkileşime girilebilen, anlaşılan veya farklı engel türlerine sahip bireyler tarafından kullanılabilen herhangi bir yer, mekân, eşya veya hizmet” olarak belirtilmektedir (United Nations, 2013: 3).

Dünya Sağlık Örgütü erişilebilirliği, “bir şeye veya birine ulaşma, anlama veya yaklaşma yeteneği” olarak tanımlamıştır (WHO, 2011: 170). Bir başka tanıma göre erişilebilirlik “engelli birey için kabul edilebilir bir yaşam kalitesi için gerekli olan desteği, hizmetleri ve cihazları temin etme olasılığıdır.” Engelliler için yaşamın bütününe kapsamaktadır. Bu nedenle basit bir mimari sorundan daha öte, sosyal bir yapıdır (Charlton, 2000: 103).

Erişilebilirlik Birleşmiş Milletler (BM) Engelli Hakları Sözleşmesi’nde temel bir hak olarak kabul edilmiştir. Belgede kavram “fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel çevreye, sağlık ve eğitim hizmetlerine, bilgiye ve iletişime ulaşabilme” olarak tanımlanmıştır. Bunun yanında 3. maddede genel ilkeler arasında sayılmış ve 9. maddede de erişilebilirliğe ilişkin taraf devletlerin ortaya koyması gereken politikalar belirlenmiştir (United Nations, 2006).

Erişilebilirlik bir hak olmasının yanında, engelliler açısından temel hak ve özgürlükleri kullanmanın da başlıca aracı olarak kabul edilmektedir (Çağlar, 2009: 243). Bu bağlamda erişilebilirlik için iki temel kavramın daha açıklanması gerekmektedir. Bunlardan ilki *makul uyumlaştırma*dır. Makul uyumlaştırma engellilerin tüm insan hakları ve temel hak ve özgürlüklerden toplumun diğer bireyleri ile eşit şekilde yararlanmalarını veya bunları kullanmalarını sağlayacak, somut durumda ihtiyaç duyulan ölçülü olan ve aşırı yük getirmeyen gerekli ve uygun her türlü değişiklik ve uyarlamalardır. Diğer kavram ise *evrensel tasarım*dır. Bu ise ürünlerin, çevrenin, programların ve hizmetlerin özel bir ek tasarıma veya düzenlemeye gerek duyulmaksızın, mümkün olduğunca herkes tarafından kullanılabilir şekilde tasarlanması olarak açıklanmıştır (United Nations, 2006: md. 2).

Kavramsal çerçeveden de anlaşılacağı üzere erişilebilirliğin iki yönü bulmaktadır. Birincisi engellilerin sanal mekâna ulaşabilmesidir. Bir başka ifadeyle bilgi iletişim teknolojilerine erişebilmeleri, bu teknolojileri kullanabilmeleri ve internet kullanımının getirdiği faydalardan diğer bireyler gibi yararlanabilmeleridir. İkinci yön ise fiziksel mekânı kullanabilme yeteneğiyle ilgilidir. Bu aynı zamanda, toplumsal dâhil olmanın da önemli bir koşuludur. Engellilerin fiziksel mekânla ilişkileri günümüzde engelsiz bina, engelsiz ulaşım, engelsiz eğitim gibi ilke ve sloganlarla ifade edilmektedir. Ancak bunların en öne çıkanı kuşkusuz engelsiz kent mottosudur.

4. Engelsiz Kentler: Ütopya mı? Gerçek mi?

Kent sosyal bilimlerde üzerinde tanım birliği bulunmayan kavramlardan birisidir. Çeşitli bakış açıları, bilim dalları ve ideolojiler kenti kendilerine göre ele alıp açıklamışlardır. Bu bağlamda nüfus, coğrafya yani mekân, ekonomi, siyaset, kültür, sosyoloji ve son dönemlerde teknoloji kent ve kentleşme kuramlarının başlıca temaları olmuştur (Keleş, 2008). Bununla birlikte yol göstermesi açısından Avrupa Kentsel Şartı'nda yer alan tanım faydalı olacaktır. Belgede kent iki özelliği ile tanımlanmıştır: Birincisi maddi, arkeolojik, topografik ve şehir planlaması kavramı bağlamında insan cemaatinin yerleşim yeri. İkincisi ise toplumsal yaşama karakteristik özelliğini veren tarihi ve yasal bir yapı (Council of Europe Congress of Local and Regional Authorities, 1992).

Günümüz dünyasında küresel nüfusun yaklaşık üçte ikisi kentlerde yaşamaktadır. Yine nüfusu bir milyonun üzerinde olan kent sayısı beş yüzü aşmış bulunmaktadır (Davis, 2006: 1). Kentler artık sadece mekânsal ve demografik özellikleri ile değil, başta ekonomik olmak üzere sosyal, siyasal ve kültürel süreçlerin dönüşümünün ortaya çıkardığı sonuçlar bağlamında da hayatın merkezinde yer almaktadır (TÜRKONFED, 2017: 19). İçinde bulunduğumuz çağda ülkelerin temel gelişme ve modernleşme düzeyi kentleşmede yakaladıkları başarı ile ölçülmektedir. Ancak özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ölçüsüz ve ilkesiz büyüyen kentler bir taraftan hizmetlerin yetersiz kalmasına, diğer taraftan da sosyal, kültürel ve psikolojik sorunlara neden olmaktadır (Parlak, 2008: 65).

Bu sorunlardan en fazla etkilenen toplumsal grupların başında engelliler gelmektedir. Daha öncede ifade edildiği gibi mekân, erişilebilirliğin kritik bir bileşenidir ve farklı yerlerdeki farklı insanlar tarafından farklı şekillerde deneyimlenir (Charlton, 2000: 107). Yaşadıkları diğer sorunlara mekansal erişilebilirlik de eklendiğinde, engellilerin kentsel yaşamın ana akımına katılma becerisi azalmaktadır (Gleeson, 1999: 139).

Erişilebilirlik genellikle ulaşımın ve arazi kullanım planlaması ve binaların tasarımında bir hedef olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni erişilebilirliğin kentsel ortama değer katacak ve onu geliştirilecek bir araç olarak görülmesidir (Church & Marston, 2003: 83). Bu bağlamda erişilebilirlik, potansiyel mekânsal hedeflerin dağılımı, her hedef noktasına ulaşma kolaylığı ve burada bulunan faaliyetlerin büyüklüğü, kalitesi ve karakteri ile ölçülmektedir (Handy ve Niemeier, 1997: 1175).

Ancak modern kentlerin çoğunda engellilerin hareketlilik gereksinimlerinin dikkate alınmayarak onlara karşı bir ayrımcılık yapıldığı görülmektedir. Erişilebilirlik bağlamında bu ayrımcılık genellikle, engellilerin hareket etmesine yardımcı gereçlerin etkinliğini azaltan ya da iptal eden

fiziksel bozukluklar, engellilerin girişini güçleştiren veya imkânsız hale getiren bina mimarisi, engellilerin kullanımını olanaksızlaştıran ulaşım sistemleri, engellilerin kullanımına uygun olmayan şehir içi uyarı işaretleri vb. noktalarda ortaya çıkmaktadır (Gleeson, 1999: 138).

Engelli bireylerin kentsel mekânlarda yaşadıkları bu sorunlarının çözümü, bugün “engelsiz kent” kavramı etrafında yoğunlaşmaktadır. Engelsiz ya da erişilebilir kent makul uyumlaştırma ve evrensel tasarım ilkeleri çerçevesinde kentsel mekânın-yollar, binalar, ulaşım hizmetleri, kamuya açık ortak kullanım alanları ve kamusal hizmetler vb.- başta engelliler olmak üzere toplumdaki diğer dezavantajlı gruplar ve tüm vatandaşların kullanımına uygun hale getirilmesini ifade etmektedir. Bu noktada en büyük yük ve görev yerel yönetimlere düşmektedir. Yerel yönetimlerin sundukları her türlü hizmeti erişilebilir bir biçimde planlaması ve uygulaması gerekmektedir (Gümüş, 2015: 15).

Kentlerde çok farklı özelliklere sahip bireylerin yaşaması, buraların her bir birey için uygun hale getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca farklı engel gruplarının da engelsiz kent tasarımında dikkate alınması gerekmektedir. Dolayısıyla yerel yönetimlerin, çeşitli evrensel ve ulusal standartları ve tasarım rehberlerini dikkate alarak erişilebilir bir mekân oluşturmaları beklenmektedir (Uslu ve Güneş, 2017: 32).

Dünyanın birçok ülkesinde engelsiz kent tasarımları desteklenmekte ve engelsiz kentlere ödüller verilmektedir. Avustralya’da Melbourne ve Sydney, ABD’ de Denver, Kanada’da Vancouver, Asya’da Dubai ve Singapore engelsiz kentlere örnek olarak gösterilmektedir. Avrupa Birliği 2010 yılından bu tarafa Avrupa kentleri arasında en erişilebilir kenti ödüllendirmektedir. Örneğin 2019 yılı kazananı Hollanda’nın Breda kenti olmuştur. Kentte bütün otobüslerde ve duraklarda engellilerin kullanması için platformlar bulunmaktadır. Kamuya açık yerlere ulaşım her engel türü için kolaylaştırılmıştır. Binalarda engellilerin giriş ve çıkışları için platformlar bulunmakta ve kapıların açılması için elektronik sensörler yer almaktadır. Ulaşımında sesli ve görsel uyarıcıların yanında, navigasyon da kullanılmaktadır. Ancak belki de en önemlisi kent yönetimi engelsiz bir kent için 2018-2021 yılları arasını kapsayan bir plan yapmış ve bu plan dâhilinde yapılan çalışmaların gözetim ve denetimi bir engelli örgütü olan Breda Gelijk’e verilmiştir (European Comission, 2019).

Örnekler çoğaltılabilmekle birlikte, engelsiz kentlerin genellikle gelişmiş ve refah seviyesi yüksek ülkelerde yer aldığı görülmektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde göçler, kentlerin aşırı ve orantısız büyümesi, yerel yönetimlerin temel işlevleri yanında başka hizmetlere de eğilmek zorunda kalmaları (Toprak, 2016:11), siyasal ve ekonomik öncelikler ve benzeri nedenler engelsiz kent girişimlerine sekte vurmaktadır. Ancak her koşulda yerel yönetimlerin en başta gelen görevlerinden birisi engellileri hayatın her alanına dâhil etmek, onlara kendilerini gerçekleştirmeleri ve bağımsız ve kaliteli bir yaşama kavuşmaları için fırsatlar sunmak olmalıdır.

5. Sonuç

Öncelikle belirtmek gerekir ki engellilik artık tüm dünyada bir temel haklar sorunu olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla erişebilirlik de bu hakların en önde gelenlerinden birisidir. Erişilebilirliğin sağlanamadığı bir yapıda ki bu yapı sosyal, siyasal, ekonomik, fiziki vb. olabilir, engellilerin diğer tüm haklarını kullanabilmesi mümkün değildir.

Çağdaş dünyada artık engelsiz kent tasarımının, yerel yönetim anlayışının ayrılmaz bir parçası haline geldiği görülmektedir. Ancak bir kentin engellerden arındırılabilmesi basit ve kısa süreli bir uğraş olarak görülmemelidir. Dolayısıyla engelsiz bir kentin önündeki engeller ya da yapılması gerekenler şu şekilde sıralanabilir:

- Engelsiz bir kent tasarımının ekonomik güçle yakından ilişkili olduğu açıktır. Dolayısıyla yerel yönetimlerin maddi kaynaklarının durumu, engelsiz kentler için belirleyici olmaktadır.
- Engelsiz bir kent tasarlamak uzun vade isteyen bir süreçtir. Dolayısıyla uzun vadeli bir plan yapıldıktan sonra bu plan kısa ve orta vadeli programlarla desteklenmelidir.
- Engelsiz kentler yoğun olarak ileri teknolojinin kullanımını gerektirmektedir.
- Engellilerin alınan kararlara ve denetim ve gözetim mekanizmalarına engellilerin dâhil edilmeleri bir diğer önemli koşuldur. Çünkü kent ile birey arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Kentlilik bilinci olarak kavramlaştırılan bu ilişkide, kentler orada yaşayanları sadece barındıran bir mekân değil, maddi manevi tüm ihtiyaçlarını karşılayan ayrıca kent yönetimine katılma imkânı sunan bir yer olarak kabul edilmektedir (Parlak, 2008).

Tüm bunların ötesinde engelsiz bir kent için göz önünde bulundurulması gereken belki de en önemli unsur toplumdaki engellilik algısı ya da bir başka ifadeyle engellilik kültürüdür. Çünkü engelliliğe yönelik politika ve uygulamalarımızı büyük oranda engelliliği ve engellileri algılayış biçimimiz belirlemektedir (Drake, 1999). Bu nedenle engelliliğin hala geleneksel veya medikal yaklaşımlar bağlamında algılandığı bir toplumda, engelsiz kent girişimlerinin ne kadar gerçekleşebileceği belirsizdir.

KAYNAKÇA

1. Barnes, C. (2012). Understanding The Social Model of Disability Past Present and Future. N. Watson, A. Roulstone, & C. Thomas (Ed.) içinde, Routledge Handbook of Disability Studies (pp. 12-29). Oxon: Routledge.
2. Beaulaurier, R. L., & Taylor, S. H. (2007). Social Work Practice with People with Disabilities in The Era of Disability Rights. A. O. Dell, & P. W. Power (Ed.) içinde, Psychological and Social Impact of Illness and Disability (pp. 53-75). New York: Springer Publishing.
3. Burcu, E. (2007). Türkiye'de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
4. Charlton, J. I. (2000). 'Nothing About Us Without Us' Disability Oppression and Empowerment. California: University of California Press.
5. Church, R. L., & Marston, J. R. (2003). Measuring Accessibility for People with a Disability. Geographical Analysis, 35(1), pp. 83-96.
6. Council of Europe Congress of Local and Regional Authorities. (1992). European Urban Charter. <<http://www.mo.org.tr/UIKDocs/urbancharter1.pdf>> (Accessed 25.09.19).
7. Çağlar, S. (2009). Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri. İstanbul: Beta Yayınları.
8. Davis, M. (2006). Planet of Slumps. London: Verso.
9. Drake, R. F. (1999). Understanding Disability Policies. London: Palgrave Macmillan.
10. European Commission. (2019). Access City Award 2019. <<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=89&langId=en&newsId=9257&furtherNews=yes>> (Accessed 01.10.19).
11. Ghosh, N. (2012). Disabled Definitions, Impaired Policies: Reflections on Limits of Dominant Concepts of Disability. Occasional Paper 34. Institute of Development Studies Kolkata.
12. Gleeson, B. (1999). Geographies of Disability. London: Routledge.
13. Gümüş, D. Ç. (2015). Erişebilirlik Mevzuatı ve Erişebilirliğin Uygulanması ve Denetlenmesi. Dosya (3), pp. 14-20.
14. Handy, S. L., & Niemeier, D. A. (1997). Measuring Accessibility: An Exploration of Issues and Alternatives. Environment and Planning (29), pp. 1175-1194.
15. Hiranandani, V. S. (2005). Rethinking Disability in Social Work: Interdisciplinary Perspectives. G. E. May, & M. B. Raske (Ed.) içinde, Ending Disability Discrimination: Strategies for Social Workers (pp. 71-82). Boston: Pearson Education.

16. Keleş, R. (2008). Kentleşme Politikası. Ankara: İmge Kitabevi.
17. Lang, R. (2007). The Development and Critique of The Social Model of Disability. Working Paper. (Leonard Cheshire Disability and Inclusive Development Centre). <<https://www.ucl.ac.uk/iehc/research/epidemiology-public-health/research/leonard-cheshire-research>> (Accessed 06.09.19).
18. Lee, T. M. (2005). Multicultural Citizenship: The Case of the Disabled. D. Pothier, & R. Devlin (Ed.) içinde, Critical Theory: Essays in Philosophy, Politics, Policy and Law (pp. 87-106). Vancouver: UBC Press.
19. Mackelprang, R. W., & Salsgiver, R. O. (2009). Disability: A Diversity Model Approach in Human Service Practice. Chicago: Lyceum Books.
20. Parlak, B. (2008). Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci Geliştirme Projesi:Bursa Büyükşehir Örneği. F. N. Genç, A. Yılmaz, & H. Özgür (Ed.) içinde, Dönüşen Kentler ve Değişen Yerel Yönetimler (pp. 61-89). Ankara: Gazi Kitabevi.
21. Rioux, M. H., & Valentine, F. (2005). Does Theory Matter? Exploring The Nexus Between Disability Human Rights and Public Policy. D. Pothier, & R. Devlin (Ed.) içinde, Critical Disability Theory: Essays in Philosophy, Politics, Policy and Law (pp. 47-69). Vancouver: UBC Press.
22. Smart, J. F., & Smart, D. W. (2007). Implications for The Counseling Profession. A. O. Dell, & P. W. Power (Ed.) içinde, Psychological and Social Impact of Illness and Disability (pp. 75-100). New York: Springer Publishing Company.
23. Toprak, Z. (2016). Kent Yönetimi ve Politikası. Ankara: Siyasal Kitabevi.
24. TÜRKONFED. (2017). Kent-Bölge: Yerel Kalkınmada Yeni Dinamikler: Türkiye'nin Kentlerinden Kentlerin Türkiye-sine. İstanbul: TÜRKONFED.
25. United Nations. (2002). Human Rights and Disability. Geneva: United Nations.
26. United Nations. (2006). United Nations Convention on the Rights of Personswith Disabilities. <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convention_accessible_pdf.pdf> (Accessed 01.10.19).
27. United Nations. (2013). Accessibility and Development: Mainstreaming Disability in thePpost-2015 Development Agenda. UN Department of Economic and Social Affairs.
28. UPIAS. (1976). Fundamental Principles of Disability. London.
29. Uslu , A. O., & Güneş, M. (2017). Engelsiz Kentler- "Herkes için Erişilebilir Kentler". Uluslararası Peyzaj Mimarlığı Araştırma Dergisi, 1(2), pp. 30-36.
30. WHO. (2011). World Report on Disability. Geneva: WHO Publications.

ENGELLİLİK SOSYOLOJİSİ BAKIŞ AÇISINDA ENGELLİLİK VE KENT YAŞAMI

Prof. Dr. Esra BURCU SAĞLAM
Dr. Öğr. Üyesi Levent TAŞ

📍 Hacettepe Üniversitesi
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
✉ esburcu@hacettepe.edu.tr
leventtas77@yahoo.com

Özet

Bu bildiride kent ve engelli birey ilişkisi ele alınmıştır. Engellilik sosyolojisinin bakış açısından hareket edilmiş ve Türkiye’de yapılmış sosyolojik araştırma verileri göz önünde bulundurulmuştur. Konu ulusal ve uluslararası literatür taraması ışığında kuramsal olarak tartışılmıştır. Bildirinin genel amacı engellilik sosyolojisinin sosyal organizasyon problemi olarak gördüğü engelli bireyin mutsuz kent yaşamının sosyal nedenlerini göz önüne sermek ve çözüm tartışmalarına katkı sağlamaktır. Engellilik sosyolojisinde, engellilik bedene ait bir kısıtlılığın sosyal ve kültürel görünümü olarak tanımlanır. Bireyin fiziksel ve/veya zihinsel engelinden çok sosyal engellenmesiyle ilgilenen engellilik sosyolojisi engelli bireylere ilişkin sosyal sorunlara odaklanır. Engelli bireyleri anlamak onları yaşam alanlarında karşı karşıya kaldıkları sosyal ve çevresel engellemelerle beraber düşünmeyi gerektirir. Sosyolojik bakış açısı engellilik konusunda sosyal organizasyonun nasıl inşa edildiği ve sürdürüldüğüne eleştirel bakar. Kentin tüm bireyleri içermeyen ya da kapsamayan başarısız sosyal organizasyonu aslında toplumun başarısızlığıdır. Buradan hareketle bildiride yerleşim yerinin engelli bireylerin aktivite sınırlılıklarını belirleyen önemli bir sosyal faktör olduğu öne sürülmüştür. Buna bağlı olarak engelli bireyleri göz ardı eden kent düzeninin onlara sosyal çevreye katılım haklarını kullanmada ne tür sınırlamalar getirebileceği tartışılmıştır. Buna göre kentin sosyal organizasyonu sosyal içerimi benimsemelidir. Hak temelli yaklaşımın benimsendiği bir sosyal organizasyon, engeli olan-olmayan tüm bireyler için onurlu ve bağımsız bir yaşamın sürdürülmesini amaçlar. Kent, engelli bireyin eğitim, iş, sosyal, kültürel etkinlikler ve serbest zaman gibi tüm aktivitelerinde özgür seçimler yapmasına olanak tanıyarak insan olmanın onuruna yakışır bir mekânsal, çevresel ve sosyal düzenlemeyi kurgulamalıdır.

Anahtar kelimeler: Kent, engellilik, sosyal organizasyonsuzluk

DISABILITY AND CITY LIFE FROM THE PERSPECTIVE OF THE SOCIOLOGY OF DISABILITY

Abstract

The paper discusses the relationship between the city and the disabled individual. The perspective of sociology of disability is adopted and data from the sociological research conducted in Turkey are considered. The subject matter of the paper is discussed in accordance with national and international literature review. The general purpose of the paper is to reveal the reasons of the disabled individual's dissatisfactory city life, which is considered as a problem of social organization by the sociology of disability, and to contribute to the debates seeking solution over this issue. In the sociology of disability, disability is defined as social and cultural display of any impairment of the body. Interested in the social obstruction of the individual's activities rather than his physical and/or mental disability, the sociology of disability focuses on social problems concerning disabled people. Understanding disabled individuals necessitates considering them with regard to the social and environmental barriers they are faced with. The sociological perspective critically examines the ways of constructing and maintaining the social organization about disability. The unsuccessful social organization, which does not include or encompass all city people, is actually the society's failure. In this context, it is argued that residential area is an important social factor determining the disabled individuals' activity constraints. Accordingly, the ways that the city order/layout, which ignores disabled individuals, limit their rights of participation in social environment, is discussed. Accordingly, the social organization of city has to seize on social inclusion. A social organization, which adopts rights-based approach, aims to maintain an honorable and independent life for individuals whether nondisabled or disabled. By allowing the disabled individual to make a free choice in educational, work-related, social, cultural, and leisure activities, the city has to build a spatial, environmental and social organization compatible with human dignity.

Keywords: Urban, disability, social disorganization.

1. Giriş

Bu bildiride kent ve engelli birey ilişkisi ele alınmıştır. Engellilik sosyolojisinin bakış açısından hareket edilmiş ve Türkiye'de yapılmış sosyolojik araştırma verileri göz önünde bulundurulmuştur. Bildirinin genel amacı engellilik sosyolojisinin sosyal organizasyon problemi olarak gördüğü engelli bireyin mutsuz kent yaşamının sosyal nedenlerini göz önüne sermek ve çözüm tartışmalarına katkı sağlamaktır. Engellilik sosyolojisinde, engellilik bedene ait bir kısıtlılığın sosyal ve kültürel görünümü olarak tanımlanır. Bireyin fiziksel ve/veya zihinsel engelinden çok sosyal engellenmesiyle ilgilenen engellilik sosyolojisi engelli bireylere ilişkin sosyal sorun-

lara odaklanır. Engelli bireyleri anlamak onları yaşam alanlarında karşı karşıya kaldıkları sosyal ve çevresel engellemelerle beraber düşünmeyi gerektirir. Sosyolojik bakış açısı engellilik konusunda sosyal organizasyonun nasıl inşa edildiği ve sürdürüldüğüne eleştirel bakar. Kentin tüm bireyleri içermeyen ya da kapsamayan başarısız sosyal organizasyonu aslında toplumun başarısızlığıdır. Buradan hareketle bildiride yerleşim yerinin engelli bireylerin aktivite sınırlılıklarını belirleyen önemli bir sosyal faktör olduğu öne sürülmüştür. Buna bağlı olarak engelli bireyleri göz ardı eden kent düzeninin onlara sosyal çevreye katılım haklarını kullanmada ne tür sınırlamalar getirebileceği tartışılmıştır. Sosyoloji literatürü kentte yaşayan engelli bireylerin ihtiyaç ve taleplerinin onların gözünden belirlenmesini gerekli görür. Buna göre kentin sosyal organizasyonu sosyal içeriği benimsemelidir. Hak temelli yaklaşımın benimsendiği bir sosyal organizasyon, engeli olan-olmayan tüm bireyler için onurlu ve bağımsız bir yaşamın sürdürülmesini amaçlar. Kent, engelli bireyin eğitim, iş, sosyal, kültürel etkinlikler ve serbest zaman gibi tüm aktivitelerinde özgür seçimler yapmasına olanak tanıyarak insan olmanın onuruna yakışır bir mekânsal, çevresel ve sosyal düzenlemeyi kurgulamalıdır. Buna göre beklenen kentsel organizasyonlar sosyal engellemeleri yaratmayan ya da sürdürmeyen bir düzenlemeye hâkim olmalıdır.

2.Engellik ve Kent Yaşamı

Engellilik sosyolojisinin en temel kabulü engellilik durumunun bir sosyal gerçeklik olarak kabul edilmesidir. Buna göre engellilik bedene ait bir kısıtlılığın sosyal ve kültürel görünümüdür. Bu bağlamda bireyin fiziksel ve/veya zihinsel engelinden çok sosyal engellenmesiyle ilgilenen engellilik sosyolojisi engelli bireye ve bireylere ilişkin sosyal sorunlara odaklanır.

Sosyal model çerçevesinde engelli beden sadece iyileştirilmesi ya da rehabilite edilmesi ve böylece var olan patolojik durumun “normalleştirilmesi” çabası değildir. Özellikle gelişmiş ülkelerde 1960’ların sonlarından itibaren engel durumuna tıbbi bir gözlükle bakmak gerektiği düşüncesi yerini engelliliğin sosyal bir olgu olduğu görüşüne bırakmıştır. Artık dikkatler bireyin engelli bedeninden çok onun sosyal olarak nasıl engelli hale getirildiğine yönelmiştir. Bu bağlamda engellilik sosyoloğu Oliver (1996)’ın da belirttiği gibi sosyal anlamda engellilik, aktivite sınırlılığının yarattığı avantajsız durumu yaşayan bireylerin çağdaş sosyal organizasyonlar tarafından göz ardı edilmesi ya da çok az dikkate değer görülmesiyle, bu insanların sosyal hayatın içine girmelerinde, sosyal aktivitelerini sürdürmelerinde gerekli katılımlardan uzak tutulması durumudur. Bu noktada engelli bireyleri anlamada sosyal faktörler öne çıkarken engelli bireylerin yaşam alanlarında karşı karşıya kaldıkları sosyal ve çevresel engellemelerle yani dışlanmalarla, politikleşmelerle, organizasyonsuzluklarla ilgilenilmeye başlanmıştır. Artık bir toplumdaki engellilik sorunu görünür kılınmaya başlanmış ve engellilik probleminin varlığı o toplumun başarısızlığı olarak kabul edilmiştir.

Engeli olan bireyin sosyal özellikleri (cinsiyet, etnisite, iş durumu, yaş, kırdan, kentte ya da mahallede yaşama durumu gibi) o toplumda engelli birey olarak yaşamasından kaynaklı sorunları pekiştirebilir. Bu çifte ya da pekiştirilmiş durum kadın, yaşlı, işsiz, köylü ya da kentli engelli bireyler için düşünülebilir. Sosyal mekân açısından ise bu pekiştirilmişlik durumu engelli bireyin hem engelli oluşu hem de köyde mi kentte mi yaşadığı, kentin hangi mahallesinde ikamet ettiği ya da yaşadığı kentin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal donanımı üzerinden söz konusu olabilir.

Şüphesiz yaşanılan bölge ya da yerleşim yeri, engelli bireylerin eylem sınırlılıklarını belirleyen önemli bir sosyal faktördür. Engelli bireyin kent ya da köyde yaşaması; onun iş, okul, ev, akran ilişkileri gibi alanlarda hem kültürel hem de fiziki çevreye katılımının sınırlandırılmasında önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda yer alınan mekânlar engelli bireylerin sosyal ve kültürel ilişkilerinin niteliğini belirleyen önemli bir unsurdur (Burcu, 2015:129).

Günümüz kent tartışmalarında sosyal organizasyon açısından içerime (social inclusion) sahip bir düzenlenmenin altı çizilmektedir. Buna göre kent yaşamı bireylerin özellikleri ne tür farklılaşır, farklılaşın talepleri, hizmetler, güvenlik ve sosyal ilişki ağı açısından kapsayıcı olmalıdır. Aslında bu vurgu kentte yaşayan herkesi kapsayıcı olsa da özellikle sosyal bariyerlerle karşılaşma olasılığı daha yüksek olan engelli bireyler için konu daha da önemsenmelidir. Engelli bireylerin kentte bağımsız hareket etmesi, erişilemezlik ve ulaşılamazlık sorunlarının önüne geçilmesi sosyologlarca çevresel dışlanma sorunlarını da engelleyebilir. Konuyla ilgili bazı çalışmalar (Gleeson 1999, Seekins ve diğerleri 2011) engelli bireyin yaşam bariyerlerini kentsel açıdan ele alarak engelli bireylerin kent yaşamında ayrımcılığa maruz kaldıklarını vurgularlar. Kentsel yaşamda eğitim, istihdam, güvenlik, ekonomik katılım, sağlık, bağımsız yaşam ve sosyal hizmetler açısından engelli bireylerin yaşamını konu edinmek gerekir. Kent ve engellilik ilişkisinin sosyolojik tartışılmasında özellikle bu noktaları planlayan ve sosyal organizasyonu bu çerçevede ele alan kent sosyal yapılanmaları şiddetle önerilmekte ve sisteme eleştirel bakış bu noktalarda sürdürülmektedir.

Kentlerin tüm kentliler için mutlu bir yaşam sunması beklenir. Bu açıdan kentler farklılıkların bir arada mutlu bir şekilde yaşayabileceği mekânlar olarak idealleştirilir. Ancak kentlerde yaşanan sorunlar bu ideale her zaman yaklaşamadığını da göstermektedir. Bu noktada tüm kentliler için yaşanabilir kentlerin inşası önemli bir problem olarak varlığını sürdürmektedir. 'Yavaş kent', 'yeşil kent', 'sürdürülebilir kent' gibi arayışlar insan odaklı ve herkes için yaşanabilir kent isteğini ortaya koymaktadır (Korkut ve Kiper, 2016). Engelli bireyler de kentsel yaşamda ortaya çıkan zorluklardan şüphesiz etkilenen bir gruptur. Özellikle bu grup için kent yaşamındaki en temel sorunun erişilebilirlik olduğu söylenebilir (Tiyek, Eryiği ve Baş, 2016). Engelli bireylerin kentsel yaşama katılamamaları onları toplumsal dışlanma ile karşı karşıya bırakabilmektedir. Böylece kentsel mekândaki sosyal engellemeler engelli bireyleri yalnızlığa ve mutsuzluğa sürükleyebilmektedir. Bu doğrultuda mutlu kentlerin inşa edilebilmesinin ilk adımı engelli birey-

lerin sosyal yaşama katılımını mümkün kılacak kent planlamalarının geliştirilmesidir. Diğer bir ifadeyle, kentler engelli bireylerin sosyalleşmelerinin önünde bir engel olmaktan çıkmalı ve bu doğrultuda yapılacak kentsel planlama faaliyetleri engelli bireylerin kentsel kaynaklara ve hizmetlere erişimini kolaylaştırıcı yönde geliştirilmelidir.

Engelli bireylerin kent sosyal çevresi ile etkileşim içinde olduğunu unutmadan ihtiyaçlarının, fırsatlarının ve sorunlarının neler olduğunun tespiti ve çözümünde sosyal içerimi benimseyen kent organizasyonu anlayışı benimsenmelidir. Bu bağlamda Burcu (2007)'nin sosyolojik araştırmasında engelli bireylerin Ankara, İzmir, İstanbul gibi büyük kentlerde ya da daha küçük kentlerde yaşaması fark etmeksizin öncelikli yaşadıkları sorunlar eğitim fırsatları, istihdam, meslek edinme, sağlık hizmetleri, kent içi serbest zaman kullanımı, kentte bağımsız hareketleri sürdürmek ve güvenlik olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan araştırmaya göre hem toplumun hem de kentin diğer insanların engellilik durumuna ilişkin olumsuz kültürel bakış açısı da engelli bireylere göre biryandan tüm bu sorunların ana kaynağını oluşturmakta bir yandan da sosyal ilişkilerde önemli bir sorun alanı yaratmaktadır.

Kültür, “normal” olarak kabul edilen bazı roller ve sorumlulukları belirlerken bunları yerine getirmede birtakım aksamaları yaşayan bireyler için “bu rol ve sorumlulukları gerçekleştirebilecek bireyler” olarak algılanmamalarına diğer bir ifadeyle “normal” olarak görülmemelerine (Burcu, 2011:39-41) neden olabilecek bir zemin oluşturabilir. Bu kabulleniş Goffman (1968) ve Burcu (2011)'nin da belirttiği gibi o kişiler için “kayda değer bulunmayan”, “itibar edilmeyen”, “önemszenmeyen”, “ikinci plana itilen bireyler” olarak etiketlenmelerine ve böylece “yapamaz/edemez”, “yük”, “muhtaç”, “acınan” gibi bazı olumsuz kültürel tanımlamaların toplumda hâkim olmasına yol açar. Böylesi bir kültürel ortam engelli bireylerin ayrımcılığa uğramasına, dışlanmasına, ötekileştirilmesine neden olurken engelli birey için kent modern hapisane haline dönüşmektedir. Artık bu hapsediliş içinde “-miş gibi” görünen özgürlükler aslında yeniden üretilen bağımlılıklar olarak ortaya çıkmaktadır. Makro boyutta, yaşanan toplumda daha mezo boyutta da kent sosyal ortamında söz konusu olan bu durum ya kent yaşamındaki engelli bireyin kendi yaşam alanından dışarıya çıkmasını engellemekte ya da bunu aşmak için olağanüstü mücadele çabası göstermesi gerekmektedir.

Belirtilenlerin ışığında engellilik sosyolojisinde engelli birey/engellilik-kent ilişkisi birbiri için kısır döngü yaratan iki durumu önemser. Biri kentin ulaşılabilirliği, erişilebilirliği ile ilgili olan sosyal düzenlemelerdeki aksamalar, diğeri ise olumsuz kültürel bakış açısının hâkim olduğu sosyal etkileşim ağı. Ki bu iki unsur birbirini beslemektedir. Kentin düzenlemeleri kapsayıcı olmadığında bağımsızlaşamayan ya da bunun için çok çabalayan engelli birey toplumda görünür olamaz ve görünür olamayan için ise önemszenmeyen olumsuz bakış açısı pekiştirilir. Yine olumsuz bakış açısı pekiştikçe de kentsel düzenlemeler önemli görülmez. Tüm bu döngü

kent yaşamında mutsuz engelli bireyi inşa eder ve reddedilen ya da görmezden gelinen ya da küçümsenen engel durumu hem engelli bireyin kendisini hem de diğerleriyle kurduğu yakın sosyal ilişkilerin olumsuz etkilenmesine neden olur.

Bu noktada kent sosyal organizasyonunda hem kültürel bakış açısını, sosyal ilişki ağını hem de somut düzenlemeleri bir arada düşünmek önemlidir. Engelli birey kent yaşam alanında insan onuruna yakışır şekilde bir yaşam sürmeli, ihtiyaç ve taleplerinde söz hakkına sahip olmalı, güvenli bir ortamda bağımsız hareketler geliştirebilmelidir.

Sonuç Yerine

Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de günümüz kentlerinin fiziksel alt yapısı değerlendirildiğinde, mevcut kentlerdeki engelli bireylerin herkes gibi bir yaşam sürmelerinin oldukça zorlaştırıldığı söylenebilir. Engelli bireyler kentsel kamusal mekanlara katılımlarını sağlayacak düzenlemelerin yetersizliği nedeniyle sosyalleşememektedirler. Bu açıdan kentler, engelli olmayan bireylerin özgür iradeleriyle ulaşabildikleri ya da erişebildikleri her alanda (fiziksel, sosyal ve kültürel alanlar) varlık gösterdikleri gibi engelli bireylerin de belirtilen alanlarda özgür iradeleriyle ulaşılabilirliğini ve erişebilirliğini sağlayıcı bir düzenlemeye sahip olmalıdır. Engelli bireylerin etiketlenmesi, damgalanması, dışlanması ve dışarıda bırakılmasında kentin mekansal düzenlemesinin pekiştirici bir rolü olduğu bilinmelidir. Engelli bireylere ilişkin olumsuz kültürel resmedilmeyle baş edebilmenin temel yollarından biri onları toplumsal yaşamda görünür kılabilmektir. Bu bağlamda kent şartlarının engelli bireyler için uygun hale getirilmesi gerekir. Kent engelli birey için eğitim, iş, sosyal ve kültürel etkinlikler ve serbest zaman gibi tüm aktivitelerinde özgür seçimlerine olanak tanıyan ve böylece insan olmanın onuruna yakışır bir mekansal, çevresel ve sosyal düzenleme içinde olmalıdır. Örneğin kentlerde kaldırımların yüksekliği (!), tekerlekli sandalye kullanıcıları için yapılan eğimlerin standardı (!), görme konusunda dezavantajlı insanlar için yol rehberlerinin yönü, nerede başlayıp-nerede bittiği (!) en tipik durumlardır.

Son olarak belirtilmelidir ki engelli bireylerin yaşam kalitesi ya da memnuniyeti onun yaşadığı ve günlük aktivitelerini sürdürdüğü çevreyle şekillenir. Engelli bireylerin kentte ya da kırsal alanda yaşaması onları, ihtiyaçlarının karşılanması, fırsatları kullanması, hangi sorunlarla karşılaşacağı ve hangi çözümlere ulaşacağı konusunda belirleyici rol oynar. Engelli bireyler kentsel ortamda ve dolayısıyla toplumda bir bütünün anlamlı ve ilişkili bir parçası olarak görülmeli ve herkes gibi eşit haklara sahip olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

1. Burcu, E. (2007). Türkiye'de Özürlü Birey Olma Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
2. Burcu, E. (2011), Türkiye'de Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 28(1), s. 37-54.
3. Burcu, E. (2015). Engellilik Sosyolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.
4. Gleeson, B. (1999). Can Technology Overcome the Disabling City?, in. Mind and Body Spaces Geographies of Illness, Impairment and Disability, eds. R. Butler, H. Parr, Taylor&Francis Group, USA.
5. Goffman, E. (1968), Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity, New Jersey: Prentice Hall.
6. Korkut, A. ve Kiper, T. (2016). "Yaşanabilir, İnsan Odaklı kent Yaklaşımı". 4. Uluslararası Kentsel ve Çevresel Sorunlar ve Politikalar Kongresi Bildiri Kitabı, Ed. Y. Şahin, O. Aslantürk ve V. Armağan. s. 25-41.
7. Oliver, M. (1996). Understanding Disability: From Theory to Practice, New York: Macmillan Education.
8. Seekins, T., Rawesloot, C., Rigles, B., Enders, A., Arnold, N., Ipsen, C., Boehm, T. and Asp, C. (2011). The Future of Disability and Rehabilitation in Rural Communities. Rural Futures Lab Foundation.
9. Tiyek, R., Eryiğit, H. B. ve Baş, E. (2016), Engellilerin Erişilebilirlik Sorunu ve TSE Standartları Çerçevesinde Bir Araştırma, Kastamonu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 12. s. 225-261.

DAHA FAZLASI İÇİN TASARIM

Prof. Dr. Osman TURAL

📍 Eskişehir Teknik Üniversitesi
✉ otural@eskisehir.edu.tr

Özet

Yaşadığımız çevrede, sürdürülebilir bir toplum için anahtar gereksinimlerden biri, herkesin o toplumun gündelik yaşamına aktif olarak katılabilesidir. Bunu da etkileşimde oldukları yapısal ve sosyal çevre erişilebilir olduğu sürece yapabilmekte, gündelik yaşam alan ve sınırlarını ancak erişilebilirlikle genişletmektedirler. Her insanın yaş, cinsiyet, din dil, ulus veya bedensel ya da zihinsel vb. yeterlilik ayırımı gözetilmeksizin yapılaşmış çevreye ve gündelik yaşama katılımı ancak erişilebilirlikle sağlanmaktadır. Bu yüzden erişilebilirlik, herhangi bir kişi için hayati bir konudur, insan erişilebilirlik olmadan bir yerden bir yere hareket edemez ve bir hayatı bağımsız bir varlık olarak yaşayamaz. Buna karşın erişilebilirlik yalnızca nispeten küçük bir bölümümüz tarafından dillendirilmekte ve tartışılmaktadır.

Mimarlıkta mekânın kimin için üretildiği sorusu özel durumlar dışında “kullanıcıyı” yani “insanı” işaret etse de geçmişten beri süregelen yaygın tasarım anlayışının ortalama kullanıcı grup üzerinden şekillendiği de bilinir. Bu yüzden insanların çoğu geleneksel tasarım anlayışının bir sonucu olarak gündelik yaşamlarında, potansiyel olarak ya da gerçekte tasarım ve erişilebilirlik ayrımcılığına uğramaktadır. Bu da ortalama kullanıcı grup dışındaki diğer kullanıcıların tasarım yoluyla dışlanması ya da engellenmesi anlamına gelmektedir. Halbuki yalnızca insan olmanın yeterli olduğu bir dünyada, istisnalar ayrı tutulursa, tasarımın kapsayıcı olması beklenir. Ayrımcılık yapmadan ya da ayrımcılığa uğramadan günlük hayata ve eşit topluma tam katılımın sağlanmasını ümit etmek ütopyik bir hayal değildir. Bu bildiri, kentlerde herkese güvenli bir yaşam, erişim ve eşitlik sağlayacak ayrımcı olmayan tasarımlara, daha fazlası için tasarım kavramına odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kent hakkı, yaşanabilirlik, yaşam kalitesi, erişilebilirlik, mutlu kent.

DESIGN FOR MORE

Abstract

One of the key requirements for a sustainable society in our environment is that everyone can actively participate in the daily life of that society. They can do this as long as the structural and social environment in which they interact is accessible, and expand their daily living space and boundaries only with accessibility. Regardless of age, sex, religion, nation, or physical/mental ability diversions, participation in the built environment and daily life can be ensured by inclusive design and accessibility. Therefore accessibility is a vital issue for every single inhabitant on earth, without accessibility, one cannot move from place to place live a life as an independent being. However, accessibility is only spoken and discussed by a relatively small number of us.

The question of for whom space is produced in architecture except special need, although it refers to user or human, it is also known that the common design understanding that has been going on since the past has been shaped by the average user group. Therefore, as a result of conventional design approach, many people are victims of potential or purely design based and accessibility discrimination in daily life. This means that users except the average group user are excluded or blocked by design in the built environment. Moreover, in a world where only human beings are sufficient, the design must be inclusive if the exceptions are seperated. It is not a utopian dream to hope full participation in daily life and equal society without discrimination. This paper focuses on non-discriminatory designs that provide safe living, access and equality for all in cities, and design for more.

Keywords: The right to the city, liveability, life quality, accessibility, happy city

1. Giriş

Hak kavramı yaygın bir şekilde yasalardan doğarken özgürlük, yaşam ve onur mücadelelerine dayanan insan hakları yaşamın içinde ve insanın gereksinimlerden kaynağını bulmaktadır. (URL 1) Her insanın onuruyla yaşayabilmesini mümkün kılan temel ilkelere dayanan bu haklar ırk, dil, din, yaş cinsiyet, ulus veya sosyal köken gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin “özgürlük, eşitlik ve adaletin” sağlandığı bir düzen kurulması ideale temellenmektedir. Bu yüzden yalnızca insan olmanın yeterli olduğu bir dünyada herkes için benzer ya da eşdeğer yaşam koşullarının sağlanması arzu edilir. En hafif ifadeyle tersini düşünmek insan haklarına aykırıdır

ve bu aykırılık insanlığın pek de yabancı olduğu bir durum değildir. Bu nedenle, dayanağı gereksinimlere temellenen ve değişmeyi öngören bu dinamik yapı hukuk kurallarıyla korunması nedeniyle hak sahibine bu korumadan yararlanma yetkisi sunar. İnsan hakları gibi hukuk kurallarıyla korunmasına karşın insan haklarının en iyi anlaşılma ve uygulanma mekanları olma fonksiyonu (Balkır, 2010: 347) ile bir mücadele alanına dönüşen kent ise, sakinlerine kendisinden yararlanma yetkisini kent ve kentli hakları üzerinden sunar. Bu çalışma bir kentli hakkı olarak mutluluğu yaşanabilirlik ve kentsel yaşam kalitesi üzerinden ele almakta ve kentlerin erişilebilirliği üzerinden tartışmaktadır.

2. Kent ve Kentli Hakkı Olarak Yaşam

Kentsel yaşama yenilenmiş bir erişim olarak ifade edilen “kent ve kentli hakkı”, insan hakları felsefesinde kentsel gündemin önemli tartışma konularındandır. Kent hakkı, ekolojik taleplerden, kendisini dolaysız olarak üretim alanındaki çelişkilerde temellendiren mücadelelere kadar geniş bir alanda kentli hakıyla birlikte yaşam hakkının bir uzantısı olarak görülür. (Öner ve Osmanoğulları, 2017: 78; Akkoyunlu ve Ertan, 2013: 56). En basit tarifıyla, kentin potansiyel faydalarına bütün yaşayanların eşit erişimi, karar alma süreçlerine katılımı ve yaşayanların temel hak ve özgürlüklerinin tamamını gerçekleştirebilmesidir. Lefebvre’in kışkırtıcı ifadesiyle “...bir haykırış ve bir istektir” (Köylü, 2013: 1).

Şekil 1. Kendisi için bir mücadele ve hak arama alanı olarak kent.

Kaynak: <https://www.rioonwatch.org/?p=11668>

İnsan istese de istemese de teknolojik gelişmelerin insan hayatında her geçen gün daha fazla yer talep etmesi, kentleşmenin özellikle geleceğin yaşamı üzerindeki etkileri kent hakkını "... kentleşmenin *şaşırtıcı hızı ve ölçeğinin insan refahına katkıda bulunup bulunmadığı...*" sorusu üzerinden tartışan kent sosyoloğu R. Park'ı haklı çıkarmaktadır. Park'a göre "Ne tür bir kent istediğimiz sorusu, ne tür bir toplumsal bağdan, doğayla, yaşam tarzımızla, teknolojilerle ve arzu ettiğimiz estetik değerlerle ilişkisinden ayrı tutulamaz." Dolayısıyla kent, Harvey'in Park üzerinden yorumladığı haliyle; insanın içinde yaşadığı dünyayı taleplerine daha uygun hale getirebilmede en başarılı girişimidir. Ama eğer "*kent insanın yarattığı dünya ise, bu zamana kadar orada yaşamaya mahkûm olduğu dünyadır da*" (Park, 1967: 3; Harvey, 2008: 2013). Yakın geçmişten günümüze eko kent, sağlıklı kent, yavaş kent, yaş dostu kent, erişilebilir kent, akıllı kent ve mutlu kent gibi planlama yaklaşımları insanın kendini bu zamana kadar yaşamaya mahkûm ettiği dünyanın geleceği için yine aynı insan tarafından çözüm olarak sunulmaktadır. Özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren;

- Kentlerin doğa ve insan üzerindeki,
- İnsanın doğa, kentler ve insan üzerindeki

etkilerine odaklanan bu planlama yaklaşımları sürdürülebilirlik ve yaşanabilirlik bağlamında ekosistemlerin korunması ve restore edilmesinden yenilenebilir enerji üretimi ve kullanımına, akıllı kentlerden erişilebilir ve mutlu kentlere değin benzer amaçlar için farklı öncelikleri olan geniş bir çeşitlilikte ele alınmaktadır.

Sürdürülebilir bir yaşama ev sahipliği yapan çevrenin bugünü ve geleceği açısından kentlerin yaşanabilirliği kentsel gündemin vazgeçilmez temalarından biridir. Bu bağlamda ülkeler/kentler XX. yüzyılın son çeyreğinden günümüze yaşam kalitelerine göre sınıflandırılmakta, yaşanabilirlik ve mutluluk düzeyleriyle sıralanmakta ve bu kavramlar karşılaştırmalı ve yarışçıl bir değerlendirmenin temel öğeleri haline gelmektedir (Oktay, 2007: 37). Kentsel yaşam kalitesi, kentliler ile yaşam çevreleri arasındaki ilişkiye odaklanmakta ve yaygın olarak ekonomik ve mekansal göstergeler ile kamusal hizmetlerin niteliği gibi farklı ölçütlerle anılmakta, bir rekabet ölçütüne dönüşen yaşanabilirlik düzeyiyle sınıflanmakta ve sıralanmaktadır. Bu düzeyin yükseltilmesine yönelik beklentiler ülke düzeyinde kentleşmeyi yönlendiren politika belgelerine de yansımakta hatta ülkemizde Onuncu Kalkınma Planının Temel Amaçları ve İlkeleri arasında yer almaktadır. Planda "*Yaşanabilir mekân olgusunun en önemli boyutlarından birisinin de çevresel kalitenin korunması, gelecek nesillerin refah ve mutluluğunu azaltmayacak bir kalkınma ve mekânsal gelişme yaklaşımının benimsenmesi*" ve "*Sağlıklı ve kaliteli yaşamın bireylerin refah ve mutluluğunu artırmada temel bir unsur olduğuna*" da vurgu yapılmaktadır (URL 2) Buna karşın, önceliklerin belirlenmesi, uygulamanın izlenmesi ve uygulamadaki başa-

rıların ölçülmesinin nasıl yapılacağı On Birinci Kalkınma Planında “...kentlerin yaşam kalitesi seviyelerinin izlenmesine altlık teşkil etmek üzere ölçme ve değerlendirme araçları geliştirileceği...” şeklinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla mevcutta yaşanabilirliğin kapsamlı bir şekilde ölçülemediği dikkate alındığında bu alandaki politikaları yönlendirme ve yönetme olanağı zayıf kalacak (Sarı, 2018:43) ancak ölçüldükten sonra Onbirinci Kalkınma Planında (URL 3) sıklıkla yer alan “yaşam kalitesi” ve “mutlu birey” kavramının ülkemizde neyi ve kimi tanımladığı, yaşanabilirlik ya da mutluluk düzeyinin nasıl belirleneceği netleşecektir.

Uluslararası düzeyde ülkelerin yaşanabilirlik düzeyleri ya da en yaşanabilir ülkeler sıralaması Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan ve yaşam beklentisi, eğitim, gelir gibi ölçütlerin yer aldığı HDI'ya (Human Development Index) göre yapılmaktadır. 2000 yılından bu yana üst sıralarda yer alan Norveç 2019 yılında ilk sırada yer alırken onu İsviçre, Avustralya, İrlanda, Almanya, İzlanda, Hong Kong, İsveç, Singapur ve Hollanda takip etmektedir (URL 4). Yaşanabilirlik sıralaması ülkeler için olduğu gibi kentler için de yapılmaktadır. 2019 yılında EIU ([Economist Intelligence Unit](#)) dünyada 140 kent üzerinde istikrar, sağlık, kültür ve çevre, eğitim ve alt yapı kategorisinde otuzdan fazla kalitatif ve kantitatif faktör puanı vererek yaptığı yıllık Global Yaşanabilirlik sıralamasına göre kentsel yaşam kalitesi açısından kentlerin yaşanabilirlik düzeyini ortaya koymaktadır. Değerlendirilen 140 kent arasında Viyana en yaşanabilir kent olurken onu Melbourne, Osaka, Calgary, Sydney, Vancouver, Toronto, Tokyo, Kopenhag ve Adelaide izlemektedir (URL 5).

3. Bir Kentli Talebi Olarak Mutluluk

Mutluluk yaşanabilir kentlerin kimi zaman bir özelliği, kimi zaman bir ölçütü ve hatta mutlu kentin aynı özellikleri taşımasından dolayı yaşanabilir kentin kendisi olduğu ifade edilse de

2012 yılında BM tarafından 20 Mart günü *Uluslararası Mutluluk Günü* olarak kabul edilmiş ve dünya ülkelerinin mutluluk düzeyini artıracak hedefler çerçevesinde hükümetlerden vatandaşlarını mutlu etmeleri için kamu politikaları geliştirmeleri istenmiştir. Bu politikalarda insanların mutluluğunu geliştirecek hedeflerin sürdürülebilir küresel kalkınma ve yaşanabilir kent hedefleriyle birlikte ele alınması, insanların mutlu olabilmesi için yoksulluğun ortadan kaldırılması ve refahı doğrudan etkileyen ekonomik büyümenin kapsayıcı olduğu kadar eşit ve dengeli bir yaklaşımın gereği olduğu kabul edilmiştir. Kabulünün üzerinden geçen yedi yıllık sürede ülkeler ya da kentlerde üretilen kamu politikalarının kentli nüfusu mutlu etmede ne kadar başarılı olduğunu zaman gösterecektir ancak BM tarafından yayınlanan ve son yedi yıldır dünya ülkelerinin mutluluk sıralamalarının yer aldığı rapor ülkelerin ekonomik göstergeleriyle ya da zenginlikleriyle değil güçlü sosyal devlet yapılarıyla mutlu olduğunu ortaya koymaktadır. Yedincisi 2019 yılında yayınlanan Dünya Mutluluk Raporu ülkelerin gelir, sosyal destek, sağlıklı

yaşam beklentisi, sosyal özgürlükler, cömertlik, yolsuzluk algısı gibi değerlerin yanı sıra insan hakları, adalet, teknolojik gelişmeler, çevre, sosyal medya, televizyon seyretme, gönüllü olarak çalışma ve yardımseverlik gibi alışkanlıklarını da değerlendirmektedir. 2019 Dünya Mutluluk Raporuna göre İskandinav ve Nordik ülkeler arasında yer alan Finlandiya, Danimarka, Norveç, İzlanda sıralamanın ilk dört sırasını oluştururken ilk on ülkede Hollanda, İsviçre, İsveç, Yeni Zelanda, Kanada ve Avusturya olarak sıralanmaktadır (URL 4). Dünyanın en büyük on ekonomisinden dokuzunu oluşturan ABD, Çin, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, Hindistan, İtalya ve Brezilya gibi ülkelerin raporda ilk on sırada yer bulamaması bu ülkelerin ekonomileriyle ve zenginlikleriyle mutlu olamadıklarını göstermektedir.

XX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren planlama ve tasarımda insanın ve çevrenin farkına varılması insan-çevre odaklı politikaları sürdürülebilir bir kentsel yaşamın vazgeçilmezleri haline getirmiştir. Bütünleşik ve disiplinler arası işbirliğine dayalı planlama ve tasarım yaklaşımları kentleşmenin çevre ve insan üzerindeki etkilerini yeni kent planlama yaklaşımlarıyla önlemeye çalışırken yaşam ve bu yaşamın geçtiği çevre/mekân kalitesi ve insanın mutluluğunu temel alan insan odaklı tartışmalar daha da değer kazanmıştır (URL 6). Tartışmalar, gündelik yaşama aktif katılımın bir aracı olmanın yanında bağımsız yaşamın ve yaşama tam olarak katılabilmenin temel koşulu olan erişilebilirliği, erişilebilir mekânı ve erişilebilir kenti uluslararası insan hakları yazınında gündemin vazgeçilmez temalarından biri haline getirmiştir. Sürdürülebilir ve yaşanabilir kentler için çağdaş ulaşım planlamasının temelini de oluşturan erişilebilirlik, böylece insan haklarının ayırımcılık kadar sorunlu ama ayırımcılığı da kapsayan alanlarından biri olarak insan hakları yazınında öncelikli bir yer edinmiştir (Çağlar, 2012:542). Bu yer, hakları kullanabilmenin bir aracı olmakla kalmayan erişilebilirliği, bağımsız yaşamın ve toplumsal yaşamın tüm alanlarına tam olarak katılabilmenin de temel koşuluna dönüştürmüştür. Şüphesiz bu dönüşümün temel nedeni, Harvey'in yorumladığı gibi insanın taleplerine uygun hale getirerek yarattığı kentte yaşamaya mahkûm olmasında aranmalıdır. İnsan, kendi yarattığı kentte yaşamaya mahkûm oluyor ya da başkalarını mahkûm ediyorsa o kentte yaşamdan belki bahsedilebilir ama yaşam kalitesinden, yaşanabilirlikten ya da mutluluktan bahsetmek olası değildir. Bu yüzden, mutlu bir kent planlamada fiziki planlama ve tasarımdan (binalar, yollar, peyzaj vb.) daha çok refah ve mutluluk için neyin önemli olduğuna karar verilmesi önemlidir (Montgomery, 2019). Ancak bundan sonra insan duyguları, davranışları ve sağlığı ile ilişkilenen tasarım yaklaşımlarını ortaya koyarak bakkala, markete yürüebileceği, güvenli bir şekilde bisiklet sürebileceği ve komşularıyla paylaşabileceği ortak bir alana sahip olacağı bir yerde yaşamak isteyebilir (Montgomery, 2013).

Dolayısıyla, yaşadığımız çevre, insanın gündelik yaşama katılımındaki engelleri kaldıracak, rahat ve kolay erişilebilirliği, bağımsız ve eşitlikçi kullanımı ile potansiyel kullanıcılarının gereksinimlerini karşılayacak tasarım yaklaşımlarına sahip değilse insanın yaşam kalitesini ve

mutluluğunu etkiliyor demektir. Doğaldır ki insan hayatında tam ve zihinsel, fiziksel ya da sosyal yeterlilik hali geçici bir durumdur ve belirli bir zaman aralığında gerçekleşir. İnsanlar yaşamları boyunca farklı dönemlerde (bebeklikten yaşlılığa) çeşitli nedenlerle (geçici ya da sürekli hastalık, yetersizlik, engellilik, gebelik, annelik vb. gibi) ortaya çıkan kısıtlılık durumlarıyla karşılaşabilmektedir. Bu kısıtlılık hali, kimi zaman yardımcı araç-gereçler ya da yardımcı teknolojilerle, kimi zaman mekânın herkes için erişilebilirliği ve kullanılabilirliği sağlanarak, kimi zaman da her ikisinin birlikte bulunmasına karşın bir refakatçinin de sürece dahil olmasıyla aşılabilmektedir. Her türlü yardımcı teknoloji, araç ve gereç ile refakatçi desteğine karşın insanın hareketi mekânla ilişkilenebilir ve mekânın erişilebilirliğini zorunlu hale getirmektedir. İnsanlar, özellikle de tasarım yoluyla engellenenler ya da dışlananlar ancak bu yaklaşımla etkileşimde oldukları yapısal ve sosyal çevreye katılabilecek, bilgiye, ürün ve hizmete erişebileceklerdir. Gündelik yaşam alan ve sınırlarını erişilebilirlikle genişleteceklerdir. Böylece, yaşam kalitesinin geniş bir kullanıcı kesim için artırılması da mümkün olacaktır. Aksi halde ortalama kullanıcı grubuna yönelik yapılan tasarımlarla birlikte özellikle engelliye ithafen! yapılan rampa, asansör ve tuvalete indirgenen düzenlemeler ile ortamdakilerin yaşam kalitesini artırması ve mutlu olması öngörülebilecektir. Üstelik indirgenen bu düzenlemelerin yalnızca ortopedik engellilere yönelik olduğunun farkına bile varılmadan.

4. Sonuç

Yaşam kalitesini etkileyen değerleri bir kent ve kentli hakkı olarak benimsemek ve bu değerleri yaşanabilir kentlerin refah ve mutluluk kaynağı olarak görmek, Harvey'in ifade ettiği gibi *insanın bugüne kadar yaşamaya mahkûm olduğu yaşam çevresinin* geleceği açısından çok önemlidir. Erişilebilirliği bu gelecekte bir kentsel hak olarak görmek yaşanabilirliğe ve yaşam kalitesine değer katacaktır. Bu yüzden, adı farklılaşsa da (herkes için erişilebilirlik, herkes için tasarım/evrensel tasarım, kullanıcı dostu tasarım vb.) çeşitlenen kullanıcı ve gereksinimlerine odaklanan kapsayıcı tasarımlar farklı düşünmeyi zorunlu kılmakta ve kentsel çevre için bir yenilikçi düşünme şekline dönüşmektedir. Dolayısıyla, tasarım yoluyla engeller koyma ve potansiyel kullanıcıları dışlama, erişilebilirliği bir tasarım problemi olarak algılamayan, meslek etiğiyle bağdaşmayan, uluslararası dokümanlara rağmen bir hak olamayan, hâlâ ortalama kullanıcı grubuna yönelik tasarlanan ve ayırmacılığa neden olan tasarımları insanın gündelik yaşama katılımı, yaşam kalitesi, refahı ve mutluluğu açısından tartışılır hale getirmektedir. 2018 yılına kadar erişilebilirliği denetlenen toplam üç bin yedi yüz otuz beş kamu binasının yalnızca %2'sine erişilebilirlik belgesi verilmesi bu tartışmayı haklı çıkarmaktadır. Sonuç olarak, kentsel yaşama herkesin bağımsız olarak katılabilmesi, tasarım yoluyla dışlananlar ve engellenenlere yönelik yapılan özel tasarımlar, ekler ya da uyarlamalarla değil daha fazlası için tasarım yoluyla sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

1. Akkoyunlu Ertan, K. ve Ertan, B. (2013). Kentli Hakları: Kent ve İnsan Hakları Bağlamında Kentsel Hizmetlere Erişim Hakkı”, Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 56
2. Balkır, Z. G. (2010). “Konut Hakkı ve İhlalleri: Kentli Haklarının Doğuşu”, II. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu Bildiri Kitabı, s. 339-358
3. Çağlar, S. (2012). Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişebilirlikleri, AÜHFD, Cilt: 61 Sayı: 2, s: 541-598, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1679/17894.pdf>
4. Harvey, D. (2008). The Right to the City, New Left Review 53
5. <https://newleftreview.org/II/53/david-harvey-theright-to-the-city> (Erişim Eylül 2019)
6. Köylü, B. (2013). Kent Hakkı ve Kamusal Alan Kavramı
7. <https://www.canakkaleicinde.com/kent-hakki-ve-kamusal-alan-kavrami/>
8. Montgomery, C. (2013). Happy City: Transforming Our Lives Through Urban Design, Farrar, Sitraus and Giroux.
9. Montgomery, C. (2019). A Recipe for Urban Happiness
10. <https://medium.com/happy-cities/happiness-framework-ead6430997ca> (Erişim: Ekim 2019)
11. Oktay, D. (2007). Sürdürülebilirlik, Yaşanabilirlik ve Kentsel Yaşam Kalitesi: Kavramdan Uygulamaya, Mimarlık Dergisi, Sayı:335, Ankara, s.37).
12. Öner, R. V. ve Osmanoğulları, F. (2017). Kentli Haklarına Karşı Şehir Hakkı: Farklılıklar, Benzerlikler ve Eğilimler, Emek Araştırma Dergisi (GEAD), Cilt 8, Sayı 11, s.75-98
13. Park, R. (1967). On Social Control and Collective Behavior, Şikago
14. Sarı, V. İ. (2018). Türkiye’de Kentsel Yaşam Kalitesi Göstergelerinin Analizi, Sayıştay Dergisi, Sayı:108, s.39-72
15. URL 1 Avrupa Kentsel Şartı’na Göre Kent Hakkı ve Kentli Hakları (Erişim: Eylül 2019)
16. <https://siyasalhayvan.com/avrupa-kentsel-sartina-gore-kent-hakki-ve-kentli-haklari-2-parca-son/>
17. URL 2 Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, T.C. Kalkınma Bakanlığı (Erişim: Ekim 2019)
18. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>
19. URL 3 On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (Erişim: Ekim 2019)
20. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>
21. URL 4 Most Livable Countries (En Yaşanabilir Ülkeler) (Erişim: Ekim 2019)
22. <https://www.infoplease.com/world/political-statistics/most-livable-countries>
23. URL 5 The ten most liveable cities (En Yaşanabilir On Kent) (Erişim: Ekim 2019) <http://unassumingeconomist.com/wp-content/uploads/2018/08/F1.jpg>
24. URL 6 Mimarlık Mesleğinin Geleceği
25. <https://www.arkitera.com/etkinlik/2634/mimarlik-mesleginin-gelecegi> (Erişim: Ekim 2019)

KADIN VE ŞEHİR

WOMEN AND THE CITY

THINKING ON THE NEED FOR PRIORITISING THE GENDER ASPECT IN URBAN LANDSCAPE STUDIES

Prof. Dr. Ayşegül BAYKAN

Yıldız Technical University
abaykan@yildiz.edu.tr

Abstract

In contemporary state of affairs in academia, across the world, we witness the rise of fragmented domains of disciplines, such as the Women’s Studies, Cultural Studies, Urban Studies, and Heritage Studies, while there is also an increasing emphasis on interdisciplinary analysis. However, issues of gender are still subordinated to the ongoing political dynamics of social policymaking and often are relegated to the background when macro issues of finance, planning and even design are framed. In the face of this fact, we need to reflect on the vulnerable position of women and investigate the ways to safeguard practices that oversee the significance of women’s role in the functioning of our social structures at the macro level and their importance as the custodians and transmitters of both tangible and intangible cultural heritage, in our cities, neighborhoods, gardens and in home geographies. We need to illustrate the requirements of an urban space that safeguard women’s everyday lives to contribute to a sense of security and belonging. In this way, coping with the routines of everyday life, the contradictions and difficulties of work and home by negotiating or transgressing the demands of social structures will not disappear but will become easier. Urban landscapes will not become the counter force and contradictions but homes for embodied selves, performing identities, memories, and testimonies and hence sites for living heritage that will bind different agents, families and communities for a better future.

Keywords: Gender, Geographies of Home, Living Heritage, Neighborhoods, Safe-Space

KENT ÇALIŞMALARINDA TOPLUMSAL CİNSİYETİN ÖNE ÇIKARILMASI GEREĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Özet

Günümüz akademik dünyasında, küresel boyutta, bir yanda Kadın Çalışmaları, Kültürel Çalışmalar, Kent Çalışmaları, Miras Çalışmaları gibi disiplinlere doğru bölünmeler yaşanırken diğer yanda interdisipliner analizlere ağırlık verilmektedir. Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet meseleleri siyasi dinamiklerin sosyal politika yapma aşamasında makro düzeyde finansman, planlama ve hatta tasarım boyutlarında geri planda bırakılmaktadır. Bu durum karşısında, kadınların yüzleştiği olumsuzluklara eğilmeli ve makro boyutta toplumsal yapıların işleyişinde kadınların rolünün öneminin göz önünde bulundurulmalı, bu sayede kentlerimizde, mahallelerimizde, bahçe ve evlerimizde nesnel ve nesnel olmayan her türlü kültürel mirasın saklayıcısı ve taşıyıcısı olduklarının önemine değinilmelidir. Kentsel mekanda kadınların gündelik yaşamlarında güvenlik ve aidiyet duygularını perçinleyecek gereksinimler belirlenmelidir. Bu sayede, gündelik yaşamlarında iş ve ev arasında yaşadıkları zorluk ve çelişkiler yok olmasa da onların üstesinden gelmelerine yardımcı olunacaktır. Kentsel alanlar kadınlara fiziksel varlıkları, kimliksel pratikleri, bellek ve şahitlikleriyle karşı güç ve çelişki değil, daha iyi bir gelecek için farklı öznelerin, ailelerin ve toplulukların bir araya geldiği ve bağlandığı yaşayan mirasın korunduğu konumlara dönüşecektir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Ev Coğrafyası, Yaşayan Miras, Mahalle, Güvenli-Mekan

In social science research, cities, regions, and territorial entities in concrete form and in different scales constitute the domains for the new analytics of global economics, political struggles, and cultural imaginaries. Gender Studies constitutes one of these new analytics and crosscuts the different disciplines of sociology, anthropology, geography, law, and so on. Yet, how the agency of women is engaged within each discipline is another analytical concern in contemporary scholarship. While, during the 1990s, women geographers and historians, such as Doreen Massey (1994), Gillian Rose (1993) and Elizabeth Wilson (1991), contributed significantly to our understanding of place making through a gender perspective, gender is rarely included in publications on cities concerned with other issues such as planning and policy making, economic growth, and other similarly aimed developmentalist perspectives. Universal discussions on matters of heritage and culture, which are contemporary sights of interest for researchers, omit gender *vis a vis* institutional structures. As Moghadam and Bagheritari (2007) point out, the Universal Declaration on Cultural Diversity of 2001 and the

adoption of The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in October 2003 did not in themselves contain cautions regarding issues of gender. Boghadam and Bagheritari argue that, unless special safeguards are put in effect for maintaining women's rights both in public and private domains, the list of social practices and rituals of cultural heritage deemed important to be preserved might overlap with those that discriminate against women. It must be noted that, the risk becomes more severe in contemporary times as many cities are facing transition and upheaval and issues of gender are becoming subordinate to the on going political even ecological dynamics. In December 2003 at an expert meeting held at UNESCO on 'Gender and Intangible Cultural Heritage', the vulnerable position of women was emphasized, the need to safeguard ethical practices was underlined, and a need for research that oversaw women's role as the custodians and transmitters of intangible cultural heritage was noted (Boghadam and Bagheritari 2007, 14-15).

The inclusion of women into urban research requires a different approach than merely macro structural analysis. The major components of cultural heritage, according to O'Keeffe (2007) are to be found in the ways in which natural landscapes are interwoven with cultural elements, with a sense of identity and memory, on which we should inscribe a historiography. According to him, landscapes are spaces and places that exist in our cognitive and corporeal beings and are pluralistic in nature as they include different people, the popular, the vernacular, the feminine, etc. Memories are constituted out of factual and visual elements, plus the emotional and the sensual. Landscape is a field of exploration whereby embodied selves, performing identities, memories, and testimonies negotiate for existence. Hence, landscape becomes a living heritage, as it is constituted by –often competing– histories. Situated centrally in this construction are the homes agents make. Social and emotional geographies of lived experiences take place within cultural geographies of homes whereby gender and sexuality intersect with identity and belonging (Blunt 2005).

In the process of integrating gender into the analysis of culture and heritage production in my research on Mardin (Baykan 2016), I followed the conceptual approach to heritage by Waterton (2010), for whom heritage materials are 'mnemonic tropes' to remember, recollect, and forget, to build memory as a performative act, and construct meanings of the past. This approach refocuses on the object of heritage, understands the visual and material in relation to the social, and (re) defines it as a social and cultural process. The material space is especially important for defining the nature of social relations especially as they bear on gender. The geography of home is one such material space. 'People produce their identities in and through places, especially home-places: houses, gardens, neighbourhoods, and towns (Duncan and Lambert 2004, 388).'

Similarly, according to Linda McDowell, a feminist geographer, '(D)oining feminist geography means looking at the actions and meanings of gendered people, at their histories, personalities and biographies, at the meaning of places to them, at the different ways in which spaces are gendered and how this affects people's understandings of themselves as women or men' (McDowell 1997, 382). This requires multi scale analysis of qualitative research. Results must include variables from macro structures to subjective levels of intentions, actions, feelings, and thoughts, and insights as witnessed or experienced data. (McDowell 1997, 389) Hence, even the spatial scales of globality and the power of the nation states within the study of urban landscape need to incorporate meaningful practices at the levels of home and the community as well. According to Vaiou and Lykogianni (2006) in the routines of everyday life, women cope with the contradictions and difficulties of work and home by negotiating or transgressing the demands of social structures: 'Our examples illustrate the importance of neighbourhood in women's everyday lives as a place of social interaction and development of strong or weak local ties, which contribute to a sense of security and belonging. At the same time, the neighbourhood is a place which is in no way bounded, as every- day life develops at different spatial scales and involves continuous border-crossings, in the context of which women test/learn new roles and forge individual identities' (Vaiou and Lykogianni 2006, 739).

Bearing in mind the significance of including women into the study, both the quantitative survey and the qualitative ethnography should be designed accordingly. Sensitive to how gender might impact the findings, women must constitute a significant proportion of the interviewees. The average age for the group of women, the educational status, professions, and literacy rates, the languages spoken in the households are always significant for gender sensitive research. These variables both impact and are determined by the way in which urban space and women come to together. For example in my research on Mardin, the results of the quantitative survey showed that there is a marked difference between New City, with contemporary modern structures, and Old City of Mardin, site of heritage and history, with respect to sense of belonging and happiness of women. In the Old City there was a strong sense of attachment to the neighbourhood, where families and homes generated the source of the primary sense of identity. Place making in the same location contributed to a collective memory of everyday lives built around intimacy and trust. The sense of place, as one moves from the interiors (cool in the Summer, warm in Winters), to courtyards, to roads and alleys, and finally to neighbourhood at large, showed fluidity in organising motions and events. The fluidity of space together with the intimacy among people was significantly evident in the meaning making of everyday lives of not only of both women and men, but extended to strangers coming to town. Women viewed their positions as hosts to 'guests', commenting

that, since tourists are curious and willing to see their homes, they washed and prepared their courtyards before tourists arrived and offered tea and coffee when they visited. Contrary to the Old City, apartment living in New City does not offer the same sense of sharing even with the immediate neighbours, no matter how functional and convenient the modern amenities are. Especially for women who have to live indoors during the day, this causes a longing for family, for shared open spaces, and for the past. These findings show us that the geography of home is essential to understanding of how a sense of place is constituted in everyday lives. Since women are central to these practices, we need to further explore the intimate details of women's lives in their meaningful practices and narrative voices for understanding and exploring what urban space should offer. In the narratives of women, the sense of belonging become even more tangible, contributed by individual memories of joys and suffering. Traces of the life experiences of women directs us to the results that, in the midst of change, heritage becomes a practice that takes place in the continuity of home-place, within homes, courtyards, and neighbourhoods. Where women's lives are lived within the dictates of patriarchy, community and the modernist state; homes provide another level of alternative space that provides for an autonomous agency. Women's lives, no matter how different they are from each other, with respect to variables such as income, education, profession, religion or ethnicity, reflect that everyday practices, rituals, and memories bind them to the same city they now live in. For example in Mardin's Old City, everyday lives take place behind walls in courtyards and homes which were historically designed for maximum privacy on the one hand and as shelter against the harsh climate of cold winters and hot summers on the other (Alioğlu 2003, Halifeoğlu and Dalkılıç 2006; Karagülle and Demir 2010). Here, women receive guests in the courtyards and shop in the maze of the old market for food and other everyday needs. They maintain the neighbourhoods where family and friends are co-dependent. Hence, women's lives are central to claims for heritage site qualifications because for the perseverance of the ancient city women, especially older women are central for this to be possible as upholders of age-old practices, rituals, and forms of everyday interactions. Women carry on within the surroundings of their homes and neighbourhoods. Having experienced hardships in their youth, older women prefer historical and traditional settings for their ability to live with hard-won freedom and for the comfort of their habitual environment. They assert their agency, founded on a history of violence, omission, and on the affection and close ties of larger family. Their memories, myths, and rituals provide a wealth of intangible cultural history for the next generations. Younger women, on the other hand, express desire to live in modern contemporary cities which offer better work opportunities, the comfort of modern infrastructures, and freedom of movement. Their desires, needs and safety must be secured

and it must be seen that their autonomy and agency are realised and respected. However, my research on Mardin, whose results should be generalizable to other cities, has shown that even as they move out of historic neighbourhoods, out of necessity or by choice, they maintain a strong sense of belonging to and a desire for the intimacy and the familiarity of the neighbourhood that they experienced growing up as a way of life. The task for urbanists and planners is finding on space the tools for making the balance possible.

Neighbourhood parks usually play the role of public space for women where they can act as if in their extended space of home. Especially for those within limited income, living in tight home spaces in the middle of over populated urban areas, parks offer a space where neighbours, family members, parents and children can meet. For women of rural and small town origins who have recently moved to the city, the urban space might be too alienating and dangerous to encounter. It is usually the neighbourhood parks where they can spend time to reminisce and spend leisurely time with close ties.

It is often noted that, in large urban settings, shopping malls offer a space of leisure and escapism from the walls of homes and a meeting place for friends and family. However, although parks offer the same advantages and even disadvantages such as lack of weather control, they do not reduce women to passive consumers who walk the corridors of the mall in a blasse attitude Simmel explained more than a century ago.

Another benefit of the neighbourhood parks is that they can combine ecological functions with recreational functions. It is not uncommon to see women picking herbs and other plants that grow wild in urban green areas, sources of food that they were familiar with in lands they came from. Allotment gardens, widely popular in recent debates and policies, are places of growing plants in urban areas. Neighbourhood parks can be partly expanded into allotment gardens whereby women can be both productive and be happy at the same time, in sharing time, work and responsibilities with those who are close to them.

In conclusion, in this presentation my aim has been to show that in our lives lived in flux, as women, we face several paradoxes: to be close to family, friends and social bonds on the one hand and to be independent, autonomous productive agents who can pursue their interests and talents and desires without encountering oppression. In this big challenge, we not only should support those we know, but also seek ways to make it happen through political, economic and policy decisions. The aim towards 'happy cities' will only be realised if women's need for what I call fluid space where the above paradox is resolved into doable project is realised.

REFERENCES

1. Alioğlu, E. F. (2003). Mardin Şehir Dokusu ve Evler (The Urban Texture and Homes of Mardin). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
2. Baykan, A. (2016). 'Mardin: Dönüşen Bir Kentte Kültürel Miras ve Kentsel Mekanın Yeniden Üretimi'
3. TÜBİTAK Proje No: 113K510.
4. Blunt, A. (2005). Cultural geography: cultural geographies of home. *Progress in Human Geography* 29 (4): 505-515.
5. Duncan, J. and Lambert, D. (2004). Landscapes of Home. In J.S. Duncan, N.C. Johnson and R.
6. H. Schein (Eds.), *A Companion to Cultural Geography* (pp. 388-403). Oxford: Blackwell.
7. Halifeoğlu, F. M. and Dalkılıç, N. (2006). Mardin-Savur Geleneksel Kent Dokusu ve Evleri (The Traditional Texture of City and Home in Mardin-Savur). *Uludağ Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi* 11(1): 93-111.
8. Karagülle, C. and Demir, Y. (2010). Yerel verilerin konut tasarım sürecinde değerlendirilmesi: Mardin örneği (The evaluation of local data in the process of home design: The case of Mardin). *itüdergisi/a Mimarlık, planlama, tasarım* 9 (2): 83-94.
9. Massey, D. (1994). *Space, Place, and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
10. McDowell, L. (1997). Women/Gender/Feminisms: doing feminist geography. *Journal of Geography in Higher Education* 21(3): 381-400.
11. Moghadam, V. and Bagheritari, M. (2007). Cultures, Conventions, and the Human Rights of Women: Examining the Convention for Safeguarding Intangible Cultural Heritage, and the Declaration on Cultural Diversity. *UNESCO Museum International* 59 (4): 9-18.
12. O'Keeffe, T. (2007). Landscape and Memory: Historiography, Theory, Methodology. In N. Moore and Y. Whelan (Eds.), *Heritage, Memory and Politics of Identity* (pp. 3-18). Hampshire: Ashgate.
13. Rose, G. (1993). *Feminism and Geography: The Limits of Geographical Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
14. Vaiou, D. And Lykogianni, R. (2006). Women, Neighbourhoods and Everyday Life. *Urban Studies* 43 (4): 731-743.
15. Waterton, E. (2010). *Politics, Policy and the Discourses of Heritage in Britain*. London: Palgrave Macmillan.
16. Waterton, E. and Watson, S. (2010). *Culture, Heritage and Representation: Perspectives on the visuality and the past*. Aldershot: Ashgate.
17. Wilson, E. (1991). *The Sphinx in the City: Urban Life, the Control of Disorder, and Women*. Berkeley: University of California Press.

ŞEHİRDE KADIN

Prof. Dr. Ayşe CANATAN

 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
 ayse.canatan@hbv.edu.tr

Özet

20.yüzyılın ilk yarısı sanayileşmenin etkisiyle şehirleşmenin hızlı geliştiği bir dönem olmuştur. Şehirleşme, eğitilmiş iş gücü ve ekonomik gelişmenin birlikte işlediği hem şehrin hem de şehirde yaşayanların içinde yer aldığı bir dönüşüm sürecidir. Bu süreçte şehir insanı biçimlendirirken içinde yaşayan insan da şehri biçimlendirir. Günümüzde dünya nüfusunun %60'ından fazlası şehirlerde yaşamaktadır. Bu makalenin amacı şehirli kadını ikilemler içinde ele almaktır. Nüfusun bütün kategorileri şehirde farklı bir duruş sergilemektedir. Kadının şehirdeki hali de diğerlerine göre farklıdır. Şehir kadını mutlu ederken aynı zamanda mutsuz olmasına da yol açabilir. Şehir kadın için hem fırsatlar hem de riskler içeren bir gerçektir. Kadının tabakalaşma sistemindeki konumu şehirle ilişkisini belirleyici bir unsur olarak önem taşıyarken, şehrin hangi bölgesinde bulunduğu da önemlidir. Kadının ev dışında ekonomik bir üretime katılması, eğitim olanaklarından yararlanması, yoksulluğa karşı güçlenmesi gibi geliştirici işlevlerinin yanında şehrin kadını ucuz bir iş gücü haline getiren, niteliksiz işlere yönlendiren, evde bakım hizmetlerinin bedelsiz sağlayıcısı konumuna getirerek cinsiyet eşitsizliği ile mağdur eden bir yönü de vardır. Şehir hayatı kadını binalara kapatarak doğadan koparıyken, diğer taraftan da çevre hakkında bilinçlendirerek doğa ve çevre savunucusu haline getirmektedir. Şehirde yaşayan kadın, ailesinin ve kendisinin ihtiyaçlarını şehrin geniş tüketim imkanları içinde sağlarken ikileme düşebilir. Eğitim, ekonomi ve siyasi katılım açılarından gelişirken iktidarı ve yönetimi paylaşma da dışsal etkenler nedeniyle gelişim göstermesi zor olur. Kadın yaşadığı şehirle ilgili karar alma süreçlerinde olması gereken yeri gerektiği gibi alabilmiş değildir. Buradaki en büyük etken ev içi rolleri ikame edebilecek seçeneklerin azlığı ve cinsiyetçi rol dağılımı nedeniyle ev dışında hareketinin desteklenmemesi ve dolayısıyla yaşanan şehrin kadın dostu düzenlemelerden mahrum kalmasıdır. Sonuç olarak, kadının şehirle ilişkisi karşılıklıdır. Yaşadığı şehir kadının ihtiyaçlarını karşıladığı sürece kadın hem şehri hem kendini geliştirebilir.

Anahtar kelimeler: şehirde kadın, kent, kentleşme, mutlu kadın, mutlu kent

WOMEN IN THE CITY

Abstract

The first half of the 20th century was a period in which urbanization developed rapidly with the effect of industrialization. Urbanization is a process of transformation involving both the city and its inhabitants, where educated workforce and economic development work together. In this process, while the city shapes the human being, the people living in it shape the city. Today, more than 60% of the world's population lives in cities. The aim of this article is to deal with urban women in dilemmas. All categories of the population have a different stance in the city. The state of women in the city is also different from the others. The city can make the woman happy and unhappy at the same time. The city is a fact that involves both opportunities and risks for women. While the position of women in the stratification system is important as a determining factor in its relationship with the city, it is also important in which region of the city it is located. In addition to developing functions such as women's participation in economic production outside the home, benefiting from educational opportunities, and strengthening against poverty, the city also has an aspect that makes women a cheap labor force, directs them to unqualified jobs, and makes them a free provider of home care services and victimizes gender inequality. While city life closes women in buildings and detaches them from nature, on the other hand, it raises awareness about the environment and makes them defenders of nature and environment. The woman living in the city may be in a dilemma while providing the needs of her family and herself within the wide consumption possibilities of the city. While education, economy and political participation develop, sharing power and administration becomes difficult to develop due to external factors. The woman has not been able to take the right place in the decision-making processes related to the city where she lives. The most important factor here is the lack of options to replace domestic roles and the lack of support for out-of-home movement due to the sexist role distribution, and thus the lack of women-friendly arrangements in the city. As a result, the woman's relationship with the city is mutual. As long as the city in which she lives meets the needs of women, she can develop both the city and herself.

Keywords: Woman in the city, city, urbanization, happy woman, happy city

Giriş

İnsanlık tarihinde iki önemli devrimden söz edilir. Bunlar tarım devrimi ve endüstri devrimleridir. İlkinde tohumun keşfi, ikincisinde ise teknolojik icatların insan emeğinin yerine geçmesi ile toplumsal hayat değişime uğramıştır. Tarihsel bir süreç içinde şehirlerin ortaya çıkışı yerleşik hayata geçişle, tarım devrimiyle olmuştur. Arkeologların araştırmalarına göre ilk şehirler M.Ö. 3500’lerde Mezopotamya, Mısır, Çin ve Hindistan’da neolitik dönemin sonunda ortaya çıkmıştır. Mağara resimlerinden insanların bir arada yaşam yeri oluşturma ihtiyacının sadece yiyecek sağlamak ve yardımlaşma olmadığı sosyal bir güç oluşturarak korkuyu yenmeye yönelik bir davranış üretildiği yorumu yapılmıştır (Aslanoğlu, 1998:13-15). Neolitik yerleşim yerlerinin gelişerek şehirlerin ortaya çıkışında küçük köylerin yerine anıt yapı olarak bir tapınak çevresinde gelişmiş yaşama yerlerinin oluşmaya başlaması ve buralardaki yaşamın basit bir doğa insan etkileşiminin ötesinde olduğu dikkati çeker. Erken dönem şehirlerde ekonomik ve dini yaşamın iç içe olduğu ve tapınak çevresinde yer aldığı görülmektedir. Tapınak şehrin simgesidir, şehirli bir araya toplayan güce sahiptir (Aslanoğlu, 1998:16). Endüstri öncesi dönemdeki şehirlerde de insan yaşamının köy ve şehirlerde farklı oluşunun görüldüğü, sadece insanın yaşadığı yeri değiştirmede, yaşadığı yerin de insanı değiştirdiği işaret edilmektedir.

Ortaçağ şehirlerinde gelişim sırasına göre kilise, lonca ve belediye önemli kurumlardır. Şehirler savunmaya uygun tepelerde kale duvarlarının içinde ya da düzlükte su kenarlarında gelişmiştir. Küçük bir nüfusu barındırır. Henüz ev ve iş yeri mekansal olarak ayrılmamıştır. Bu şehirlerde kadın ev içinde ya da tarlada tarım işindeki rolleriyle anılır. Sokaklar insan geçebilecek genişliktedir. Kilise ve önündeki meydan önemlidir. Ayrıca kentsel ticaretin merkezi olarak Pazar yeri de önemlidir. Şehir yaşamının atıkları sokaklardır. İş kolları sokaklara ayrı ayrı yerleşmiştir. En son belediye gelişmiştir. Halktan toplanan vergilerle şehir yaşamının sürdürülmesi sağlanır. Mekanda henüz sınıfsal ayrışma yok, zengin fakir bir arada yaşıyor, mahalleler loncalara göre adlandırılıyor.

Henri Pirenne, Orta Çağ Batı şehirleri için şu açıklamayı getiriyor: “Hiçbir uygarlıkta, şehir yaşamı, ticaret ve teknolojiye bağımsız olarak gelişmemiştir. Ne antik çağda ne de modern zamanlarda bu kuralın dışında kalan bir durum olmamıştır. Ancak Orta Çağ şehirleri, farklı bir görünüm ortaya koyarlar. Bu kentlerin toplumsal ve ekonomik örgütlenmesiyle, kırsal bölgelerin toplumsal ve ekonomik örgütlenmesi arasındaki çelişki kadar keskin bir çelişki, tarihin hiçbir döneminde görülmemiştir” (Pirenne, 1994: 103-104). Henri Pirenne, şehirlere yönelik yorumunda, Batı’nın şehir tarihini dikkate almaktadır. Oysa; aynı dönemde İslam uygarlığının din, ticaret ve savunma özellikleriyle farklı olan Doğu şehirleri de bulunmaktadır. Max Weber, Orta Çağ Batı şehirlerini Doğu şehirleriyle karşılaştırmış, “Şehir doğuda, batıda olduğu gibi

müstakil, siyasi güce sahip, kendi kanunlarını çıkaran ve özel mahkemeleri olan bir birim değildir” demiştir (Weber, 1968: 84). Ancak Endülüs şehirleri faktörü de önemli olup, Avrupa’da diğer yerleri kısmen de olsa etkilemiştir (Bakır ve Ülgen, 2009: 129). Avrupa, Akdeniz’deki egemenliğinin Müslümanların eline geçmesiyle XI. yüzyıla kadar kentsel bunalım yaşamıştır. XI. yüzyıldan itibaren başlayan yeni dönemde, zanaat ve ticaret ağırlıklı toplumsal ve ekonomik aktiviteler, Batı Orta Çağ kentini ortaya çıkarmıştır (Weber, 1968:81-88; Pirenne, 1994: 27-47). Batı Ortaçağ kentlerinin en önemli özelliği din adamları ve yöneticiler yanında ticaretle uğraşan zenginlerin oluşturduğu, burjuva olarak adlandırılan yeni bir sınıfın ortaya çıkmasıdır. Şehirler zamanla ticaret, sanayi ve kültür gibi belli alanlarda uzmanlaşan merkezler haline gelmişlerdir.

Sanayi öncesi şehirler ise daha önceki kentlerden kısmen farklılık gösterir, kent içi mekansal yerleşimde ulaşım ve iletişimin gelişmemiş olması nedeniyle birbiriyle ilişkili iş kollarının bir arada bulunuşu dikkati çeker. Sosyal tabakaların etnik, mesleki ve aile bağlarına göre ihtisaslaşmış mahalle ve sokakların görülmesi yanında halen işyeri ve konutlar birbirinden ayrılaşmıştır (Aslanoğlu, 1998:16).

Sanayi devrimiyle başlayan teknolojiye dayalı bir yaşamın sürdürüldüğü şehirler yoğun nüfusu, sosyal sınıfların ayrıştığı, uzmanlaşmanın geliştiği, hizmet sektörünün gelişmeye başladığı tarım dışı faaliyetlerin, bankacılığın, ticaretin yapıldığı yerleşim yerleri olarak dikkati çekmektedir. Avrupa’da hızlı toplumsal değişmelerin yaşandığı 18. ve 19 yüzyıllar her yönüyle 20. yüzyıl kentlerini hazırlamıştır. Günümüzün modern kentleri sanayileşmenin ürünüdür.

20.yüzyılın ilk yarısı sanayileşmenin etkisiyle şehirleşmenin hızlı geliştiği bir dönem olmuştur. Şehirleşme, eğitilmiş iş gücü ve ekonomik gelişmenin birlikte işlediği hem şehrin hem de şehirde yaşayanların içinde yer aldığı bir dönüşüm sürecidir. Bu süreçte şehir insanı biçimlendirirken içinde yaşayan insan da şehri biçimlendirir. Şehir yaşayan bir varlıktır. Şehrin içinde yer alan bütün unsurlar onun niteliğinin göstergeleridir. Günümüzde dünya nüfusunun %60’ından fazlası şehirlerde yaşamaktadır. Nüfusun bütün kategorileri şehirde farklı bir duruş sergilemektedir. 19. yüzyıla gelinceye kadar kadının adı saraylar ve manastırlar dışında anılmazken 20. yüzyılda kadın konut dışında da yer almaya başlamıştır. Kapitalist bir bakış açısıyla kentler sanayi üretimiyle değil, tüketim biçimiyle anılır olmuştur.

Şehirde sadece kadın değil, bütün nüfus grupları ayrı ayrı tüketici özellikleriyle ve kentin iliştiği kimlikleriyle bulunurlar. Kadının şehirdeki hali, şehirle ilişkisi de diğer nüfus gruplarına göre farklıdır. Kadın toplumun ve ailenin temel unsuru olarak şehir yaşamında belirleyici bir yere sahiptir.

Şehir ve Kadın

Şehir kadın için hem fırsatlar hem de riskler içeren bir yerdir. Kadının şehirde erkekle birlikte eşit bir biçimde yaşaması için güçlü olması gerekir. Şehirler kadının güçlendirilmesi, kamusal alandaki görünürlüğünün artırılması, sorunlarının çözülmesi ve kadının dezavantajlı konumundan çıkartılması noktasında yeterli değildir. Aynı kenti paylaşanların eğitim, istihdam, siyasal katılım, güvenlik gibi göstergelerde cinsiyetten kaynaklanan bir eşitsizlik yaşıyor olmaları, insan hakkı ihlali olduğu kadar, yerel eşitliği bozucu bir durumdur. Bu durumla mücadele etmek ve kenti kadınlar açısından daha yaşanılır kılmak için BM, “Kadın Dostu Kentler Projesi”ni uygulamaya koymuştur (Özsoy ve Sipahi, 2016: 37). Birleşmiş Milletler kadının şehirde erkekle eşit hareket edebilmesini ve risklere karşı güçlenmesini hedef alan ortak programlar hazırlamıştır. Bu programlar ile geleneksel rollerle sadece ev içinde hareket edebilen, erkeklere göre sınırlı hak kullanımı, kentsel yönetim planlarının hazırlanışında ve uygulamasında kadının yer almayışı gibi kadınların yaşadığı sorunlar karşısında yerel yönetimlerle birlikte uygulanabilecek kadın dostu şehir uygulama rehberi oluşturmuştur.

Bu rehberde şehir, kadınları içine alacak şekilde yeniden kurgulanmakta ve kentsel mekânlar kadınların ihtiyaçlarına ve karşılaşmakta olduğu sorun alanlarına göre biçimlendirilmektedir. Bu amaçla, BM kadın dostu bir kentin sahip olması gereken niteliklerini belirlemiştir (UN Women, 2011: 4):

- Kadın ve kızlar kentte şiddet ve saldırı korkusu olmadan yaşayabilmelidir.
- Ev veya sokak, neresi olursa olsun, kadınlar ayrımcılıkla karşılaşmamalıdır.
- Kadınların ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel hakları garanti altına alınmalıdır ve kadınlar, kendi yaşamlarını ilgilendiren kararların alınmasına etkin bir şekilde katılmalıdır.
- Devlet, kentteki tüm yurttaşların haklarını garanti altına almalıdır.
- Devlet ve yerel yönetim kadına yönelik şiddet konusunda dikkatli olmalı, önleyici tedbirler almalı ve şiddete karşı cezalar getirmelidir.
- Devlet ve yerel yönetimler, kentteki kadınların adalete erişimlerini garanti altına almalıdırlar.

Bu amaçlardan yola çıkılarak, BM tarafından **Kadın Dostu Kentler Projesi** geliştirilmiştir. Bu proje 1998 yılında Latin Amerika’da cinsiyete duyarlı yerel yönetimler tarafından başlatılmış, bugün dünya genelinde Kore, Finlandiya, Hindistan, Türkiye gibi farklı toplumsal ve kültürel özelliklere sahip ülkelerin olduğu on yedi farklı ülkede, yüzü aşkın kentte, kadın dostu kentler projesi uygulanmakta ve kadınların kentsel sorun ve ihtiyaçlarına çözümler sunulmaktadır. Projeye göre, ‘Kadın Dostu Kentler’ kadınların;

- sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere,
- istihdam olanaklarına,
- kaliteli, kapsamlı kentsel hizmetlere (ulaşım, konut, g¼venlik, vb.),
- şiddete maruz kaldıkları takdirde haklarını g¼vence altına alacak mekanizmalara erişimini,
- yerel y¼netimlerin planlama ve karar alma s¼reçlerine katılımını sağlayarak,

erkekler ile birlikte kentsel yaşamın t¼m alanlarında eşit bir biçimde yer almasını destekleyen kentlerdir (www.kadindostukentler.org/, 2014).

Kadın dostu kentler, kentin sunduğu ekonomik, sosyal ve siyasi fırsatlardan kentte yaşayan herkesin eşit bir biçimde yararlanabileceği kentlerdir. Bu kenti m¼mk¼n kılmanın tek yolu ise katılımcı y¼netimi sağlayacak mekanizmaların yerel d¼zeyde oluşturulması, yerel y¼netimlerin planlama ve karar s¼reçlerine kadınların ve toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısının dahil edilmesi ve yerel y¼netimler ile kadın kuruluşları arasında diyalog ve işbirliği alanlarının gelişmesidir. Birleşmiş Milletler ortak programında kadın dostu kent kavramının içeriği “planlaması, y¼netimi ve g¼nl¼k yaşamında kadınların aktif bir biçimde rol aldığı kentlerden s¼z eder (kadindostukentler/kdk.php). Kadının şehirdeki hali ve istekleri kendine has özellikler taşısa da b¼t¼n şehir halkı için geçerli isteklerdir.

Avrupa’da kadın dostu kentlerin oluşumu için neler yapıldığına bakılacak olursa maddeler halinde verilmiştir:

- Karar organlarında kadın sayısını artırmaya y¼nelik çalışmalar yapılıyor,
- Yerel y¼netimlerde eşitlik birimleri oluşturuluyor,
- Eşitlik planları hazırlanıyor,
- Sivil toplumla kesintisiz diyalog geliştiriliyor,
- Cinsiyet eşitliğinin t¼m plan ve programlara yerleştirilmesi için bilgi sistemi oluşturuluyor,
- Toplumsal cinsiyet duyarlı b¼tçeleme yapılıyor,
- Yerel y¼neticilerin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalığı artırılıyor,
- Kent planlaması ve organizasyonu, kentiçi ulaşım ve konut politikaları belirlenirken kadınların ihtiyaçları g¼z ¼n¼ne alınıyor,
- Kadınların yerel hizmetlere erişimi kolaylaştırılıyor,
- Yerel hizmet sağlayıcılara toplumsal cinsiyet duyarlılığı eğitimi veriliyor,
- G¼venliđin sağlanması ve şiddete karşı m¼cadelede, kadınlara y¼nelik şiddeti ¼nleyecek işıklandırma, acil yardım hattı, vb. altyapı sistemleri oluşturuluyor,
- Gençlerin kadın erkek eşitliği konusunda bilinci y¼kseltiliyor,
- Kadınların spesifik ihtiyaçlarını karşılayacak erişilebilir, kaliteli ve ucuz sağlık hizmetleri veriliyor,
- Spor olanaklarından ve tesislerinden kadınların eşit bir biçimde yararlanmasına y¼nelik ¼nlemler alınıyor (tsc.unfpa.org/protectingwomen)

Şehir kadını mutlu ederken aynı zamanda mutsuz olmasına da yol açabilir. Kadının tabakalaşma sistemindeki konumu şehirle ilişkisini belirleyici bir unsur olarak önem taşır. Kadının eğitim düzeyi, gelir düzeyi, ekonomik faaliyeti, toplumsal katılım ihtiyacı, kentlilik bilinci kent yaşamındaki duruşunu belirlemektedir.

Kadının şehrin hangi bölgesinde bulunduğu da önemlidir. Kentin sosyal ve kültürel imkanlarının yoğun olduğu merkezi bölgelerine uzak ulaşımı zor bir bölgede yaşıyorsa toplumsal katılımı sınırlı olacaktır. Özellikle TOKİ bloklarının bulunduğu bölgeler kentlerde yaşamın zor olduğu alanlar olarak önemlidir.

Kadının ev dışında ekonomik bir üretime katılması, eğitim olanaklarından yararlanması, yoksulluğa karşı güçlenmesi gibi geliştirici işlevlerinin yanında şehrin kadını ucuz bir iş gücü haline getiren, nitelsiz işlere yönlendiren, evde bakım hizmetlerinin bedelsiz sağlayıcısı konumuna getirerek cinsiyet eşitsizliği ile mağdur eden bir yönü de vardır.

Şehir hayatı kadını binalara kapatarak doğadan koparıırken, diğer taraftan da çevre hakkında bilinçlendirerek doğa ve çevre savunucusu haline getirmektedir.

Şehirde yaşayan kadın, ailesinin ve kendisinin ihtiyaçlarını şehrin geniş tüketim imkanları içinde sağlarken ikileme düşebilir. Kadın kapitalist tüketim sisteminin içinde köle olabilir.

Eğitim, ekonomi ve siyasi katılım açılarından gelişirken iktidarı ve yönetimi paylaşma da dışsal etkenler nedeniyle gelişim göstermesi zor olur. Kadın yaşadığı şehirle ilgili karar alma süreçlerinde olması gereken yeri gerektiği gibi alabilmiş değildir.

Buradaki en büyük etken ev içi rolleri ikame edebilecek seçeneklerin azlığı ve cinsiyetçi rol dağılımı nedeniyle ev dışında hareketinin desteklenmemesi ve dolayısıyla yaşanan şehrin kadın dostu düzenlemelerden de mahrum kalmasıdır.

Sonuç

Sonuç olarak, kadının şehirle ilişkisi karşılıklıdır. Yaşadığı şehir kadının ihtiyaçlarını karşıladığı sürece kadın hem şehri hem kendini geliştirebilir. Kadın şehirde yaşarken ne ister sorusunu cevaplamaya çalışırsak çok yalın olarak ulaşım rahatlığı, geceleri aydınlatılmış sokaklar, çocuğuyla birlikte hareket edebilmek, taciz edilmemek (kendini güvende hissetmek), sağlık hizmetlerine kolay erişim, yerel yönetime kolay erişim ve bilgilendirme, eğitim ve spor olanakları (kendisi ve çocuğu için), kolay alış-veriş imkanı, ihtiyaçlarını karşılayacak bir evde yaşamak, göçmen veya azınlık olarak ötekileştirilmemek istediği söylenebilir.

Şehirdeki kadının yaşadığı şehirle ilgili sorunlarının çözülmesi sadece kadını değil tüm şehir halkını etkiler. “Mutlu kadın eşittir mutlu şehir” anlayışı ile kamu kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin bir arada çalışarak mutlu şehri oluşturması gerekmektedir. Uygulayıcı olması nedeniyle yerel yönetimlerin kadınları dinlemesi, kentin gündelik hayatında kadınların gözlemlerine güvenmesi çok önemlidir.

KAYNAKÇA

1. Aslanoğlu, R. A. 1998 Kent, Kimlik ve Küreselleşme, ASA Kitabevi, Bursa.
2. Bakır A. ve lgen, P. (2009) Geç Ortaçağlarda Avrupa'da Kent ve Kentsel Yaşam Hakkında Bir Değerlendirme, Sosyal Bilimler, Cilt:7, Sayı 2, sf. 127-142.
3. Özsoy B. ve Sipahi E. B. (2016) Türkiye'de Kadın Dostu Olma İddiasında Bir Kent: Gaziantep, ağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 25, Sayı 3 s.35-68.
4. Pirenne, H. (1994) Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması, (ev. şadan Karadeniz), İletişim yay., 4. Baskı, İstanbul.
5. Weber, M. (1968) The City, New York.
6. UN Women, (2011) Building Safe and Inclusive Cities for Women a Pracrical Guide, New Delhi.
7. kadindostukentler/kdk.php
8. www.kadindostukentler.org/ 2014
9. tsc.unfpa.org/protectingwomen

ŞEHİRDE ATIK YÖNETİMİ VE SIFIR ATIK

WASTE MANAGEMENT IN CITIES AND THE GOAL OF ZERO WASTE

SIFIR ATIK YAKLAŞIMI İLE KENTSEL KATI ATIK YÖNETİMİ

Prof. Dr. Nihal BEKTAŞ
Serpil ÖZTAŞ

📍 Gebze Teknik Üniversitesi

✉ nbektas@gtu.edu.tr

Özet

Endüstrileşme ve teknolojik gelişmeler, küresel nüfusun büyümesi; kent ve beraberindeki tüketim merkezlerine geçişi kolaylaştırmıştır. Bu da şehir merkezlerinde doğal kaynakların kontrolsüz bir şekilde kullanılmasına, çevre kirliliği, iklim değişikliği, türlerin yok oluşu ile kentsel atık üretimindeki artış gibi çeşitli çevresel sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kentsel atıkların bütüncül bir yaklaşımla, etkin bir şekilde değerlendirilmesi; insan ve çevre sağlığına fayda sağlamanın yanında kaynaklarımızın etkin bir şekilde kullanımı ile iktisadi yönden de gelişime son derece olumlu yönde katkıları olacağı bir gerçektir.

Kentsel katı atık yönetiminde (KKAY) kısa süre öncesine kadar, katı atıklar üretilip biriktirilip, toplanıp, taşındıktan sonra, doğrudan düzenli veya düzensiz katı atık depolama alanlarına gömülür ve depolanırdı. Bu şekilde sağlıklı yönetilemeyen katı atıklar; kendi çevrimi içerisinde, üretildikleri ilk aşamadan son depolama/uzaklaştırma aşamasına kadar insan ve çevre ile direk ya da dolaylı bir etkileşime girdiğinden, içinde bulunduğu ekosisteme zarar verebilmekte idi. Ancak son yıllarda, KKAY kentsel nitelikli katı atıkların kaynaktan oluşum aşamasından, atığın üretildiği kaynaktan alınıp son bertarafına kadar geçen süreç şeklinde tanımlanmakla birlikte; KKAY'nin atığın nihai bertarafı ve sonrasındaki süreçleri de dahil eden daha detaylı, geniş kapsamlı ve nispeten karmaşık işlemler dizisi olarak değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

Bu sunumda KKAY'da atıkların kaynağa dönüştürülerek üretim sürecine dahil edilmesi ile sürdürülebilir atık yönetimi araçlarından olan döngüsel ekonomi ve sıfır atık yaklaşımları irdelenecektir. Şehirlerdeki atık yönetimindeki bu yaklaşım ile sadece atıkların uzaklaştırılması değil, çevre ve insan sağlığının korunarak geliştirilmesi ile ekonomik kalkınmada da olumlu katkılar görülecektir.

Anahtar sözcükler; Kentsel katı atık yönetimi, sıfır atık, döngüsel ekonomi, sürdürülebilirlik

MUNICIPAL SOLID WASTE MANAGEMENT WITH ZERO WASTE APPROACH

Abstract

Industrialization and technological developments, global population growth is simplified the movement towards the city and accompanying consumption centers. This can cause an uncontrolled use of natural resources, environmental pollution, climate change, extinction of species and increase in municipal solid waste production. Efficient management of municipal solid wastes with a holistic approach will contribute positively to economic development through the efficient use of our resources in addition to providing benefits to human and environmental health.

In municipal solid waste management (MSWM), solid wastes were produced, collected, transferred and then directly buried and stored in regular or irregular solid waste deponi areas until recently. Unhealthy and mismanaged solid wastes can harm the ecosystem, since it is directly or indirectly interaction with the environment and human from the moment of production to the final removal stage. However, in recent years, municipal solid waste management can be defined as the all process from the formation stage at the source to the final disposal, but it has emerged that it should be considered as there are more comprehensive and complex processes stages including reduce, recycle and reuse options.

This presentation will focus on the converting of municipal solid wastes to the production process as raw materials using the cyclic economy and zero waste approaches, as sustainable waste management tools. With this approach, waste management in cities means not only the removal of waste also positive contributions to economic development with means of the protection and improvement of the environment and human health.

Key words; Municipal solid waste management, zero waste, cyclic economy, sustainability

1. Giriş

Günümüzde hayatımızın birçok alanında benimsenen sürdürülebilir kalkınma stratejileri, şehirlerin atık yönetim planlarının kurgulanması açısından da çok önem teşkil etmekte dolayısı ile planlamanın bu stratejiler dikkate alınarak yapılması kaçınılmaz hale gelmektedir. Katı atık problemi, kirliliğin olduğu bölge içerisinde yerel bir problem olarak dünyanın birçok yerinde olduğu gibi ülkemizde de yerel yönetimlerin kontrolü ve idaresi altındadır. Atıkların etkin bir şekilde değerlendirilmesi; insan ve çevre sağlığına fayda sağlamanın yanında kaynakların etkin

bir şekilde kullanımına katkıda bulunarak, doğal kaynakların daha az kullanılması ile ülkelerin ekonomilerine de ciddi katkıları olacağı bilinmektedir. Atıkların toplama, taşıma ve bertaraf etme işlemlerinin ana adımları doğru teknoloji ve iyi mühendislik yönetimi ele alınırsa atıkların büyük bir çoğunluğu önemli bir gelire dönüşebilmektedir. Bu şekilde planlanan çevre yönetim sistemleri atıklar ile bertarafı olmayacak atıkların değerli birer malzeme olarak bir şekilde, ön işlemleri veya işlemsiz üretime yeniden dahil edilebilmektedir. Dolayısı ile atığın üretiminden başlayarak doğrusal bir süreçle son bulması değil, bir döngü halinde yine yeniden kullanımı esas alınmalıdır. Bu yaklaşım ve uygulama, Dünyada ve Türkiye’de hem çevreyi koruyabilmek hem de endüstriyel üretim ve gelişimde sürdürülebilirliği geliştirilmektedir. Bu döngü halinin devamlılığı ya da sürdürülebilirliği ise atık oluşmama durumunu ortaya çıkararak sıfır atık kavramını hayatımıza kazandırmıştır. Atığın son depolamaya gidene kadar yararlanılabileceği maksimum düzeyde değerlendirilmesi olan sıfır atık ülkemiz de ve Dünyada yönetim politikalarına dahil edilerek zorunluluğu ve takibi mevzuatça desteklenmektedir. Bu çalışmanın amacı, atık döngüselliğinin önemini aktarmak ve geleneksel yaklaşımı değiştirmemiz gerektiğini vurgulamak olarak belirlenmiştir.

2.Kentsel Katı Atıkların Yönetimi ve Sürdürülebilirliği

2.1. Genel Hali ile Kentsel Atık Tanımı

Kentsel katı atık; insan faaliyetleri sonucunda açığa çıkan, sahibi tarafından istenmeyen, ekonomik değeri olan veya olmayan ürün veya malzemelere denilmektedir. Bu tanım ile atık; sahibinin bu maddeyi nasıl gördüğü veya ne kadar değer verdiği ile belirlenir. Buradan yola çıkarak bir tesis veya kişi için atık olan bir malzeme bir başkası için atık olmayabilir. Dolayısı ile neyin atık olacağı **kültürel, iklimsel, sosyolojik** ve **ekonomik** etkenler ele alınarak belirlenebilir (Barthelémy, Mathias Fru, JIOFACK Ludovic, & MBOUENDEU Stéphane, 2016; Boldrin, Andersen, & Christensen, 2011).

Aşağıda özetle kentsel atıkların bileşenleri sıralanmıştır (Chandrappa vd.,2012),

Kentsel Atık Bileşenleri

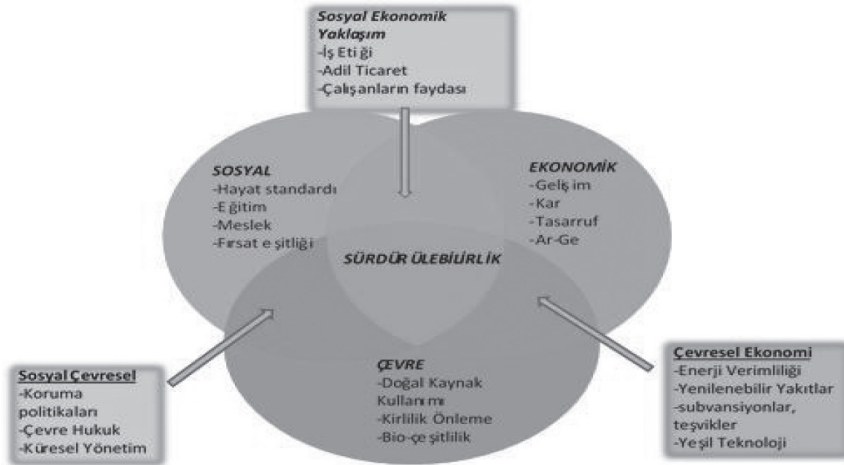
- Karışık evsel katı atıklar
- Geri dönüşebilir atıklar (cam, metal karton ambalaj atıkları)
- Evlerden çıkan tehlikeli atıklar (piller, ampuller, boya kutuları vb.)
- Bahçe, hal ve pazaryeri atıkları (yeşil atıklar)
- Cadde, kaldırım ve meydan süprüntüleri
- Hacimli atıklar (mobilya vb)

2.2. Sürdürülebilirlik Kavramı

Sürdürülebilirlik kavramı yani ‘daimi olabilme yeteneği’ ilk olarak 1960’lı yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. 1972 Stockholm BM Çevre Konferansında “çevreyi dışlamayan kalkınma” ifadesini gündeme gelmiştir. Özetle;

- **Mevcut olan kaynaklarımızın gelecek nesillere yetecek biçimde kullanımı,**
- Üretebilme yeteneğinin gelecek için korunması anlamlarını taşımaktadır. Sürdürülebilirlik kavramı daha sonra “**sosyal, ekonomik ve ekolojik sistemlerin gereksinim duyduğu varlıkların korunması, olabilecek en uygun düzeyde korunması**” şeklinde verilmiş, başka bir ifade ile “**yenilenebilir kaynakların tutumlu, yeniden türetilebilecek biçimde kullanılması**” olarak tanımlanmıştır.

Şekil 2.1’de de sosyal, ekonomik ve çevresel sistemlerinin kesişmesi yani birlikte değerlendirilmesi ile ancak tam anlamı ile sürdürülebilirliğin sağlanacağı vurgulanmıştır. Geçmişte bu üç bileşenin birbirinden bağımsız değerlendirildiğinde çıkan sonuçların diğer bileşenleri olumsuz etkilediği görülmüştür.

Şekil 2.1 Sürdürülebilirlikte Etkileşim

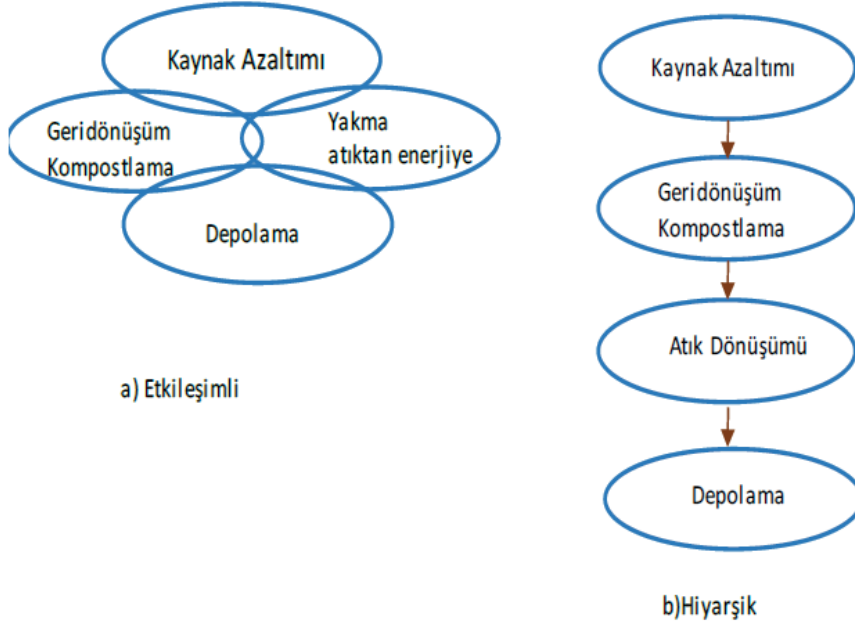

2.3. Kentsel Atıkların Sürdürülebilir Şekilde Yönetimi

KKAY'de yakın geçmişte atıklar üretilip biriktirilip, toplanıp, taşındıktan sonra, doğrudan düzenli/düzensiz depolama alanlarına gömülür ve depolanırdı. Sağlıklı olmayan bu yöntemde atıklar; kendi çevrimi içerisinde, üretildikleri ilk aşamadan son depolama/uzaklaştırma aşamasına kadar insan ve çevre ile direk veya dolaylı bir etkileşime girdiğinden, içinde bulunduğu ekosisteme zarar verebilmektedir. Ancak son yıllarda, kentsel nitelikli katı atıkların kaynaktan oluşum aşamasından, atığın üretildiği kaynaktan alınıp son bertarafına kadar geçen süreç şeklinde tanımlanmakla birlikte atığın nihai bertarafı ve sonrasındaki süreçleri de dahil eden daha detaylı, geniş kapsamlı ve nispeten karmaşık işlemler dizisi olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Christensen, 2017; Tchobanoglous, vd 2002)

Bir kentsel katı atık yönetim sistemi, hizmet bölgelerinin bölümlenip atığın toplama biçiminin belirlenmesi, toplanan atıklar için atık işleme ve bertaraf proseslerinin ve lokasyonun seçimi, atıkların bu sistem içinde dağılımı, kapasite genişletme olanaklarının belirlenmesi, atık transferi gibi birçok bir atık yönetim problemiğini çözmek durumundadır.

Sürdürülebilir Atık Yönetimi; proses verimliliği, kaynak kullanımı, atık oluşumu, geri döngüsü, bertarafı, ekonomik etkileri, sosyal faydaları ve çevresel etkinliği bir sistem yaklaşımı ile birlikte ele alınması gereken bir konudur. Uygun modelin secimi, alınacak nihai kararın, sürecin tamamının maliyet, çevre-insan sağlığı etkilerini ve oluşabilecek kaynak potansiyelini belirleyecek olmasından dolayı önemlidir.

Şekil 2.2. Etkileşimli ve Hiyerarşik Atık Yönetim Modelleri

3.Doğrusal-Döngüsel Ekonomi

Son yıllarda dünya çapında yapılan çalışmaların ortak hedefi, 'önleyicilik' ve 'döngüsel ekonomi' ilkeleri çerçevesinde oluşturulmaya çalışılmaktadır (Korhonen, Honkasalo & Seppälä, 2018; Mao, Li, Pei, & Xu, 2018). Bu çalışmalar çevre yönetim sistemleri ile davranışsal, yönetsel ve teknolojik değişimler aracılığıyla sanayinin ve şehirlerin çevresel etkilerinin azaltılmasıdır. Çevre Yönetim Sistemleri atıklar ile mücadele edebilmek, çevreyi koruyabilmek ve endüstriyel üretim ve gelişimde sürdürülebilirliği sağlayabilmek için geliştirilmektedir. Tüm bunların genelinde sürecin artık doğrusal değil döngüsel olarak işlenmesi beklenmektedir. Kentsel Katı atıklar ekonomik değere sahip olabildiğinden atıklara ilişkin yeni bir ekonomik sektör oluşmuştur. Dünyada ve Türkiye'de atık ekonomisi kavramı, sadece doğayı korumak adına değil aynı zamanda ekonomik döngüye katkıda bulunmak adına ortaya çıkmıştır.

Döngüsel Ekonomi: Bükülmeye başlayan "üretim tüketim-atık yönetimi" çizgisinin çember haline getirilerek kapatılması anlamına geliyor. **Atıkların kaynağa dönüşülerek üretim sü-**

recine dahil edilmesi, malzemenin ürün-üretim çevriminde mümkün olduğunca uzun süreli bir yaşama sahip olduğu, çevresel-ekonomik-sosyal açıdan önemli ve yeni bir yaklaşımdır.

Bugün Dünya genelinde sürdürülebilirlik yaklaşımı ile; atıkların ekosistem sağlığı açısından bir tehdit olmadan, **ekonomik bir girdiye** dönüştürülmesini amaçlayan atık yönetim stratejileri benimsenmektedir. Kârlılık; kaynakların mümkün olduğunca geri kazanımı, yeniden dönüşümü, imha yerine yeniden dönüşümü esas alınarak elde edilir. Diğer bir ifade ile toplumun kaynaklardan alabileceği en yüksek verimi almasını ve tüketimi sonraki ihtiyaçları da dikkate alacak şekilde planlamayı gerektirir. Bu sayede birincil kaynaklara yönelik talep optimize edilmiş olur ve çevre üzerindeki etkisi ve enerji kullanımı düşürülmüş olur.

3.1.Döngüsel Ekonominin Çevreye ve Ekonomiye Katkıları

- Artan dünya nüfusuna denk, artan hammadde/üretim ihtiyacının karşılanmasına önemli katkı sağlamaktadır.
- Atık malzemeler geri kazanım ile tekrar ekonomiye kazandırılarak girdi sağlarken, taşıma, depolama ve bertarafı için yapılan maliyet azalmış oluyor.
- Faydalı atıkların çöpe gitmesi israfını azaltmak.
- Atıklar hammaddeye dönüştüğünde dışarıdan ithal edilmesi gereken hammadde miktarında da azalır
- Hammadde kullanımı azaltarak enerji tasarrufu sağlamak
- Enerji ve hammadde bağımlılığı azalırken rekabet gücü artar
- Atık maddelerden yeni ürünler elde ederek tüketiciye geri kazanıma özel yeni ürünler sunmak
- Özellikle kalabalık ve yoğun nüfuslu bölgelerde çöplerin sorun teşkil etmesini önlemek
- Geri kazanım yeniden üretime ek olarak farklı bir iş kolu sağlar, istihdam olanağı artar, işsizlik de azalır.

4. Sıfır Atık Yaklaşımı

Gözden çıkarılmış tüm malzemelerin diğer ürünler için kaynak olarak kullanılacak biçimde değerlendirildiği, insanların sürdürülebilir bir hayat tarzı benimseyerek, yaşam biçimlerini hayat biçimlerini bu yönde değiştirmeye özendirir; aynı zamanda etik ve ekonomik verimlilik hedefi olarak da tanımlanır. Bu yaklaşım israfın önlenmesini, kaynakların daha verimli kullanılmasını sağladığı gibi atıkların oluşum sebeplerini gözden geçirerek, atıkların oluşumunun ön-

lenmesi veya minimize edilmesi, atığın oluşması durumunda ise kaynağında ayrı toplanması ve geri kazanımının sağlanmasını kapsayan atık yönetim felsefesi olarak tanımlanabilmektedir (Gazete, 2013).

Şekil 4.1 Sıfır Atığın Faydaları

Katı atık yönetiminde sıfır atık yaklaşımı ile yeniden kullanım ve geri kazanımda üreticiler ve tüketiciler desteği ile atık üretiminin azaltılması sağlanarak, istenilen hedefe ulaşılabilecektir. Aynı zamanda bu konuda çalışan ilgili sektörler arasında koordinasyonu sağlayacak birimlerin oluşturulması ile bu destek kurumsal hale getirilerek süreç daha da hızlanacaktır. Sağlıklı ve sürdürülebilir bir atık yönetim sistemi, geri kazanılabilir atıkların ile karışmadan kaynağında ayrı toplayarak ve yukarıda da bahsedildiği üzere organize bir yapı içerisinde geri kazanım sürecinin takip edilmesi ile gerçekleştirilir (Sıfır Atık, 2019).

Sıfır Atık Yaklaşımının katkıları;

- Atık üretimi azalır, tekrar kullanım ve geri dönüşüm artar,
- Değerlendirilemeyen atıkların düzenli bir şekilde bertaraf edilir,
- Atık yönetimi alanında çalışan sektörler arası koordinasyon sağlanır,
- Tüketiciler, lokal yönetimler için yeni finans modellerinin oluşturulması sağlanır.
Tüketiciler, özel girişimciler ve yerel otoriteler için yapılabılır finansal sistemlerin oluşturulması,
- İş ve işçi güvenliği esas alınarak ve uygun bir ücret sistemi ile istihdam oluşturulması,
- Kent sağlığı ve güvenliğine önem verilerek, daha yaşanılabilir şehirler oluşturulması,

- İlgili kurumları ve tüketicileri yönlendirecek mevzuatın uygulanabilmesi olarak sayılabilmektedir.

Sıfır atık yönetim modeli oluşturulurken mevcut durum analizi, odak ile ihtiyaç noktalarının tespiti ve planlanması, eğitim, bilinçlendirme, uygulama ve raporlama gibi çeşitli aşamalar içeren yol haritaları hazırlanmalıdır.

5. Sonuç ve Öneriler

Kentsel atıkların bütüncül bir yaklaşımla, etkin bir şekilde değerlendirilmesi; insan ve çevre sağlığına fayda sağlamanın yanında kaynaklarımızın etkin bir şekilde kullanımı ile ekonomik kalkınmanın sağlanmasına da olumlu katkılar sağlayacaktır. Dolayısıyla çevre ve insan sağlığının tehlikeli boyutlara ulaşmaması için ulusal ve uluslararası yönetimler tarafından sürdürülebilir atık yönetim politikaları oluşturulmalı ve uygulamaya başlanmalıdır.

Sürdürülebilirliğe ulaşmanın yolu, çevre, toplum ve ekonominin bir bütün olarak ele alındığı atık yönetim planlarını içeren çözümlerle mümkün olmaktadır. KKAY'deki çevresel etkilerin azaltılması gerekliliği, yüksek verimlilikte süreç, sistem ve teknolojilerin geliştirilmesi gerekliliği, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı raporları ile ülkemiz Vizyon 2023 kapsamındaki "Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları, 2003-2023 Strateji Belgesi gibi ulusal ve uluslararası birçok raporda vurgulanmıştır. Döngüsel ekonomi ve sıfır atık yaklaşımları sürdürülebilir atık yönetimi için önemli araçlardır. Bu yaklaşımın benimsenmesi için eğitim ve farkındalık faaliyetlerinin artırılması, bu alanda Ar-Ge çalışma ve teşviklerinin artırılması önemlidir. Döngüsel ekonomiyi hedef alarak sadece geri dönüşüm ve enerji tasarrufu olarak görmeden, kaynakların doğru ve etkin kullanılmasına katkıda bulunan, aynı zamanda yeni iş fırsatları ve gelir kaynakları oluşturmasının yanında yeni finansman modellerinin de yaygınlaşmasına yol açan, tüm canlılar için daha yaşanabilir bir dünyanın korunması için bir fırsat olarak görmek gerekmektedir.

- Üretimin tasarım fazından, atıktan tekrar değer zincirine katılmasını öngören döngüsel ekonomi yaklaşımları göz önüne alınmalı ve ortak çalışma ortamı oluşturmalıyız
- Atığın öz/millî sermaye olduğunu, sürecin avantajlarını anlatmalıyız.
- Sürece dahil olmayan duyarsız grupları katkı sağladıkları oranda çeşitli katkı vermek.
- Ülke genelinde kamu spotları
- Toplumun yaşam süreçlerini, gelişmelerini takip ederek çözümler üretilmeli.
- Görev, yetki ve sorumluluklar tam anlamıyla tanımlanmalı,
- Yasal mevzuat takip edilmelidir.

KAYNAKÇA

1. Barthelémy, N., Mathias Fru, F., JIOFACK Ludovic, N., & MBOUENDEU Stéphane, L. (2016). Residential solid waste management in cities with developing economies: case study of Yaoundé, Cameroon. *IOSR Journal of Environmental Science*, 10(2), 34–43. <https://doi.org/10.9790/2402-10213443>
2. Boldrin, A., Andersen, J. K., & Christensen, T. H. (2011). Environmental assessment of garden waste management in the Municipality of Aarhus, Denmark. *Waste Management*, 31(7), 1560–1569. <https://doi.org/10.1016/j.wasman.2011.01.010>
3. Korhonen, J., Honkasalo, A., & Seppälä, J. (2018). Circular Economy: The Concept and its Limitations. *Ecological Economics*. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2017.06.041>
4. Mao, J., Li, C., Pei, Y., & Xu, L. (2018). Circular Economy and Sustainable Development Enterprises. *Circular Economy and Sustainable Development Enterprises*. <https://doi.org/10.1007/978-981-10-8524-6>
5. From Waste To Resource An abstract of “2006 World Waste Survey Veolia
6. Environmental Services
7. Chandrappa, R., Bhusan Das, D. 2012. *Solid Waste Management: Principles and Practice*, Springer-Verlag,
8. Ikhlal, M. 2018. “Development of management systems for sustainable municipal solid waste in developing countries: a systematic life cycle thinking approach”, *Journal of Cleaner Production*, 180, 571-586.
9. Ludwig, C., Hellweg, S., Stucki, S. 2012. *Municipal Solid Waste Management: Strategies*
10. and Technologies for Sustainable Solutions (1. Basım). Berlin: Springer Science &
11. Business Media.
12. Tchobanoglous, G., Kreith, F. 2002. *Handbook of Solid Waste Management*, McGraw
13. Hill Professional.
14. Öztürk, İ. “Katı Atık Yönetimi ve AB Uyumlu Uygulamaları”, İstaç, İstanbul. 2010.
15. Evren, S.V. “Döngüsel Ekonomiye Geçiş Doğrultusunda Yeni Tedbirlere Ve AB Üye Ülkelerinin Stratejileri” *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 17, 2 2018.
16. 11. Kalkınma Planı (2019-2023). <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/On-Birinci-Kalkinma-Planı.pdf>. Son Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2019.

17. www.izaydas.com.tr, Erişim Tarihi:22 Ağustos 2019.
18. Resmi Gazete(2019),SIFIR ATIK YÖNETMELİĞİ
19. < <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/07/20190712-9.htm>> (erişim15.10.2019)
20. Sıfır Atık <<https://sifiratik.gov.tr/>>(erişim12.10.2019)
21. European Commission. “Circular Economy” <<http://ec.europa.eu/environment/circular-economy/>>. Erişim 2.09.2019.
22. Ulusal Atık Yönetim ve Eylem Planı web sitesi: https://webdosya.csb.gov.tr/db/cygm/haberler/ulusal_at-k_yonetm--eylem_plan--20180328154824.pdf Erişim 20.08.2019
23. UNDP, “The Future We Want”, <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home /library/environment_energy/the_future_we_want_june_2012.html>Erişim 5.09. 2018.

BELEDİYE ATIK YÖNETİMİ VE SIFIR ATIK

Dr. Öğr. Üyesi
Aliye Suna ERSES YAY

📍 Sakarya Üniversitesi

✉ erses@sakarya.edu.tr

Özet

Türkiye’de yaklaşık 82 milyon insan, farklı sosyo-ekonomik ve demografik özellikler ve beslenme alışkanlıklarıyla yaşamakta olup, atık üretim hızı nüfustan ve sanayileşmeden oldukça etkilenmekte ve her geçen yıl artmaktadır. 1990 yılında ortalama katı atık üretimi kişi başına günde 0.6-0.7 kg iken, bugün bu miktar ortalama 1.16 kg/gün olarak hesaplanmaktadır. Ülkemizin tamamında toplanan yıllık katı atık miktarının yaklaşık 32 milyon 209 bin ton olduğu tahmin edilmektedir. Her geçen gün artmakta olan belediye katı atıklarının sürdürülebilir yönetimi, atıkların olumsuz çevresel etkileri (hava, toprak ve su kirliliği), sağlık ve güvenlik sorunlarına (böcekler ve kemirgenlerin yaydığı hastalıklar) sebep olmasından dolayı önemli bir sosyal ve çevresel sorun haline gelmiştir. Türkiye’nin geleneksel katı atık bertaraf yöntemi ilk zamanlar toplanan çöpü açık alanlara boşaltmak iken 1993 yılında, İstanbul’da, Ümraniye-Hekimbaşı açık çöp sahasında sıkışan gazların patlaması sonucu 39 kişinin ölümüne yol açan kaza katı atık probleminin ele alınmasında başlangıç noktası olmuştur. Atıkların güvenli bir şekilde bertaraf edilmesinin ötesine geçen entegre katı atık yönetimi (ISWM), sürdürülebilir atık yönetimi için büyük bir adım olup, “Beşikten Mezara” sorumluluğu vurgulayarak atık sorununa çözüm sunmaktadır. Sıfır Atık ise tüm ürünlerin yeniden kullanılması için ürünlerin yaşam döngülerinin yeniden tasarlanmasını teşvik ederek atıkların önlenmesine odaklanmış bir yönetim olup, belediyelere klasik atık yönetim sistemlerine göre çok daha basit, ekonomik ve çevresel olarak sürdürülebilir çözümler sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: katı atık, belediye atıkları, entegre atık yönetimi, sıfır atık

MUNICIPAL WASTE MANAGEMENT AND ZERO WASTE

Abstract

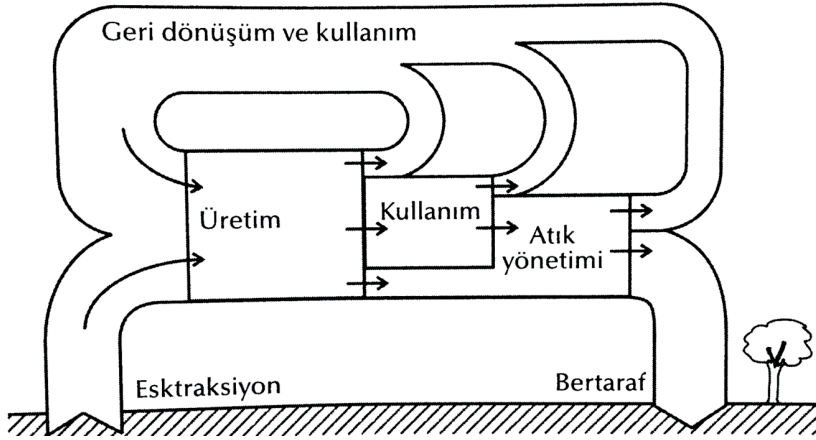
Approximately 82 million people live in Turkey, with quite different socioeconomic and demographic characteristics and dietary habits. The rate of waste generation is highly influenced by population and industrialization. While the average solid waste generation was 0.6-0.7 kg/capita-day in 1990, today this amount is calculated to be 1.16 kg/capita-day. It is estimated that the annual amount of solid waste collected in the whole country is almost 32 million 209 thousand tonnes per year. Sustainable management of increasing amounts of municipal solid waste has become a major social and environmental concern because improper solid waste management leads to substantial negative environmental impacts (pollution of air, soil and water) and health and safety problems (diseases spread by insects and rodents attracted to garbage heaps and diseases associated with different forms of pollution). Turkey's traditional method of disposing of solid waste has been to dump it at open sites. In 1993, the accident at the Umraniye-Hekimbasi open dumpsite, which took place in İstanbul as a result of an explosion of the gases compressed within the dumping area, resulting in the death of 39 people became a starting point in the handling of the solid waste problem. Integrated solid waste management (ISWM) that goes beyond the safe disposal of waste is one of the greatest challenges to sustainable management and suggests a solution to the waste problem by emphasizing "from the Cradle to the Grave" responsibility. Zero Waste is a set of principles focused on waste prevention that encourages the redesign of resource life cycles so that all products are reused and provide municipalities much simpler, economical and environmentally sustainable solutions than conventional waste management systems.

Keywords: Solid waste, municipal solid waste, integrated waste management, zero waste

1- Giriş: Kentleşme, Atık Üretimi ve Madde Akışı

Dünya nüfusunun 7 milyarı aştığı günümüzde insanlığın yarısı kentlerde yaşamaktadır. Kentler iş olanakları açısından umut vaat ettiğinden kırsaldan şehire göçün devam etmesi beklenmekte olup 2030 yılında kentlerde yaşayan nüfus oranının %60'a ulaşılması hedeflenmektedir. Ülkemize baktığımızda 1927'ler de kentlerde yaşayan nüfus oranı %24,2 iken 2015 yılında %75'e yükselmiş, 2017'de ise % 92,5 olmuştur (TÜİK, 2019 a). Kentleşme ile birlikte tüketim alışkanlıklarımız değişerek hem kişi başı atık üretimimiz, hem de ambalajlı ürün kullanma oranımız artmıştır.

Atık üretimi kentleşmenin yanında toplumun ekonomik faaliyetleri ve madde akışı ile ilgili olup, madde akışı, doğal kaynakların aslında tüketilmediği, doğadan ham maddenin alınarak ürün haline getirilmesi, kullanılması ve nihayetinde atığa dönüştürülerek tekrar doğaya verilmesi sürecidir (Şekil 1). Bu süreçte ortaya çıkan atık tekrar kullanılabilir, geri dönüştürülebilir veya bertaraf edilebilmektedir.

Şekil 1. Madde Akışı (Veslind vd., 2002; Christensen, 2010)

Maddenin korunumu kanuna göre maddenin doğal kaynak hali azalmakla birlikte, yerküremiz madde için kapalı sistem olduğundan dünya da mevcut her elementin toplam miktarı sabit kalmaktadır. Ancak madde akışı içerisinde önemli miktarda enerji harcanmakta ve bu süreçte toprağa, suya ve havaya kirletici emisyonları salınmakta olup çevreye ek yük getirmektedir. Şehirleşme ve ekonomik büyüme madde akışının artmasına, buna bağlı olarak daha fazla çevresel kirlenmeye ve doğal kaynak kullanılmasına sebep olmaktadır. Madde akışının kontrol altında tutulması kaynakların verimli kullanılması, yeniden kullanım ve geri kazanım oranlarının artırılması ile mümkündür. Böylece bertaraf gidecek atık miktarı azaltılmış olacak ve atık üretimi sonucunda oluşan kirliliğin dünyamızın doğal özümleme kapasitesinin aşmaması sağlanıp, su, hava, toprak tahribatı azalmış olacaktır (Öztürk,2010; Christensen, 2010).

2- Atık Yönetim Metotları

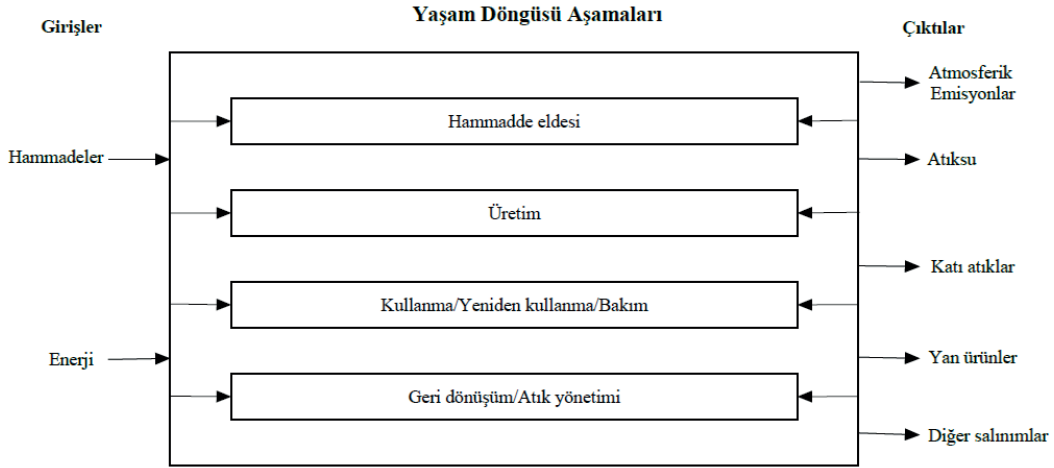
Kentsel atıklar her ne kadar tüm atıkların %10-20'sini oluştursa da heterojen yapısı dolayısı ile yönetiminde en zorlanan atık türüdür. Kentsel atığı yönetmek için dünya üzerinde sağduyu yaklaşımı, atık yönetimi hiyerarşisi, sürdürülebilirlik, yaşam döngüsü analizi ve çevre ekonomisi gibi metotlar kullanılmaktadır (Christensen, 2010).

Bu metotlardan sağduyu yaklaşımında genelde maliyetler kriter alınıp, bilimsel yöntemlerden çok uzlaşma yönetimi ile çözüme ulaşılmaktadır. Atık hiyerarşi ise Avrupa, Amerika ve bazı Asya ülkeleri başta olmak üzere 1980'den beri dünya üzerinde en yaygın kullanılan entegre atık yönetimi metodudur. Atığın kaynağında önlenmesi ve azaltılması hiyerarşinin ilk adımı olup, atık üretiminin önlenemediği durumlarda tekrar kullanım ve geri dönüşüm aşamaları uygulanmaktadır. Geri dönüşümün yapılamadığı atık türleri için de düzenli depolama yöntemi kullanılmaktadır (Şekil 2). Sol taraftaki ilk üçgen mevcut durumu göstermekte olup, bertaraf oranı bu piramitte en yüksek paya sahiptir. Sıfır atık yaklaşımı bu piramitin terse çevrilmiş hali olup, önleme ve azaltmanın en yüksek paya sahip olduğu, dolayısı ile bertaraf gidecek atığı minimuma, mümkün ise "0" a yaklaştıran yöntemdir.

Şekil 2. Atık yönetimi hiyerarşisi

Sürdürülebilirlik kavramı 1987’de dünya, çevre ve çalışma komisyonu tarafından ortaya atılmıştır. Sürdürülebilirlik gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetlerinden ödün vermeden günümüz ihtiyaçlarını karşılmasıdır. Yaşam döngüsü analizi atık yönetimde oldukça yeni bir konu olup, endüstriyel ürünlerin çevresel etkilerini değerlendirmek ve azaltmak amacı ile kullanılan yaygın bir araç olup hammaddenin hazırlanmasından üretime, nakliyeye, kullanım aşaması, geri kazanım bertarafı dahil tüm çevresel etkileri hesaplamaktadır (Şekil 3). Literatüre baktığımızda bu aracı kullanarak atık yönetimde optimum yönetim sistemi seçimi belirlemek için yapılmış birçok bilimsel çalışma bulunmaktadır (Coelho and Lange, 2018; Hong vd., 2010; Herva vd., 2014; Yay, 2015).

Şekil 3. Yaşam döngüsü analiz aşamaları (Vigon vd., 1993; Bishop, 2000)

3- Mevcut Atık Yönetimi Uygulamaları ve Sıfır Atık

Mevcut atık yönetimi uygulamalarına baktığımızda kuzey avrupa ülkelerinde (Almanya (%68), Hollanda (%54), Belçika (%54), İsveç (%47), Danimarka (%46), Avusturya (%58) vb.), geri dönüşüm ve geri kazanım yüksek iken orta avrupa dan güneye doğru olan ülkelerde düzenli depolamanın (Yunanistan (%80), Romanya (%71), İspanya (%54), Bulgaristan (%62)) yüksek olduğu görülmektedir (Eurostat, 2017). Ülkemize baktığımızda ise (Tablo 1), 2003 yılında %28,5 olan düzenli depolama oranı, vahşi depolama sahalarının ıslah edilip, kapatılması ve düzenli depolama sahalarının açılması ile 2018 yılında % 67,2’ye çıkmıştır. Geri kazanım tesislerine gönderilen atık oranı ise %1,2 (2003) den %12,3’e (2018) artmıştır (TUIK,2019b).

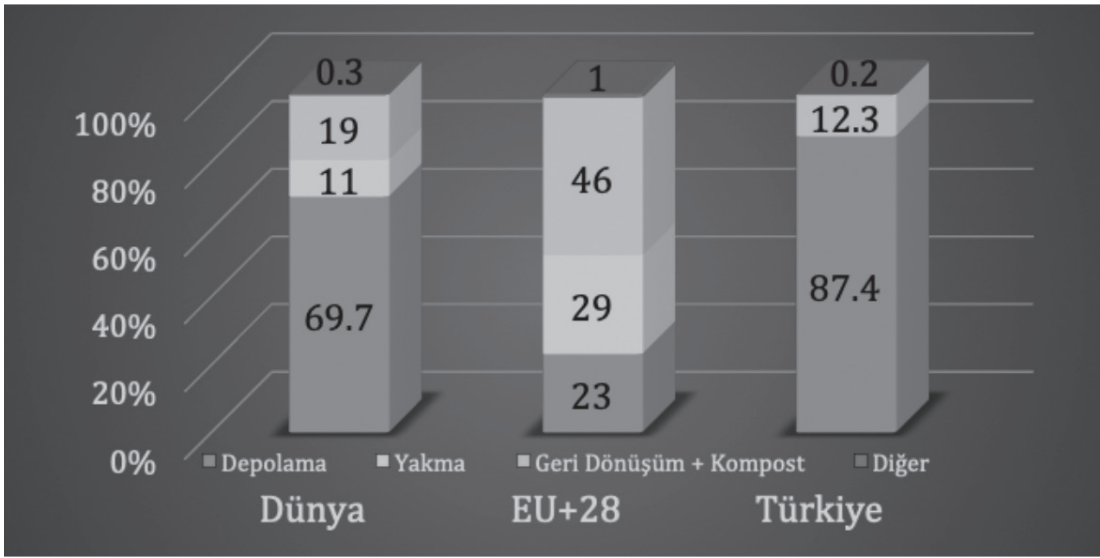

Tablo 1. Türkiye’de kentsel atık yönetimi (TUIK, 2019 b)

	2003	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018
Toplam belediye sayısı	3227	3225	3225	3225	2950	2950	1396	1397	1399
Atık hizmeti veren belediye sayısı	3018	3028	3115	3129	2879	2894	1391	1390	1395
Atık hizmeti verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı (%)	97	97	98	99	99	99	98	98,6	98,8
Toplanan atık miktarı (Bin ton)	26120	24240	25280	24361	25276	25844	28010	31584	32209
Kişi başı ortalama atık miktarı (Kg/kişi-gün)	1,38	1,34	1,21	1,15	1,14	1,12	1,08	1,17	1,16
Toplanan atığın bertaraf ve geri kazanım yöntemlerine göre oranı (%)									
Düzenli depolama tesisine gönderilen	28,5	28,9	37,3	44,9	54,3	59,9	63,57	61,2	67,2
Belediye çöplüğüne gönderilen	63,4	65,3	59,1	52,0	43,5	37,8	35,47	28,8	20,2
Geri kazanım tesislerine gönderilen	1,2	1,4	1,0	1,1	0,9	0,6	0,45	9,8	12,3
Diğer bertaraf yöntemleri*	6,9	4,4	2,6	1,9	1,3	1,7	0,5	0,2	0,2

*Açıkta yakarak, gömerek, dereye ve araziye dökerek yapılan bertarafı kapsar.

Her ne kadar geri dönüşüm ve geri kazanım oranı bazı ülkelerde daha yüksek olsa bile, Wold Bank (Kaza vd., 2018), Eurostat (2017) ve TUIK (2019) ten aldığımız istatistiksel datalar sonucunda, Dünya geneli, Avrupa ve Ülkemiz karşılaştırıldığında depolama yöntemi dünyada hala en yaygın kullanılan metotdur (Şekil 4).

Şekil 4. Atık bertaraf metotları

200 yıl öncesine kadar nüfus salgın hastalıklar, savaşlar ve büyük kıtlıklar dolayısı ile sınırlı artıyordu. Sanayii devrimi ve yeni ilaçların keşfinden sonra 1900 lü yıllarda nüfus önlenemez hızla artmaya başlamış, 1950’de dünya nüfusu 2,6 milyara, 2019’da 7,7 milyara çıkmıştır. 2050 de ise 9,3 milyar olacağı düşünülmektedir. Aynı şekilde Türkiye’nin nüfusu 20 milyondan 82 milyona çıkmış olup, 104 milyon civarında olacağı hesap edilmektedir (Tablo 2). Hızlı nüfus artışı ile birlikte atık üretim miktarı da artmış ve 2016’da dünya üzerinde 2,01 milyar ton atık oluşurken 2050’de 3,40 milyar tona çıkması beklenmektedir. Tablo 2’de ayrıca dünya ve ülkemizde kişi başı oluşan atık miktarı görülmektedir.

Tablo 2. Dünya’da ve Türkiye’de Nüfus ve Atık Miktarı

	Dünya (the World Bank)	Türkiye (TUIK)
Nüfus (1950)	2,6 milyar	20 milyon 947 bin 188 kişi
Nüfus (2019)	7,7 milyar	82 milyon 3 bin 882 kişi
Nüfus (2050)	9,3 milyar	104 milyon 749 bin 423 kişi
Atık Miktarı (2016-2018)	2,01 milyar ton (2016)	32 milyon 209 bin ton (2018)
Atık (2050)	3,40 milyar ton	44 milyon 351 bin ton
Kişi başı günlük atık üretimi	0,74 kg/kişi-gün (0,11-4,54)	1,16 kg/kişi-gün

Tabloda verilen istatistiksel datalara göre, ülkemizde 1 kişinin 800 L’lik hacime sahip standart çöp konteynırı ile yılda ortalama 5-6 konteynır atık çıkaracağı ön görülmektedir. Lineer ekonomiye göre al-kullan-at sistemi ile kurgulanan düzenli depolama yöntemi, ekonomik ve basit olması sebebi ile en yaygın kullanılan metot olup artan nüfus ve atık miktarı (Tablo 2) ile depolama sahaları ekonomik ömrünü tamamladığından döngüsel ekonomiye geçiş yapılması ihtiyacı duyulmaktadır. Cam atığın 4000 yıl, plastik atığın 500-1000 yıl doğada kaldığı düşünüldüğünde kaynakların korunması ve kaynak kullanımı esnasında çevrenin kirlenmesini engellemek için geri dönüşüm oranının artırılması gerekmektedir. Ülkemiz bu konuya önem vermekle birlikte 2023 planlarında da %35 geri kazanım hedefi bulunmaktadır. Sıfır atık projesinde bu hedefi tutturabilmenin bir adımınıdır. 12 Temmuz 2019’da yürürlüğe giren sıfır atık yönetmeliği ile birlikte sıfır atık; üretim, tüketim ve hizmet süreçlerinde atık oluşumunun önlenmesi/azaltılması, yeniden kullanıma öncelik verilmesi, oluşan atıkların ise kaynağında ayrı biriktirilerek toplanması ve geri dönüşüm ve/veya geri kazanımının sağlanarak bertarafa gönderilecek atık miktarının azaltılması suretiyle çevre ve insan sağlığının ve tüm kaynakların korunmasını hedefleyen yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (RG, 2019). Kaynakta ayırma ve geri dönüşüme gönderme sıfır atığın ana hedefi olup, Çevre ve Şehircilik bakanlığımız, 8 atık türü için farklı renk skalası (kağıt-mavi; plastik-sarı; cam-yeşil; metal-gri; organik-kahverengi; geri dönüştürülemeyen evsel atıklar-siyah; yemek artıkları-açık gri; ekmek artıkları-mor) belirlemiştir. Atıklarımızı ne kadar ayrı kaptayabilirsek o kadar değerli olmakla birlikte 4’lü, 6’lı veya 8’li sistemle çöplerimizi ayırdıktan sonra ekonomik sebeplerden dolayı kentlerimizde tek toplama aracında birleştirilerek bertarafa göndermek yerine uygulamada ıslak ve kuru (ambalaj) atıkları 2’li sistem ile ayrı toplamak ülkemiz şartlarında daha ekonomik ve sürdürülebilir olacaktır.

Ülkemizdeki kentsel atık kompozisyonunun 1/3-1/4'ü geri dönüştürülebilir atıklardan oluşmaktadır. Bu atıkların gelişmiş batı ülkelerinde olduğu gibi % 80-90 oranında geri kazanımı olsa bile hala yönetilmesi ve bertaraf edilmesi gereken çok büyük bir atık kütlesi söz konusudur. Diğer taraftan, atık üretimi insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte atık yönetimi ile ilgili yönetmelikler ABD'de 1965 lerde AB'de 1970 lerde ülkemizde ise belediyeler kanunu ile yönetilmekle birlikte katı atık yönetimi yönetmeliği 1991'de çıkmıştır. Yönetmeliklerin tarihinden de anlaşıldığı üzere kentsel atıkların bu yüzyılın problemi olduğu ortaya çıkmakta ve sadece depolama ve geri dönüşüm yaparak atık yönetimi yapmanın yetersiz olduğu gözükmektedir. Atık yönetimi ve sıfır atıkta, atığı önleme ve azaltma esas olmalıdır. Atık önleme, yerel yönetimlerden çok merkezi yönetim ve uluslararası bir konudur. Küresel düzeyde endüstriyel üretim ve pazarlama sistemlerine kısıtlama getirerek, temiz üretim teknolojilerinin kullanılması sağlanarak ve çevresel vatandaşlıkla atık önlenir. Çevresel vatandaşlık, bireylerin çevresel sorunlara karşı göstermiş olduğu davranışların bütünü ve bir kültür olarak tanımlanabilir. Bu kavramın bireylerde bir davranış şekline dönüşmesi için öncelikle yaşanan temel çevre kavramları örneğin sürdürülebilir kalkınma, yenilebilir enerji, çevre kirliliği gibi konuların anlatılması gerekmektedir (Asah vd.,2018). Esasında geçmişe göre toplumumuz çevre konusunda daha hassas ve sorumluluk sahibidir. Bunda medyanın da etkisi bulunmaktadır. Ancak hala bilinçsiz olan bir kesim daha bulunmaktadır. Çevresel vatandaşlığın sahiplenebilmesi için çevre eğitiminin anaokuluna kadar girmesi gerekmektedir.

4-Sonuçlar

Ülkemizde yıllık atık miktarı TÜİK 2018 verilerine göre yaklaşık 32 milyon 209 bin ton, katı atık kompozisyonu ise Katı Atık Ana Planı Projesi'ne göre %34 mutfak atıkları, %11 kağıt, %1 karton, %4 hacimli karton, %2 plastik, %6 cam, %1 metal, %22 diğer yanmayanlar ve %19 diğer yanabilenlerdir. Bu atık miktarı ve kompozisyona sahip Türkiye'de belediye atığının çok küçük bir kısmı geri dönüştürülmekte ve %87,4'ünden fazlası çöp depolama sahalarına gönderilmektedir. Her ne kadar sıfır atık yaklaşımı ile geri dönüşebilir atığın oranı %12'lerden 2023'e kadar %35'lere çıkartılmak istense de atıkların bertarafında düzenli depolama yönteminin devam etmesi ön görülmektedir. Ancak, Büyükşehir Belediyeleri'nin de belediye atığı düzenli depolama sahalarının hızla dolması, yeni alan ihtiyaçları ve düzenli depolama tesisleri için yeni yerlerin bulunmasının zorluğu veya herhangi bir katı atık bertaraf tesisi olmayan yerlerde düzenli depolama tesisleri için yeterli alan bulunamaması gibi engel teşkil eden durumlar ve düzenli depolama sahalarının çevre sağlığı üzerinde oluşturduğu riskler dikkate alındığında, kentsel atık ile mücadele de gerekli tedbirler alınması ve daha iyi bir atık yönetim sistemine geçilmesi gerekmektedir. Atık yönetiminde bilinen öncelik sırası: önleme, kaynakta azaltma, yeniden kullanım, geri dönüşüm, ön işlem(yakma) ve bertarafı tarif etmektedir. Çevre üzerinde büyük bir baskı oluşturan ve gün geçtikçe artan atık sorununun her şeyiyle çözümü için tek bir metot yeterli görünmemektedir. Gerek çevresel sorunlar gerekse ortaya çıkan veya çıkması muhtemel ekonomik değerlerin büyüklüğü ve bu bütüncül yaklaşımı ve etkin iradeyi gerekli kılmaktadır. Günümüzde atık yönetimi çok daha etkin ve bütünsel yaklaşımlar sergileyerek maddenin yaşam döngü analizi ile birlikte bütün çevresel etkilerini dikkate alması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

1. Asah, ST., Bengston, D.N., Westphal, L.M., Gowan, C.H., (2018). Mechanisms of Children's Exposure to Nature: Predicting Adulthood Environmental Citizenship and Commitment to Nature-Based Activities. *Environment and Behavior*, 50(7), 807–836.
2. Avrupa Birliği İstatistik Kurumu (Eurostat), https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Waste_statistics (Erişim tarihi: 14.11.2019).
3. Bishop, P.L. (2000). *Pollution Prevention*, Mc Graw Hill, Singapore.
4. Christensen, T.H., (eds.) (2010). *Solid Waste Technology and Management*, John Wiley & Sons, Ltd, Chichester (ISBN:978-1-405-17517-3).
5. Coelho, L.M.G., Lange, L.C., (2018). Applying Life Cycle Assessment to Support Environmentally Sustainable Waste Management Strategies in Brazil, *Resources, Conservation and Recycling*, 128, 438-450.
6. Hauschild, M. & Barlaz, M. A. (2010). LCA in waste management: Introduction to principle and method. In Christensen, T.H. (eds), *Solid Waste Technology & Management*, Chapter 3.1 John Wiley & Sons, Ltd, Chichester (ISBN:978-1-405-17517-3).
7. Herva, M., Neto, B., Roca, E., (2014). Environmental Assessment of the Integrated Municipal Solid Waste Management System in Porto (Portugal), *Journal of Cleaner Production*, 70, 183-193.
8. Hong, J., Li, X., Zhaojie, C., (2010) Life Cycle Assessment of Four Municipal Solid Waste Scenarios in China, *Waste Management*, 30, 2362-2369.
9. Kaza, S., Yao, L.C., Bhada-Tata, P., Van Woerden, F. (2018). *What a Waste 2.0 : A Global Snapshot of Solid Waste Management to 2050*. Urban Development, Washington, DC: World Bank. © World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/30317> License: CC BY 3.0 IGO.
10. Öztürk, İ. (2010). *Katı Atık Yönetimi ve AB Uyumlu Uygulamaları*, İstaç A.Ş. Teknik Kitaplar Serisi
11. T.C. Resmi Gazete (RG), *Sıfır Atık Yönetmeliği* (30829), 12.07.2019.
12. Türkiye İstatistik Kurumu-TUIK, (2019a). Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059 (Erişim tarihi: 14.11.2019)
13. Türkiye İstatistik Kurumu-TUIK, (2019b). Belediye atık göstergeleri, 1994-2018. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1019 (Erişim tarihi: 14.11.2019)

14. Veslind, P.A., Worrell, W. and Reinhart, D. (2002). Solid waste engineering. Brooks/Cole, Pacific Grove, USA.
15. Vigon, B. W., Tolle, D. A., Comaby, B. W., Latham, H. C., Harrison, C. L. Boguski, T. L, Hunt, R. G. and Sellers, J. D. 1993. Life-Cycle Assessment: Inventory Guidelines and Principles. EPA/600/R-92/245. Cincinnati, OH: U.S. EPA.
16. Yay, A.S.E. (2015). Application of life cycle assessment (LCA) for municipal waste management: A case study of Sakarya, Journal of Cleaner Production, 94, pp.284-293.

ŞEHİR KİMLİĞİ

URBAN IDENTITY

KARS'TA XIX-XX. YY'DA BALTİK ÜSLUPLU MİMARİ YAPILARIN ŞEHRE ETKİSİ

Doç. Dr. Cengiz ATLI

İğdır Üniversitesi

cengiz3636@hotmail.com

Özet

Tarih süresince birçok medeniyetin yaşadığı Kars ili Anadolu'ya açılan önemli bir serhat şehridir. 1877-1878 yılları arasında yaşanan ve 93 Harbi olarak bilinen savaşın ardından şehir kırk yıl süre ile Rusya'nın kontrolünde kaldı. Rus Hükümeti Kars ve çevresini topraklarına kattıktan sonra ilk iş olarak mülki yapıyı değiştirdi. Ardahan, Posof, Göle, Çıldır ve Oltu Kars'a Ardanuç ve Artvin Batum'a bağlanarak iki askeri vilayet (oblast) meydana getirildi. Bu iki vilayet Tiflis Umumi Valiliğine bağlandı. Ruslar ayrıca şehirde nüfus yapısını değiştirmek için Rus Ermeni, Rum, Eston, Malakan ve Yahudiler gibi farklı milletleri yerleştirdiler. Bu süre içerisinde Ruslar 1878 yılından 1918 yılına kadar şehirde yeni bir imar çalışması başlattı. Ruslar askeri vilayet olarak ilan ettikleri Kars ilindeki yeni imar çalışmaları sırasında bu günkü Yusufpaşa, Ortakapı ve Cumhuriyet Mahallelerinin merkezini oluşturduğu yeni bir şehir planını 1882'li yıllarda Hollanda'dan getirdikleri mühendislerle yaptırarak şehirdeki imar çalışmalarına hız vermişlerdi. Yeni şehir planı birbirini dik kesen ızgara planlı caddelerden oluşmaktaydı. Bu geniş caddelerin üzerine 1890 yılından başlayarak 1917 yılına kadar Baltık mimari tarzında düzgün kesme bazalt taşından tek katlı, iki katlı nadir olarak da üç katlı binalar yapmışlardır. Askeri bölge olarak kullanılan bu bölgede hava sıcaklığının yılın uzun döneminde soğuk olmasının da etkisiyle kapalı balkonlar inşa edildi.

Binaların büyük kısmı bazalt taş uygulamasıyla inşa edildi. Dış cepheleri ise sütun, rölyef ve kartuşlarla süslendi. Bu binaların giriş cepheleri yalancı sütunlar, bordür kabartma taşlarla süslenmiş olup iç mekanları genelde uzunca bir koridor etrafına iç içe açılan oda ve salonlardan oluşmuştur. Binaların iç mekanlarında dikkati çeken bir başka özellik olarak şömine biçiminde Peç adı verilen ısıtma sistemi kullanıldı. Baltık mimari tarzında yaptırılan bu taşınmazlardan 113 tanesi günümüzde tescil edilerek koruma altına alınmış olup, koruma altına alınan taşınmazların büyük bir kısmı Özel mülkiyette konut olarak kullanılmaktadır.

Anahtar Kelime: Kars, Mimari, Baltık Üslubu, Şehir, Etki

XIX-XX IN KARS THE EFFECT OF BALTIC STYLE ARCHITECTURAL BUILDINGS ON THE CITY

Abstract

Kars, where many civilizations have lived during the history, is an important serhat city opening to Anatolia. After the war between 1877-1878, known as the 93 War, the city remained under the control of Russia for forty years. After the Russian Government added Kars and its environs to its territory, the first thing changed was the civil structure. Ardahan, Posof, Göle, Çıldır and Oltu were connected to Kars, Ardanuç and Artvin Batumi and two military provinces were formed. These two provinces were attached to Tbilisi General Governor. The Russians also settled different nations, such as Russian Armenians, Greek, Estonian, Malakan, and Jews to change the population structure in the city. During this period, the Russians started a new reconstruction in the city from 1878 to 1918. During the new reconstruction studies in Kars, which the Russians declared as a military province, they accelerated the construction works in the city by constructing a new city plan, which was the center of today's Yusufpaşa, Ortakapı and Cumhuriyet Neighborhoods, with the engineers they brought from the Netherlands in the 1882s. The new city plan consisted of grid-shaped streets intersecting each other vertically. On these wide streets, from 1890 until 1917, they built single-storey, two-storey and rarely three-storey buildings of smooth cut basalt stone in Baltic architectural style. In this region, which was used as a military zone, closed balconies were built due to the fact that the air temperature was cold in the long term of the year.

Most of the buildings were built with basalt stone. The facades were adorned with columns, reliefs and carriages. The entrance facades of these buildings are decorated with false columns and curb relief stones, and the interiors are generally made up of rooms and halls that open around a long corridor. Another important feature in the interior of the buildings as a fireplace in the form of the heating system called Peç was used. 113 of these immovable properties built in the Baltic architectural style have been registered and protected today, and most of the immovables that are under protection are used as private property.

Keywords: Kars, Architecture, Baltic Style, City, Influence

Giriş

Tarih süresince birçok medeniyetin yaşadığı Kars ili Anadolu'ya açılan önemli bir serhat şehridir. Kars 19. yüzyıla kadar birçok kez Ruslar ve İranlıların saldırısına uğradı. Bu yüzyılda Ruslar ve Osmanlılar arasında sürekli el değiştiren yöre, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rus ordusunun komutanı olan İvan Paskeviç tarafından ele geçirildi. Bundan kısa bir süre sonra yöre, Osmanlılar tarafından geri alındı (Halaçoğlu,1991: 1). Kars 1877-1878 yılında tekrar Rus işgaline uğradı. Bu süre içerisinde Ruslar 1878 yılından 1918 yılına kadar şehirde yeni bir imar çalışması başlattı. Ruslar askeri vilayet olarak ilan ettikleri Kars ilindeki yeni imar çalışmaları sırasında bu günkü Yusufpaşa, Ortakapı ve Cumhuriyet Mahallelerinin merkezini oluşturduğu yeni bir şehir planı kurdu (Gündoğdu, 2010,81).

Baltık mimari tarzında yaptırılan bu taşınmazlardan 113 tanesi günümüzde tescil edilerek koruma altına alındı. Koruma altına alınan taşınmazların büyük bir kısmı şahısların mülkiyetinde konut olarak kullanılmakla beraber bir kısmı işyeri, bir kısmı da resmi kurum olarak kullanılmaktadır. Binalar Kuzey Avrupa'da Baltık (Hollanda, Danimarka, İsveç, Norveç vb) stilinde uygulanan yapı tipleri, Rus mimari anlayışıyla yeni bir biçimsellik kazandırılarak inşa edildi. Kars'ta "XIX-XX. yy 'da Baltık Üsluplu Mimari Yapıların Şehre Etkisi" isimli bildiri Kars İl Kültür Müdürlüğü, Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Başkanlığı verileri, Orijinal kaynaklar ve hatıratlar ışığında konu örnekler verilerek aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Kars'ta Baltık Üsluplu Yapıların Şehre Etkileri

Kars'ta 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusların eline geçerek 40 yıl Rus yönetiminde kalan Kars'ta, yeni bir yapılanmada hedefler gözetilerek yeni bir şehircilik örneği verildi. Hiçbir istimlak hakkı tanınmadan geçmiş döneme ait izleri silmek amacıyla Kars şehri eski Osmanlı çehresinden çıkarılmaya çalışıldı. Şehirde sayıları artan Ermeni ve Rumlara satranç biçimli dörder ana cadde ile günümüzdeki sekiz geniş cadde açtırılarak Baltık üslubunda kışlık yapılar yapıldı (Kırzioğlu,1953, s.553). Ancak hemen belirtmek gerekirse bu yenileştirme sadece Kars'la sınırlı kalmadı. Bu anlamda Ardahan'da, Sarıkamış'ta, Kağızman'da, Sarıkamış'ta Baltık mimari üslubunun ön plana çıktığı bu yeni anlayışı görmek mümkündür. Ancak, Kars'ın Osmanlı ve doğulu niteliği taşıyan Kale eteğindeki asıl yerleşimde yenileştirmeler yapılmak yerine, bunun hemen güneyinde yepyeni bir garnizon-şehir kurmak, Rusların o dönemdeki siyasi anlayışlarının da bir tercihidir.

Buraya kurulan yeni şehir planı ile Rusların XVIII. yüzyıl başından beri, çerçevesi Çar I. Petro tarafından belirlenen sınırların güneye doğru genişletilerek Doğu Anadolu'nun ele geçirilmesi ve sıcak denizlerle (Akdeniz Kızıldeniz) temas sağlanması amaçlanmıştı. Ruslar bu savaşın sonunda Kars'ı ele geçirince Osmanlı ve Doğu geleneklerini temsil eden Kale içine dokunmayarak Gazi Ahmet Muhtar Paşa Karargah binasının çevresinde, yeni Kars'ı şekillendirmişlerdi. (Gündoğdu, 2010,82)

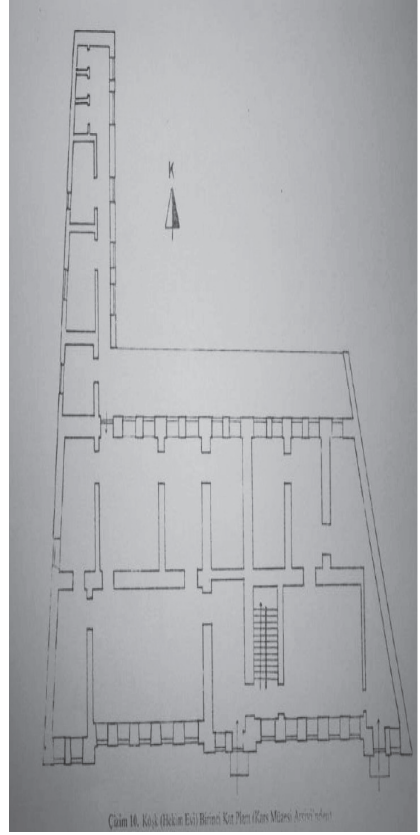
Bu doğrultuda Türk mahalleleri, camiler, medreseler, mezarlıklar ve abideler yerle bir edildi. Yeni mekânlara gayri müslimler yerleştirildi. Dini yapıların birçoğu kiliseye veya depoya dönüştürüldü. Bu sürdürülen baskı sonucu üç yıl içerisinde seksen iki bin kişi Erzurum ve diğer vilayetlere göç etti. (Atlı, Kars'ta Siyasi Hayat, 2014 s. 4) Ruslar ayrıca toprak mülkiyesini devletleştirdi ve yerli Türklerin topraklarını ellerinden alarak yeni göçmenlere verdi. Ayrıca Kars'ı demiryolu ile Kafkas ulaşım ağına bağladı. 1908 yılında da Ruslar Kars'ı birinci sınıf müstahkem yer yaparak 1908'de demiryolunu Sarıkamış'a kadar ulaştırdı. (Karal, 1983,69)

Çarlık döneminde Ruslar, Oblast (askeri eyalet) olarak yönettikleri Kars'ta, başta ulaşım, tarım ve hayvancılık olmak üzere zirai ve ticari faaliyetlerin gelişimine önemli katkılarda bulunmuşlardı (Boy, 2017, 417). Kars'a getirilen demiryolu bir yandan Tiflis'e bağlanırken, öte yandan da Sarıkamış'a kadar uzatılmıştır. Demiryolu İşletmeleri; başta istasyon binası olmak su kulesi, gümrük binaları depolar ve çok sayıda lojmandan ibaret büyükçe bir mahalle teşkil eden birimlerden oluşuyordu. İstasyon binasının 1970 yılında yıkılarak yerine, günümüz mimarisi ile yeni binanın yapılmasına karşın diğerlerinin özgün niteliklerini nispeten korumuş oldukları görülmektedir. Yeni şehrin kurulacağı yerin seçiminde Kars Çayı'nın güneyindeki nispeten az eğimli bir alan tercih edilmiştir. Burası vaktiyle Kars'ın Tahtdüzü olarak anılan mekanı olup, Osmanlı kuvvetlerinin de daha doğuya yapılan seferlerde bir toplanma ve hareket noktası idi. Savaşın sona ermesiyle Ruslar, 1880'lere doğru Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Karargah Binası'nın bulunduğu yere, yeni şehrin inşasına başlamışlardır. Bunun için aynı yıl Hollanda'dan getirilen mimar, kalfa ve ustalarla, şehrin inşasında, kısa süre içinde önemli mesafeler kat edilmiştir. Artık Osmanlı şehri karakteri göstermeyen ve daha çok garnizon-şehir olarak nitelenen yeni Kars'ın kuruluşunda, Çar I. Petro'nun 1703 yılında kendi adına kurduğu St. Petersburg şehrinin plan düzeni ve yapılaşma esas alınmış, bu yönü ile de Kars, Anadolu'da belirli bir imar düzenine göre kurulmuş ilk şehir olma özelliğini kazanmıştır. Çar I. Petro'nun kurduğu St. Petersburg'un Baltık Denizi kıyısında olması nedeniyle yeni Kars'ın yapımında da benzeri mimari üslubun XIX. yüzyıl sonundaki yansımaları şehri biçimlendirmiştir (Gündoğdu, 2010,82).

Ruslar ayrıca Türk kimliğini yok etmek amacıyla bu bölgelerde nüfus sayısını değiştirmeyi amaçlamışlardı. 1886 yılında yapılan sayıma göre Kars Oblastında 200 bin civarında nüfus vardı. Bu nüfusun 93.533 Müslüman, 37.092 Ermeni, 23.525 Rum, 10.695 Rus kolonisi, Estonyalı, Süryani/Asuri, 12144 asker, 11.837 hükümet memuru aileleri vardı. 1892 yılındaki sayıma göre ise vilayetteki 200.868 kişiden %53'ünü, 1897 sayımına göre vilayetteki nüfusun %51'ini Müslümanlar teşkil ediyordu (Kırzioğlu, 1953, s.553). Kars, Rus yönetiminde kaldığı dönemde her bakımdan büyük bir değişim geçirdi. Burada siyasi, idari, dinî ve eğitim alanında da Ruslaştırma politikası izlendi. Bölgede açılan eğitim kurumlarında genelde Rusça eğitim verilmekteydi. Türkçe eğitim yalnızca birkaç okulda verilmekteydi. Türkçe eğitimin verildiği okullarda, ders programlarının ve müfredatın Rus öğretmenler tarafından yapılması şart koşulmuştu. Rusça eğitimin yaygınlaşmasıyla birlikte Türk halkı, çocuklarının Rusça eğitim alması yerine Anadolu'nun iç kısımlarına göç etmek zorunda kalmıştır. Bu durum Rusların başlattığı göç ettirme siyasetinin başarılı olduğunun bir kanıtıdır (Aslan, Boy, 2017, 547). Konumuz itibariyle tescil edilen Baltık üsluplu binalardan örnek vermek gerektiğinde en önemli yapıları ise aşağıdaki şekildedir.

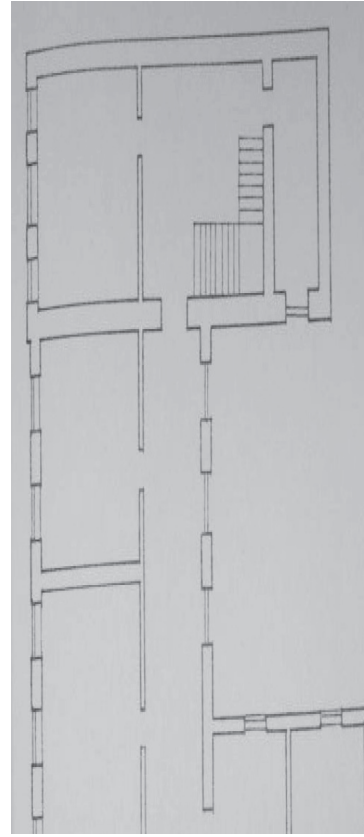
Tablo 1: Kars Hekim Evi

1877-1878 Osmanlı Rus savaşıdan sonra Kars'ın Rus işgalinde kaldığı 40 yıllık süre içerisinde Kars şehrinde Baltık mimari tarzında yapılan Hekim Evi binasının dış cephesi Barok mimari tarzında yalancı sütunlar, rölyefler ve kartuşlarla süslenmiştir. Binanın arka ve yan cepheleri yığma olarak yapılmıştır. İki katlı kagir bina Kars'ın ilk konservatuvar binası olarak ta bilinmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra Kars Doğum evi olarak kullanılan bina daha sonra zirai donatım binası, son olarak ta restore Hekim evi olarak kullanılmıştır.

Kaynak: Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Başkanlığı verileri.

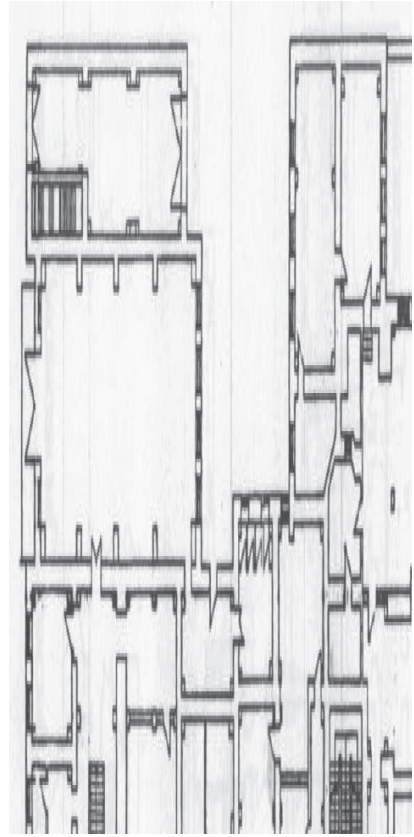
Tablo 2: Gazi Kars Anadolu Lisesi

19. Yüzyıl sonlarında Baltık mimari tarzında yapılan iki katlı binanın kuzey ve doğu cephe duvarları Barok tarzı süsleme ile diğer cephe duvarları yığma olarak yapılmıştır. Binanın iç mekanı iki uzun koridor ve bu koridora açılan iç içe odalardan oluşmaktadır. Bina uzun süre kız öğretmen olarak kullanılmış. Daha sonra kısa bir süre ortaokul olarak kullanılmış. Günümüzde Gazi Kars Anadolu Lisesi olarak kullanılmamaktadır.

Kaynak: Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Başkanlığı verileri.

Tablo 3: Defterdarlık Binası

İlimizde Baltık mimari tarzında yapılmış Kars'taki bu dönem mimarisinin en önemli olarak bilinir. Üç katlı binanın dış cephesindeki kartuş süsleme dikkat çekicidir. Cumhuriyetin ilanından itibaren Kars Valiliği binası olarak kullanılan taşınmaz 1980 yılından sonra restore edilerek Defterdarlık binası olarak kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde halen Defterdarlık binası olarak kullanılmaktadır.

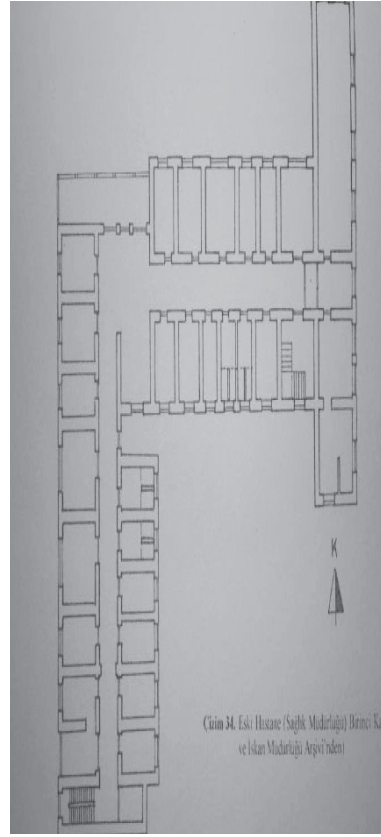
Kaynak: Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Başkanlığı verileri.

SEHİRCİLİK
VE MUTLU SEHIR

25-27
EKİM
2019

Tablo 4: Sağlık Müdürlüğü Binası

1907 yılında yapılan bina 3 katlı olup, giriş cephesi olan doğu cephe duvarındaki yalancı sütunlar ve kartuş süslemeler dikkat çekicidir. Bina Cumhuriyetin ilanından sonra Kars devlet hastanesi olarak kullanılmış, 1980 yılında restore edildikten sonra Sağlık Müdürlüğü binası olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Kaynak: Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Başkanlığı verileri.

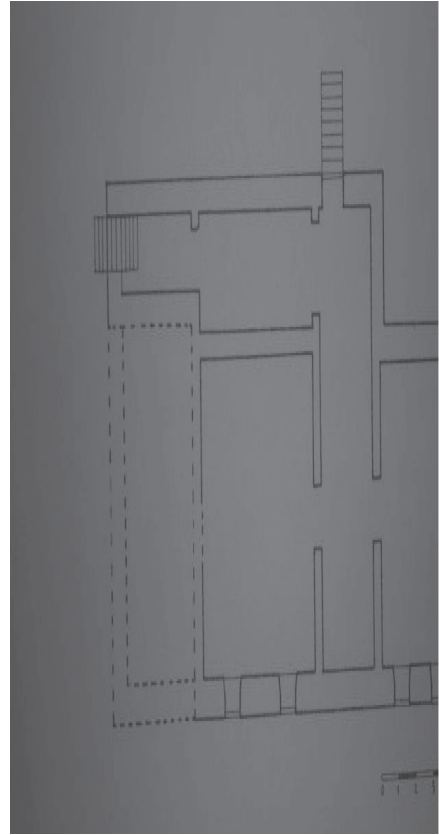
Tablo 5: Eski Adliye Binası

1895 tarihinde iki katlı ve dikdörtgen planlı olarak inşa edilen binanın ikinci katının batı cephesi ahşap süslemeli olarak yapılmış, bu özelliği ile şehirdeki Baltık dönem mimarisinin en önemli yapılarından birini teşkil etmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra uzun süre Kars adliyesi olarak kullanılan bina 1987 yılında iç mekândaki orijinal peç (ısıtma sistemi) korunarak restore edilmiş ve halen misafirhane olarak kullanılmaktadır.

Kaynak: Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Başkanlığı verileri.

Tablo 6: Tuncer Güvensoy Evi

Binanın giriş kapısı üzerindeki kitabeden 1897 tarihinde inşa edildiği bilinen bina iç ve dış mimarisinin orijinal özellikleri korunarak restore edildikten sonra kışlık konak olarak kullanılan bina Cumhuriyetin ilanından sonra Ticaret Borsa binası olarak hizmet vermiş daha sonra şahıs mülkiyetine geçmiştir. Binanın batısındaki giriş cephesinin Barok süsleme tarzı ile birlikte arka bahçesindeki büyük ahşap balkon ilimizdeki Baltık mimari Örneklerinden en önemli birisini teşkil etmektedir. Günümüzde konut olarak kullanılmaktadır.

Kaynak: Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Başkanlığı verileri.

Tablo 7: İl Özel İdare Binası

19. yüzyıl sonunda Baltık mimari tarzında kilise binası olarak kullanılan binanın dış cephesindeki taş işçiliği özgündür. Çokgen şeklinde kesilmiş bazalt taşı binaya ayrı bir görünüm kazandırmıştır. Cumhuriyetin ilanından Ziraat Bankası binası olarak kullanılan taşınmaz 1984 yılında restore edildikten sonra Anadolu Lisesi hizmet binası olarak kullanılmaya başlanmıştır.

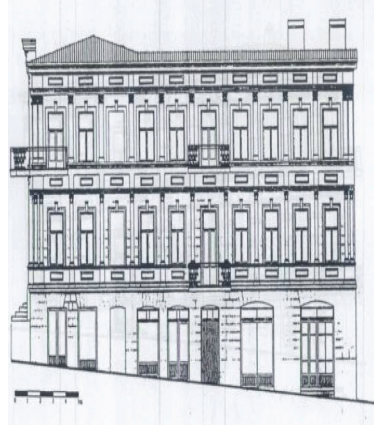
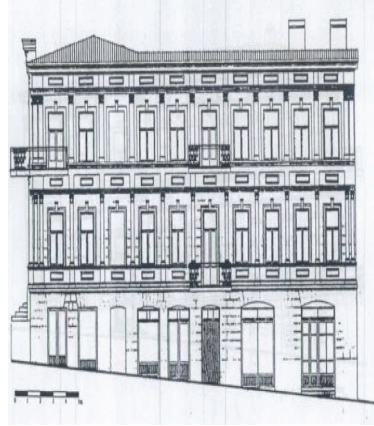
Kaynak: Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Başkanlığı verileri.

SEHİRCİLİK
VE MUTLU SEHIR

25-27
EKİM
2019

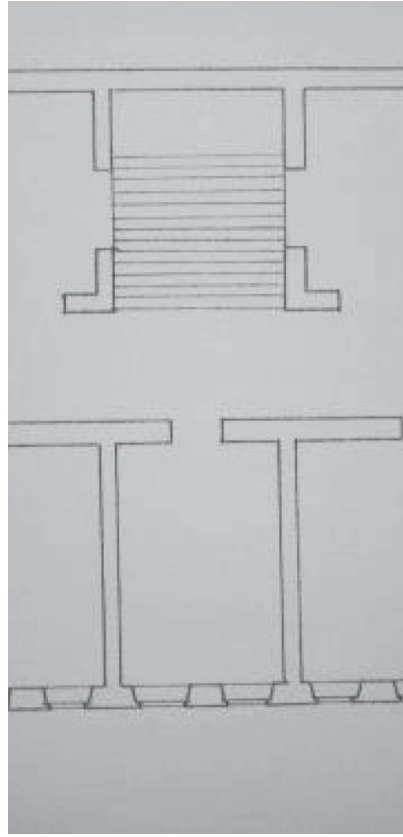
Tablo 8: Eski Belediye Binası

19. Yüzyıl sonunda Baltık mimari tarzında tek katlı olarak yapılan bina Kars ilindeki ilk Kız Lisesi binasıdır. Yapım tarihinden kısa bir süre sonra birinci katıda binaya eklenmiş ve Cumhuriyetin ilanına kadar aynı amaçla kullanılmıştır. Binanın cephe duvarlarında Barok sanatının süsleme unsurları bulunmaktadır. Cumhuriyetin ilanından sonra Kars Belediyesi hizmet binası olarak uzun süre kullanılmış, 2005 yılında bina boşaltılarak restore edilmeye başlanmıştır. Restorasyon halen devam etmektedir.

Kaynak: Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Başkanlığı verileri.

Tablo 9: İsmet Paşa İlköğretim Okulu

19. yüzyıl sonunda kilise olarak kullanılmak amacıyla inşa edilen bina inşaatı tamamlandıktan sonra Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar askeri amaçlı olarak kullanılmış, 1923 yılından sonra ise ilköğretim okulu olarak kullanılmıştır. Günümüzde bu kullanımı devam etmektedir. İki katlı binanın batı cephesindeki süsleme tezeynatı dikkat çekicidir. Taşınmaz 1990 yılında restorasyon görmüştür.

Kaynak: Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Başkanlığı verileri.

Tablo 10: Taş Köprü

Kars çayı üzerinde 19. yüzyılda yapılan köprü kesme bazalt taştan 3 gözlü olarak inşa edilmiştir. Köprünün kemer açıklıkları ortada köprü ile eşit genişlikte 2 ayağa oturmaktadır. Günümüzde kullanılmaktadır.

Kaynak: Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Başkanlığı verileri.

Tablo 11: Cephanelik Binası

19.yüzyılda yapılan bina düzgün kesme bazalt taşından iki katlı olarak yapılmıştır. Kuzey-güney istikametinde dikdörtgen bir plana sahip olan binanın güneyine sonradan aynı ölçülerde bir bina daha eklenmiştir. Binanın ikinci katı iç mekânda kalın demir ayaklara oturmaktadır. Taşınmazın batıya bakan cephesinde 3 giriş kapısı bulunmaktadır. Kars Tugay komutanlığı karargâhı 1994 yılına kadar Dereiçi Mahallesinde kalmış ve bu bina uzun süre cephanelik olarak kullanılmış. Günümüzde kullanılmamaktadır.

Kaynak: Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Başkanlığı verileri.

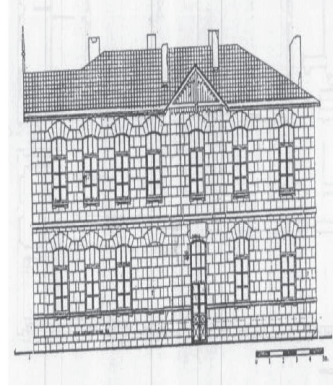
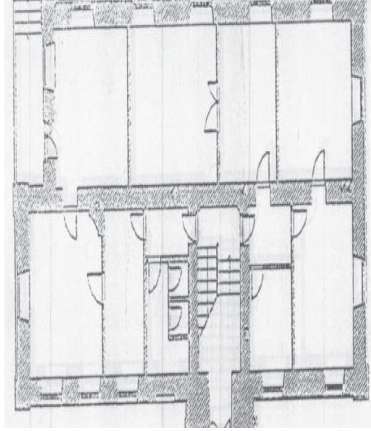
Tablo 12: Eski Süt Fabrikası

Kars Şehir Merkezinde 19. Yüzyılın sonlarında Baltık Mimari tarzında inşa edilen dikdörtgen planlı ve tek katlı yapılardan biri olan taşınmaz Doğu-Batı istikametinde bulunmaktadır. Yapının dış cephe duvarları düzgün kesme bazalt taşından yapılmıştır. Her cepheden giriş kapısı bulunan binanın giriş kapı kenarları ile bina köşelerindeki duvar bağlantıları süslemeli olarak yapılmıştır. Pencere üstlerinde bordür süslemeler bulunmaktadır. İç mekan bir büyük işletme salonu ile bu salona açılan odalardan oluşmaktadır. Eski Süt Fabrikası Binası uzun zamandan beri kullanılmadığı için çatısı tahrip olmuş, dış cephe duvarları günümüze sağlam olarak ulaşmıştır.

Kaynak: Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Başkanlığı verileri.

Tablo 14. Eski Gümrük Binası (Kent Konseyi)

İki katlı ve dikdörtgen planlı bina Kars tren istasyonundaki Gar binalarından birisidir. 19. Yüzyıl sonunda şehirdeki diğer Baltık mimari tarzı yapılarla benzerlik gösteren bina Cumhuriyetin ilanından sonra Kars Gümrük Binası olarak kullanılmış. 2001 yılında restorasyonu yapılarak Kent Konseyi Binası olarak hizmete açılmıştır.

Kaynak: Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Başkanlığı verileri.

Sonuç

Tarih süresince birçok medeniyetin yaşadığı Kars ili Anadolu'ya açılan önemli bir serhat şehridir. 1877-1878 yılları arasında yaşanan ve 93 Harbi olarak bilinen savaşın ardından şehir kırk yıl süre ile Rusya'nın kontrolünde kaldı. Rus Hükümeti Kars ve çevresini topraklarına kattıktan sonra ilk iş olarak mülki yapıyı değiştirdi. Ardahan, Posof, Göle, Çıldır ve Oltu Kars'a Ardanuç ve Artvin Batum'a bağlanarak iki askeri vilayet (oblast) meydana getirildi. Bu iki vilayet Tiflis Umumi Valiliğine bağlandı. Ruslar ayrıca şehirde nüfus yapısını değiştirmek için Rus Ermeni, Rum, Eston, Malakan ve Yahudiler gibi farklı milletleri yerleştirdiler. Bu süre içerisinde Ruslar 1878 yılından 1918 yılına kadar şehirde yeni bir imar çalışması başlattı. Buraya kurulan yeni şehir planı ile Rusların XVIII. yüzyıl başından beri, çerçevesi Çar I. Petro tarafından belirlenen sınırların güneye doğru genişletilerek Doğu Anadolu'nun ele geçirilmesi ve sıcak denizlerle (Akdeniz Kızıldeniz) temas sağlanması amaçlanmıştı. Ruslar bu savaşın sonunda Kars'ı ele geçirdi. Osmanlı ve Doğu geleneklerini temsil eden Kale içine dokunmayarak Gazi Ahmet Muhtar Paşa Karargah binasının çevresinde, yeni Kars'ı şekillendirmişlerdi. Ruslar ayrıca Türk kimliğini yok etmek amacıyla bu bölgelerde nüfus sayısını değiştirmeyi amaçlamışlardı. Kars, Rus yönetiminde kaldığı dönemde her bakımdan büyük bir değişim geçirdi. Burada siyasi, idari, dinî ve eğitim alanında da Ruslaştırma politikası izlendi. Bölgede açılan eğitim kurumlarında genelde Rusça eğitim verilmekteydi. Türkçe eğitimin verildiği okullarda, ders programlarının ve müfredatın Rus öğretmenler tarafından yapılması şart koşulmuştu. Rusça eğitimin yaygınlaşmasıyla birlikte Türk halkı, çocuklarının Rusça eğitim alması yerine Anadolu'nun iç kısımlarına göç etmek zorunda kalmıştır. Ruslar yukarıda bahsedilen olaylardan dolayı büyük oranda kent kimliğini değiştirmeyi amaçlamışlardı.

KAYNAKÇA

1. Allen, W.E.D., Muratoff, D. Kafkas Sınırlarındaki Harplerin Tarihi, Ankara 1966.
2. Arslan, Yavuz Arzu Boy, Çarlık Rusya'sı Yönetiminde Kars'ta Eğitim ve Eğitim Kurumları, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 59, Erzurum 2017.
3. Atlı, Cengiz Kars'ta Siyasi Hayat, Ankara, 2014
4. Boy, Arzu Çarlık Rusya Yönetiminde Kars'ta Tarım ve Hayvancılık, İğdır Üniv Sos Bil Der No. 12, Temmuz, 2017: 417-434,
5. Gündoğdu, Hamza XIX. Yüzyıl Kars Yapılarına Baltık Mimari Üslubunun Yansıması
6. Halaçoğlu, Ahmet Balkan Savaşı ve Sonrası Rusya'nın Doğu Anadolu Siyaseti, Kars 1991.
7. Karal, Enver Ziya Osmanlı Tarihi, Ankara, 1983.
8. Kars İl Kültür Müdürlüğü, Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Başkanlığı verileri,
9. Kırzioğlu, M. Fahrettin Kars Tarihi, İstanbul, 1953.
10. Ortaylı, İlber "Çarlık Rusya'sı Yönetiminde Kars", İÜEF. Tarih Enstitüsü Dergisi, S.9, İstanbul 1978.
11. Sagona, A. "Ortaçağdan Önce Kars", Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, İstanbul, 2006,
12. Ural, Selçuk "Yakınçağda Kars", Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, İstanbul 2006,

KENT VE HEGEMON GÜÇ: TAŞKENT ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Ayşe Çolpan YALDIZ

📍 Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

✉ akavuncu@gmail.com

Özet

Kentler, tarih boyunca hakim siyasal iktidarın, siyasal, askeri ve ekonomik anlamda toplumsal kontrolü sağlamasında ve hegemonyasını gözler önüne sermesinde her zaman temel sosyo-mekansal birimler olmuştur. Bu anlamda, özellikle, coğrafi keşiflerin ardından Avrupalı güçlerin sömürgeleştirdiği toplumlarda “sömürge kentler” emperyal gücün toplumsal müdahalesinin anahtar birimleri haline gelmiş ve önemli bir hegemonik araca dönüşmüşlerdir. Farklı Avrupalı devletlerin kurdukları kolonilerde “merkez üs” olarak seçtikleri kentler bu anlamda hem ortak hem de kolonileştirilen toplumun ve coğrafyanın niteliklerine göre farklı özelliklere sahiptirler. Taşkent, bu anlamda, güneye inmeye çalışan Çarlık Rusyası’nın Orta Asya’daki merkez şehri olarak tipik bir sömürge kent örneğidir. Çarlık Rusyası’ndan sonra, sömürgeci bir güç olup olmadığı tartışmalı olan Sovyet Rejimi için de kritik öneme sahip olan Taşkent bu sömürge kent örneğinin özelliklerini bünyesinde barındırmaya devam etmiştir. Bu bildiride, kısaca, sömürge kent literatürü özetlenecek ve ardından 19.yy ve 20.yy’da Orta Asya’da hegemon güç olan Çarlık Rusyası ve Sovyet rejiminin Taşkent’te ortaya koyduğu politikalar üç başlık altında irdelenecektir: (a) sosyo-mekânsal (üçüncü kültür, nüfus artışı, etnik segregasyon, iki milletli ikili kent, Avrupalı yeni şehir kısmı, eski şehir); (b) fonksiyonel (ekonomik-endüstriyel yapının şehirde gelişimi ve yerel ekonomiye etkisi, yoksullaşan yerli halk); (c) yönetsel (sömürge gücün yerel yönetim özellikleri)

Anahtar kelimeler: Sömürge kent, hegemon güç, Çarlık Rusyası, Taşkent, Sovyet Rejimi

CITY AND THE HEGEMON POWER: THE CASE OF TASHKENT

Abstract

Throughout history, cities have always been the basic socio-spatial units of the dominant political power in providing social control in political, military and economic terms and revealing its hegemony. In this sense, especially after the geographical discoveries, in the societies colonized by the European Powers, the colonial cities became the key units of the social intervention of the imperial power and a significant hegemonic instrument. The cities chosen as a “center” by different European states in the colonized society have both common and different characteristics according to the characteristics of the colonized society and the geography. In this sense, Tashkent is a typical colonial city as the central city of Tsarist Russia in Central Asia, which tries to descend to the South. After Tsarist Russia, Tashkent continued to embody the characteristics of this colonial city, which is also critical for the Soviet regime. In this paper, briefly, the literature of colonial city will be summarized and then the policies of Tsarist Russia and the Soviet regime, which were the hegemonic power in Central Asia in the 19th and 20th centuries, in Tashkent will be examined under the three sub-titles: (a) socio-spatial policies (third culture, population growth, ethnic segregation, bi-nations-dual city, European new city part, old city); (b) functional (economic-industrial development in the city and its impact on the local economy, impoverished indigenous people); (c) administrative policies (the features of the colonial power’s local government)

Key words: Colonial city, hegemon power, Tsarist Russia, Tashkent, Soviet Regime

GİRİŞ

Kentler, tarih boyunca hakim siyasal iktidarın, siyasal, askeri ve ekonomik anlamda toplumsal kontrolü sağlamasında ve hegemonyasını gözler önüne sermesinde her zaman temel sosyo-mekansal birimler olmuştur. Bu anlamda, özellikle, coğrafi keşiflerin ardından Avrupalı güçlerin sömürgeleştirdiği toplumlarda “sömürge kentler” emperyal gücün toplumsal müdahalesinin anahtar birimleri haline gelmiş ve önemli bir hegemonik araca dönüşmüşlerdir. Farklı Avrupalı devletlerin kurdukları kolonilerde “merkez üs” olarak seçtikleri kentler bu anlamda hem ortak hem de kolonileştirilen toplumun ve coğrafyanın niteliklerine göre farklı özelliklere sahiptirler.

Özbekistan'ın başkenti ve en gelişmiş şehri olan Taşkent, Çarlık Rusyası'nın Orta Asya'da kontrolü sağlamak için oluşturduğu Orta Asya Valiliği'nin merkezi; eski Sovyetler Birliği'nin dördüncü büyük kenti (İkinci Dünya Savaşı sırasında Birliğin geçici başkenti), Özbek Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkenti olmuştur. Tarihi İpek Yolu üzerinde konumlanmış olmasından dolayı tarihsel geçmişi uzun olan Taşkent, Çarlık İmparatorluğu'nun sömürge kenti olana kadar, klasik bir feodal kent yapısına sahipti (Carlisle, 2001: 48; Markowitz, 1998: 9). 1864'te Çarlık tarafından işgal edilen Taşkent, Sovyet Devrimi ilan edilene kadar bir sömürge kenti olarak varlığını sürdürdü. Bu anlamda sömürge kentlerinin en önemli özelliği olan iki milletli iki kent olgusu Taşkent'in günümüze kadar devam edecek bir özelliği olmuştur. Çarlık rejiminin Türkistan bölgesindeki merkezi olmasından dolayı, Taşkent, rejimin birçok politikasının ilk uygulandığı Türkistan kenti olmuştur. Sovyetler Birliği de tıpkı Çarlık rejimi gibi Orta Asya'da sosyalist toplum yaratma kurgusu için ilk olarak Türkistan'ın merkezi olarak seçtikleri Taşkent'e müdahale etmişlerdir.

Bugün sömürge kentleri çalışmak, sömürge tarihçileri ve diğer sosyal bilimciler için çok kıymetlidir. Bir sömürge ülkesinin kent hayatının tarihsel analizi, her şeyden önce sömürgeciliğin yönetim süreçleri ve sömürgeleştirilmiş toplumun yapısı ve dönüşümü hakkında çok sağlıklı bilgiler sunar. Özellikle, üçüncü dünya ülkelerinin sömürge dönemlerine dair bilgileri, kentsel tarih üzerinden incelemek, bu ülkelerin kentleşmesinin kökenlerine dair de çok fazla ipucu sunar. Dahası, bu tür bir bakış, Taşkent'in Sovyet dönemi ne tür kentsel politikalara tabii tutulduğunu da anlamak ve nitelendirmek bakımından önemlidir. Sovyet döneminin şehircilik açısından köklü değişimlerinin de en iyi görülebileceği kentlerden biri Taşkent'tir. Buna ek olarak, Taşkent gibi sömürge geçmişe sahip ve Rusya tarafından sömürülen bir coğrafyadaki kente dair Sovyet politikalarını incelemek, Sovyetler Birliği içerisinde nasıl eşit ve sınıfsız, ideal bir sosyalist toplumun varolmadığını bize rahatça göstermektedir. Nitekim "Sovyet dönemi Taşkent, sosyalist bir kent ideale göre yeniden mi şekillendirildi yoksa bir sömürge kent olarak varlığını sürdürmeye devam mı etti" sorusuna doğru cevabı verebilmek için yapılabilecek en doğru çözümlenme söz konusu kentin iki dönemini karşılaştırmaktır. Bu bildiride, kısaca, 19.yy ve 20.yy'da Orta Asya'da hegemon güç olan Çarlık Rusyası ve Sovyet rejiminin Taşkent'te ortaya koyduğu politikalar sömürge hegemonyası ve kent ilişkisi çerçevesinde üç başlık altında irdelenecektir: (a) sosyo-mekânsal (üçüncü kültür, nüfus artışı, etnik segregasyon, iki milletli ikili kent, Avrupalı yeni şehir kısmı, eski şehir); (b) fonksiyonel (ekonomik-endüstriyel yapının şehirde gelişimi ve yerel ekonomiye etkisi, yoksullaşan yerli halk); (c) yönetsel (sömürge gücün yerel yönetim özellikleri)

1. ÖZBEKİSTAN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Özbekistan, Orta Asya'nın merkezinde medeniyetlerin kesişim noktasında yer alan, tarihi İpek Yolu'nun önemli bir güzergahı konumunda olan bir ülkedir. Bu anlamda Özbekistan'ın kentleri kadim tarihten beri varolagelmiş; uygarlık merkezlerinin başında gelmektedir: Semerkand, Buhara, Hive... Özbekistan'ın çağdaş dönem tarihi incelendiğinde, özellikle 11.yy'dan itibaren Arap ve Moğol komutanlar tarafından işgal edildiği görülmektedir. 14. yy. civarı bir dünya imparatorluğu kuran Timur'un devletinden sonra, Timur torunları bir süre ülkede mücadeleye girişmişlerdir. 17. yy. başlarından itibaren ise Şeybani Han dönemi kurulan Özbek Hanlığı'nın ardından Çarlık tüm Orta Asya'yı ele geçirmeden önce son olarak 3 büyük hanlık kurulmuştur ülkede: Hive, Hokand ve Buhara Hanlıkları (Yalçın, 2002; Roy, 2000; Shahrani, 1993).

Çarlık Rusyası 1864'te Taşkent'i de fethettikten sonra, Özbekistan'da ve Orta Asya'da 1917 Ekim Devrimi'ne kadar varlığını resmen sürdürmüştür. Çarlık Rusyası dönemi, Orta Asya Türkistan Valiliği olarak idari şekilde Rusya'ya bir tür vassal olarak eklenmiştir. Türkistan Valiliği'nin merkezi Taşkent olmuştur. Orta Asya halkları Çarlığa karşı mücadelesinde ulusal bir kimlik olan Türkistan bilinci veya Müslüman kimliği ile hareket etmiştir. Bu çerçevede 1917'de hemen Sovyetler Birliği'nden önce bağımsız Türkistan Cumhuriyeti Hokand merkezli kurulmuş ve Mustafa Çokay ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Cedit ve Basmacı hareketleri, milli mücadelenin en önemli aktörü olmuştur Orta Asya'da (Kavuncu, 2018: 28).

1917'de Çarlık Rusyası'nın son bulmasıyla Türkistan'da Türkistan Cumhuriyeti kurulmuştur. Lenin'in bir taraftan halkların özgürlüğü söylemi sürerken bir taraftan da Orta Asya'da tekrar hakimiyet mücadelesi devam etmiş sonuçta kısa bir süre içerisinde Türkistan Cumhuriyeti ortadan kaldırılmış ve Türkistan Özerk Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur (Clark & Cartledge, 1999). 1924'te Lenin'in Milletler Politikası çerçevesinde, Orta Asya, önce dört sonra beş özerk cumhuriyete bölünmüştür. Böylece Türkistan bilinci yok edilmiştir. Pan-Türkizmle mücadele adı altında Lenin, büyük bir ulusal mücadeleye son verebilmiş ve Türkistan'ı beş cumhuriyete ayırmıştır. 1929'a kadar Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan cumhuriyetleri varken, bu tarihte Tacikistan Özbekistan'dan ayrılarak beşinci cumhuriyet olmuş; son olarak 1936 yılında Özbekistan'a bağlı olarak Karakalpakistan özerk bölgesi kurulmuştur. Bu son değişiklikle beraber, 1936'daki sınırlarla 1991'de Orta Asya aynen bağımsızlığına kazanan devletlerle yeniden şekillenirken, sınırlar hiç değişmemiştir (Yalçın, 2002; Ziyayev, 2007). 1991'e kadar Sovyetler Birliği, Orta Asya'da dünyanın hiçbir yerinden ortaya çıkmayan bir müdahale ile gündelik hayatın her alanında değişim yaratmaya çalışmışlardır. Sovyet kentleri de bundan payını almıştır.

Sovyet döneminde Özbekistan için ilk yıllar iç savaş ve mücadele yılları olarak devam etmiş, ardından Milletler Politikası ile idari sınırlar netleşmiş, mücadele son bulmuştur. İkinci dönem belki Stalin'in baskı dönemidir. Bu dönem kolektivizasyon hızlanmış aynı zamanda merkezi planlama oturmuş ve ayrıca Stalin büyük baskılarla tüm muhalif sesleri hem Orta Asya'da hem merkez Rusya'da yok etmiştir. Üçüncü dönem II. Dünya savaşı yılları ve ardından Kruşçev dönemi liberalizasyon ile Orta Asya değişmeye başlamıştır. Bir anlamda sanayileşme ve kentleşme bu tarihte başlamıştır Orta Asya için. Bundan sonra da Brejnev ve Gorbaçov dönemleriyle dağılma yaşanmaya başlanmıştır (Frolic, 1972: 40). Kısaca bu şekilde özetlenecek Sovyet yılları için bu dönemlerin hepsi Orta Asya kentlerinde derin izler bırakmıştır.

Bağımsızlık dönemi ile serbest piyasa ekonomisi ve liberal ilkeleri benimseyen Özbekistan'ın ilk cumhurbaşkanı İslam Kerimov olmuştur. 2016 yılında Mirziyayev yeni başkan seçilmiştir. Özbekistan aşamalı bir serbest piyasa ekonomisine geçen ülke olarak yavaş ve devlet kontrolünde ekonomik geçiş yaşamıştır. Bu anlamda Özbek kentlerinde de Sovyet kimliği ve değerleri ile izleri aşamalı bir şekilde yok olmaktadır.

2. KENTSEL PERSPEKTİFTEN ÖZBEKİSTAN'DA HEGEMON BİR GÜÇ OLARAK ÇARLIK RUSYASI VE SOVYET REJİMİ

Tarihin emperyalist güçleri arasında Rusların en büyük sömürge güç olup olmadıkları tartışılabilir ama kesinlikle onlar şehirlerin en iyi yaratıcılarından biriydi. Dünyada kendi şehirlerini kurmanın avantajlarını gören ve bunu uygulayan ilk modern endüstriyel güç İngiltere ise bunu en güzel şekilde gerçekleştiren de Ruslar olmuştur. Rusya, Orta Asya'yı ele geçirdikten sonra, ilk olarak, varolan kentlerin hemen yanına kendi Rus tipi kentlerini bölgeye gelen Avrupalı (Rus) nüfus için kurarken; oldukça modern yapılar inşa etmişlerdir.

Home (1997), bir arada var olan üç dinamiğin, sömürge kentlerin mekânlarını belirlemede etkili olduğunu söyler. Bunlardan birincisi, devlet kontrolünün tarzıdır. Çarlık Rusyası, Orta Asya ve Kafkasya'yı kontrol altına aldıktan sonra, doğrudan kendisine bağlamak yerine, "vassallık" şeklinde bir yapı kurmayı uygun görmüş; bu bölgeleri ajanları olan yöneticiler ve kurumlar aracılığıyla kontrol etmeye çalışmıştır. Kısaca, Kazakistan ve Orta Asya'yı ele geçirdikten kısa süre sonra, Kazakistan ve Türkistan Valiliği'ni (Gubernator) kuran Rusya, bölgeyi bu valilikler üzerinden yönetmiş ve kontrol etmiştir (Mckenzie, 1974: 72).

İçinde bulunduğu tarihsel dönem zarfında, Fransız devrimi, Amerika'nın bağımsızlık Savaşı gibi süreçlerin etkisiyle bu kontrol mekanizmaları tüm sömürge dünyasında artarken 1800'lerin sonunda, Çarlık Rusya'sı da yerini Sovyetler Birliğini bırakmaktaydı. Sovyetler Birliği ise,

Orta Asya'da hiçbir sömürge gücün dünyada gerçekleştirmediği kadar gündelik hayatın en ince damarlarına kadar müdahale ederek toplumsal kontrolü ve dönüşümü sağlama girişimine başlamıştı. Sosyalist bir toplum yaratmanın en büyük gerekçe olduğu bu sistemde Orta Asya kentleri özellikle Taşkent, fonksiyonel, kurumsal, sosyal ve mekânsal anlamda büyük değişimler yaşamıştır. Dolayısıyla, Sovyet rejimini sömürgeci olarak tanımlayalım ya da tanımlamayalım; Orta Asya'daki gündelik hayatın her alanına gerçekleştirdiği devletçi müdahalesi ile Orta Asya kentlerinde hiçbir yabancı gücün gerçekleştiremeyeceği kadar büyük bir değişim yarattı.

İkinci dinamik, kapitalist üretim ilişkilerinin derecesi ve boyutu idi. Diğer bir deyişle, sömürge gücün sahip olduğu kapitalistleşme gücü kurdukları sömürge kentlerin yapısını doğrudan etkiliyordu. Bu noktada, Çarlık Rusyası, henüz örneğin Büyük Britanya gibi bir kapitalist ekonomiye sahip değildi (Glover, 2007: 212). Rusya, henüz yeni endüstrileşmekte olan, hatta yakın döneme kadar serflik sisteminden kurtulamamış bir ülke idi. Bu anlamda, sömürge bölgesi olan Orta Asya'ya ilk ulaşanlar, diğer Avrupalı sömürge güçlerindeki aksine Rus firmaları ya da şirketleri değildi; fakat Rus tüccarlar ile askerler idi. Özellikle Orta Asya Hanlıkları işgal edilmeden önce, Çarlık hanedanı sık sık bölgeye, uzman asker, bürokrat ve tüccar heyetleri göndererek incelemeler yapardı (Kılıç & Toprak, 2012). Dolayısıyla o dönem için, Çarlık Rusyası sömürge bölgelerde ilkel merkantilizme dayalı bir ticaret ağı kurmaktaydı. Dolayısıyla, örneğin, İngiltere'nin Hindistan'da gerçekleştirdiği gibi bir şirketler ağı üzerinden ülkeler sömürülüyordu (Kerr, 2001). Askeri kontrol ve ticaret üsleri kesinlikle sömürge kentlerin orta Asya'da temel özelliği idi.

1900'lerle beraber Sovyet rejimi, belki de orta Asya kentlerinde yarattığı etki bakımından, Çarlık rejiminden en büyük farkını ortaya koymuştu. Sovyetler Birliği ekonomik sistemi ile, Çarlık Rusyası'ndan oldukça farklı bir ekonomik yapı kurmuştu. Şüphesiz bu durum, Orta Asya kentlerini de doğrudan etkileyecek; sosyalist ya da devlet kapitalizmi bünyesi içerisinde kentler devletin mülkü haline dönüşmüştür. Bu anlamda, özel mülkiyetin söz konusu olmadığı bu yeni kentsel ekonomide; toprak üzerindeki rant son bulmuş, özel mülkiyete dayalı ortaya çıkan eşitsizlik ortadan kalkmış (Humphrey, 2002); fakat büyük bir bürokrasi tahakkümü tüm kentler üzerinde kurulmuştur.

Üçüncü bir dinamik de ütopyacı sömürge grupları için, yeni toprakların, anayurtlarında elde edemeyecekleri çok şeyi vaad etmesiydi. Buna göre, Rusya yakın dönemde, yaşadığı köylülerin isyanlarıyla, 1832-1842 yılları arasında tüm Rusya'daki köylü serfleri özgür bırakmıştır. Bu Çarlık Rusyası için hem nüfus hem toprak sorunu yaratıyordu. Diğer sömürgeleştirme sebepleri bir tarafa bırakılırsa, özgür kalan serflerden kurtulmak için bakir Orta Asya toprakları bulunmaz fırsattı Çarlık için. Bu anlamda Orta Asya ele geçirildikten sonra, Rusya'da özgür

fakat işsiz, mülksüz kalan birçok serf, Orta Asya’da yeni umutlarla zenginleşebilmiştir (Sahadeo, 2007). Dahası; Sovyetler Birliği ile beraber; 1917 sonrası özellikle Stalin dönemi büyük sürgünler hem bölgede yerli halkın kırılmasına yok olmasına hem de birçok Avrupalı (Rus) ve diğer etnik kökenli muhalif grupların Orta Asya’ya zorunlu olarak gönderildiği yıllar olagelmıştır. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı dönemi, bu noktada çok daha özgün bir noktada durmaktadır. Bu konuları detaylı olarak ileri bölümlerde ele alacağız. Ayrıca Aydınlanmanın bu ilk dönemlerin politik teorisyenler yeni felsefeler araştırıyorlardı ve bu felsefeleri yaşama geçirmek için yeni topraklarda henüz oluşmamış toplumsal yapıyı ve kültürü ve düzeni kurmak ideal bir seçenekti. Bu denli bir toplumsal mühendisliğine, aydınlanmanın etkisiyle belki Çarlık değil ancak Sovyetler Birliği soyunmuştu ve Orta Asya’da büyük bir toplumsal dönüşümün iddiasını taşımışlardır. Ancak gerçekleşen sonuç hiçbir zaman planladıkları gibi olmamıştır (Scott, 1998).

Ayrıca, Rusya’nın Orta Asya’yı sömürgeleştirmesinde başka dinamikler de etkiliydi. Yeni endüstrileşmeye başlayan Rusya için, bir kere hammadde kaynağı olan Orta Asya, diğer sömürge güçler ile yeni Pazar paylaşımı mücadelesinde önemli bir alandı. Ayrıca, Rusya, Hindistan’a kadar gelen İngiltere’nin Orta Asya’yı da ele geçirerek kendisini güneyden tamamen kuşatmasından korkuyordu, bundan dolayı orta Asya’nın İngiltere’nin kontrolüne girmesi yerine kendi kontrolünde İngiltere (Hindistan) ile arasında bir tampon bölge haline gelmesi çok daha avantajlıydı. Son olarak, dünya pazarında pamuk hammaddesine ulaşmak Rusya için çok önemliydi. Orta Asya gibi pamuk cenneti bir bölgeyi ele geçirmesi gerekiyordu (Wheeler, 1964: 65; Carlisle, 2001: 67; Khalid, 1998: 48).

3. TAŞKENT’TE HEGEMON GÜCÜN POLİTİKALARI: ÇARLIK RUSYASI VE SOVYETLER BİRLİĞİ

Bu bölümde, Çarlık Rusyası’nın 1864-1917 yılları arasında ve Sovyet rejiminin 1917-1991 yılları arasında Taşkent’te uyguladığı politikalar, sosyo-mekansal, fonksiyonel ve kurumsal anlamda karşılaştırılacaktır. Böylelikle, hem günümüze kadar ulaşan Taşkent’teki izleri tespit edilecek, hem de Taşkent’in bir şehir olarak iki hegemon güç için anlamı ortaya konacaktır.

3.1. Sosyo-Mekansal Anlamda

Sömürge şehrinin sosyal anlamda ilk özelliği, en az iki farklı kültür arasındaki bir temas durumunun ürünü olmasıdır ve bu durum, “*üçüncü kültür*” olarak adlandırılmaktadır. Malinowski’nin (1945: 25; akt. King, 1976: 58) ortaya çıkardığı önemli faktör, kültürle temasın ürününün “her iki kültürden de kurumsal unsurların bir birleşimi” değil, tamamen yeni bir kültürel

fenomen olmasıdır. Sömürge kentin, sosyo-mekansal anlamda ikinci temel özelliği ise, **iki milletli-ikili şehir** yapısıdır. Sömürge kentlerde görülen bu en tipik sosyo-mekansal özellik, sömürge güç gelmeden önce varolan eski şehir ve bazen bu şehri değiştirerek bazen hiç dokunmadan sömürge gücün bu şehrin hemen yanına kurduğu yeni şehirden kaynaklanıyordu. Genellikle yerli halkın yaşadığı kesim “eski şehir”, Avrupalı halkın yaşadığı kesim ise “yeni şehir” olarak adlandırılırdı. Sömürge kentlerinin yine sosyo-mekansal anlamda üçüncü ve son temel özelliği de **sömürge kent planlamasıdır**. Kapsamlı ve olumlu bir planlama teorisi örneği olarak, kendi toplumlarında uygulanabilir hale gelmeden çok uzun yıllar önce sömürge güçler tarafından kolonilerde uygulamaya konan modern kent planlaması, Hamer’e göre (1990: 198), geometrik formda oluşturulan geniş caddeleriyle, düz ve ızgara demir düzeyiyle, orantılı matematiksel hesaplarıyla sömürge düzeninin ülkeye empoze edilmesinin nihai sembolü haline gelmişti. Öncelikle sosyo-mekansal anlamda, bu üç temel özellik bakımından, Çarlık Rusyası’nın ve Sovyet rejiminin Taşkent’te uyguladığı politikalar ele alınacaktır.

Çarlık Rejimi:

Taşkent, Rusya tarafından 1864 yılında ele geçirildikten sonra, Rusya’dan askerler, sivil bürokratlar, serfler, doktorlar, tüccarlar, öğretmenler akın akın şehre gelmeye başladı (Stronski, 2003: 8). Bu akın akın gelmeyi teşvik etmek için, Çarlık Orta Asya’ya gidecekler için, yeni iş, yeni toprak vaadlerinde bulunuyorlardı. Aynı zamanda bu süreçte, yerli halktan da yeni kurulan fabrikalarda çalışmak için insanlar Taşkent’e gelmeye başlıyordu. Yani Taşkent hızlı büyümeye başlamıştı sömürge kent olmasıyla beraber. Bunun sonucu olarak 1869 – 1910 arası, Taşkent nüfusu 73,800’den 128,900’a yükselmiştir. Bu oran o dönemki büyük sömürge kentleri olan Kahire, Lahor gibi kentlerden bile daha fazlaydı (Chaichian, 2009: 137). Ayrıca, böylelikle, Taşkent’in yeni kısmı da şekillenmeye başlıyordu.

Bu dönem Taşkent gelişimi incelendiğinde, bu Avrupalı nüfus yanında, özellikle demiryolu inşaatında ve fabrikalarda çalıştırılmak için kente getirilen yerli nüfus, Avrupalı kentin çeperlerine yerleştiriliyordu (Arifhanova, 2002: 23). Bu süreç aslında, Taşkent’te üçüncü kültür yaratımının başlangıcı idi. Bu durum, Taşkent’in aynı zamanda kısa süre içerisinde işçi sınıfı bilinci kazanmasında da etkili olmuştur ekim devriminden önce (Carlisle, 2001: 79). Ayrıca, Rusya ile İngiltere arasında sömürge politikaları açısından karşılaştırma yapan Morrison’a göre, Hindistan’daki İngiltere ile Orta Asya’daki Rusya bazı açılardan oldukça farklı stratejiler benimsiyordu. Morrison’a göre, Orta Asya’da Ruslarla Türklerin ilişkisi Hindistan’da Hintlilerle İngilizlerin ilişkisinden çok farklıydı. Morrison (2006: 667), Orta Asya’da Rusların çok daha fazla multi-etnik bir elit grup yoluyla bölgeyi kontrol ettiğini söylemektedir. Bu grup içerisinde Ruslar,

Ukraynalılar, Gürcüler, Ermeniler, Tatarlar ve Orta Asya'nın kendi elitleri yer alırken; İngiliz sömürgesi İngiltere'de etnik discrimination üzerinden yürütülmüştür. Rusya'da ise elite bir sınıf tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu durum kesimlikle, Taşkent'te üçüncü kültürün gelişimini çok farklı boyutlara taşımıştır. Gerçekten de Taşkent'in bu anlamda ülkenin geri kalanından farklı toplumsal kültüre sahip olması buna bir kanıt olarak gösterilebilir. Ne Taşkent'teki Ruslar Rusya'daki Ruslar gibidir ne de Özbekler, Özbekistan'ın geri kalan yerleşim yerlerindeki Özbekler gibidir. Kastedilen üçüncü kültür budur aslında.

İngiliz sömürge kent planlaması modelinin ana bileşenlerini King (1976: 45) şu şekilde özetlemektedir: (a) dağınık halde olan yerleşim yerlerini kasıtlı ve bilinçli bir şehirleşme politikası ile entegre etmek; (b) kentin belirli bir yerleşim alanında olmak üzere geometrik, genellikle ızgara demir şeklinde düzenlenmiş geniş caddeler oluşturmak; (c) kent arazilerinin tamamını kapsayacak şekilde standart büyüklükteki, dikdörtgen biçimli arazi parselleri oluşturmak ki; (d) yerleşim alanlarının etrafına ve içlerine kamu binaları için yine kare şeklinde alanlar tahsis etmek. King'in İngiliz sömürge kent planlaması için öne sürdüğü analizler, Rus sömürge kentlerinde bu denli köklü ve bilinçli şekilde uygulanmamıştır. Özellikle, Orta Asya'da tüm kentleri kapsayacak bir bütünsellikte merkezi bir mekânsal planlama olmamıştır. Ancak yerleşim alanları demiryolları ile birbirine bağlanmıştır. Bunun dışında özellikle Çarlık Rusyası, Taşkent'i, merkez üs yapmasından dolayı, tipik bir sömürge kenti şeklinde planlamıştı. Ancak, Taşkent'in de mekânsal-fiziksel düzenlemeleri o dönem için, İngilizlerin gerçekleştirdiği gibi ızgara tipi dikdörtgen parseller üzerinden matematiksel bir formda çok gerçekleştirilmemiştir. Bunun gerçekleşmesi için, Sovyet rejimini beklemek gerekmiştir; Sovyetler Birliği'nin mikrorayon yerleşim anlayışı tam bu uygulamaya benzemektedir.

Üçüncü kültür ne kadar Taşkent'in toplumsal yapısına yansadıysa, aslından ondan daha fazla, iki milletli – ikili şehir yapısı kentin görünümüne hakimdi (Fahruddinovna, 2004; Geiss, 2001: 100). Diğer sömürge güçleri gibi, Çarlık Rusyası da Taşkent'te 1866'da ilk kent planlarını uygulamaya geçirdiler, meşhur Rus Mimar Kolesnikov (Ismoilova, 2004: 6) tarafından hazırlanan bu plan aynı yıl uygulama geçti. Daha sonra ikinci plan St. Petersburg'u örnek alarak Taşkent'in yeni kısmını tasarlayan Makarov tarafından 1879 yılında yapıldı ve yerel Duma başkanı Ozerov tarafından onaylandı (Sahadeo, 2007: 36). Bu plandan sadece 15 yıl sonra, artık Taşkent'in bu yeni kent kesimi tüm Çarlık Rusyası için bir cazibe merkezi haline gelmiş ve multi-etnik kozmopolit bir şehre dönüşmüştü (MacKenzie, 1974: 212).

1866 yılındaki şehir plana göre yeni Taşkent oluşturulmuştu Rus Çarlığı tarafından. Su yolları kaydırılmış, Ankhov'un diğer kıyasına Avrupalı nüfus için Avrupalı bir kent kuruluyordu. Tüm kararlar Duma tarafından veriliyordu. Eski kentin yönetim birimlerinin aksine, bu yeni şehrin

yönetim birimlerinde maaşlı uzmanlar çalışıyordu. Yerel bir bütçe oluşturulmuştu. (Ismoilova, 2004: 18). Rus sömürge düzeni, Taşkent'e modern endüstriyi, sağlık ve hijyeni, kanalizasyon sistemini kapsayan yeni sosyal ve kültürel bir yaşam tarzı getirmişti. Wheeler'e göre (1964: 74), Orta Asya'da Çarlık Rusyası hiçbir şey yapmasa da kent planlaması ve kentsel gelişme konusunda çok şey kazandırmıştır. Sadece, eski kentlerin iyileştirilmesi değil aynı zamanda bu eski kentlerin yanibaşında yepyeni Avrupa kentleri kurmuşlardır.

Avrupalı kesimin temel mekânsal özelliği ve onu yerli kent kesiminden ayıran en temel özelliği, bir endüstri kent yapısı örneği olarak iş yerinin ikamet yerinden ayrılmasıyla sonuçlanan fonksiyonel anlamda arazi kullanımında ortaya çıkan uzmanlaşmadı. Oysa eski şehir genellikle ev tipi atölyelerden oluşan ya da yaşam alanı ile içiçe geçmiş zanaat üretim alanlarından oluşmaktaydı. Bu durum, Taşkent'te tıpta tıp deneyimleniyordu: Mahalle çarşısının ortasında camii, etrafında mahalle çarşısının uzmanlık alanlarına sahip zanaatkarların birarada yaşadığı konutlar... Bir sonraki zanaat uzmanlığına dayalı mahalle, onun hemen yanında aynı şekilde... Yerli halkın yaşam alanını oluştururken; İsmailova'ya göre (2004), Avrupalı nüfusun yaşadığı yeni kentte, mikrorayonlar kvartallardan oluşan küçük apartman ve bahçe evlerden oluşuyor; yönetim binaları ve sanayi üretim binaları apayrı yerlerde konuşlanıyordu...

Sovyet Rejimi:

Sovyet rejiminin, devrimin ilk yılları politik ve askeri hegemonyasını kurma çabaları ile bağlantılı olarak, Taşkent'in yaşam alanlarına yönelik herhangi bir politika yürütmemesi ve en fazla kentin kamusal alanlarını yeniden düzenleme girişimleri sonuç itibarıyla Taşkent açısından, eski-yeni şehir ikilemini neredeyse İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürdürmüştür (Ohunova, 1983: 3). Diğer taraftan, Taşkent'in kozmopolit yapısı Sovyetler Birliği ile beraber daha da güçlenmiştir. Sovyetler Birliği'nin dördüncü büyük, Orta Asya'nın Sovyet dönemi en büyük kenti olan Taşkent, Sovyet devriminden sonra, hızlı bir şekilde etnik anlamda büyümüş ve çeşitlenmiştir.

Sovyetler Birliği her ne kadar eşit ve sınıfsız bir toplum yaratma ve buna uygun olarak ideal sosyalist kent kurgusuna sahip olsa da yaşanan süreçlerde bilinçli ya da bilinçsiz uygulanan politikaların sonucu olarak Sovyet coğrafyasında hem bölgesel eşitsizlik (Rusya-Türkistan Asya) hem kentler arası eşitsizlik (tek büyük kent kuramı – Moskova, Bakü, Taşkent) hem de kentiçi eşitsiz gelişme ortaya çıkmıştır. Taşkent de bir Sovyet kenti olarak bu eşitsiz gelişmeden payını almış Sovyetler Birliği yıkıldığı zaman gelir uçurumlarının yüksek olduğu toplumsal kesimlerin mekansal yansımaları ile beraber bünyesinde taşımaktaydı. Taşkent'in bu eşitsiz gelişmesine sebep olan dinamikleri kısaca ikiye ayırmak mümkündür:

- Sovyet rejiminin kentleşmeye yönelik genel politikalarının etkisi;
- Orta Asya'da Sovyet rejiminin hegemonyasını sağlamak için uygulanan kimlik ve recognition (tanınma) politikalarının yarattığı sosyo-mekansal ayrımlaşma.

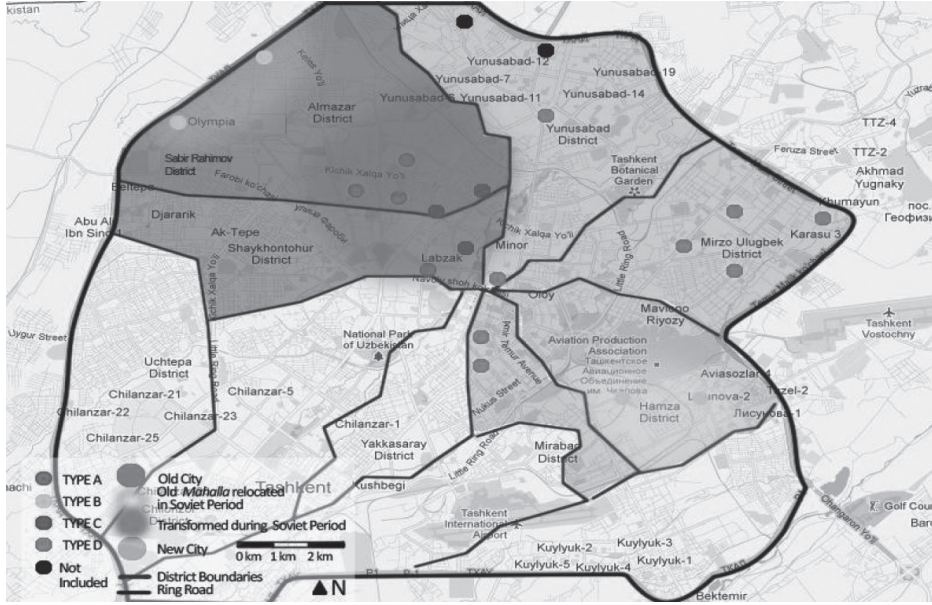
Çarlık döneminden kalma ikili kent yapısı ilk zamanlar, ileride ütopyacı olarak suçlanarak hapse atılan sosyalist kent plancıları tarafından yok edilmeye çalışılmış ve bu yönde çeşitli planlar ortaya konmuştur. Ancak zamanla bu anlayış Sovyet kent siyasetinden silinmiştir ve günümüze kadar Taşkent'in iki milletli ikili kent yapısı süregelmiştir (Parkins, 1953: 14; Bumin, 1998). Sovyetlerin merkezi ekonomi planlaması ile her özerk cumhuriyeti bir ekonomik fonksiyonla yükümlendirmesi (Fliege-Sailer, 1999; Mathieson, 1975), Özbekistan'da kentleşmenin diğer Sovyet bölgelerine göre düşük kalmasına sebep olmuş (Harris, 1970), kolektifleştirme çalışmaları ikili kent yapısında zaten yoksullaşan halkın daha da yoksullaşmasına sebep olmuştur. Bu bölgesel eşitsizliğin yanında, her federa cumhuriyette tek büyük kent kuramına uygun şekilde "*başkentler etraf kentlere göre oldukça büyümüş durumdaydı*" (Harris, 1970).

Ayrıca, Lenin'in her etnik gruptan bir millet yaratma politikası olan Milletler Politikası'nın kimlik temelli anlayışı, Orta Asya'da, standart bir sosyalist kent ve sosyalist yurttaş yaratma idealinden çok, Özbek, Kazak gibi kentler ile Özbek, Kazak gibi yurttaşlar yaratma anlayışına kaymıştır. Bu da şüphesiz Orta Asya kentlerini Birliğin geri kalan bölgelerindeki kentlerden farklılaştırmıştır.

Kentler arası bu eşitsizlikle beraber, ayrıca, özellikle 1940'lardan ve 50'lerden sonra büyüyen kentlerde, konut politikası önemli bir sorun haline gelmiştir (Fliege-Sailer, 1999: 8;). Zamanla konut dağıtımda, kent içi mekânsal ayrımlaşma net bir şekilde kendini göstermeye başlamış, özellikle yerel idareler bu konut tahsisinde, komünist parti üyeleri ve yerelin elitlerine daha lüks ve daha merkezi yerleşim alanlarından konutlar vermeye başlamıştı (Humphrey, 2002: 185; French, 1979: 101; Andrusz & Szelenyi, 1996).

Bu arada, İkinci Dünya Savaşı'na kadar yeni şehir tarafında giderek büyüyen bir Avrupalı nüfus ortaya çıkmıştır. Eski şehrin yerleşim birimleri olan mahalleler bu dönem resmi olarak tanınmış ve kızıl mahalle komiteleri kurulurken, yeni şehirdeki yerleşim birimleri ise *Kvarteliny* olarak adlandırılmış ve tipik bir işçi bloğu mantığı ile kurgulanmışlardı. İkinci Dünya Savaşı ile beraber Taşkent'in yaşam alanları, oluşan yoğun göç sonucu ortaya çıkan kentleşme sorunları ile beraber köklü değişimlere uğramış ve mikrorayon mantığı bu dönem Taşkent'te ortaya çıkmıştır (Boworth 2007: 501; Burlachenko, 1973: 24). Bu durumda artan nüfusun yerleştirilmesi oldukça önemli hale gelmiştir, Taşkent'in ikili kent yapısı ilk defa kökten bir şekilde bu dönem değişmeye başlamış, artan nüfusa yerleşim alanı tahsis etmede sıkıntıya düşen Sovyet rejimi ve yerel Sovyet birimleri, zamanla kent çeperindeki tarım alanlarını kentsel yerleşim planlarına

dahil ederek, bu bölgelerde halkın kendi kendine yerleşim alanı ve konutlar inşa etmesini teşvik etmeye başlamıştır. Özel mülkiyete kısmen izin verilen bu alanlarda, halk bazı durumlarda eski şehirdeki bir mahalleden topluca tahsis edilen yeni alanlara giderek mahallerini kurmuş, bazı durumlarda da farklı toplumsal kesimler kendi konutlarını parçalı bir şekilde inşa etmişlerdir (Gentile & Sjöberg, 2006, 713).

Kaynak: <http://maps.google.com/>

Harita 1. Taşkent'in Farklı Yerleşim Alanların

Taşkent tarihinde yerleşim alanlarını İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kökten etkileyen ikinci büyük olay ise 1966 depremidir (Ahmedov, 1991: 12). Özellikle eski kentin 2/3'ünün yok olmasına sebep olan bu deprem sonucu, kent merkezinde kalan eski mahallelerin birçoğu yıkılmıştır. Buralardaki halkın büyük kısmı yukarıda anlattığımız kent çeperlerine yerleştirilirken, yıkılan alanlarda tüm Sovyet cumhuriyetlerinin katkıları ile dev işçi blokları kurulmaya başlanmıştır (Toktakhodzhaeva, 2007: 108). Kruşçev Dönemi'ne denk gelen bu dönem, *mikrorayon*¹

1 En az dört büyük işçi bloğundan meydana gelen ve bu işçi bloklarının ortasında, bir market, okul, sağlık birimi vs. sosyal hizmetlerin yürütüldüğü ve yeşil alanların olduğu yerleşim alanı (Reiner; 1979; 61; Underhill, 1990: 271; Petruccioli & Gangler, 2004: 201).

olarak bilinen kendi içinde ekonomik ve sosyal olarak yeterli olan yerleşim birimleri kurulmaya başlanmıştır (French, 1979: 89). Böylece oluşturulan yeni *mikrorayonlar*, hem bir işçi bloğu görünümünde olmuş hem de yakın tarihe kadar eski şehir mahallelerinde yaşayan sakinlerin birarada bu *mikrorayonlara* taşınması ile eski sosyal ilişkilerin sürdürüldüğü birimlere dönüşmüşlerdir. Dolayısıyla, Taşkent'te Sovyet dönemi boyunca ortaya çıkan 4 farklı yaşam alanı ve sosyal ilişki formunun ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

3.2. Fonksiyonel Anlamda

Fonksiyonel olarak, sömürge kentler, hakim hegemon gücün söz konusu kentten ne beklediğine göre farklılık arz etmişlerdir. Buna göre, kimi sömürge kentler, liman kenti olarak ana ülke ile koloni arasında ticari ve ekonomik köprü vazifesi görürken; kimileri, koloni toplumun içerisinde hammaddelerin çıkarılması için kurulmuş şehirler; kimileri koloni ülkedeki ticari ağın anahtar lokasyonları olarak, demiryolu etrafında kurulan şehirler, kimileri ise askeri kontrol amacıyla güvenlik öncelikli askeri ve bürokratik şehirler olarak kurulmuştur. Bu bölümde, Taşkent'te hem Çarlık hem de Sovyet rejiminin fonksiyonel olarak kente yüklediği anlamın kentte yarattığı etkileri incelenecektir.

Çarlık Rusyası

Morrison (2006: 667)'a göre İngiltere'nin Hindistan'daki sömürge sistemi ekonomik sömürü amaçlıyken; Rusya'nın Orta Asya'da ki temel amacı daha çok askeri kontroldü. Bu anlamda askeri önceliklere göre kurulan ve Orta Asya'nın kontrolünü sağlamak için merkez şehir olarak seçilen Taşkent ise, fonksiyonel anlamda Çarlık tarafından kendisine ekonomik anlamda spesifik bir fonksiyon yüklenilmemiş bir şehirdi. Bu anlamda, İngiliz ya da diğer sömürge kentlerinde görülmeyecek derecede ekonomik sömürü unsurlarından yalıtılmış bir tür devlet ve asker-sivil bürokratların oluşturduğu bir kent görünümündeydi.

Çarlık Rusyası, Sovyet rejimine kadar, hiçbir zaman, Taşkent'te ve diğer Orta Asya kentlerinde yerli halkın ekonomik hayatına doğrudan müdahale eden düzenlemelere girişmemişlerdir. Hatta, gündelik yaşamlarına ve yönetim biçimlerine de müdahale etmemişlerdir. Ancak, iki toplumun ekonomik yaşamının yanyana devam etmesi, dolaylı olarak yerli ekonomiyi ve yerli halkın yaşam kalitesini yok etmiştir. İki farklı toplumsal grup, iki farklı ekonomik düzen açık bir şekilde zamanla Taşkent'te yerli halk ile Avrupalı halk arasında uçurum yaratmıştır.

Buna göre, önce gelen Rus nüfus için Taşkent'in Rus kesiminde hızlı konut inşaatı amacıyla

bütçe düzenlemesi yapıldı; ikinci olarak da Taşkent'in eski kesimine su kaynaklarını ulaştırarak su yollarının düzenlemesi değiştirilerek yeni kente su kaynağı sağlandı (Ismoilova, 2004: 37). Eski Taşkent çevresindeki yerli halkın komünal kullandığı tarım alanları parsellere bölünerek Rus nüfusa tahsis edilmeye başlandı ve çok ucuza satıldılar. Böylece yerli halkın kolektif yaşam tarzı yerle bir edildi. Taşkent'in doğu tarafı Ankhor'un iki kolu olan Bozsuv and Sibli arasındaki bu alan Rus nüfusun konut inşaatına ayrıldı; böylece Taşkent'in en verimli tarım alanları yok edildi. Bu tarım alanları Taşkent mahallelerinin kolektif kullandığı alanlardı. Su yollarının değişiminden dolayı eski kentte kuraklık ortaya çıkmıştır (Komatsu, 1994). Bu hem kolera salgını gibi büyük hastalıklara neden olmuş hem de tarımsal üretimin yok olmasına neden olmuştur.

İkinci olarak, eski kentin verimli topraklarının kamulaştırılarak yeni kentin halkına tahsis edilmesi işsizlik ve yoksulluğa sebep olmuştur. Bu anlamda Çarlığın Taşkent'te ilk politikası, feodal dönemde, kent ekonomisini şekillendiren vakıflara yönelik olmuş, gerçekleştirilen toprak reformu ile kentin doğu çeperindeki ortak tarım alanlarına Çarlık rejimi el koyarak Avrupa'dan gelen Rus halkını yerleştirmeye başlamıştır (Stronski, 2003: 7). Bu durum hem vakıfların önemli gelir ve toprak kaybına uğramasına sebep olmuş hem de halkın geçim kaynakları üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.

Üçüncü olarak, endüstrileşmenin Çarlık dönemi bölgede hızla yayılması sonucunda, *“gelecekteki zanaat tipi üretime dayalı kent ekonomisi de zayıflamış ve yerli halk bu kaynağını da kaybetmiştir”* (Arifhanova, 2002). Endüstrileşmenin yeni gelen Rus halkı tarafından gerçekleştirilmesi sonucu iyice yoksullaşan yerli halk ile Avrupalı halk arasında kesin bir şekilde sosyo-ekonomik ve mekânsal olarak bölünme ortaya çıkmıştır. Örneğin, seri üretime geçmiş Avrupalı nüfusun özellikle tekstil üretiminin ucuz ve daha kaliteli olmasıyla, Taşkent'in zanaat tipi üretim yapan yerli üreticilere kısa süre içerisinde bu pazarla mücadele edemez hale dönüşmüşlerdir. Örneğin, Şayhantahur ilçesinde tekstil üretimi yapan 576 küçük ev tipi atölyenin sayısı 42'ye düşmüştür (1864-1912), Rus tipi tekstil fabrikaları kurulduktan sonra (Fahrudnovna, 2004: 19). Yine dericilik yapan küçük yerli atölye sayısı da 341'den 66'ya düşmüştür 1871-1892 yılları arasında (Arifhanova, 2002: 18).

Bundan daha önemlisi, Taşkent Çarlık Rusyası tarafından ele geçirildikten sonra alkol, doku, pamuk, yağ gibi ürünler üreten 60'dan fazla fabrika açılmıştır şehirde (Kravets ve İsmoilova, 1983: 7). Bu fabrikalarda çalışmak ve geçimini sağlamak için, kırsal alandan çok fazla köylü şehre gelmeye başlamıştır. Bu da şehrin yavaş yavaş işçi sınıfının oluşmasına sebep olmuştur. Bu işçi sınıfı da Hindistan'daki ikili etnik yapıdan daha karmaşık idi. Taşkent'e yeni gelen işçi sınıfı içerisinde fabrikalarda çalışan toplam 1871 yılında 628 işçi vardı. Bunların 348

tanesi Rus, 159 tanesi Özbek, 87 tanesi Kazak, 19 tanesi Yahudi ve 15 tanesi Tatar idi (Ismoilova, 2004: 39). Ayrıca, Taşkent çevresindeki demiryolu inşaatında da çalışan çok sayıda işçi Taşkent'te yaşamaya başlamıştı. Bu da şehirdeki işçi sayısını arttırmıştı. Yaklaşık 2000 kişi çalıştırılmıştı bu inşaatta (Wheeler, 1964: 71; Kravets ve İsmailova, 1983: 71; Carlisle, 2001: 78).

Sovyetler Birliği

Sovyetler Birliği için ise, Taşkent'in anlamı Çarlık Rusyası için olan anlamından çok daha fazlaydı. Sovyetler Birliği'nin Taşkent'te hegemon bir güç olarak uyguladığı politikalar fonksiyonel ve sosyal, organizasyonel ve mekansal olarak ele alınırken; farklı dönemler içerisinde tüm bu politikaların değişik nitelikler arz ettiği görülmektedir. Bu anlamda Devrimin ilk yıllarında, genel olarak Sovyetler Birliği ya da Bolşevikler, Orta Asya'da kentsel hayata müdahale ederek ideal Sosyalist Sovyet yurttaşı yaratmakla uğraşamayacak kadar ciddi problemlerle yüzyüzeydi. Bunların en başında iç savaş gelmekteydi. Hem Rusya'da süregelen Bolşevik ve diğer siyasal gruplar arasındaki mücadele hem de Çarlığın son dönemi orta Asya'da başlayan ulusal mücadele (Cedit ve Basmacı gruplar) Bolşevikler için siyasi hegemonyasını kurma önünde en önemli engeldi. Bundan dolayı ilk yıllar, Bolşevikler, Orta Asya'da askeri kontrol ile meşgul olmuşlardır. Bu anlamda, Taşkent, Çarlık Rusyası'ndaki gibi askeri bir üs olarak varlığını korumaya devam etmiştir. İşçi sınıfı ayaklanmalarının merkezi olan ve tarihsel olarak Bolşeviklerin en fazla örgütlenebildiği ve faaliyet gösterebildiği Taşkent, Orta Asya'da iç Savaş yıllarında Kızıl ordu için en güvenli üs olmuştur.

Bu dönem ileride göreceğimiz gibi, sanatçıların, mimarların, kent plancılarının büyük sosyalist kentler yaratmak gibi idealleri olmasına rağmen, savaş yıllarının etkisi ve ardından merkezi ekonomik planlama yoluyla sosyalizasyon süreci ve nihayet Stalin'in baskıcı politikaları, kentlere dair ütöpik hedefleri gölgede bırakmaktaydı. Hatta zaman içerisinde Stalin tüm bu ideal aktivistleri ya öldürtecek ya da sürgüne yollayarak yok edecekti.

Bu anlamda neredeyse İkinci Dünya Savaşı'na kadar orta Asya'nın Sovyet rejimi için anlamı, sadece askeri kontrolü sağlamaya çalıştığı hammadde kaynağı alanların varlığından ibaret; Taşkent'in de anlamı bu doğrultuda askeri güvenlik için merkez üs olmasıydı. Ancak ikinci Dünya Savaşı ile beraber, güvenlik gerekçesiyle başkentin Taşkent'e taşınması süreci, sosyal, ekonomik, siyasal ve mekansal olarak Taşkent'te çok büyük değişimler yaratacaktı. Bu dönem ayrıca büyük bir depremle Şehrin neredeyse üçte ikisinin yıkılması da yeniden bir sosyalist Sovyet Taşkent'i kurmak için bulunmaz bir fırsat yaratacaktı. Tüm bunlar, İkinci Dünya Savaşı sırasında Taşkent'in rejim için anlamını çok değiştirdi. Siyasal bir merkeze dönüşen Taşkent

artık orta Asya'nın Sovyetlere bağlı kalmasını sağlamak için bir merkez üs değil; bizatihi Sovyetler Birliği'nin varlığını sürdürebilmesi için bir merkez üsse dönüşmüştü. İkinci Dünya Savaşı sırasında, başkent geçici olarak Taşkent'e taşınınca, Moskova'dan büyük devlet kuruluşları, dev fabrikalar, eğitim ve sağlık birimleri Taşkent'e taşınmış; tüm bunlarla beraber, en önemlisi bu kurumlarda çalışan yetişmiş bir nüfus da Taşkent'e göç etmişti. Böylelikle Taşkent'in bir anda, sosyal ve ekonomik seviyesi yükselmişti.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, Kruşçev dönemi liberalizasyonun tüm Sovyetlerde yarattığı en büyük değişim, özerk cumhuriyetlere ekonomik ve siyasal yetkilerin aktarılmaya başlanmasıydı. Böylelikle Moskova'dan yönetilen tüm Sovyetler Birliği, giderek özerk cumhuriyetlerin başkentleri tarafından yönetilmeye başlanacaktır. Bu anlamda Taşkent, artık Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni gerçek anlamda hem siyasal hem ekonomik merkezi olmaya başlamıştı. Ayrıca, organizasyonel anlamda, liberalizasyon bir başka sonucu yerel yönetimlerin de güçlendirilmesiydi. Bu anlamda Taşkent yönetimi, Taşkent'in planlanmasında, konut politikalarında giderek en yetkili birime dönüşüyordu. Tüm bunlar, İkinci Dünya Savaşı sonrası, Taşkent'in fonksiyonel anlamda, artık Sovyetler Birliği için ekonomik anlamının da artmasına sebep oluyordu. Nitekim Savaş sonrası bölgede kentleşmenin hızlandığını ve bundan en fazla Taşkent'in nasibini aldığını görmekteyiz. Taşkent, Sovyet rejimi tarafından metro yapılan, büyük fabrikaların kurulmaya başlandığı bir şehre dönüşüyordu giderek.

Kruşçev'den sonraki yıllar, artık yavaş Yavaş Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girdiğini görmekteyiz. Özellikle hızla 1970'lerden sonra, toplumsal hareketlerin arttığı, muhalif seslerin yükseldiği bir dönemde, Orta Asya'da anadilde eğitim, dini yaşama özgürlük gibi talepler artmaktaydı. Bu anlamda, Taşkent giderek Özbek milliyetçiliğinin Moskova'ya kafa tutmaya başladığı bir kente dönüşüyordu, tüm diğer Orta Asya başkentleri gibi. Öğrenci hareketleri, işçi hareketleri, millî kanallar, millî programlar, anadilde eğitim vs. tüm bu taleplerin en çok dile getirildiği şehirler başkentlerdi.

3.3. Kurumsal Anlamda

Özbekistan Devleti 1991'de bağımsızlığına kavuştuktan sonra kurumsal yapılanmasını inşa etmeye başlamıştır. Bu anlamda, açık piyasa ekonomisine geçtiğini ilan eden Özbekistan rejimi, kurumsal yapılanmasını hızlı bir şekilde oluşturmaya başlamıştır (Kavuncu, 2014: 124). Bağımsızlığın ilk günlerinde, Özbekistan hükümeti tarihi deneyimleri, gelenekleri ve dünyanın diğer ülkelerinde görülen tecrübeleri inceleyerek kendi idari sistemini ve bunun bir parçası olan yerel yönetim birimlerini yeniden düzenlemeye gitmiştir. Bazı durumlarda mevcut devlet

yönetim teşkilatları saklanmış, ancak yeni koşullara uygun şekilde değiştirilmeye çalışılmışlardır. Merkezi düzeydeki başkanlık sisteminin yanı sıra Özbekistan bugün idari olarak vilayet, şehir, tumenlere ve bu birimlerin altında mahalle ve köylere ayrılmıştır (Kavuncu, 2014: 544). Özbekistan'ın vilayetlerinde, Taşkent'te, diğer kentlerinde ve ilçelerinde *hâkimiyetler* tesis edilmiştir. Eski dönemdeki yerel yönetim birimleri olan il, ilçe, belediye *Komünist Parti Başkanlıkları* yerine *Vilayet hâkimiyeti*, *Şehir hâkimiyeti* ve *Tumen* (ilçe) *hâkimiyeti* oluşturulmuştur. Diğer taraftan bu birimlerin altında ise anayasal güvenceye kavuşturulmuş özerk yerel yönetim olarak köy ve kentlerde, mahalle yönetimleri söz konusudur (Epstein & Winter, 2004: 36). Yasal düzenlemeler doğrultusunda *hakimiyetleri* incelediğimizde karşımıza iki temel organ çıkmaktadır. *Hokimiyatlerin* organlarından birincisi yerel halkı temsil eden ve seçimle göreve gelen vekillerden oluşan halk meclisleridir. İkincisi ise *hakimiyetlerin* yürütme organı olan *hokimlerdir*. Hakimler, esasında kentlerdeki en etkili güçlerdir. Bu durum kesinlikle Sovyetler Birliği'nin yönetim geleneğinden günümüze kalan bir mirastır.

Özbekistan'da bu idari yapıdaki kurumsallaşmanın özelliklerinin birçoğu aslında sömürge döneminden ve özellikle Kruşçev dönemi devlet kurumsallaşmasına yönelik politikalardan kaynaklanmaktadır. Özellikle şehir yönetimleri açısından. Özbekistan'da yerel yönetim sistemi, Çarlık Rusyası'na değil fakat onun devamı olan ve devasa bir bürokratik yapı kurmuş olan Sovyet rejimine, onun da liberalizasyon dönemi sayılan Kruşçev dönemine dayanmaktadır.

Çarlık Dönemi:

1865 yılında, Çarlık rejimi Taşkent'te ilk önce dasht komisyonu kurmuştur (Ismoilova, 2004: 14). Bu kurum, genel olarak tüm Orta Asya'daki toplumsal yaşama dair düzenleme getiren yani tüm coğrafyayı kontrol etmek için kurulmuş bir komisyondur. İkinci olarak, Taşkent'in Avrupalı nüfusunun yaşadığı alanı yönetmek için yerel Duma kurulmuştur (Arifhanova, 2002: 26). Bunun dışında, Çarlık Rusyası, Taşkent'te yerli halkın yaşamında herhangi bir müdahale yapmadığı gibi yenileme düzenleme ya da yeni kurumlar da inşa etmemiştir (Tokhtakhodzhaeva, 2007: 102); Yaptığı tüm yeni kurumsallaşma Avrupalı halkın yaşadığı yeni Taşkent için gerçekleşmişti. Ancak zamanla, çeşitli ayaklanmalar ve isyanlarla, Rusya sömürge politikalarında sertleşmeyi tercih etmiştir. Özellikle, Taşkent'teki su yollarının değişimi sonucu ortaya çıkan kolera salgını ve buna yerli halkın isyanı kanlı bir biçimde bastırılmıştır. Ardından Çarlık Rusyası giderek merkezileşme yönelimlerine sahip olmuştur.

Çarlık rejimi, kanunlarını ve kendi yönetim geleneklerini, sömürge ülkelerinde kötüye kullanabiliyordu. Duma mesela 100.000 üzeri nüfuslu kentlerde kurulmak zorundaydı ve halkın etnik

temsili tam gerçekleştirilmeliydi. Oysa Taşkent'te 100.000 nüfusta eski kent nüfusu hesaba katılırken, temsil de eşit bir hesaplama yapılmamıştı. Çokca Rus temsilciler vardı dumada (MacKenzie, 1967).

Sovyet Rejimi

Oysa Sovyetler Birliği, Çarlık Rusyası'nın bu son dönemindeki merkezileşme eğiliminin aslında ne kadar düşük derecede ortaya çıktığını kanıtlarcasına muazzam bir kurumsal yapı ile merkezi bir sistem yaratmıştır. Kent yönetimlerinin de bu merkezi yapının bir parçası olduğu Sovyet rejimi, Taşkent'te kurumsal anlamda, ilk yıllar yine Çarlık Rusyası'nın süregiden politikalarını değiştirebilecek boşluğu yakalayamayacak derecede iç savaşla meşgul olduğu için, devrimin ilk yılları, kamulaştırma yoluyla Taşkent arazilerinin tamamının devletleştirilmesi dışında bir değişim olmadı. Bu doğrultuda ilk yıllar olmasa da Lenin'in ölümünün ardından Stalinle beraber, tüm dini vakıflar kapatıldı, soylu ailelerin malvarlığına el konuldu, insanlar toplu trenlerle Sibiry'a sürüldü ya da idam edildi. Bu katliam, Orta Asya kentlerinde Taşkent de dahil güçlü yerli elitlerin etkinlik alanını sıfırladı. Vakıflar üzerinden kentsel hizmetlerin sunulduğu bu İslam kentlerinde, artık her şey komünist parti tarafından sunulacaktı. Bu anlamda Komünist parti en küçük yerleşim birimlerine kadar hücre tipi örgütlenmeler sağlamak zorundaydı.

Bu doğrultuda, belki de rejimin Taşkent'te ilk yıllarda gerçekleştirdiği en kökten organizasyonel devrim, geleneksel mahalle örgütlenmelerinin devamlılığını düzenlemektir. Tüm sosyalist ideallere aykırı bir şekilde, Taşkent'te geleneksel eski mahalle yönetimleri, eski şehrin yerleşim alanları ile beraber varlığını korumaya devam etti. Üstelik bu Birliğin Avrupa kesimindeki şehirlerde eski yerleşim alanları ve yönetim birimleri feodal düzenin kalıntısı olarak görüldüğü için yok edilirken gerçekleştirildi (Komilov, 1961; Ruble, 1990). Böylelikle Moskova, Sen Petersburg gibi şehirlerde eski mahalleler ve yönetimleri ortadan kaldırılırken, Taşkent'te mahalle yönetimleri "Kızıl mahalle"lere dönüştürülerek tüm Taşkent ve diğer Orta Asya kentlerine yaygınlaştırıldı. Böylelikle, Orta Asya'da Birliğin Avrupa kesiminin tersine, siyasal hegemonya uğruna sosyalist ideallere ihanet edilmiş; patriarkal toplumsal yapı yoluyla, yerli halk orta Asya'da en ücra mahrem yaşam alanına kadar kontrol edilmeye başlanmıştır. Şüphesiz bu durum Lenin'in Milletler Politikası'nın bir parçasıydı.

Sovyet zamanı yeniden üretilen bu kurumlar 1920 ve 1930'lar boyunca, Türkistan'ın geleneksel özelliklerine karşı Sovyetlerin yaptığı kampanya ve çalışmalara göre kullanıldı ve önceki geleneksel fonksiyonlarının birçoğundan arındı. Bölgenin Sovyetleşmesi oldukça sert gerçekleşti, özellikle ekonomik anlamda, ya da bölgelerce seçilen yaşlı aksakallar merkez tarafından

tanınmadı. Bölgelerin aksakalları merkez tarafından binaların tuvalet çukurlarını yapmak gibi küçültücü görevleri yapmak için zorlandı bu dönem. Böylece, bu geleneksel sosyal kurumun içi bir anlamda boşaltıldı ve merkezin hegemonik bir aracı haline dönüştürüldü (Sievers, 2002, 113). Bu dönemde kamu hizmetlerinin birçoğu mahallelerden merkezi hükümete geçmiştir (Арифханова, 2002, 44).

2. Dünya Savaşı sonrası kentleşmenin artmasının sanayileşmeye bağlı olarak yarattığı sorunlarla başetmek adına kent Sovyetleri güçlendirilmeye başlanmıştır. Ancak bu hiçbir zaman merkeze karşı bir güçlendirme şeklini almamıştır. Zaten Komünist Parti'nin tek parti olması dolayısıyla kent yönetimleri merkeze karşı bir alternatif olamazdı. Dahası nasıl ki Özbek merkezi yönetimi, Komünist Parti'nin bir tür temsilcisi ise kent yönetimleri de yerelde Komünist Parti'nin temsilcisi idiler. Kruşçev dönemi uygulanan desentralizasyon politikası ise bir nevi ne kadar adem-i merkezileşme o kadar merkezileşme sağladığını kanıtlarcasına özerk cumhuriyetlerin her birinde Moskova'dan aktarılan yetkilerin başkentlerde merkezi yönetimlerin daha da güçlenmesine sebep olmuştur. Yani Sovyetlerin yereli kent yönetimlerinden ziyade özerk cumhuriyetler ve bölgelerdi. Bunların her birinin yani her bir Sovyet cumhuriyetinin bağımsızlığına kavuştuğunda artık merkezi devlet yapıları hazırды, ancak yerelleri siyasal olarak hazır değildi.

Sovyetler Birliği döneminde kent yönetimlerinde üç farklı iktidar kaynağı söz konusu idi. Bunların başında Yerel Komünist Parti aparatları gelmekteydi. Ardından yerel yönetimlerin kendisi gelmekteydi. Bir de tabii ki yerel elitler olarak kent ölçeğinde kurulan devlet fabrikalarının müdürleri. Özellikle Kruşçev ile beraber oluşturulan desentralizasyon politikası sonucunda özerk cumhuriyetlerde gelişme gösteren idari teşkilat yapısının bir parçası olan yerel yönetimlerin başında farklı ölçeklerde kurulan ispalkomlar vardı. Ispalkomlara kent ölçeğinde gorispalkom, ilçe düzeyinde raispalkom deniyordu (Evans 2000: 116). Ispalkomlar pratik düzeyde her durumda kent ölçeğinde gorkom, ilçe ölçeğinde raikom olarak adlandırılan Komünist Parti yerel apparatusuna bağlıydı. Bu yapının en öne çıkan iki özelliği güçlü bir yerel yürütme organı olması (ki bunlar günümüzdeki valilerdir) ve bu organın merkezi devlet yapısına hiyerarşik olarak hem parti hem de merkezi yönetim yoluyla katı bir şekilde sorumlu ve bağlı olmasıydı (Swearer 1962: 460).

SONUÇ

Yerel sosyal ilişkiler bir anda ortaya çıkan yapılar değildir. Belirli bir tarihsel gelişim içerisinde şekillenmektedirler. Bu şekilleniş içerisinde her biri Bourdieu'nun ifadesi ile belirli yatkınlıklara sahip habituslar yaratırken, Jessop'ın ifadesi ile de yerel güç ilişkilerine bağlı olarak farklı sosyal ilişki formları ve yerel hegemonyalar üretmektedirler ve budurum günümüze kadar gelmektedir. Taşkent'te farklı hegemon güçlerin yarattığı mekansal ve sosyal müdahalelerin her biri bu anlamda farklı sosyal ilişki formları yaratmış ve tabakalar halinde bu formlar günümüz Taşkent'in sosyo-mekansal, fonksiyonel ve kurumsal yapısına etki etmiştir.

Bu anlamda sömürgecilik dönemi, birçok ulus devletin kentleşme özelliklerini ve toplumsal yapısını anlamak için çalışılması elzem dönemlerdir. Ayrıca bu tür bir perspektif, üçüncü dünya ülkelerindeki kentleşme ve yerel yönetim sorunlarının birçoğunun söz konusu toplumun kendi siyasal geleneğinden değil; bizzat sömürge gücün yarattığı ilişkilerden kaynaklandığını gözler önüne serecektir. Bu anlamda da üçüncü dünya ülkelerinin ortak çabalarla yaratacakları çözümler, küresel dönemde şehircilikte yaşadıkları birçok sorunu bir arada, işbirliği içerisinde çözmelerine imkan verecektir.

KAYNAKÇA

1. Akhmedov, E. A; O'zbekiston Shaharlari, O'zbekiston, Tashkent 1991
2. Andrusz & Szelenyi; Cities after Socialism: Urban and Regional Change and Conflict in Post-Socialist Societies, Blackwell, Cambridge 1996
3. Arifhanova, Abdullayev; Taskent Mahalleleri: Ananalar ve Zamanaviyeler. Toshkent: Yangi Asr Avlodi, 2002
4. Boworth, Edmund; Historic Cities of the Islamic World, Tutasub Brill, Boston 2007
5. Bumin, Kürşat; Demokrasi Arayışında Kent, İzyayıncılık, İstanbul 1998
6. Burlachenko, I. Ozbekistan Sanaoti ve Kuruluşining Yanada Rivojlanishi, Kizil Ozbekistan, Pravda Vostovka, Uzbekistan Surh, Toshkent 1963
7. Carlisle, Kathleen B.; Clan and Politics in Uzbekistan. Dissertation. Boston: Boston Collage, 2001
8. Chaichian, Mohammad A; Town and Country in the Middle East. USA: Lexington Books, 2009
9. Clark & Cartledge; The Central Asian States; Lucent Books, San Diaego 1999
10. Epstein & Winter; Assessment of Intergovernmental Relations and Local Governance in The Republic of Uzbekistan, The Urban Institute, Washington 2004, s.36
11. Evans, Alfred B.; "Economic Resources and Political Power at the Local Level in Post-Soviet Russia", Policy Studies Journal, vol. 28, no. 1, 2000, pp. 114-133
12. Fahrudinovna, Ş.M.; Toshkentning XIX. Asrning ikkinchi Yarmida XX Asr Boshlaridagi İjtimoiy Siyosiy Ah'voli, Tashkent: Avtoreferat, 2004
13. Fliege-Sailer, Ulrike; "Characteristics of Post-Socialist Urban Transformation in East Central Europe", Geo-Journal 49: 7-16, 1999
14. French, R.A.; "The Individuality of The Soviet City", The Socialist City; Spatial Structure and Urban Policy, ed: French, R.A&Hamilton, F.E., John Wiley&Sons, New York 1979
15. Frolic, Micheal B.; "Decision Making in Soviet Cities", The American Political Science Review, vol.66, no.1 (March 1972), pp. 38-52
16. Geiss, Paul Georg; "Mahallah and kinship relations. A study on residential communal commitment structures in Central Asia of the 19th century", Central Asian Survey, Vol. 20, Issue1March 2001, pp. 97 – 106
17. Gentile M and SjöbergÖ., "Intra-Urban Landscapes of Priority: The Soviet Legacy", Europe-Asia Studies, vol.58, no. 5, July 2006, 701-729
18. Glover, W. "Constructing Urban Space as Public in Colonial India: Some Notes from the Punjab". Journal of Punjab Studies, 14(2) (2007): 211-224.
19. Harris, Chauncy D.; Cities of The Soviet Union; Studies in Their Functions, Size, Density, and Growth, The Association of American Geographers, USA 1970,
20. Home, Robert. Of Planting and Planning: The Making of British Colonial Cities. Oxford: E&FN SPON, 1997

21. Humphrey, Caroline; *The Unmaking of Soviet life: Everyday Economies after Socialism*, Ithaca: Cornell University Press, 2002
22. Ismoilova, J.; *19. Asrning Ikkinchi Yarmi – 20. Asr Boshlarida Toshkentning Yangi Shahar Kismi Tarihi*. Tashkent: Fan va Teh'nologiya, 2004
23. Kavuncu, Orhan (2018). "Özbek Diasporası", *Asya Araştırmaları Dergisi*, cilt 2, sayı 2, s.28-37
24. Kavuncu, Ayşe Çolpan (2014). "Özbekistan'da Merkez-Yerel İlişkisi: Taşkent Mahalleleri Üzerine Bir Deneme", *Bilig*, SAYI 71, s.124
25. Kavuncu, Ayşe Çolpan (2014). "Taşkent", *Türk Dünyası Başkentleri*, ed. Murat Yılmaz-Ayşe Çolpan Kavuncu, Ahmet Yesevi yayınları, Ankara, s. 544
26. Kerr, Ian J. "Bombay and Lahore. Colonial Railways and Colonial Cities: Some Urban Consequences of the Development and Operation of Railways in India, c. 1850-c. 1947." <http://www.docutren.com/HistoriaFerroviaria/Aranjuez2001/pdf/07.pdf>
27. Khalid, Adeeb. *The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia*, (California: University of California Press, 1998
28. Kılıç, Hulusi&Toprak, Elif (2012), *Orta Asya ve Kafkaslarda Siyaset*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2698, Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1664
29. King, Anthony D. *Colonial Urban Development: Culture, Social Power and Environment*. London: Routledge, 1976
30. Komatsu, Hisao; *Central Asia, Islamic Urban Studies: Historical Review and Perspectives*, Edt, Haneda and Miura, Kegan Paul International, New York 1994
31. Komilov, Komil; *Mahalla Komitetleri, Uzbekistan CCR Fanlar Akademiyasi Nashriyati, Toshkent 1961*
32. Kravets & Ismoilova; *Toshkent – O'rta Ociyoning Revolyutsiyon H'arakat Markazi*, Toshkent: O'zbekiston SSR Fan, 1983
33. MacKenzie, David; "Turkestan's Significance to Russia (1850-1917)", *Russian Review*, Vol. 33, No. 2 (Apr., 1974), pp. 167-188
34. Malinowski, B. (1945), *The Dynamics of Culture Change*, Yale University Press, New Haven
35. Mathieson, R.S.; *The Soviet Union: An Economic Geography*, Heinemann Educational Books, London 1975
36. Morrison, Alexander; "Russian Rule in Turkestan and the Example of British India, c. 1860-1917", *The Slavonic and East European Review*, Vol. 84, No. 4 (2006): 666-707
37. Ohunova, M.; *Toshkent Ishchilari O'zbekistonda Sovyet H'okimiyatining G'alabasi Uchin Kurashda*, O'zbekiston SSR Fan Nashriyoti, Toshkent 1983
38. Roy, Oliver; *Yeni Orta Asyaya da Uluslarin Imal Edilisi*, Metis Yayinlari, Istanbul 2000
39. Ruble, Blair A.; *Leningrad, Shaping a Soviet City*, University of California Press, California 1990, (42- 49)
40. Sahadeo, Jeff. *Russian Colonial Society in Tashkent: 1865-1923*, Indiana: Indiana University Press, 2007

41. Scott, James C. Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed, New Haven: Yale University Press, 1998
42. Shahrani, Nazif; "Central Asia And The Challenge Of The Soviet Legacy", Central Asian Survey, Volume 12 Issue 2 1993, 123-135
43. Sievers, Eric W.; "Uzbekistan's Mahalla: From Soviet to Absolutist Residential Community Associations", The Journal of International and Comparative Law, Volume 2, Chicago 2002
44. Stronski, Paul Micheal; Forging a Soviet City: Tashkent, 1937-1966, Dissertation, Stanford University, 2003
45. Swearer, Howard R.; "Decentralization in Recent Soviet Administrative Practice", Slavic Review, vol. 21, no: 3 (sept, 1962), pp: 456-470
46. Tokhtakhodzhaeva, M.; "Tashkent: Three Capitals, Three Worlds", Urban Life in Post-Soviet Asia, ed. Alexander, UCL Press, London 2007
47. Wheeler, Geoffrey. The Modern History of Soviet Central Asia. New York: Frederick Praeger, 1964
48. Ziyayev, Hamid; Türkistan'da Rus Hakimiyetine Karşı Mücadele, Çev. Çelikbay, Ayhan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007

THE EVOLUTION OF FACTORS THAT INFLUENCE THE DEVELOPMENT OF URBAN IDENTITY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Dr. Elmira OTAR
Mendybayev BIRLIK

📍 L. N. Gumilyov Eurasian
National University
✉ otar.elmira@gmail.com
kazapo@mail.ru

Abstract

The urbanization process of modern Kazakhstan has specifics based on stages of development associated with critical milestones in political and socio-economic changes. At the initial stage, there was a radical change in the political system and decolonization of public administration systems with the major impact on mass migration processes happened after the collapse of the USSR.

In this period, issues of urban identity, their transition from “typical Soviet cities” were used to make classification according to the type of the main production potential of cities, for example, industrial, agricultural, chemical industry cities, etc.

In the period of the 2000s, migration issues gave way to the issue of changing the national (ethnic) structure of population of most Kazakhstani cities. It was during this period that the specific identity of small and medium-sized cities of Kazakhstan began to form. Despite the large-scale changes, the research was limited and aimed at clarifying social changes and demographic trends. Issues of identity were mainly studied at a conceptual level and at the national level rather than highlighting a separate concept of “urban identity”.

At present, in the processes of urbanization, new tendencies have been outlined, which, according to Bauman’s terminology, can be attributed to “current modernity”: cities (as a subject of development and management) are becoming more open, global and more technological. The mutual influence of city authorities and the population is growing, and urban identity is becoming less dependent on ethnicity. The authors believe that in the development of urban identity or a unique “city code”, ensuring its attractiveness for residents, new factors are emerging that can not only change the identity of cities, but also effectively manage development processes. The article provides an overview of Kazakhstani cities, gives brief discussion on the topics described.

Keywords: Urban identity, smart city, urbanization.

KAZAKISTAN CUMHURİYETİ'NDE KENTSEL KİMLİĞİN GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN OLUŞUMU

Özet

Modern Kazakistan'ın şehirleşme/kentleşme süreci, politik ve sosyoekonomik değişimlerdeki dönüm noktalarıyla ilişkili gelişim aşamalarına dayanmaktadır. Başlangıçta, SSCB'nin çöküşü sonrası meydana gelen kitlesel göç süreçleri üzerinde büyük etkisi olan siyasi düzenle köklü bir değişiklik ve kamu yönetimi sistemlerinin dekolonizasyonu söz konusuydu. Bu süreçte, kent kimliği sorunları ve bunların “tipik Sovyet şehirlerinden” dönüşümü kentlerin, örneğin sanayi, tarım, kimya sanayi kentleri vb. şehirlerin ana üretim potansiyelinin türüne göre sınıflandırma yapmak için kullanılmıştı. Şehirlerin kimlikleri sosyoloji biliminin konusunu oluşturmuyordu. 2000'li yıllara gelecek olursak, göç sorunları Kazakistan'daki birçok şehrin nüfusunun ulusal (etnik) yapısını değiştirme sorununa evrildi. O dönem, Kazakistan'ın küçük ve orta ölçekli şehirlerinin kendine has kimliklerinin oluşmaya başladığı dönemdi. Büyük ölçekli değişikliklere rağmen, araştırmalar sınırlıydı ve genel olarak sosyal değişimleri ve demografik eğilimleri ortaya çıkarmayı amaçlıyorlardı. Kimlik sorunları ayrı bir “kentsel kimlik” kavramını vurgulamaktan çok genel anlamıyla kavramsal ve ulusal düzeyde ele alınıyordu. Günümüzde ise, şehirleşme/kentleşme süreçlerinde, Bauman'ın deyişiyle “mevcut modernlik” kavramına atfedilebilecek yeni eğilimler ortaya konmuştur: şehirler (gelişim ve yönetim konusu olarak) daha serbest, daha global ve daha teknolojik olmaya başladılar. Şehir otoriteleri ve halkın karşılıklı etkisi gitgide artıyor ve kent kimliği artık etnik kökene daha az bağlı hale geliyor. Yazarlar, kent kimliğinin veya özgün “şehir kodu”nun gelişiminde, ülke sakinlerinin çekiciliğini sağlayarak sadece şehirlerin kimliğini değiştirmekle kalmayıp aynı zamanda gelişim süreçlerini de etkili bir şekilde yönetebilen yeni faktörlerin ortaya çıktığını düşünmektedirler. Bu makale Kazakistan şehirlerine ilişkin genel bir bakış sunar ve belirtilen konuları kısaca ele alır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Kimliği, Şehir Potansiyeli, Şehir Otoriteleri, Şehirliiler.

INTRODUCTION

The behaviour of human beings heavily depend on the environmental conditions where they spend most of their time. Depending on various events, activities and changes taking place, the human understanding of surrounding space might change. After certain period of gaining experience and collecting memories in certain environment, person begins to identify itself with the place of living.

In recent years, in particular “identity” became a popular research topic among scholars. However, still today the definition of “identity” might be approached from various perspectives. Behavioural science scholars consider “identity” to be the way person recognizes itself as part of community and understand the linkage with other identical members of community (Abrams, 1988). Taylor (1989) analyzes “identity” as an understanding of “self” and the correlation of “self” with a surrounding environment. It means that social characteristics affect the way one constructs relations with environment.

The popularity of this type of research is understandable, because in modern era it is becoming very difficult to keep the “urban identity” due to the globalization processes, large inflow and cities growing mostly in periphery.

1.URBAN IDENTITY

The social science approach considers the term “identity” as socially correlated indicator which relies on the impact of environment and the processes taking place in it. Since the “identity” from this perspective is socially coined term, then it explains the importance understanding the “urban identity” development.

Hwang (2014) studies urban processes in the modern era and claims that today the number of small and medium cities are decreasing and megapolices are growing peripherally in sizes. Therefore the urban regeneration nowadays became a part of constructing urban identity. Urban identity makes as Hwang discusses the “*urban residents proud of the urban identity*”. Regulated movement of tourists and locals is foundation of culture-led creation of urban identity processes.

1. CONCEPT OF “SMART CITIES” AS A SOLUTION FOR DEVELOPMENT OF “URBAN IDENTITY”

Nowadays cities are facing two large issues in sustaining the “urban identity”. It is urbanization and globalization. Urbanization as a process is fully man made. The construction of building, designing the city does not always comprises the forecast of migration. Most of the time construction of the buildings does not consider the social conditions as culture, mentality of people living in. Also, nowadays the cities are not primarily build “from scratch”, but often regenerated and modernized. Ziyaee (2018) argues that urbanization is an issue nowadays because it does not connect the physical presence of human being with their social needs within the cities. This lack of connectivity leads to the crisis in urban identity.

Due to these two trends of urbanization and globalization, which are the cause of constant inflow and outflow of citizens, the cities nowadays are characterized by the concept of “placelessness” coined by Relph (2009). Due to constantly changing population, the sense of place is a challenging factor to satisfy for designers. Therefore, today the cultural features are undermined and there is a new trend of “smart cities”, which create a technological sense of place, rather than cultural.

The concept of “smart cities” today prevail the overall sense of place from cultural and traditional perspective. “Smart cities” prioritize technology and smart infrastructure and attract consumers by offering modern approach to “urban identity”.

2. CASE-STUDY ANALYSIS: AND DEVELOPMENT STAGES OF MODERN KAZAKHSTAN CITIES AND ITS “URBAN IDENTITY”

Since the fall of Soviet Union, the “identity” of newly independent nations had to be rebuilt again. Also, there was almost no “urban” identity as it is, besides existing mono-cities which existed economically only because of the extractive industries. Soviet model of urbanization was fundamental for the further urban processes in post-soviet states.

The *Soviet model for urban development* was unique in its own way, very complex and challenging to implement. Model comprised of several main characteristics: it was very centralized by the government and implemented forcibly to increase the population and density in the mono-cities. Another characteristic was that urbanization did not come along with creating conditions for living and was very conservative in its nature in terms of difficult adjustment of rural population to living in urbanized territories. Pivovarov (2001) mentions that city population did not develop culturally or the system of values did not improve and became improvised.

Therefore in understanding of the current urban development, it is very important to consider the soviet model of urbanization. Most of the scholars agree that anthropological approach is valuable in understanding the crisis of “identity” of post soviet states and especially the crisis in constructing the new “urban identity”.

The main impact of the soviet model of urban development is: first, forced, unfinished urbanization processes created what today scholars refer as “false urbanization”, where most of the population living in cities have values of rural population and are not assimilated to the cultural and emotional environment of living in the city.

Secondly, most of the cities were built as mono-cities because increase of population happened in very short time and construction of factories and necessary infrastructure was not well-thought therefore other spheres as transportation system, leisure activity places were very weak or absent at all. As a result there was no “urban identity” in the city besides being dependent on certain workplace.

Thirdly, UN ESCAP (2013) released a report in 2013 analyzing the urban development of Central Asian states, where the experts claim that marginalization failed due to the rapid increase of urban population from 13,4% to 45,6% between 1926-1989 which led to failure of creating the marginalized community. Most of the cities did not undergo through marginalization of the population which is vital step in creation of “urban identity”.

All these reasons created basis for further “urban identity” development in post-Soviet states. Kazakhstan did not start building “urban identity” from scratch, but had to cope with mono-city approach policy of Soviet Union.

In 2011, after 20 years of independence, GDP of Kazakhstan was based on two main cities of Almaty and Nur-Sultan, and also Atyrau and Karaganda regions. Even though Almaty and Nur-Sultan were not developed as mono-cities, they were administrative, financial, cultural centers and most attractive cities for migrant inflow. Atyrau region developed due to the extraction of raw materials. Karaganda region developed due to the mono-cities. However, the mono-cities of other regions became idle or partially loaded, situation is aggravated by outdated obsolete equipment, a lack of qualified personnel.

Kazakhstan includes 14 regions and 3 cities of republican significance (Nur-Sultan, Almaty and Shymkent) which comprises into three-level territorial urban structure. The number of cities are 87, the number is similar to the period of post-Soviet union. Number of administrative units did not change drastically.

3. IMPLEMENTATION OF “SMART CITY” TECHNOLOGY TO CITIES IN KAZAKHSTAN

Kazakhstan has been actively implementing smart city technologies in recent years. Considering the long history of “urban identity” development, “smart city” is convenient way to develop the new modern identity for urban territories based on the technological progress and comfort for living.

Currently, in UN Local Online Service Index 2018 Almaty - 25th place out of 40 cities, in the ranking of Mercer’s Quality of Living 2019 Almaty - 177th place out of 231 cities, and Innova-

tion Cities Index 2018 Nur-Sultan (Nur-Sultan) - 460th place out of 500 cities, Almaty - 400th place out of 500 cities¹. These numbers show the commitment of the government to implement the smart city projects around the Kazakhstan. Currently, only six cities are included in this project:

1. Smart Nur-Sultan;
2. Smart Almaty;
3. Smart Aqkol;
4. Smart Petropavl;
5. Smart Aktobe;
6. Smart Qaraganda.

As a former host of “EXPO 2017”, Kazakhstan invested in the development of “smart city” technologies. Smart traffic light systems, modern transport infrastructure and e-government services.

Successful implementation of “smart city” technology will lead to creating the new portrait of urbanized citizen in cities. For Kazakhstan reality creation of “urban identity” will be less challenging based on the idea of belonging to modern culture, rather than ethnic or territorial reasons.

1 E-Gov. Smart Cities. <https://egov.kz/cms/en/smart-cities>

CONCLUSION

Successful implementation of “smart city” technology will lead to creating the new portrait of urbanized citizen in cities. For Kazakhstan reality creation of “urban identity” will less challenging based on the idea of belonging to modern culture, rather than ethnic or territorial reasons.

At present, in the processes of urbanization, new tendencies have been outlined, which, according to Bauman’s terminology, can be attributed to “current modernity”: cities (as a subject of development and management) are becoming more open, global and more technological.

The mutual influence of city authorities and the population is growing, and urban identity is becoming less dependent on ethnicity. The authors believe that in the development of urban identity or a unique “city code”, ensuring its attractiveness for residents, new factors are emerging that can not only change the identity of cities, but also effectively manage development processes.

REFERENCES

1. Abrams, D., Michael A. H. (1988). Comments On The Motivational Status Of Self-Esteem In Social Identity And Intergroup Discrimination. *European Journal Of Social Psychology*, 18.4, pp. 317-334.
2. Hwang, K. H. (2014). Finding Urban Identity Through Culture-Led Urban Regeneration. *Journal of Urban Management*, 3.1-2, pp. 67-85.
3. Relph, E. (2009). A Pragmatic Sense Of Place. *Environmental and architectural Phenomenology*, 20.3, pp. 24-31.
4. UN ESCAP. (2013). Урбанизация В Центральной Азии: Вызовы, Проблемы И Перспективы. Аналитический Доклад, 3, pp 1-76.
5. Ziyadee, M. (2018). Assessment Of Urban Identity Through A Matrix Of Cultural Landscapes. *Cities*, 74, pp. 21-31.
6. Пивоваров, Ю. Л. (2001). Урбанизация России В XX Веке: Представления И Реальность. *Общественные Науки И Современность*, 6, pp. 101-113.

ŞEHİR SUÇLARI VE ŞEHİR GÜVENLİĞİ

CITY CRIMES AND URBAN SECURITY

URBAN SAFETY AND FEAR OF CRIME: THE CASE OF BURSA

Prof. Dr. Serpil AYTAÇ

 Bursa Uludag University
 saytac@uludag.edu.tr

Abstract

The increase in crime rates as a result of rapid and unplanned urbanization raises the security problem in cities. Safe cities are the places where the criminals are not sheltered, crime opportunities are not provided, the inhabitants show determination and will to reach the level of modern civilization, they are happy, they can meet all their needs and the quality of life is high. The aim of this study is to emphasize the importance of urban security by identifying the causes of crime fear in urban areas and the factors affecting it. Therefore, based on the results of a field survey of 2701 people, which was completed by Uludag University Scientific Research Project Unit (USIP (I) - 2014/2), the general perception of urban security perceptions and crime fears of the people living in the city center in Bursa was an evaluation was made. It is possible to say that especially the rapid and unplanned urbanization phenomenon brings along some negativities, increasing crime rates in cities reveal the concept of insecure cities, thus becoming a victim of crime caused by insecurity, that is, the fear of crime becomes widespread. In this study, it was found out to what extent the people living in the city felt safe in society and which crimes they feared to be victims. The findings show that the fear of crime in the cities varies according to the gender, age, socio-economic level and education level of individuals at the individual level. In addition, according to the regions of the city and the level of socio-economic development, it is understood that the fear of crime differs and the majority of the society is afraid of being victims of violence

Keywords: City Security, Safe Cities, Crime, Fear of Crime, Security.

KENT GÜVENLİĞİ VE SUÇ KORKUSU: BURSA ÖRNEĞİ

Özet

Hızlı ve plansız kentleşme sonucu suç oranlarındaki artış, şehirlerde güvenlik sorununu gündeme getirmektedir. Güvenli kentler, suçluların barınmadığı, suç fırsatlarının verilmediği, sakinlerin kararlılık gösterdiği ve modern uygarlık düzeyine ulaşmak için istekli oldukları, mutlu oldukları, tüm ihtiyaçlarını karşılayabildikleri ve yaşam kalitesi yüksek yerlerdir.

Bu çalışmanın amacı kentsel alanlarda suç korkusunun nedenlerini ve etkileyen faktörleri belirleyerek kentsel güvenliğin önemini vurgulamaktır. Bu nedenle, Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (USIP (I) - 2014/2) tarafından tamamlanan 2701 kişilik bir anket çalışmasının sonuçlarına göre, kentsel güvenlik algıları ve yaşayan insanların suç korkuları hakkındaki genel algı Bursa il merkezinde bir değerlendirme yapılmıştır. Özellikle hızlı ve plansız kentleşme olgusunun bazı olumsuzlukları beraberinde getirdiğini, şehirlerdeki suç oranlarının artmasının güvensiz şehirler kavramını ortaya çıkardığını, dolayısıyla güvensizliğin neden olduğu bir suçun kurbanı haline geldiğini, yani suç korkusunun yaygınlaştığını söylemek mümkündür. Bu çalışmada, şehirde yaşayan insanların toplumda ne ölçüde kendilerini güvende hissettikleri ve hangi suçların mağdur olmaktan korktukları tespit edilmiştir. Bulgular, şehirlerdeki suç korkusunun bireylerin cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik düzeyi ve eğitim düzeyine göre değiştiğini göstermektedir. Ayrıca kentin bölgelerine ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre, suç korkusunun farklı olduğu ve toplumun çoğunun şiddet mağduru olmaktan korktuğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şehir Güvenliği, Güvenli Şehirler, Suç, Suç Korkusu, Güvenlik.

1. Introduction

Crime, as a fact, is a very important problem in terms of ensuring the peace of society today. For this reason, combating crime is a situation that can provide effective results not only by lawyers but also by everyone and every sector. In the fight against crime and criminals, first of all, it is of great importance to reduce the fear of crime among citizens living in a region.

Fear of crime, defined as a general feeling of being a victim of a particular crime, and being insecure, basically includes the general response to symbols of crime and crime. These general responses include perceptions as well as personal assessments and risk potential. It therefore sets out assessment frameworks based on individual interpretation of risks rather than direct emotional tensions and fears. Fear of crime studies has become more important especially in the last quarter century with the increasing number of crime and criminals in cities (Vanderschueren, 1996). Fear of crime is affected by sociological, psychological factors and socio-economic conditions of the individual or place.

In this study, an evaluation was made based on the results of an attitude research on the fear of crime and the extent to which a person feels safe in the society. According to the data obtained from 2701 samples, the fear of crime varies according to the age, gender, socio-economic status, number of households and place of residence. In addition, mass media (TV, Internet, social media, newspapers, friends, parents/adults, and rumors) were found to have an impact. It is understood that ruined, old buildings and abandoned vehicles, garbage in parks and neglected order, non-burning street lamps are very effective and increase the fear of being victims of crime in people.

2. Safe Cities and Fear of Crime

In Turkey, due to internal and external migration, which has accelerated since the beginning of 1980s, completely unplanned, distorted and uncontrolled urbanization has brought many problems.

The most important of these are the difficulties in meeting the needs of education, work, health, social security and transportation, unemployment, poverty, crooked housing, slums and the increase in crime rates in ever-growing cities. Income and life-level imbalances in urban areas, inequalities in income distribution, anger towards other prosperity, violence and out-of-norm behaviors increase and this increases the crimes committed in cities (Aytaç et al., 2015b). Thus, the decrease in the trust of individuals in society towards each other has led to the spread of fear of crime.

The increase in crime rates raises the security problem in cities as a result of rapid and unplanned urbanization. The intensification of the need for security in urban areas emerged in connection with urbanization processes and population movements. In fact, the security problem is one of the oldest issues in human history and according to Abraham Maslow, it ranks second after our physiological needs (Maslow, 1942; Aytaç et al., 2018: 32). People want to live in peace in society and be free from various risks and dangers. As a result, the safety problem of the cities has started to occupy its place on the agenda more. The increase in crime rates that every individual may face in daily life such as snatching, extortion, sexual crimes and murder causes anxiety in the society.

Crimes are acts that are bound by various penalties and sanctions as a result of non-compliance with legal rules in a society. Although the subject of crime is tried to be defined depending on the different cultural structures of different societies, it becomes prominent to examine the crimes that increase with the industrialization and the urbanization process brought with it in a universal dimension without being subjected to any classification.

2.1. Fear of Crime and Effect on Society

Especially in the last 60 years, although there have been many researchers conducted on the fear of crime in the international dimension, especially in the USA and European countries, this problem has begun to be investigated in recent years in our country (Solak, 2015:19).

Studies show that fear of crime is experienced more intensively in urban areas. In addition to the increase in crime incidents, the fear of crime caused by the crimes committed may lead to deep worries and this situation may affect social peace negatively because individuals and groups do not trust people they regard as foreigners (Sokullu-Akıncı, 2002: 59). In many studies about the public fear of crime, it is understood that the fact that it is living has negative psycho-social effects in the society. People may have life-long fear and anxiety because of a crime and a criminal they may never have been exposed to during their lives (Sipahi, 2016).

Fear is an emotion that emerges when insecurity occurs and is inherently human (Yücel, 2009: 280). Fear of crime is an emotional fear or anxiety reaction developed against a crime or symbols associated with a crime (Ferraro, 1995: 23). Fear of crime is that individuals fear being harmed and victimized by any crime.

Fear of crime, physical environment, gender, age, past experiences and economic conditions of individuals are shaped by individuals. The occurrence of fear of crime is not only a single source, but it can also occur in the face of a person being exposed to any crime, as well as

the environment in which he lives, written and visual media and social sharing platforms can occur with the influence. As in the past, crime is the most important problem of cities and it is one of the most important fears of the city (Hale, 1996).

Fear of crime is one of the social problems that decrease the quality of life of individuals, tend to change their daily behaviors, limit and weaken interpersonal relations (Uludağ and Dolu, 2011:7). As a result, the decrease in the trust among the individuals leads to the formation of a society with a low level of reaction to the events that take place around it. For this reason, the fear of crime, which appears to be an individual problem, appears to affect and affect the whole society (Uludağ, 2010). As a result of loss of confidence in society, deterioration in the quality of relations, lack of solidarity, disruption of social order and social control occur and fear of crime is seen as a public health problem that needs serious treatment (Aytaç et al., 2015b).

In order to investigate the causes and effects of crime fear in Bursa province, the results of a scientific research project completed in two years supported by Uludag University Scientific Research Project Unit (ÜSİP (İ) - 2014/2), provide us with a general overview of the fear of crime in a city.

2.2. Research Findings

In this study conducted in collaboration with Bursa Provincial Security Directorate and Uludag University with 4 academicians and 3 person whose are in Community Supported Police, a face-to-face questionnaire was applied to the people living in Bursa central districts. In addition to demographic questions and closed-ended questions related to urban security, the questionnaire was composed of a five-point Likert-type fear of crime scale, which was developed by the researchers and tested by pre-tests. Data obtained from 2701 people were analyzed according to Central Districts. It is seen that 29% of the participants were female, 71% were male participants, 65% married, and 71% reported that they worked in any workplace.

Findings obtained as a result of the research are quite significant. Regarding the fear of crime, it is seen that the people in the society are primarily afraid of being victims of violence, assault, harassment and rape. Secondly, it is understood that their relatives (children, spouses, etc.) have been harmed and they are also afraid of being victims of fraud and theft. Thirdly, they were found to be afraid of getting hit by gunshot bullets or unexpectedly becoming a victim of terrorism. As a matter of fact, IPSOS-MORI Research Company conducted a horror map study titled What Worries the World covering the countries of the world. In this study,

76% of people in Turkey fear of terrorist attacks suffered (the highest level of the country fear) were determined. (www.ipsos-mori.com, 13.10.2019).

It is understood that the variables such as age, socio-economic level, gender, life experiences, past witnesses or victims of any crime are the determinants of crime fear. In this study, it was found that women had an average higher fear of crime than men; that the state of feeling safe and the fear of crime changed depending on the number of households; age increases with feeling insecure; It is seen that the fear of crime changes according to socioeconomic development level of districts. For example, people living in a district with dense security buildings are more afraid of being victims of violence and harassment; it is understood that those who live in the districts where the immigrants are more intense are more afraid of being victims of theft. As it is seen in the researches, even though women and the elderly are exposed to less crime, they experience more fear of crime than men and young people (Köseoğlu, 2017).

The deterioration of physical conditions, social environment or social order has a negative effect on people (Taylor, 1999). As a matter of fact, distortions in social and urban spaces lead to the formation of fear of crime and to increase its effects. According to Wilson & Kelling (1982) theory of broken glass; individuals are concerned about their safety in the ratio of perceived disorders / irregularities in their environment. These irregularities can be physical as well as social and / or threatening behaviors (Valera and Guàrdia, 2014: 196).

The existence of abandoned and ruined buildings in the neighborhoods, the sale and use of alcohol and drugs in open spaces, the lack of street lighting and the lack of security cameras, and the uncomfortable gathering of people on the streets, mendicants are triggered by fear of crime (Özer&Yontar,2013). As a matter of fact, in the Bursa survey, inadequate lighting, the crime rate in the city, the migration of the city and the increase in the number of abandoned buildings in relation to the physical environmental factors affecting the fear cause the fear of crime to increase. The results were statistically significant ($p < 0.01$).

It is understood that, besides witnessing the crime or directly as a victim, the fear of crime occurs indirectly through mass media. As a matter of fact, in this research, 39% of people receive news about crimes committed on television, 22% on websites and 21% on newspapers. From a social problem perspective, how the crimes are analyzed through the ways in which the people living in the society perceive the events, their comments and evaluations about the events, it is necessary to look at how an event is transmitted or evaluated rather than itself (Sipahi, 2017).

In our country, the number of studies on the effects of media on people's crime fears is almost negligible. On the other hand, sharing via social media platforms causes an important perception on the fear of crime (Kalaycı,2015, 36: Utma, 2015: 497). In a limited number of studies, it has been found that especially women are affected negatively by news related to crime (Öztürk, 2015:259).

In a study conducted by the Milton Eisenhower Foundation in the United States, the proportion of those who feared walking alone on the street in 1967 was 31%, while this ratio increased to 41% in 1998 (Gendrot, 2001: 926). This rate is 35% in the UK, 34% in Norway and 49% in Russia in 2010 (www.homeoffice.gov.uk, 2.3.2011). In the Bursa survey, 70% of the participants stated that a young girl is less likely to walk alone on the street. In addition, women's fears differ from men's (Aytaç et al. 2015a). While women are more afraid of being victims of violence, sexual harassment, rape, snatching, and murders of women, men are more afraid of being the victims of theft, auto theft, snatching and fraud. In Turkey, the fear of crime in many studies conducted in recent years, similar results were obtained (Şener, 1994:63; Kaplan, 1980: 94; Karasu, 2008; Karasu, 2012:178; Karasu, 2017, Akıner, 2010; Uludag and Dolu, 2011; Çardak, 2012; Yıldırım, 2014; Sipahi, 2016-2017; Köklü, 2016; Erkan and Sevin, 2018) The results obtained from the Bursa research have similarities with the previous researches.

The increasing fear of crime in the city leads people to take some precautions. Living in sites with private security units, taking specially trained dogs to the house or garden, installing internet-supported cameras, alarm systems in the houses, etc., are becoming a part of daily life. Security concerns caused by increasing crime rates, increasing terror concerns, and social, economic and cultural differences lead to the emergence of settlements that are quite different from each other (Karasu, 2012: 182). All this reduces the quality of urban life and creates unrest and tension in society.

3. Conclusion and Result

According to Article 56 of our Constitution, "everyone has the right to live in a healthy and balanced environment. It is the duty of the state and the citizens to improve the environment, to protect the health of the environment, and to prevent environmental pollution". Furthermore, according to our Constitution, the state is obliged to ensure the peace and safety of the society and public order. The existence of safe cities is only possible with the cooperation of the state, citizens and local governments. In places that are considered unsafe and feared,

it is very important to realize solution-oriented arrangements by identifying the source of the problem in order to increase the perception of safety. This will reduce the citizen's fear of crime and the concern of being a victim.

As a result of the research conducted in Bursa, when environmental factors affecting the fear of crime are examined, derelict buildings and abandoned vehicles, garbage dumped in parks and maintenance of order, non-burning street lamps, the presence of foreigners such as mendicants are highly effective and increases the fear of crime among people. From this point of view, it can be said that minimizing the fear of the people by taking necessary precautions for the security of cities and working together with both local administrations and security units is an important issue for public health.

In particular, public spot-style information advertisements on printed and visual media, social platforms will provide awareness in society about the fear of crime. In this context, television channels should exhibit responsible behavior. Therefore, stakeholders need to work together to prevent crime in a society. It is also necessary to know the factors that affect the fear of crime and their relevance to the relative importance and size of each.

Distorted urbanization and structuring, unemployment, disruptions in municipal services and problems arising in the process of urbanization should be considered as structural variables that indirectly affect crime. However, in order to bring a holistic approach to the concept of urban security, in addition to the structural variables, variables such as physical measures related to crime, urban enlightenment, methods of security officers in the fight against crime, and technology-assisted monitoring techniques must be considered in this process.

REFERENCE

1. Akıner, N., (2010). Mersin'in Banliyölerinde Öfke Patlaması, Kara Kutu Yayınları, İstanbul.
2. Aytac, S., Derdiman R. C., Basturk S., Bilir-Ongen B., (2015a). Fear of Crime in a City in Turkey: Gender Differences and Urban Segregation in Risk Perception. Conference Proceedings. Bangkok International Conference on Social Science, ISBN: 978-986-87417-2-0, Bangkok, Thailand
3. Aytac S, Derdiman R. C., Baştürk Ş., Bilir-Öngen B. (2015b). Kent güvenliği olarak suç korkusu:Bursa Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi , 260.
4. Aytac, S., Dursun S., Bağdoğan-Yıldız S. (2018). Psikolojiye Giriş, Dora Yayınevi
5. Çardak, B. (2012). Kadınların Suç Korkuları Üzerine Nitel Bir Çalışma. Güvenlik Bilimleri Dergisi, 1(1), 23-45
6. Erkan Ç. N. & Sevin B. (2018) Suç Korkusu Konusunda Bir İnceleme: Kadıköy Örneği Planlama 28(3):315–327
7. Ferraro, K. F. (1995). Fear of Crime: Interpreting Victimization Risk. Albany: State University of New York Press.23-29
8. Gendrot, S., (2001). The Politics of Urban Crime, Urban Studies, 38, (5-6), 915-928.
9. Hale, C. (1996). Fear of Crime: A Review of the Literature. International Review of Victimology, 4: 79–150.
10. Kalaycı, A. R. (2015). Gündelik Yaşam, Medya ve Suç. A. Solak (Der.) Suç Korkusu Kongresi içinde (s.35-40). İstanbul: HEGEM Yayınları.
11. Kaplan, E. A., (1980), Kentleşen Toplumda Suçluluk Sorunu ve Polis Örgütü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. TODAİE,
12. Karasu M. A., (2012) Kent ve Suç Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 13, Sayı 2, ss.175-193.
13. Karasu, M. A. (2008). Türkiye'de kentleşme dinamiklerinin suça etkisi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi dergisi, 57 (4), ss. 255–283.
14. Karasu, M. A. (2017). Kentsel Mekânda Suç Korkusu -Şanlıurfa Örneği. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi Cilt 20 Sayı .1. ss.41-76
15. Köklü, E. (2016). Kent Merkezlerinde Suç Korkusunun İncelenmesi: Beşiktaş örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi
16. Köseoğlu, M. (2017). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Yaşayan Kadınların Suç Mağduriyet Korkusu. Yayınlanmamış Doktora tezi . Ankara.
17. Maslow, Abraham H. (1942). The Dynamics Of Psychological Security-Insecurity. Journal of Personality, 10(4), 331-344.
18. Özer E. Y. & Yontar İ., G., (2013). Kent Güvenliğini Tehdit Eden Bir Unsur Olarak Dilencilik, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:12 Sayı:43, ss.237-249.
19. Öztürk, M. (2015). Medya ve Suç Korkusu Arasındaki İlişki. The Journal of Academic Social Science Studies. 36: 251-263.
20. Sipahi E. B. (2016). Türkiye'de Kent Sakinlerinin Suç Korkuları Üzerine Bir Araştırma. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 9. Sayı: 43.
21. Sipahi, E. B. (2017). Üniversiteli Kız Öğrencilerin Suç Korkularına "Toplumsal Kaygı" Perspektifinden Bakmak: Konya Örneğinde Bir Alan Araştırması. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl. 9, Cilt. 9, Kadın Özel Sayısı, ss.383-401.

22. Sokullu-Akıncı, Füsün (2002), Kriminoloji. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ
23. Solak, Ö. (2015). Suç Korkusu Kongresi Kitabı. Serya Yayıncılık. Ankara (s. 19).
24. Uludağ, Ş. & Dolu, O. (2011). Türkiye Ulusal Suç Korkusu Araştırması, TÜBİTAK.
25. Uludağ Ş., (2010), Vatandaşların Suç Korku (Güvenlik Endişesi) Seviyesine Etki Eden Faktörler ve Alınabilecek Önlemler: Malatya Örneği, Polis Bilimleri Dergisi Cilt:12 (1) Turkish Journal of Police Studies: 12 (1). s.1-28
26. Utma, S. (2015). Suç Korkusu ve Medyanın Suç Korkusunun Oluşmasına Etkileri. A. Solak (Der.) Suç Korkusu Kongresi içinde (s. 497-507). İstanbul: HEGEM Yayınları.
27. Valera, S., Guàrdia, J. (2014). Perceived Insecurity and Fear of Crime in A City with Low-Crime Rates. Journal of Environmental Psychology, 38, 195-205
28. Wilson, J. Q., Kelling, G. (1982). Broken Windows, The Police And Neighborhood Safety, The Atlantic Monthly, 249: 29–38.
29. Vanderschueren, F. (1996). From Violence To Justice And Security In Cities, Environment and Urbanization: 8 (1), 93-112.
30. Yıldırım A. (2014). Sosyo-Kültürel Yapı ve Suç Olgusu Arasındaki İlişki: Malatya İli Örneği. Şırnak Üniversitesi, Şırnak Meslek Yüksekokulu KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16 (Özel Sayı I): 1-7,
31. Yücel, M. T. (2009). Suç Korkusu ve Etkisinin Nötrleştirilmesi. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 83, 278-301.
32. "The Economic and Social Costs of Crime Against Individuals and Households 2003/4", Home Office, London. <http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs2/r25.pdf> (accessed.18.09.19)
33. "What Worries the World - June 2019", ipsos MORI, <https://www.ipsos.com/ipsos-mori/en-uk/what-worries-world-june-2019> (accessed. 12.10.2019)

SUÇ EKONOMİSİ KAPSAMINDA TÜRKİYE'DE KAÇAKÇILIK İLE MÜCADELE POLİTİKALARININ EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Doç. Dr. Zeynep Müjde SAKAR

Harran Üniversitesi

zeynep.sakar@harran.edu.tr

Özet

Örgütlü suçlar, günümüzde gerek bölgesel gerekse küresel güvenliğe yönelik en ciddi tehditlerden birisi haline gelmiştir. Silah ve mühimmat kaçakçılığı, göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti, gümrük kaçakçılığı, nükleer ve radyoaktif madde, tarihi eser, lüks araç ve nesli tehli- kedeki türlerin kaçakçılığı, adam kaçırmaya, yolsuzluk ve kara para aklama gibi pek çok suç faaliyetini kapsayan yasa dışı ekonomi, ülkelerin sadece ulusal güvenliğine değil, elinde tuttuğu milyarlarca dolar yasa dışı sermaye ile sosyo-ekonomik kalkınmasına ve toplumsal istikrarına da ciddi boyutta zararlar vermektedir. Suç örgütleri birçok bağlantısı olan organizasyonlardır. Maksimum maddi kazanç hedefiyle hareket eden bu organizasyonlar için yüksek getirisi olan suç faaliyetleri ve bölgeler her zaman yasa dışı yatırım yapılabilecek potansiyel alanlardır.

Bu nedenle Kaçakçılık süreci, ülkemizi ekonomik ve sosyal yönden olumsuz etkileyen, terör ve suç örgütlerinin faaliyetlerini sürdürebilmek için finansal destek sağladığı çok aktörlü ve değişken yapıya sahip bir süreçtir. Ticari ürünlerin ve suçun işleniş yöntemlerinin çok fazla çeşitlilik göstermesi nedeniyle dönemsel olarak farklı kaçakçılık türlerinde artış ve azalışlar gözlemlenebilmektedir. Kaçakçılık suçları, niteliği itibarıyla doğrudan sınır ihlali yapılmak suretiyle ya da gümrük işlemlerinde usulsüzlük veya yanıltıcı işlemler ile gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda sınır güvenliğinin sağlanması, gümrük kapılarındaki kontroller ve ticari ürünlerin yer aldığı yasal piyasadaki idari denetimler, suçla mücadelede büyük önem arz etmektedir. Kaçakçılıkla mücadele faaliyetleri çerçevesinde, operasyonel çalışmaların yanı sıra ulusal ve uluslararası işbirliği ve koordinasyon faaliyetleri düzenlenmekle beraber saha uygulamalarının artışının sağlanması önemlilik arz etmektedir.

Bu çalışma ile kaçakçılık suçu ve kaçakçılıkla mücadelede uygulanan politikalar ışığında gerçekleştirilen çalışmaların üzerinde durularak kaçakçılıkla mücadele yöntemlerinin ekonomi üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeler İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlar Daire Başkanlığından alınan bilgi ve belgelere dayalı olarak Türkiye'de Suç ekonomisi kapsamında kaçakçılık suçlarının 2014-2016 yıllarına ait verileri baz alınarak hazırlanmıştır.

Kaynak: Suç, Ekonomi, Türkiye, Kaçakçılık, Politika

SCOPE OF THE CRIME COMBATING TRAFFICKING IN TURKEY ECONOMIC POLICIES AND ITS IMPACT ON ECONOMY

Abstract

Today, organized crime has become one of the most serious threats to regional and global security. The illegal economy, which includes many smuggling of arms and ammunition, trafficking of migrants and trafficking in human beings, customs smuggling, nuclear and radioactive material, historical artifact, luxury vehicle and endangered species, kidnapping, corruption and money laundering not only its security, but also its illegal billions of dollars and its socio-economic development and social stability. Criminal organizations are organizations with many links. For these organizations, which act with the objective of maximum financial gain, criminal activities and regions with high returns are always potential areas for illegal investment.

For this reason, the smuggling process is a multi-actor and variable structured process that adversely affects our country economically and socially and provides financial support for terrorist and criminal organizations to continue their activities. Periodic increases and decreases in different types of smuggling can be observed as commercial products and crime methods vary widely. Smuggling offenses are committed by direct border infringement in nature or by irregularities or misleading transactions in customs procedures. In this context, ensuring border security, checks at customs gates and administrative audits in the legal market with commercial products are of great importance in the fight against crime. In addition to operational activities, national and international cooperation and coordination activities are organized within the framework of anti-smuggling activities and it is important to increase the field practices.

This study focuses on the studies carried out in the light of the policies applied in the fight against smuggling crime and smuggling, and evaluates the effects of smuggling methods on the economy. These assessments Interior Ministry, Security General Directorate of Anti-Smuggling and Organized Crime Agency, based on information and documents received from the Presidency of data for the years 2015-2018 the trafficking offense under the Crimes economy in Turkey has been prepared based.

Keywords: Crime, Economy, Turkey, Trafficking, Politics

Giriş

Suç, suçlu ve toplum üçgeninde makul illiyet kurulamadan veya geri planına ilişkin yeterli tespit yapılmadan alınan tedbirlerin doğurduğu sonuçlar, bazen sorunu daha da kronikleştirmektedir. Bu nedenle, suç ve suçluyla mücadelede yöntem kadar, tedbirin kapsamı ve amacına hizmet eden analizlerin yerinde kullanımı veya verilerin doğru okunması büyük önem taşımaktadır.

Hızla değişen ve gelişen, aynı zamanda teknolojinin de getirmiş olduğu avantajlarla büyük bir köy haline dönen dünyada, organize suç örgütleri de iletişim ağlarını ve ilişkilerini güçlendirerek gerek ulusal gerekse uluslararası alanda faaliyetlerine yön vermektedirler. Bu bağlamda Organize suçların içerisinde Kaçakçılık önemli bir konumdadır. Kaçakçılık suçları, suça konu olan ticari ürünler ve suçun işleniş tarzı itibarıyla çok fazla çeşitlilik göstermektedir. Kaçakçılık suçları, doğası nedeniyle doğrudan sınır ihlali yapılmak suretiyle ya da gümrük işlemlerinde usulsüzlük veya yanıltıcı işlemler ile gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte söz konusu ürünlerin, yasadışı ürünlerin halka satışını gerçekleştiren zincirin son halkası da tablacı, tekel büfe, market vb. isimler altında faaliyet gösteren satıcılardır. Bununla birlikte bazı ürün ve eşyaların ülkemizde üretilmiş olsa bile 21 Mart 2007 de kabul edilen 5607 sayılı yasadaki (Resmi Gazete, 21 Mart 2007, Kanun No: 5607) şartları taşımaması halinde de kaçak olarak tanımlanmaktadır. Dönemsel olarak farklı kaçakçılık türlerinde artış ve azalışlar olduğu görülmektedir.

Önemlilik sırası içerisinde ülkemizi ekonomik ve sosyal olarak olumsuz etkileyen kaçakçılık suç çok boyutlu, çok aktörlü, değişken yapılı bir süreçtir. Kaçakçılık suçları, niteliği itibarıyla doğrudan sınır ihlali yapılmak suretiyle ya da temel gümrük işlemlerine aykırı hareket edilerek gerçekleştirilmektedir. Bu noktada; kaçakçılığa konu edilen insan, eşya ve ürünlerin ülkeye giriş aşamasında müdahalelerin gerçekleştirilmesi, önemli bir zorunluluktur. Kaçakçılık suç türlerinin Türkiye’de varlık göstermesi ve örgütsel suç türlerinin çoğalması ekonomik sistem içerisinde kayıplara sebebiyet vermektedir.

KAÇAKÇILIK TÜRLERİ

Akaryakıt Kaçakçılığı

Akaryakıt kaçakçılığı ile mücadele kapsamında, 2015 yılında toplam 805 adet vaka oldu. Bu çalışmalar neticesinde 1.493 kişi gözaltına alınarak 4.367.063 litre kaçak akaryakıt ve türevleri ele geçirilmiştir.

Tablo 1. Yıllara Göre Akaryakıt Kaçakçılığı Şüpheli ve Olay Sayıları

Yıllar	2014	2015	2016
Şüpheli	7.182	1.493	704
Olay sayıları	4.901	805	432

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü KOM Raporları

2015 yılına ait akaryakıt kaçakçılığı verileri incelendiğinde, 2014 yılına göre olay sayısında %84, şüpheli sayısında ise %79'luk bir azalma görülmektedir. Akaryakıt kaçakçılığı ile mücadele kapsamında, 2016 yılında toplam 432 adet operasyon gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde 704 şüpheli yakalanmış ve 3.433.467 litre kaçak akaryakıt ve türevleri ele geçirilmiştir. 2016 yılına ait akaryakıt kaçakçılığı verileri incelendiğinde, 2015 yılına göre olay sayısında yaklaşık %46, şüpheli sayısında ise %53'lük bir azalma görülmektedir.

Tütün Mamulleri ve Alkollü İçki Kaçakçılığı

2015 yılında tütün mamulleri ve alkollü içki kaçakçılığı ile mücadele kapsamında 14.889 olayda; 21.201 şüpheli yakalanarak 143.423.270 paket kaçak sigara ve 258.004 şişe alkollü içki ele geçirilmiştir. 2015 yılında, bir önceki yıla göre olay sayısında %5, şüpheli sayısında %6 azalma meydana gelmiştir. Ele geçirilen kaçak alkollü içkilerde %80, kaçak sigaralarda ise %35'lik bir artışın meydana geldiği görülmektedir. 2016 yılında tütün mamulleri ve alkollü içki kaçakçılığı ile mücadele kapsamında 7.985 olayda; 11.579 şüpheli yakalanmış, 2016 yılında, bir önceki yıla göre olay sayısında %46, şüpheli sayısında %45 azalma meydana gelmiştir.

Tablo 2. Yıllara Göre Tütün Mamulleri ve Alkollü İçki Kaçakçılığı Şüpheli ve Olay Sayıları

Yıllar	2014	2015	2016
Şüpheli	22.554	21.201	11.579
Olay sayıları	15.744	14.889	7.985

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü KOM Raporları

Tütün Mamulleri Kaçakçılığı

Türkiye'nin vergi gelirlerini, yasal piyasa rekabet koşullarının gelişimini olumsuz yönde etkileyen ve özellikle terör örgütleri ile organize suç örgütlerine finans kaynağı teşkil eden tütün mamulleri kaçakçılığının yükselişe geçtiği gözlemlenmiştir. Bu olayların nedenleri arasında, tütün mamullerinin kolay temin edilebilmesi, tütün mamulleri kaçakçılığına verilen cezaların uyuşturucu suçlarındaki gibi caydırıcı olmaması ve yüksek kâr getirisi gibi etkenlerin olduğu değerlendirilmektedir.

Ayrıca sigara kullanımı ile satışına ilişkin yasal bir zeminin bulunması ve toplum içerisindeki bazı kullanıcılar tarafından kaçak tütün mamullerinin tercih edilmesi, kaçak sigaranın kolay pazar bulmasını sağlamaktadır. Sigara kaçakçılığının sadece vergi suçu olarak görülmesi ve fiyatının bandrollü sigaraya göre düşük olması, kaçak sigaranın tercih edilmesindeki en önemli faktörlerin başında gelmektedir.

Tablo 3. Yıllara Göre Kaçak Sigara Yakalama Miktarları (Paket)

Yıllar	2014	2015	2016
Paket	106.431.665	143.423.270	75.723.537

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü KOM Raporları

Kara hudut sınırlarımızın güvenliği konusunda alınan askeri ve fiziki tedbirlerin artırılmasına bağlı olarak Türkiye'ye kaçak tütün mamulü girişinin azaldığı görülmektedir. 2015 yılına göre 2016 yılında Türkiye piyasasında bulunan kaçak sigara miktarının %25 oranında azaldığının tespiti de bu değerlendirmeyi destekler niteliktedir¹ 2016 yılı içerisinde ele geçirilen kaçak sigaraların neden olduğu vergi kaybının yaklaşık 400 milyon TL'yi bulduğu tahmin edilmektedir.

1 Ülkemizde 2015 ve 2016 yıllarında tütün mamulleriyle ilgili olarak yapılan pazar araştırmalarındaki verilerden faydalanılmıştır

Alkollü İçki Kaçakçılığı ve Sahteciliği

Yasa dışı imalathanelerdeki alkollü içkiler, sağlık açısından uygun olmayan depo ve dükkân gibi yerlerde uzman olmayan kişilerce üretildikten sonra, yasal olarak temin edilen veya sahte/taklit olarak üretilen bandroller ile şişelenerek piyasaya sürülmektedir. Sahte alkollü içki tüketimi insan sağlığı üzerinde ciddi bir tehlike oluşturmakta bazen de ölümlerle neticelenebilmektedir. 2015 yılında 77 adet sahte alkollü içki imalathanesi ortaya çıkartılmıştı. Sahte alkollü içki imalathanesi yakalamalarında bir önceki yıla göre %54 oranında bir artış sağlanmıştır.

Alkollü içki kaçakçılığı; gümrüksüz satış mağazalarında satışa sunulan ürünlerin yolcu muafiyetinin suistimal edilmesi, yasal ithalatı yapılan ürünler içerisine gizleme ve transit rejimi kapsamında başka bir ülkeye sevk edilmesi gereken ürünlerin iç piyasaya sürülmesi yöntemleriyle gerçekleştirilmektedir. Alkollü içki kaçakçılığı ve sahteciliğinin Akdeniz ve Ege kıyı şeridinde yer alan, limana sahip ve turizm potansiyeli bulunan illerimiz ile ekonomik gelişmişliği yüksek olan büyükşehirlerimizde yoğunlaştığı bilinmektedir. (Emniyet Genel Müdürlüğü KOM Raporları)

Tablo 4. Yıllara Göre Kaçak Alkollü İçki Yakalama Miktarları (Şişe)

Yıllar	2014	2015	2016
Şişe	143.628	258.004	293.602

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü KOM Raporları

Eşya (Emtia) Kaçakçılığı

Gelişen teknolojiye bağlı olarak insan ihtiyaçlarının farklılaşması, mevsimsel değişiklikler, ülkeler arasındaki farklı vergi oranları ve tüketicilerin piyasa koşullarına göre daha ucuz olan eşyaya yönelmesi emtia kaçakçılığı türlerindeki eğilimleri belirlemektedir.

Kültür ve Tabiat Varlıkları Kaçakçılığı

Tarihi çağlardan günümüze ulaşabilen kültür varlıklarının tümü eski eser olarak isimlendirilmiştir. Tarihi eser kaçakçılığı ise, herhangi bir ülkenin kültür varlıklarının izinsiz olarak, menfaat karşılığı alınıp satılması veya yurt dışına çıkarılması olarak tanımlanmaktadır. Kanunlarımıza göre, tarih öncesi ya da tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar kültür varlığı olarak kabul edilip devlet malı niteliğindedir. (Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 23.7.1983) Bu yüzden kaçak kazı yapılması, tarihi eserlerin alınıp satılması

ve yurt dışına çıkarılması suç teşkil etmektedir. Türkiye’de tarihi eser kaçakçılığı, daha çok münferit olaylar olarak karşımıza çıksa da organize şekilde gerçekleştirildiği de görülmektedir. Bu kapsamda “kazıcı” gruplar tarafından ören yerlerinde ve sit alanlarında yapılan kaçak kazı sonucu ortaya çıkarılan tarihi eserlerin, örgüt yöneticileri adına hareket eden “toplayıcı” gruplara satıldığı, örgüt yöneticileri tarafından da yurt dışında bulunan temsilcilerine ulaştırıldığı görülmektedir.

İthalat-İhracat Kaçakçılığı

Türkiye’ye giren kaçak emtianın önemli bir kısmının ithalat kaçakçılığı yolu ile yapıldığı görülmektedir. Ülkemizde yürütülen ithalat ve ihracat işlemlerinde, kaçakçılar tarafından farklı eşya beyanı, eşya miktarının ya da değerinin düşük gösterilmesi, Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP) kaydırma, hayali ihracat gibi suç yöntemlerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. (Emniyet Genel Müdürlüğü KOM Raporları)

Kaçakçılık –Ekonomi İlişkisi

Ülkemizi ekonomik ve sosyal olarak olumsuz etkileyen kaçakçılık, çok boyutlu, çok aktörlü, değişken yapılı bir süreçtir. Kaçakçılık suçları, niteliği itibariyle doğrudan sınır ihlali yapılmak suretiyle ya da temel gümrük işlemlerine aykırı hareket edilerek gerçekleştirilmektedir. Bu noktada; kaçakçılığa konu edilen insan, eşya ve ürünlere ülkeye giriş aşamasında müdahale edilmesi, önemli bir zorunluluktur. İşleniş yöntemleri ve çeşitliliği ile ülkelerin ticari faaliyetlerini ve ekonomik gelişimini olumsuz yönde etkileyen kaçakçılık suçları ile mücadele çerçevesinde, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla koordineli olarak önemli çalışmalar yapılmaktadır. Kaçakçılık suç örgütleri, doğrudan veya dolaylı olarak kendileri veya başkalarının yararına haksız kazanç ve maddi/manevi güç elde etmek amacıyla hareket eden, barış ve sükûnu, demokrasiyi, hukuk devleti ilkesi gereklerini ciddi bir biçimde tehdit eden suç organizasyonlarıdır. Kaçakçılık suç türleri küreselleşme ve gelişen teknoloji ile birlikte mücadelesi her geçen gün önem kazanan suç türlerindedir. Bu suçlar tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de ekonomik, siyasi, sosyal ve ahlaki yapıyı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu suçlarla etkili şekilde mücadele etmek ekonomik sistem üzerindeki en önemli etkenin ortadan kaldırılması anlamına gelmekle birlikte suçluların ve suç örgütlerinin hayat damarlarını kesmek anlamına gelmektedir.

Sonuç

Ülkemizin siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda yaşadığı dönüşüm süreçlerini, günümüz küresel dünyasının dış konjonktüründen bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir. Türkiye küresel ölçekte yaşanan tüm etkileri özellikle yakın coğrafyasında daha da derinden hissedilen ve büyük insani trajedilere şahit olunan bir dönemden geçirmiştir. Tüm dünyada yaşanan değişim sürecinde Türkiye, komşuları ve bölge ülkeleriyle var olan etkin konumunu sürdürerek, uluslararası örgüt ve platformlardaki profilini yükseltmiştir. Mevcut stratejik ortakları ve bölgesel aktörlerle olan diyalogunu güvenlik politikaları alanında da derinleştirmiştir. Ulusal sınırlarla bağlı kalmayan ve faaliyetlerini sınır ötelere taşıyan suç örgütlerine karşı ülkelerin ellerindeki tüm imkânlarla karşı koymaları, ortak ve kararlı bir tutum dâhilinde birbirleriyle etkin işbirliğine gitmeleri günümüzde bir tercih olmaktan çıkmış adeta bir zorunluluk haline dönüşmüştür. İşleniş yöntemleri ve çeşitliliği ile ülkelerin ticari faaliyetlerini ve ekonomik gelişimini olumsuz yönde etkileyen kaçakçılık suçları ile mücadele çerçevesinde, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla koordineli olarak önemli çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki sosyo-ekonomik ortam ve bu bölgelerin ülke sınırlarına bakan yörelerindeki fiziki şartlarının sınır kaçakçılığını tetiklediği görülmekle birlikte kaçakçılık, devletin büyük miktarlarda vergi kaybına yol açmaktadır. Türkiye ekonomisi ülkeye giren kaçak ürünler yüzünden yılda 20 milyar dolar kaybediyor. Kaçakçılık yoluyla ülkeye giren ürünler, Türkiye ekonomisinde vergi, istihdam ve gelir kaybına neden oluyor. Kaçakçılık suçları, telifisi mümkün olmayan büyük zararlar vermesi nedeniyle kanunlarımızda nitelikli suçlar arasında sayılmıştır. Bu suçlar; işleniş yöntemlerinin çok ve çeşitli olması, yüksek miktarlarda haksız kazanç elde edilmesi, güzergâh ve rotalarının sürekli değişmesi, devlet bütçesine verdiği zararın yüksek olması ve insan sağlığına daha fazla zarar vermesi nedeniyle nitelikli suçlardan sayılmışlardır.

1. KAYNAKÇA:
2. Emniyet Genel Müdürlüğü KOM Raporları 2015.
3. Emniyet Genel Müdürlüğü KOM Raporları 2016.
4. Emniyet Genel Müdürlüğü KOM Raporları 2017.
5. Emniyet Genel Müdürlüğü KOM Raporları 2018.
6. Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu, 10 Temmuz 2003, Kanun No: 4926 Resmi Gazete, 21 Mart 2007, Kanun No: 5607.
7. Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Resmi Gazete, 23.7.1983.
8. Resmi Gazete, 21 Mart 2007, Kanun No: 5607.
9. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2011.
10. 2015 ve 2016 yıllarında tütün mamulleriyle ilgili olarak yapılan pazar araştırmalarındaki veriler.

TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİLERİN KARIŞTIĞI ŞEHİR SUÇLARI VE KAMU GÜVENLİĞİ

Doç. Dr. Y. Furkan ŞEN

Polis Akademisi

yfurkansen@pa.edu.tr

Özet

Tarih boyunca koruma ihtiyacı içindeki sığınmacılara ev sahipliği yapmış olan Türkiye, içinde bulunduğu coğrafyada meydana gelen karışıklıklar ve savaşlar neticesinde özellikle 2011'de Suriye'de patlak veren iç savaşın yarattığı göç dalgası ile milyonlarca sığınmacıya bir kez daha kapılarını açmıştır. Türkiye'de de geçici koruma altındaki Suriyelinin sayısı son 8 yılda artış göstererek devam etmiştir ve resmi verilere göre Türkiye'de 3,6 milyonun üzerinde geçici koruma altında bulunan Suriyeli bulunmaktadır. Yani Türkiye nüfusunda her 20 kişiden 1'i Suriyelidir.

Suriyelilerin Türkiye'de ne kadar kalacağı, içlerinden ne kadarının geri döneceği belirsizdir. Bu durum da Suriyelilerin içinde bulunduğu konumu her geçen gün çok daha dramatik ve problemlidir. Devletlerin sınır güvenliği kaygılarıyla birlikte vatandaşlarının sosyal ve iktisadi endişeleri, Türkiye'deki Suriyelilerin durumunu farklı bir boyuta taşımaktadır. Bunun yanında, göçmen ve sığınmacı karşıtı siyasi popülist söylemlerin zaman zaman toplumda karşılık bulması konuyu daha karmaşık bir yapıya dönüştürmektedir. Hiç kuşkusuz bu durum, toplum içerisinde yaşayan Suriyelilerin, şehir yaşamının ve insani ilişkilerin bir getirisi olarak karışmış oldukları en basit suçların bile oran/algi bağlamında yanlış değerlendirilmesine neden olabilmektedir. Ancak, Türkiye'de Suriyelilerin en yoğun yaşadığı şehirler üzerinden demografik yapı Suriyelilerin karışmış oldukları suç oranları bağlamında yapılan karşılaştırma ve değerlendirmede, aslında Suriyelilere yönelik kamu düzenine tehdit algısının gerçeklerin önüne geçtiği görülmektedir. Özellikle asayişe müessir olaylar bakımından olay sayıları göz önünde bulundurulduğunda; ciddi bir olumsuz etkiden söz etmek mümkün değildir. Göç alan her ülkede olduğu gibi kültürel farklılıklar üzerinden çıkan sosyal sorunlar elbet vardır. Fakat bunların kamu düzenini ve güvenliğini ne ölçüde etkilediği tartışma konusudur.

Bu bildiri kapsamında, Suriyelilerin bulunduğu 10 iller kapsamında karışmış oldukları suçlar üzerinden bir değerlendirmede bulunulacak, toplumsal düzenin tesisi konusunda kurumlara düşen sorumluluklar üzerinden çözüm önerileri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Suriyeliler, Göç, Güvenlik, Kamu Düzeni, Suçla Mücadele.

CITY CRIMES AND PUBLIC ORDER: THE CONTEXT OF SYRIANS IN TURKEY

Abstract

Throughout history who have hosted the refugees in need of protection Turkey, with the geography in which it occurred confusion and wars as a result, especially in 2011 immigration wave caused by the civil war that erupted in Syria millions of refugees has opened the door once again. The number of Syrians in Turkey has continued under temporary protection and increase of the last 8 years, according to official data, there are over 3.6 million Syrians under temporary protection in Turkey. That is, 1 out of every 20 people in Turkey Syrian population.

How much more will remain of Syrians in Turkey and it is uncertain how much of them will return to the country. This reality makes the Syrian position more and more dramatic and problematic day by day. The social and economic concerns of the citizens as well as the concerns of border security of the states, The situation of Syrians in Turkey make a get different size. In addition, the occasional response of political populist discourses against immigrants and asylum seekers in society makes the issue more complex. Undoubtedly, this situation may lead to the misinterpretation of even the simplest crimes in which the Syrians living in the society are involved in urban life and human relations. However, the Syrians in Turkey the most intense live out of the city made in the context of crime they are involved in the demographic structure of the Syrians in the comparison and evaluation are seen actually overtaken the realities of the perceived threat to public order against the Syrians. In particular, when the number of events is taken into consideration in terms of public order-related events; it is not possible to speak of a serious negative impact. As in every country receiving immigration, there are certainly social problems arising from cultural differences. But the extent to which they affect public order and security is a matter of debate.

Within the scope of this study, an assessment will be made on the crimes that Syrians have been involved in the provinces and solutions will be discussed on the responsibilities of the institutions regarding the establishment of social order.

Key Words: Syrians, Immigration, Security, Public Order, Combating Crime.

GİRİŞ

Göç, kişilerin veya grupların, eğitim, sağlık, çalışma gibi konularda daha iyi koşullara sahip olma güdüsüyle bazen iradi olarak, bazen de istenmediği halde savaş, açlık, sefalet, tehdit gibi zorunlu durumlardan dolayı bulunulan mekândan farklı bir mekâna, daimî ya da kısa sü-

reli yerleşme amacıyla yer değiştirmesidir. Her konu gibi göç de günümüzde global dünyanın, global sorunu olmuştur. Günümüzde göç konusuyla birlikte ele alınmaya başlanan bir diğer kavram ise güvenliktir. Soğuk Savaş'ın sora ermesiyle özellikle uluslararası ilişkilerde bütünüyle bir anlam kayması yaşamıştır. Kavramın genişleme ve derinleşme süreciyle birlikte toplumları ve devletleri ilgilendiren, uluslararası ilişkileri şekillendiren bir başka kavram tartışılmaya başlamıştır: Güvenlikleştirme. esasen herhangi bir güvenlik sorunu teşkil etmeyen, gündelik yaşama dair bir konunun bir tehdit haline getirilmesini ve belirli bir zaman sonra söz konusu meselenin bir güvenlik sorunu haline gelmesi durumunu ifade eder. Uluslararası göçün artan yoğunluğu ve etkileri, göç konusunu ve özellikle zorunlu göçün ana unsurları olan sığınmacıları/mültecileri günümüz toplumları ve devletleri için önem taşıyan bir gündem maddesi haline getirmiştir. Göçün güvenlikleştirilmesi ise, göç olgusunun siyasi, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla ele alınmasından ziyade, özellikle güvenlik alanında bir sorun olarak gösterilmesi olarak ifade edilebilir. Bu durumda göç, çeşitli yönleriyle artık kamu düzeni ya da iç güvenlik sorunu ve daha sonra devlet güvenliği sorunu haline dönüşmüş ve sonunda da jeopolitik bir konu haline gelmiştir. Türkiye'de ise göç olgusu iki farklı açıdan güvenlikleştirilmektedir: (i) Düzensiz Göç Hareketleri ve (ii) Uluslararası ve Geçici Koruma Altında bulunanlar.

Bu bildiri kapsamında, temel olarak göç olgusunun nasıl güvenlikleştirildiği ele alınmıştır. İlk Soğuk Savaş sonrası anlam kayması yasayan "güvenlik" ve onun bir getirisi olarak "güvenlikleştirme" kavramları kısaca incelenmiştir. Devamında, özellikle evrensel bir hak olarak kabul edilen sığınma ya da iltica çerçevesinde göç kavramının nasıl güvenlikleştirildiği; Türkiye'de bu durumun ne şekilde gerçekleştiği tartışılmıştır. Devamında, Suriye İç Savaşıyla birlikte yaşanan zorunlu insan hareketliliği, göç ve güvenlik ilişkisi kapsamında değerlendirilerek çözüm noktasında önerilerde bulunulmuştur.

1. Güvenlik ve Güvenlikleştirme

Güvenlik, en temel manada tehditlerden, risklerden ve korkulardan uzak olmak anlamına gelmektedir. Farklı bir anlatımla güvenlik, emniyette olma halini ifade eder. Bu açıdan güvenlik kavramı, sosyal bilimlerde genel çerçeve ve boyutlara tekabül eden, bireylere, konulara, toplumsal adetler ile değişen tarihsel şartlara ve durumlara uyarlanan temel bir kavramdır (Şener, 2017: 5). Tarihsel süreç önemli bir arka plan olarak incelendiğinde, Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte güvenliğin parçası sayılabilecek tüm yapıların, aktörlerin ve rollerin bir dönüşüm sürecine girdiği görülmektedir. Dolayısıyla, bu dönem içerisinde tehditler ve güvenlik nesnelere eş zamanlı bir dönüşüm sürecine dâhil olmuştur (Ovalı, 2006: 4). Bu dönüşümün bir sonucu olarak, geleneksel güvenlik çalışmalarının perspektifinin odaklandığı devlet merkezli ve

güvenliğin askeri tanımına dayalı bakış açısının yeterliliği sorgulanmaya başlanmış, güvenlik çalışmalarının soruları boyut ve kapsam değişimiyle karşı karşıya kalmıştır (Mandacı ve Özerim, 2013: 107).

Güvenlikleştirme, esasen herhangi bir güvenlik sorunu teşkil etmeyen, gündelik yaşama dair bir hususun ‘varoluşsal bir tehdit’ haline getirilmesini ve belirli bir süre sonra söz konusu meselenin bir güvenlik sorunu haline gelmesi durumunu belirtmektedir. Güvenlikleştirme sürecinde, öncelikle varlığa yönelik tehdit iddiasının olması, acil önlemlerin alınması ve bunlara meşruiyet kazandırılması gerekmektedir. Bu kriterler yerine getirildikten sonra güvenliğin kapsamı söylem aracılığıyla yapılandırılmaktadır. Bu söylem, güvenliğin kapsamını betimleyen ve objektif unsurların varlığına işaret eden değil, bunları yapılandıran bir söylemdir. Bu süreç, yani güvenliğin kapsamının yapılandırma süreci Kopenhag Okulu tarafından güvenlikleştirme olarak tanımlanmaktadır (Şemşit, 2010: 46).

Güvenlikleştirme kuramının temel argümanı güvenliğin bir söz edimi olduğu ve yalnızca bir şeyin bir güvenlik meselesi olarak addedildiği takdirde güvenlik sorunu teşkil ettiğidir. Belirli bir referans nesnesinin varlığı tehdit altına girdiğinde güvenlikleştiren aktör, referans, nesnesinin varlığını korumak adına olağanüstü önlemler alabilir. Burada, referans nesnesinden anlaşılması gereken şey ise, tehdit altında olan konu ve unsurlardır. Böylece güvenlikleştirici aktörler (securitising actors) tarafından mesele, siyasal ortamın temel doğasından bir kopuş sergileyip olağanüstü önlemler almayı gerektiren acil durum alanına girer. Söz konusu mesele, acil müdahale gerektiren bir siyasal alana girdiğinde de politika oluşturmanın genel uygulamaları ve prosedürleri devre dışı kalarak hızla müdahale edilmesi gereken bir sorun haline gelir (İrdem, 2018: 48-49). Özerim (2014: 15) güvenlikleştirme sürecinin önemli bileşenlerini: (i) söz-eylem (*speech-act*), (ii) referans nesnesi (*referant object*) ve (iii) güvenlikleştirici aktörler (*securitising actors*) şeklinde tanımlanabileceğini ifade eder.

2. Göçün Güvenlikleştirilmesi

Soğuk Savaş’ın bitimini takiben uluslararası ilişkiler disiplinindeki birçok kavram gibi güvenlik kavramının da yeniden tanımlandığını ve kavramın sınırlarının geleneksel kapsamından çıkarak genişlediğini daha önce ifade etmiştik. Göç de bu tanım içerisinde bir tehdit olarak kendine yer bulabilmiştir ve bu süreç, aynı zamanda göç konusunun güvenlik söylemi ile en fazla kesiştiği dönem olarak belirlemektedir (Huysmans, 2006: 45’ten aktaran Mandacı ve Özerim, 2013: 106). Huysmans, göçün güvenlikleştirilmesini göçün siyasi, sosyal ve ekonomik boyutlarının gerektirdiği alanlarda ele alınmasından ziyade, güvenlik alanında bir sorun olarak

gösterilmesi olarak tanımlamaktadır (Huysmans, 2000: 758'den aktaran Şemşit, 2010: 55). Göç, çeşitli yönleriyle artık iç güvenlik sorunu ve daha sonra devlet güvenliği sorunu haline dönüşmüş ve sonunda da jeopolitik bir konu haline gelmiştir. Bu durum, göçün normal politika alanı içerisinde ele alınan normal bir konu olarak mı yoksa olağandışı (*emergency*) politika alanı içerisinde ele alınan güvenlik tehdidi olarak mı ele alınacağı sorusunu gündeme getirmektedir (Şemşit, 2010: 56).

Günümüzde gördüğümüz göç politikasına ilişkin en önemli güvenlikleştirme söylemleri, devletin iç güvenliğine tehdit söylemidir. Göç konusunda politika yapıcılar, göç sorunlarına önerdikleri çözümleri mantığa büründürürken “yük (*burden*)”, “sahte ilticacı (*bogus asylum seeker*)”, “tekne ile gelenler (*boat people*)”, “dolu botlar (*the boat is full*)” veya “organize suç” gibi belirli güvenlik bağlamı terimler kullanmaktadır. Bu söylem, göçü kriminalize alana çektiği kadar sosyal ve kültürel anlamda da bir tehdit olarak sunmaktadır. İfade ettiğimiz üzere, 11 Eylül olaylarından sonra göç konusundaki güvenlik söylemi siyasilerde ve medyada ve böylece kamuoyunda daha baskın hale gelmiştir. “Öteki” ve “yabancı” olarak görülen göçmenler, ülke vatandaşlarının işlerine ve evlerine, ülkelerin sınırlarına, güvenlik, ahlaki değerler, kolektif kimlikler ve kültürel homojenliğe yönelmiş tehditler olarak görülmektedir. Böylece, göç-güvenlik bağı olarak da adlandırılan bu ilişkilendirme daha da artmıştır (Şemşit, 2010: 57).

3. Türkiye’de Göçün Güvenlikleştirilmesi

Türkiye’de göç olgusu, daha önce de ifade ettiğimiz üzere farklı dinamiklere sahip çok boyutlu bir olgudur. Ülkenin coğrafik konumu düzensiz göçler için bir zemin oluştururken, komşu ülkeler olarak daha önce Irak’ta şimdilerde ise Suriye’de yaşanan savaş ortamı zorunlu göçler açısından Türkiye’yi hedef ülke haline getirmiştir. Bu durumda da göç iki farklı boyutuyla ele alınarak güvenlikle ilişkisi değerlendirilmelidir. (i) Düzensiz Göç ve Güvenlikleştirme, (ii) Uluslararası-Geçici Koruma ve Güvenlikleştirme.

4.1. Düzensiz Göç ve Güvenlikleştirme

Türkiye’nin; Jeopolitik konumu, bölge ülkelere nazaran refah seviyesinin yüksek olması, siyasi ve ekonomik açıdan istikrarlı yapısı, çatışma bölgelerine yakınlığı, güvenli ülke olması sebebiyle düzensiz göç hareketleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Günümüzde düzensiz göçmenleri; Türkiye’yi Avrupa’ya ulaşmak amacıyla transit geçiş ülkesi olarak kullanmak isteyenler, yasadışı giriş yaparak kaçak çalışmak isteyenler, uluslararası koruma (sığınma) talebinde bulunanlar şeklinde sınıflandırabiliriz.

Düzensiz göç iki farklı açıdan güvensizlik unsuru olarak algılanmaktadır. Bir taraftan sınır kontrolleri bir ulusal güvenlik konusu olarak ele alınıp, yasadışı sınır geçişlerinin Türk kanunlarını ihlal ettiği kabul edilmektedir. Diğer taraftan transit göçün AB ülkelerini hedef aldığı dikkate alındığında, Türkiye'nin AB ülkelerine karşı sorumluluğunun ortaya çıktığı düşünülmektedir (Şemşit, 2010: 303).

Düzensiz göçün etkileri, ekonomik anlamda; mücadele finansmanının ve sınır dışı masraflarının yüksek oluşu, yerli nüfusun istihdamında azalmaya sebebiyet vermesi, vergi kaybına neden olması, sosyo-kültürel anlamda; toplumsal çatışma, gettolaşma, bulaşıcı hastalıklarda artış ve güvensizlik ortamına sebebiyet verdiği noktasında ele alınmaktadır. Bunun yanında, kriminal anlamda; terörizme kanal açılması, gasp, hırsızlık, yağma, fuhuş vakalarının artması, uyuşturucu ticareti ve göçmen kaçakçılığı ile de yakından ilişkili olarak değerlendirilmektedir.

4.2. Uluslararası-Geçici Koruma ve Güvenikleştirme

Türkiye, gerek uzun yıllardır bölgesinde yaşanan siyasi karışıklıklar gerekse 2011 yılında Suriye'de patlak veren iç savaş sonrası kendine sığınan yaklaşık 4 milyon insana kapılarını açmış ve tüm dünyaya ahlaki ve evrensel sorumluluk adına büyük bir mesaj vermiştir. 2011'den bu yana Suriyelilerin yoğun göç akınıyla karşılaşan Türkiye, bu sığınmacılara yönelik açık kapı politikası uygulamıştır ve bunun sonucunda Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün Nisan 2019 itibarıyla yayımladığı verilere göre 3 milyon 605 bin 615 Suriyeli; 114.537 diğer milletlerden koruma altında kişi bulunmaktadır.

Sığınmacı krizinin başından itibaren Türkiye, Suriyeli sığınmacılara karşı üç ilkeye dayanan bir politika izlemiştir. Bu üç ana ilke, (i) açık kapı politikası, (ii) sığınmacıların temel ihtiyaçlarının karşılanması ve (iii) zorla geri göndermeme ilkesidir. Başlangıçta Suriyelilerin ülkelerinde durum düzeline kadar geçici olarak Türkiye'de bulunacağı düşünülmüş ve olası sorunlar için kalıcı veya çok uzun vadeli politikalar düzenleme ihtiyacı hissedilmemiştir. Ancak günümüzde gelinen noktaya bakıldığında, Suriye'de güven ortamının kısa vadede oluşması çok iyimser bir yaklaşımdan öteye gitmez. Bunun yanında güven ortamının sağlanması durumunda bile Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin ne kadarının geri döneceği büyük bir soru işaretidir. Bu nedenle, Türkiye'deki Suriyelilerin ülke gündeminde yer almaya devam edeceği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan, 3,6 Milyon Suriyeli ile hak, hukuk, adalet temelinde birlikte yaşamaya yönelik daha kalıcı politikaların üretilmesinin gerekliliği açıktır.

Geçen sekiz sene içerisinde Türkiye, ülkesinde bulunan Suriyelilerin gerek hak temelli yaşamaları gerekse refahlarını arttırmaları amacıyla birçok adım atmıştır. Hiç kuşkusuz bunlar-

dan en önemlisi, yukarıda ifade ettiğimiz Türkiye’deki yabancılara ilişkin en kapsamlı ve ana kanuni düzenleme olan YUKK’dır. Bu kanun ile hukuki altyapı büyük ölçüde tamamlanmış, yabancılar açısından insan hakları ihlallerinin önüne geçilmesi sağlanmıştır. Yine bu kanunla eğitim, sağlık, iş piyasasına erişim gibi temel haklara geçici koruma altındaki kişilerin erişimi mümkün kılınmıştır. Eşit şekilde önemlidir ki; uzun yıllardır Türk toplumu uluslararası koruma altında olan kişileri kucaklamış ve misafirperverlik göstermiştir. Bu insanlar, Türkiye’de sadece koruma değil aynı zamanda güvenlik ve gelecekleri için umut bulmuşlardır. Ancak, neden ve sonuç ilişkisi içinde göç ve sığınma olgularının toplumsal bir “sorun” olarak algılanması bu olguların birer “güvenlik”, hatta “suç” ve “toplumsal adalet ve uyum” konuları haline gelmeleri süreci ile birlikte ortaya çıkmıştır. Türkiye örneğinde Suriyeliler üzerine yapılan tartışmalar benzer tartışmalara yol açmıştır. Suriyeliler ile ilgili “geçicilik-kalıcılık” ve entegrasyon tartışmaları buna örnektir (Şimşek ve İçduygu, 2017: 8). Bununla birlikte ülkelerindeki iç savaş nedeniyle Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan milyonlarca Suriyeli, onları işsizlikten terörist saldırılara, salgın hastalıkların tekrar ortaya çıkmasından artan dilencilik kadar birçok siyasal ve toplumsal sorun ile ilişkilendiren söz edimleri ile güvenlikleştirilmektedir. Aynı zamanda göç konusu, bir uzmanlık alanı olarak İçişleri Bakanlığı’ndan AB Bakanlığı’na devlet bürokrasisinde ağırlık kazanmakta ve insani yardım kuruluşlarından güvenlik teknolojileri üreten firmaları kapsayan geniş bir ekonomiyi de beraberinde yaratmaktadır (Rumelili ve Karadağ, 2017: 89).

Suriye İç Savaşı nedeniyle Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan Suriyelilerin sayısı günümüzde artık milyonlarla ifade edilmektedir. Sayının bu nedenli yüksek oluşu hiç kuşkusuz birtakım problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu sıkıntılar ise en fazla toplumsal alanda hissedilmektedir. Geçici koruma altında bulunan Suriyeliler ile yerel halk arasında, farklı dil, kültür ve yaşam tarzından kaynaklanan sorunlar ister istemez kendini göstermektedir. En basitinden ülkemize sığınan Suriyelilerden dolayı çok eşliliğin ortaya çıkması ve buna bağlı boşanmaların artması, kadın ve çocuk istismarı, çarpık yapılaşma gibi problemler ilke akla gelenlerdir. Bununla birlikte Suriyelilerin yoğun yaşadıkları illerde demografik yapının değişmeye başlaması ise en ciddi toplumsal etkilerden biri olarak karşımızda durmaktadır. Bu durum, kimi zaman etnik ve mezhepsel boyutlu kutuplaşmaların doğmasına ya da var olan gerginliklerin körüklenmesine yol açabilen en büyük etkendir. Özellikle yerel halk ile çatışma riski doğması, yerel halk arasında artan güvenlik kaygısı ve siyasal kutuplaşma bu noktada her geçen gün daha kendini daha çok hissettirmektedir. Bu noktada Suriyelilerin yaratması muhtemel en ciddi güvenlik riski ise yerel halk arasında var olan tepkinin bir provokasyon neticesinde şiddet içeren kitlesel tepkiye dönüşmesi ihtimalidir.

SONUÇ

Bugün birçok ülke göç nedeniyle yaşanan sorunların giderilmesi için ekonomilerinin önemli bir kısmını özellikle kendi ülkelerine olacak zorunlu göçleri engellemeye veya göçü yönetmeye, ayrıca bu göçlerin ortaya çıkardığı sosyal, siyasal ve ekonomik sorunları çözmeye yönelik çabalara ayırmaktadır. Bu çözüm noktaları açısından beliren en güçlü söylem ise göçün bir güvenlik sorunu olduğundan hareketle olağanüstü tedbirlerin alınmasına yönelik politikaların hayata geçmesi gerektiği üzerinden ses bulmaktadır. Göç ve güvenlik sarmalı noktasında beliren en önemli husus ise kamu düzeninin ne şekilde sağlanacağı noktasında kendini göstermektedir. Dolayısıyla politika yapımcılar ve uygulayıcılar açısından bir yandan zorunlulukların kaçınılmaz kıldığı uluslararası göç hareketlerine konu olan kişilerin, grupların güvenliğini sağlamak, diğer yandan da kendi toplumlarının düzenini ve güvenliğini sağlayacak tedbirleri alabilmek başlı başına bir ikilem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kamu düzeninin sağlanması noktasında, kamu güvenliğinin veya iç güvenliğin tesisine yönelik mücadelede kendini daha çok gösteren güvenlikleştirme anlayışı, zaman zaman sorunun çözümünden öte bazı sorunların doğmasına ya da büyümesine neden olabilmektedir. Genellikle toplumda işlenen suçlarda, ilk etapta göçmenlere ya da sığınmacılara yönelik olumsuz tavır takınılması, bu kesimlerin suçu işlemeye yönelik “psikolojik bir tavır” oluşturmalarına neden olmaktadır. Toplum içerisinde bu bireylerin, “kaçak işçi”, “istenmeyen kişiler”, “istenmeyen yabancılar” veya “toplumun huzurunu bozan kişiler”, “hastalık taşıyanlar” gibi söylemlerle anılır olması da suça karşı eğilimi artıracak tehlikeli bir süreç olarak unutulmaması gereken önemli bir husustur. Zira bu tavır, göçmenlerin veya sığınmacıların toplumla bütünleşmede kimlik oluşturmalarını engellemekte, bu ise, yeni sorunların başlama noktasını oluşturmaktadır. Gelişmiş toplumlarda artan radikal eğilimleri, şiddet eylemlerini, terör olaylarını vs. bu açıdan da değerlendirmek, hiç kuşkusuz çözüme büyük katkı sağlayacaktır. Ayrıca bu kişilere “kriminal bir suçlu” şeklindeki yaklaşımın yanında, bu kişilere karşı ekonomik bir yük, kamu sağlığına karşı bir risk, demografik yapıya karşı potansiyel bir tehdit olarak oluşan/oluşturulan her türlü algı, tutum ve tavır, birlikte yaşamın önünde büyük bir engel olduğu kadar toplumsal bütünleşmenin sağlanmasına da ket vurmaktadır.

Bu noktada göçü güvenlik konseptinden ayırarak insan güvenliği kapsamında değerlendirmek, bu yönde politikalar üretmek sorunun çözümü noktasında büyük açılımlar sağlayabilecek niteliktedir. Ülkelerindeki savaş nedeniyle tehlikeli yollardan Avrupa ülkelerine gitmeye çalışan göçmenlerin trajik hikâyeleri, devletlerin tamamen güvenlik ve sınır korumaya yönelik politikalar yerine insan merkezli politikalar üretmesi gerekliliği, halihazırda bulunan göçmen/sığınmacı/mülteci politikalarını gözden geçirmelerinin ne kadar elzem olduğunu göstermekte-

dir. Göçmenleri veya sığınmacıları “sorun”, “yük” ya da “maddi fayda sağlamaya çalışan kişiler” olarak gören devletlere, bu insanların savaş bölgelerinden canlarını kurtarmak için kaçtığı gerçeğinin hatırlatılması ve bugün hâlâ, göçü bir “suç” ve göçmenleri ise “birer suçlu” olarak değerlendiren yaklaşımın bir an önce değişmesi gerektiği ise diğer önemli bir gerçektir. Dolayısıyla “insan güvenliği” üzerine yoğunlaşan göç politikalarının kitle göçlerinin neden olduğu problemlerin çözülmesinde daha etkili olacağı unutulmaması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Baysal, B. ve Lüleci, Ç. (2011). "Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi", Güvenlik Stratejileri, 22, 61-96.
2. GİGM, Göç İstatistikleri/Geçici Koruma, (2019a), Erişim Tarihi: 02.05.2019, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik.
3. GİGM, Göç İstatistikleri/Düzensiz Göç, (2019b), Erişim Tarihi: 02.05.2019, http://www.goc.gov.tr/icerik6/duzensiz-goc_363_378_4710_icerik.
4. GİGM, Göç İstatistikleri/Geri Alım, (2019c), Erişim Tarihi: 02.05.2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/geri-alim_363_378_10093.
5. Huysmans, J. (2006). The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU,
6. İrdem, İ. (2018). Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkilerinde Göç ve Sınır Yönetimi Stratejileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
7. Mandacı, N. Ve Özerim, G. (2013). "Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenikleştirilmesi", Uluslararası İlişkiler, 10/39, 105-130.
8. Ovalı, Ş. (2006). "Ütopya ile Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması", Uluslararası İlişkiler, 10/3, 3-52.
9. Özerim, G. (2014), "Avrupa'da Göç Politikalarının Ulusüstüleşmesi ve Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa Göç Tarihinde Yeni Bir Dönem Mi?", Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 5/1, 11-48.
10. Rumelili, B. ve Karadağ, S. (2017). "Göç ve Güvenlik: Eleştirel Yaklaşımlar", Toplum ve Bilim, 140, 69-92.
11. Şemşit, S. (2010). "Avrupa Birliği Göç Politikasının Güvenikleştirilmesi ve Dışsallaştırılması: Türkiye'ye Yansımaları", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
12. Şener, B. (2017). "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Göç Olgusu ve Ulusal Güvenlik Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme", Güvenlik Bilimleri Dergisi, 6/1, 1-31.
13. Şimşek, D. ve İçduygu A. (2017). "Giriş: Uluslararası Göç, Politika ve Güvenlik", Toplum ve Bilim, 140, 6-10.

TECRİT EDİLMİŞ KENTLER: GÜVENLİK ENDİŞESİ VE ÖZGÜRLÜK KAYBI

Mehmet Niyazi TANILIR

📍 Dışişleri Bakanlığı, Büyükelçi
✉ mntanilir@mfa.gov.tr

Özet

Bu tebliğin amacı; gelişmiş ülkelerin kentlerinde, özgürlüğün kaybına yol açan ve artmakta olan tecrit edilmişliği göstermektir. Korunaklı siteler konusunda bu iddia örneklerle gösterilmektedir. Bundan dolayı, bu çalışma post-modern çağın tecrit edilmiş kentlerinin eleştirel bir değerlendirmesi olarak görülmelidir.

Yirminci yüzyılda kentler bütün dünyada dominant yerler haline geldi. 1980'lere kadar kentsel merkezlere doğru kontrolsüz bir nüfus akımı oldu.

1980'lerde bu trend, gelişmiş ülkelerin kentlerinde mekansal tecrit ve toplumsal ayrışmaya yol açtı. Mekan derin bölünmeleri yansıtan ve güçlendiren bir araç olarak kullanıldı. Girişin izinlerine tabi olduğu özel güvenlik koluğu ile korunan, etrafı duvarlarla çevrili yeni özel siteler inşa edildi. Yabancılardan, ötekilerden korunma, yeni yapılaşmayı biçimlendiren ana fikir oldu. Korunaklı siteler büyüyen güvenlik ihtiyacını yansıtmaktadır. İnsanoğlunun suç korkusu ve güvenlik ihtiyacı kendi özgürlüğü aleyhine sonuç doğurmaktadır.

Mekansal düzenlemelerin tarihi aynı zamanda güç ilişkilerinin de tarihidir. Güç ilişkileri kentlerdeki tecridi, dışlanmayı, yoksulluğu ve eşitsizliği hem üretmede hem de önlemede önemli bir rol oynayabilir. İnsanoğlu güce sahip olma eğilimindedir. Bu arzu insan tabiatının bir parçasıdır. Ahlaki sınırlama olmazsa bu hem bireysel hem de toplumsal olarak tatmini mümkün olmayan tehlikeli bir eğilimdir. Bu nedenle, kentsel mekan tasarımında ahlaki ilkelerin gözetilmesi hayati önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mekansal Tecrit, Korunaklı Site, Güvenlik, Özgürlük, Ahlaki Sınırlama

SEGREGATED CITIES: THE OBSESSION ABOUT SECURITY AND THE LOSS OF LIBERTY

Abstract

The purpose of this paper is to show that the growing segregation in the cities of developed countries is going to reach a stage that represents the loss of liberty. In the case of the walled city, this argument has been illustrated by examples. Thus this study should be seen as a critical assessment of segregated cities of the post-modern age.

During the twentieth century cities became the dominant places in the world. Until the 1980s an uncontrolled population flowed towards urban centres.

In the 1980s this trend has produced spatial segregation and social separation in the cities of developed countries. Space has been used both to reflect and to reinforce deeper divisions.

New private cities are built with walls around them, policed by private security patrols whose permission is needed for access. Protection from outsiders, from others, has been the main idea that has shaped new developments. The walled city reflects a growing need for security. The fear of crime and the need for security of the human being is exploiting at the cost of their freedom.

The history of space is also the history of power at the same time. Power relations can play an important role in both causing and preventing inequality, poverty, exclusion and segregation in the city. Human beings tend to possess power. This desire is a part of human nature. Without moral limitation it is insatiable and dangerous both individually and socially. Thus, it is vital that ethical principles should be respected in urban spatial design.

Keywords: Spatial segregation, walled city, security, liberty, moral limitation.

Giriş

Bu tebliğin amacı; gelişmiş ülkelerin kentlerinde-özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde, özgürlüğün kaybına yol açan ve artmakta olan tecrid edilmişliği göstermektir. Korunaklı siteler/duvarlı kentler (walled city) konusunda bu iddia örneklerle gösterilmektedir. Bundan dolayı, bu çalışma post-modern çağın tecrid edilmiş kentlerinin eleştirel bir değerlendirmesi olarak görülmelidir.

1980'li yıllarda başlayan ekonomik farklılıklara dayanan güvenlik eksenli kentsel yapılaşmalar çok geçmeden ülkemizde de yaygınlaşmaya başlamış ve bugün hemen tüm kentlerimizde kentsel imar düzeninin neredeyse temel tercihi haline gelmiştir. Batı akademik yazınında “wal-

led city” diye tanımlanan ve Türkçeye “kale kent” veya “duvarlı kent” diye çevirebileceğimiz bu kavram güvenlik eksenli yeni yerleşimleri temsil etmektedir. Ancak güvenlik eksenli yeni yerleşimler, ülkemizde etrafı çevrili ve girişin izne tabi olduğu güvenli sitelere tekabül ettiğinden ve site kavramı ülkemizde genel kabul gördüğünden, bu tebliğde duvarlı kent/kale kent kavramı yerine korunaklı site kavramını kullanmayı tercih ettim.

Avcı toplayıcılıktan tarım toplumuna ve yerleşik düzene geçiş insanlığın tarihinde çok önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Zaman içinde ekonomik artı değerın büyümesi ve toplu olarak bir arada yaşamanın güvenlik açısından sağladığı avantajlar nedeniyle küçük yerleşimler büyümeye başlayarak kentlere dönüşmüştür. Bu süreç aynı zamanda iş bölümü ve uzmanlaşmanın da artması ve biriken artı değerın mimariye ve sanatlara yansması nedeniyle uygarlaşma/medenileşme sürecidir. Bu nedenle şehirler/kentler, insanlığın gelişiminde ileri bir evre olarak görülmektedir. Yabaniğe karşı barışı ve güvenliğini temsil ederler. Tüm medeniyetler kentlerde kurulmuştur. Hatta bazı dillerde, medeniyet kelimesi şehir kelimesinden veya onunla ilgili köklerden türemiştir. Örneğın batı dillerindeki civilisation kelimesi latincedeki civitas/şehir kelimesinden, bazı doğu dillerindeki medeniyet de Arapçadaki medine/şehir kelimesinden gelmektedir. Hemen hemen tüm devrimler şehirlerde veya etraflarında gerçekleşmiş, büyük idealler, fikirler, felsefeler, siyasi hareketler ve dinler şehirlerde doğmuştur. Şehir, özgürlüğün, çeşitliliğın, kültürün, sanatın ve bilimin kalbi, kısacası kırsal alanda bulunmayan her şeyin barınağı olmuştur. Şehir, hayatın bir nevi beklenmedik kendiliğinden tezahürlerini sunar.

Öte yandan şehir; zaman zaman karmaşayı, kalabalığı, düzensizliği, suç ve korkuyu temsil eder. Pozitif ve negative çağrışımları nedeniyle “Şehir ya Babil olarak görülmüştür veya Kudüs. Bir ileri toplumun göstergesi veya kapitalizmin kötülüğünün işareti. Bir yandan şehirler kırsal alanda bulunamayan özgürlüğü, farklı meslekler ve işleri, mimari ve kültürü temsil etmiş, aynı zamanda kırsal alan da tüm geriliğın ve geleneksel kapalı cemaatlerin ve kapalı zihinlerin kaynağı olarak görülmüştür. Öte yandan şehirler; sını kapitalizmin dehşetini, gecekondu mahallelerini, kiri, yoksulluğu ve yabancılaşmayı temsil noktasına gelirken, kırsal; cemaat sıcaklığı, gelenek ve süreklilikle ilişkilendirilmiştir.” (Eisenschitz, 2000, S.18)

Şehirlerdeki Mekansal Bölünmeler

Yirminci yüzyıl boyunca şehirler tüm dünyada dominant yerler haline gelmişlerdir. 1980'lere kadar kontrol edilemeyen bir nüfus akımı olmuştur şehirlere doğru. Süreç içinde şehirler organize bir mekan içinde genişlemiş ve iş hayatı, boş zaman değerlendirme ve ev hayatı işlevlerinin temerküz ettiği yerler haline gelmişlerdir. Şehirlerin büyümesi sosyal ve mekansal hareketlilik temasından ayrı ele alınamaz. Mekansal olarak şehir, insanların iş, boş zaman ve keyif aramak için taşındıkları yerdir. Şehir büyüdükçe içindeki insanlar için daha kompleks bir

mekan haline dönüşür. Şehir kendi özel mekansal dinamiklerini üretir. Bu dinamiklerin bazıları, artan bir şekilde ücretli çalışma ile evin ayrılmasına yol açar. Diğer dinamikler, şehir içinde yaşam için sürekli olarak daha iyi yerler arayışından neşet eder. Yirminci yüzyılın büyük bölümünde; daha iyi yerler arayışı, sosyal hareketliliğin mekansal hareketlilikle bağlantısı nedeniyle, şehirlerin sınırlarının genişlemesine yol açtı. Bu iktisadi ve sosyal hareketliliğin mekansal ürünü, kent kenarlarında banliyölerin kuruluşu oldu. Banliyöler; kalabalıktan, kirden ve şehir hayatının dağınıklığından daha iyi bir hayata doğru kaçıışı temsil etmektedir. (Graham and Clarke, 1996)

1980'lerde bu trend, Amerika başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin şehirlerinde mekansal bölünme ve sosyal ayrışmaya yol açtı. Mekan daha derin bölünmeleri hem yansıtan, hem de güçlendiren bir araç olarak kullanıldı. Tarihsel olarak, şehirlerdeki mekansal bölünme yeni bir şey değil şüphesiz. Antik Atina ve Roma'nın köle mahallelerini, Ortaçağın Yahudi gettolarını, koloniyal kentlerin emperyal mahallelerini, veya merkantilist dönemin ticaret kentlerinin tüccar semtlerini bir yana bıraksak bile; en azından Sanayi Devrimi'nin başlangıcından itibaren şehirler bize çok aşına gelen yöntemlerle bölünmüş durumdadır. (Marcuse, 1996)

Mekansal bölünme ve ayrışma şehrin iki çehresini yansıtır. Pazar yeri (ticaret alanı) ve meskun bölge (ikamet alanı). "Şehir, tarihsel olarak, iki ana manzara içinde kendisini ifade etmiştir. Pazar yeri ve mesken topluluğu. Bu iki form, bizim geçmiş ve bugünkü kentsel hayata dair imajımızın çoğunun kaynağıdır. Ortaçağ pazar yeri insanlar arasında serbest yakın ilişki için bir zemin temin ediyordu. Mesken toplulukları ise, geleneksel olarak, aile ve ev merkezli sürekli değişen, serbest akıllı insan ilişkileri ağları şeklinde tasvir edilmiştir. Bu iki manzaranın paylaştığı ortak şey ise, cemaatin/topluluğun dışarıdan empoze edilmeyen gönüllü etkileşimlerle inşa edildiğine dair varsayımdır." (Judd, 1995, S. 144)

Bu gönüllü etkileşim yerini pazar ve kent yönetimlerinde bilinçli olarak şekillendirilen bir şehre bıraktı. Kamusal pazaryeri imajına, modern alışveriş merkezleri girişimcileri ve müteahhitleleri tarafından el konuldu. Aynı şekilde, topluluk ve mahalle kavramı yerini Ortak Pay Siteleri (OPS)'ne bıraktı. 1980'lerin sonuna kadar, kırk milyon civarında Amerikalı (toplam nüfusun sekizde biri) bir nevi ortak pay sitesinde (OPS) yaşıyordu. Bu sitelere sıklıkla, Orta Çağ'ın kale kentlerine tesadüfi veya bilinçli benzerlikleri sebebi ile "yeni dünya toplulukları/cemaatleri" olarak bakılıyordu. Ticari mekanların ve meskun alanların çevresinin kapatılması/çitlenmesi Amerikan şehirlerinin belirleyici ve yaygın özelliği haline geldi. (Judd, 1995)

Kale şehir benzeri korunaklı sitelerin yayılması Amerikan şehirlerinde daha yaygın olan bazı sonuçlar doğurdu ve Avrupa'yı ve diğer yerleri neyin beklediğinin de müjdecisi oldu. "Mekansal tezahürleri dahil şehirlerin bölümlere ayrılması, üç geniş tarihi perspektif içinde değerlendirilebilir: Bir, örgütlü toplum tarihi perspektifi ki, orada hiyerarşi daima mevcuttu ve daima

mekana yansıtılmıştı; iki, içinde kapitalizm tarafından yaratılmış belirli bölünmelerin yansıtıldığı kapitalist şehrin belli formları; ve üç, içinde bu bölünmelerin belirli büyüklük, yoğunluk ve formunun Fordizmden post-Fordizme geçiş sürecinden etkilendiği şehir.” (Marcus, 1996, S. 203)

Korunma fikri ve korunaklı sitelerin/duvarlı kentlerin inşası

Yeni özel kentler/siteler etraflarında duvarlarla inşa ediliyor, girişin kontrol ve izinlerine tabi olduğu özel kolluk kuvvetleri ile korunuyorlar. Hatta toplu konutların etrafında bile çit uygulanması oldukça yaygın. İster lüks siteler olsun, ister toplu konutlar olsun, herkes dışarıya karşı korunmak istiyor. Dışarıdakilerden, ötekilerden korunma yeni imar düzenini şekillendiren ana fikir olmuş durumda. Bu fikir bazı formları ile obsesyon düzeyine erişmiş durumda. *“Bu obsesyon, fiziki güvenlik sistemleri ve tamamlayıcı olarak sosyal sınırların mimari koluğu ile kentsel yeniden yapılanmanın ruhu/zeitgeist haline geldi... Güvenli şehri amaçlayan bu haçlı seferinin evrensel ve kaçınılmaz sonucu, ulaşılabilir kamusal mekanların yok edilmesidir.” (Davis, 1992, s. 223-226)*

Yeni zamanların dokunulmazları olan yoksullar, işsizler ve evsizlerle ilişkiyi azaltmak için, kentsel yeni imar düzenlemeleri bir zamanların hayati önemdeki yaya yollarını trafik yollarına ve kamusal parkları evsizler ve sefiller için geçici barınaklara dönüştürdü. Amerikan şehirleri sistematik bir şekilde içten dışa veya dıştan içe tersyüz edildiler. Yeni devasa yapıların ve süper alışveriş merkezlerinin kıymetlenmiş alanları merkezde yoğunlaşmakta, cadde cepheleri erozyona maruz kalmakta, kamusal faaliyetler katı biçimde işlevsel bölümlere ayrılmakta ve dolaşım özel güvenliğin gözetimindeki koridorlara hapsedilmektedir. (Davis, 1992)

Geç modern toplumlarda; özel mülklerin mekansal dönüşümünün doğrudan sonucu olarak özel kolluk hizmetleri de genişledi. Tipik örneği alışveriş merkezleri olan kitlesel özel mülkler, özel maliklik ile göreceli olarak sınırsız kamusal girişi birleştirdi. Özel kolluk bu ilişkilerdeki gerilimi çözmektedir: Ticari hayata zarar verebilecek sarhoşlar, dilenciler ve benzerlerinin girişini kısıtlayarak tüketimi maksimize etme hedeflenmektedir. Modern toplumların çoğunda meskun alanlar için, insanların geleneksel sokaklar yerine girişin izne tabi olduğu korunaklı özel apartman bloklarında veya sitelerde yaşadığı kitlesel özel mülk formunu uyarlama yönünde artan bir eğilim vardır. (Johnston, 1999)

Parklar, plajlar, meydanlar vb. kamusal alanlar halkın serbestçe bir araya gelebildiği ve ayrıca farklı sınıf, cemaat, grup ve etnisitelerin ortak eğlence ve zevklerde kaynaştığı sosyal güvenlik subaplarıdır. Lüks yaşam tarzını savunmanın yeni mekansal ayrışmayı tırmandırmaya dönüştüğü Los Angeles'ta, kamusal tesisler radikal bir biçimde kan kaybetmekte, parklar harap

olmakta, plajlar daha fazla tecrit edilmekte, kütüphaneler ve oyun alanları kapanmakta, sıradan gençlik kümeleşmeleri yasaklanmakta ve sokaklar daha ıssız ve tehlikeli hale gelmektedir. Orta sınıfın artan güvenlik talebine binaen mahalli idarelerce uygulanan kentsel politikalar artan mekansal ve sosyal tecride yol açmıştır (Davis, 1992).

Bu şartlar altında post-modern toplumlar bir Berlinleşme sürecinden geçmektedirler. Kentlerin içinde görünen veya görünmeyen duvarlar yükselmektedir. Davis, bu sürecin sonucunu “mekansal apartheid” olarak tanımlamaktadır. Kent sokaklarında trafik azalırken, beyaz orta sınıfı siyah ve yoksullardan ayıran bir “mekansal apartheid”ı yansıtan kamusal alanlarla özel korunaklı alanlar arasındaki kontrast daha fazla telaffuz edilmektedir

Los Angeles'ta, evsizlerin üzerinde uyumasını engellemek amacı ile varil şeklinde otobüs koltukları kullanılmaya başlanmıştır. Davis, “kent yüzeyini yoksullara karşı sertleştiren” bu uygulamayı sadistic sokak ortamı” olarak tanımlamaktadır. Yoksullar sürekli orta çağın cüzzamlıları veya delileri gibi dışlanmaktadır. *“kent liderleri periyodik olarak; muhtaç ve yoksulları, kitleler halinde, çöl kenarındaki yoksul bir çiftliğe sürme, dağlardaki kamplara tıkma veya unutulmaz biçimde, limanda metruk bir gemiye kapatma planlarına kafa yormaktadırlar.”* (Davis, 1992, S. 232)

1980'lerde Ortak Pay Siteleri (OPS), bir klasik yerel demokrasi formu ve yerel demokrasi aracı olarak takdim edildi. Gerçekte onlar bir tecrit aracı olarak kullanıldılar. Gelir, sosyal sınıf ve ırka göre ayrıştırılmış meskun alanlar kuruldu. Ortak Pay Siteleri (OPS) her zaman gönüllü anlaşma yolu ile sakinler tarafından değil, daha satışa sunulmadan, tüm idari prosedürleri yerel meclis kararları ile desteklenmiş mesken birlikleri kuran müteahhitler tarafından gerçekleştirildi. Hatta mukim dernekleri genellikle otokratik yönetim eğilimine sahiptirler, çünkü onlara kendini ifade etme, özgür toplanma ve özgür konuşma haklarını gözetme zorunluluğu getirilmemiştir. Ortak Pay Siteleri sakinleri sıklıkla kurallara karşı çıkarlar ve müteahhitlerin veya birliklerin kendileri üzerindeki tahakkümlerine karşı dava açarlar. Pay sahipleri hemen daima davaları kaybederler. Çünkü, mahkemeler genellikle birliklerin mülkiyet sözleşmelerine dair kısıtlama haklarını üstün tutarlar. (Judd, 1995)

Korunaklı Siteler/Duvarlı Kentler ve Tüketici Davranışları

Christopherson korunaklı sitelerle tüketici davranışları arasında bir ilişki olduğu kanısındadır. *“Şüphesiz ki yeni kale benzeri ortam tüketici tercihlerinin bazı versiyonlarına cevap vermektedir. Ticari yatırımcılar, örneğin, sosyallikle veya etnik çeşitlilik deneyimi ile değil, içinde mal ve*

hizmetlerin satın alındığı ve ticari işlemlerin yapıldığı öngörülebilir güvenli yerlerle ilgilenirler. Ve bu nedenle, birçok şehirde, yeni yaratılmış ortamlar, tasarımları daha geniş kentsel çevreden tecridi ve tüketicilerin dış dünyaya açılmasını önlemeyi güçlü bir biçimde vurgulayan, bu pazar segmentini beslerler.” (Christopherson, 1994)

Kentsel bir deneyim olarak bir diğer tüketici etkisi, vatandaşlık konseptini tüketici konseptine dönüştürmesidir. Christopherson bu süreci “tüketici davranışına öykünme” olarak tasvir eder. Tüketici dünyasını taklit ve bunun pazarın ayrışması üzerinde artan vurgusu, olabildiğince en dar biçimde tanımlanmış topluluklara yönelik siyasi çıkarların da parçalanmışlığını gösterir. Pazarın ayrışması kitlesel üretimi daha az öngörülebilir hale getirirken, buna paralel olarak kimlik cemaatlerinin zuhuru ise tutarlı bir sosyal rasyonalitenin inşası ihtimalinin altını oymaktadır. Kentin çok sesliliği methedilip yüceltilebilirse de çoklu toplulukları ortak bir seste buluşturmaya matuf çok az girişim olagelmıştır. Daha kapsayıcı bir ortak amaç tanımlama ve bunu ifade etme iradesinin yokluğundan bir siyasi boşluk zuhur etmiştir ki, bu boşluk ham ve kaba iktisadi güç tarafından doldurulmuştur. (Christopherson, 1994). Bahsi geçen siyasi boşlukta, bir otoriter siyasi gücün, bu ham ve kaba iktisadi güce eşlik ederek şehrin çeşitliğinin ve şehir sakinlerinin özgürlüklerinin altını oyma ihtimali her zaman mevcuttur.

Tüketim dürtüsü iş geliştirme bölgelerinin büyütülmesinin sebebidir. Bu bölgeler tamamen özel olmayıp sokaklar, kanalizasyonlar ve kolluk gibi kamu imkanlarını ve hizmetlerini de kullanıyorlar. Onlar kamusal ve özel mekanların yeniden düzenlenmesinin özel alışveriş merkezlerinden daha güçlü bir tezahürdürler. Bu tarz tasarımlar, kentsel çevrenin korunmasında yerel yönetimlerin acziyetine karşı yaratıcı ve seçici bir cevaptırlar ve özel amaçlar için kamusal mekanların yönetim ve dönüştürülmesi imkanlarını gösterirler. Kamunun denetimindeki kentsel kamusal alanlarda belirgin olan sosyal patoloji ve artan yoksulluk da tehdit olarak görülen insanları dışarıda tutacak regülasyonlara sahip açık mekanlara yönelik bir talep yarattı. Çağdaş kentlerde, bu tip yerlerin, örneğin çocukların güven içinde oynayabilecekleri ve komşuların toplanıp sohbet edebilecekleri parkların, birçok örneği ihmal edilmiş durumda ve tehlikelidirler. (Christopherson, 1994)

Yeni korunaklı siteler mekansal olarak ayrılmış ortamlar olarak planlanmaktadır. Çoğu, farklı gelir gruplarına ayrılmış ev alıcılarını hedefleyerek yapılmakta ve pazarlanmaktadır. Gelir, ayrışma için etkili bir sebep haline gelmiştir. Gelire göre kutuplaşma dual kent fikrinde yansıtılmaktadır. Korunaklı sitelerin artışı, artan sosyal kutuplaşmayı yansıtmaktadır. Rutin ve bilgi temelli meslekler arasında gelir bakımından artan bir kutuplaşma söz konusudur. Bir netice olarak gelir dağılımının iki ucunda da artan kemiyetler bulunmaktadır ve bu özellikle büyük şehirler için geçerli bir durumdur. Yıllardır orta gelir grubundaki insanlar kentlerin eteklerine ve ötesine

itilmektedirler. Bir sonuç olarak birçok büyük şehrin iç halkaları çok zengin ve çok yoksullar arasında daha büyük kutuplaşmayı yansıtmaktadır (Eisenschitz, 2000).

Tekdüzeliğe övgü/Tekdüzeliğin takdisi

Tekdüzelik/aynılık/tek tiplilik çağdaş şehirlerdeki ayrışma ve tecride eşlik eden yükselen bir eğilimdir. Bu şehirlerin ana özelliği olan çeşitlilik için bir tehlikeye işaret etmektedir. *“Topluluk/ cemaat kavramı standardize edilmiş ayakkabı, elbise, araba ve öbür tüketim ürünleri gibi metalaştırıldı ve pazarlandı. Girişin izne tabi olduğu birçok kapalı site, emekliler, golfçüler, bekarlar ve hatta nudistler gibi aşırı derecede özelleştirilmiş/uzmanlaşmış gruplara pazarlanmaktadır. Bir müteahhit; **“Bence bu harika! Bir topluluk düşünün ki içindeki tüm insanlar sahne sanatları ile ilgileniyorlar ve kendileri gibi insanlarla birlikte yaşıyorlar, veya bahçeçilikten hoşlananlar diğer bahçeçilik lobicileri ile birlikte yaşıyorlar. Veya güzel sanatlar veya mutfak meraklıları...bu onlara karşı biz fikri demektir”** diyerek bu trendi pozitif gettoizm olarak kutsamıştır.”* (Judd, 1995, s. 159). Bu bakış açısı renksiz, farklılığı ve çeşitliliği dışlayan, cazibesiz, sevinçsiz ve sınırlandırılmış bir hayatı yansıtmaktadır ki bu, toplumu tekdüzeliğe ve özgürlüklerin tahribine götürebilir.

Güvenlik Endişesi ve Özgürlük Korkusu

Korunaklı siteler artan bir güvenlik ihtiyacını yansıtmaktadırlar. Güvenlik taahhüdü yeni korunaklı sitelere ait tüm satış ilanlarının ve reklamlarının merkezine yerleşmiş durumdadır. Kamu ve özel mekanlar arasındaki karşıtlık daha çarpıcı hale gelirken, savunulan alanların/mekanların psikolojik cazibesi daha baştan çıkarıcı olmaktadır. Medya günlük olarak, şiddet suçlarına dair endişenin davulunu çalmaktadır. Ulusal ve yerel haberlerin içeriği obsesif bir şekilde vurma ve ölümlerle neticelenen günlük uyuşturucu alemlerinden bahsetmektedirler. Amerikan kültürü şiddet imajına doymuş durumdadır. Güvenlik takıntılı mantık, netice olarak kentsel kapalı yerleşimleri doğurmuştur. Bu mantalite, şehrin dışında, duvarlarla kuşatılmış, girişi bekleme kulübeleri ile kontrol edilen, kamu ve özel kolluk hizmeti alan ve hatta özel yollara sahip lüks korunaklı kale benzeri korunaklı sitelerle kendisini dışa vurmaktadır. Bu gibi sığınak tarzı topluluklarda duvarlar, muhafızlı kapılar ve güvenlik kameraları bir kale izlenimi taşır ve duvarların ötesinde tehlikeli bir dünya olduğu varsayımına dayanır. Korkuyu büyüten bir güvenlik saplantısıdır bu. Yeni duvarlı kent topluluklarını ağına düşüren bu güvenlik tuzağı, sakinlere devamlı ve mükerreren duvarlarının ötesindeki dünyanın tehlikeli olduğunu hatırlatmaktadır. (Judd, 1995). Bu yeni yaşam formu, korunaklı sitelerin sakinlerini, her “medeni” toplumda yaygın

olan tarihi barbar saldırıları korkusuna benzer şekilde, dışarıdakiler, yabancılar veya serseriler tarafından işgal edilme korkusu ile yaşar hale getirdi. Post-modern kentlerin istenmeyenlerine/sakıncılarına yeni barbarlar gözüyle bakılmaktadır.

Geleceğin şehirlerinin tohumları, korunaklı/duvarlı yerleşimler ve girişin izne tabi olduğu kapılı meskun topluluklarla atılmıştır. Mantıken bir sonraki adım, yeni korunaklı sitelerin bu iki versiyonunu kapsamlı ve kapalı bir iktisadi ve sosyal ağ içinde birleştirmektir. Eğer bu yeni korunaklı siteler temeli üzerinde bir gelecek distopiası yükselirse, bu ona uygun antidemokratik ve otoriter bir siyaset tarafından desteklenecektir.” (Judd, 1995, s. 163). Erich Fromm'un ifadesi ile, *“ihtiyacın ötesindeki güvenlik saplantısı”,* geleceğin şehirlerinin şekillenmesinde hayati rol oynayacaktır.

Yukarıdaki örnekler insanoğlunun suç korkusu ve güvenlik ihtiyacının ekonomik nedenlerle özgürlükleri pahasına sömürüldüğünü göstermektedir. İnsanı zayıflıkları, insana karşı kullanılmaktadır. Güvenlik takıntısı realitenin ötesine geçmiş olup, modern toplumlardaki bireyin korkularını yansıtmaktadır. İnsan güvenlik uğruna özgürlüğünün kısıtlanmasını kabul etmektedir. Erich Fromm bu durumu bilgece, insanın hürriyetten kaçışı olarak tanımlamaktadır. *“Sosyal sürecin temel varlığı bireydir, onun arzuları, korkuları, tutkuları ve mantığı, onun iyi ve kötüye yönelik eğilimleri. Sosyal sürecin dinamiklerini anlamak için, mutlaka bireyin içinde işlemekte olan psikolojik sürecin dinamiklerini anlamak zorundayız, tıpkı bireyi anlamak için, kendisini şekillendiren kültür bağlamı içinde onu görmek zorunda olduğumuz gibi. Kendisini sınırlayan ve aynı zamanda güvenlik sağlayan bireysellik öncesi toplumun bağlarından kurtulan modern insan, entelektüel, duygusal ve duyumsal potansiyelinin ifadesi olan bireysel benini/özünü farketmenin pozitif anlamı içinde özgürlüğünü kazanmamıştır. Özgürlük, ona bağımsızlık ve rasyonalite getirmesine rağmen, onu tecrit ederek endişeli ve aciz hale getirmiştir. Bu tecrit dayanılmazdır ve karşı karşıya kaldığı alternatifler ise, ya bu özgürlüğün yükünden kaçarak yeni bağımlılık ve teslimiyetlere sığınmak veya insanın benzersizliğini/teklifiğini ve bireyselliğini temel alan pozitif özgürlüğün tam olarak farkına varmaya çalışmaktır...Modern toplumda bireyin otomatizasyonu, ortalama bireyin güvensizliğini ve çaresizliğini artırmıştır. Bunun neticesi olarak, o, kendisine şüpheden ari bir güvenlik ve rahatlama öneren yeni otoritelere boyun eğmeye hazırdır.”* (Fromm, 1972, s. 206).

Küreselleşeme ve ayrışma/tecrit edilme

Korunaklı siteler/kentler dışlama, ayrışma ve bölünmeyi temsil ederler. Bunların hepsi, sosyal ve ekonomik değişim sürecinin bir parçasıdır. Günümüz dünyasındaki değişimin ana karakteri ise küreselleşmedir. Marcus, küreselleşmenin mekansal etkilerini incelemiş ve onları ekonomik değişikliklerle irtibatlandırmıştır. *“1970’li yılların başından beri gerçekleşen ekonomik değişiklikler şimdiye kadar iyi organize edilmişlerdir. Onlar sıklıkla teknolojik değişikliklerin kaçınılmaz sonuçları olarak görülmüşlerdir: Otomasyonun gelişmesi, dijitalleşme, sibernetik, hızlı hava ulaşımı vb. Eğer bu öyle ise, büyük bir muamma olmalı: Neden tüm bu ilerlemeler dünya nüfusunun büyük kitleleri için daha iyi sağlık hizmetleri ve daha büyük refah ve zenginliğe yol açmadı? İnsan mutluluğu teknolojik ilerleme ile aynı hızda artmadı; bu ilerlemenin faydaları eşitsiz bir biçimde dağıtıldı, bu gelişmelerde teknoloji dışındaki aktörler de mutlaka müessir olmuş olmalıdır...Ve gerçekten de öyledir.*

Şehirleri etkilediklerinden, bağlantılı dört değişiklik zenginlik ve güç dağılımını etkilemede kilit öneme sahiptirler: 1. Mal ve hizmet üretiminin teknolojik görünümünde değişiklik, 2. Şehirlerin çoğunun belli bölümleri ile dış dünya arasındaki bağlantıların, şehrin tüm mahalleleri üzerindeki etkileri ile birbirine bağımlılığı ve uluslararasılaşmadaki artış, 3. Ekonomik faaliyetlerin tüm seviyelerinde dışa vuran, ekonomik faaliyetlerin faydalarının ve malikliğinin kontrolünde temerküz, 4. Ekonomik faaliyetlerin kontrolünde merkezileşmenin artması.

Temerküz, uluslararasılaşma ve teknolojik ilerleme; kombinasyon içinde, sermaye ile emek arasındaki güç dengesinin sert bir biçimde değişmesine yol açtı ve bu sermayenin daha zenginleşmesi sonucunu doğururken, emeği daha da fakirleştirdi.” (Marcuse, 1996, s. 204-207).

Sonuç: Kentsel Ayrışma Güç İlişkilerinin Ürünüdür

Şehirlerdeki ayrışma, tecrit ve dışlanmalar ekonomik farklılıkların doğurduğu güç ilişkilerinin ve çatışmalarının mekansal yansımaları temsil ederler. Güç ilişkileri; şehirde dışlanma, ayrışma, fakirlik ve eşitsizliğin hem ortaya çıkmasında hem de önlenmesinde önemli bir rol oynayabilir. Foucault’nun tabiri ile; mekanın tarihi aynı zamanda gücün/iktidarın da tarihidir. (Foucault, 1980). Tarihin akışı içinde güç her zaman merkezi bir rol oynamıştır. İnsanoğlu güce sahip olma/güç elde etme eğilimindedir. Bu arzu insan tabiatının bir parçasıdır. Ahlaki ilkelerle sınırlanmazsa bu hem sosyal hem de bireysel açıdan tatmini olanaksız, tehlikeli bir arzudur. Lord Acton’ın ifadesi ile; *“Güç bozma eğilimindedir, mutlak güç ise mutlaka bozar”*. (Acton Institute) Nerede yoksulluk, eşitsizlik, dışlanma ve ayrışma varsa, orada gücün kötüye kullanılması ve bozulma vardır. Bundan dolayı da insana göreceli güvenlik ve koruma sağlasalar da insanın

özgürlüğünü kısıtlayan ve özgürlüğe meydan okumalar ve riskler doğuran bir ortam üreten post modern dönemin duvarlı kentleri/korunaklı siteleri de bozulmanın bir ürünü olarak görülebilirler.

Bu bozulmayı ekonomik farklılığa dayanan güç ilişkilerinin tabiatını anlamadan anlamamız mümkün olmadığı gibi, özgürlük ve güvenlik dengesini gözetemeyen optimal çözümler de üretemeyiz. Hukuk düzeninin iktisadi güçten tamamen bağımsızlaşması, tarihsel tecrübeyi göz önüne alırsak, bugüne kadar mümkün olmadığı gibi, bunun mümkün olacağına inanmak ta sınıfsız toplum hayali gibi bir ütopyadan ileriye geçemeyecektir. Ancak sermayenin kamu yararı/genel fayda açısından sınırlandırılması demokratik mekanizmalarla mümkündür. Bu hukukun da belli sınıfların çıkarı yerine tüm toplumun çıkarını gözeterek daha adil düzenlemelere imkan vermesinin yolunu açabilir. Ancak tüm bu süreçlerin gerçekleştirilmesinin olmazsa olmaz şartı ahlaki/etik ilkelerin gözetilmesidir. Etik ilkeleri hukuk sistemi ile, genel olarak sosyal ve ekonomik düzenin, özel olarak ta kentsel tasarım ve imar düzeninin vazgeçilmez temeli ve gerek şartı haline getirmeden daha insani bir dünya, çevreye ve insana saygılı daha güvenli kentler inşa etmemiz mümkün olmaz. Aşikardır ki bunun da yolu her meselede olduğu gibi öncelikle eğitimden ve sağlıklı bir eğitim sisteminden geçmektedir.

KAYNAKLAR

1. Acton Institute, <https://acton.org>, (Erişim Tarihi: 16.10.2019).
2. Christopherson, S. (1994) "The Fortress City: Privatized Spaces, Consumer Citizenship", A. Amin Post-Fordism içinde, A Reader, Blackwell
3. Davis, M. (1992) City of Quartz, London: Verso
4. Eisenschitz, A. (2000) The City and Social Exclusion, Handbook, London
5. Foucault, M. (1980) Power/Knowledge, Brighton: The Harvester Press
6. Fromm, E. (1972) Escape From Freedom, New York: Holt, Rinehart and Winston
7. Graham, P. and Clarke, J. (1996) "Dangerous Places: Crime and the City", J. Muncie and E. McLaughlin The Problem of Crime içinde, London: Sage
8. Johnston, L. (1999) "Private Policing: Uniformity and Diversity", R.I. Mawby Policing Across the World içinde, London: UCL Press.
9. Judd, D. R. (1995) "The Rise of New Walled Cities", D. Ligget and D. Penny Spatial Practices içinde, Round Oaks, CA: Sage
10. Marcuse, P. (1996) "Space and Race in the Post-Fordist City: The Outcast Ghetto and Advanced Homelessness in the United States Today", E. Mingione Urban Poverty and the Underclass- A Reader içinde, Massachusetts: Blackwell

ŞEHİRDE GÖNÜLLÜLÜK

VOLUNTEERING AT THE CITIES

KENTLERDE GÖNÜLLÜLÜĞÜN GELİŞTİRİLMESİ NOKTASINDA HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN ROLÜ

Prof. Dr. Muharrem ES
Arş. Gör. Kubilay ÇAKICI

Yalova Üniversitesi

muharrem_es@hotmail.com
kubilay.cakici@yalova.edu.tr

Özet

Türkiye'nin kentsel gelişim süreci 1950'li yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Kırsal alanda yaşamın zorluğu gerekçesiyle kentsel alana göçün sonucu olarak kentsel nüfus 1950'li yıllardan itibaren düzenli bir artış göstermiştir. Kentlerde konut stoku, kentsel altyapı, iş arzı iç göçe bağlı şekilde sorunlu alanlar olarak öne çıkmıştır. Kentleşen toplum bu sorunları çözme noktasında çeşitli mekanizmalar geliştirmeye çalışmıştır. Bu mekanizmalar arasında hemşehri derneklerinin rolü önem arz etmektedir. Hemşehri dernekleri, kentsel aidiyeti güçlendirme noktasında 1950'li yıllardan 2000'li yıllara kadar önem arz etmiştir. Ancak küreselleşen dünya ile birlikte 2000 yılından sonra hemşehri dernekleri önemini ve fonksiyonlarını kaybetmiştir.

Hemşehri dernekleri 1950'li yıllardan itibaren göç alan büyükşehir olarak nitelendirebileceğimiz şehirlerde kurulmuştur. Burada, hemşehri derneklerinin asıl fonksiyonu köyden kente göç eden bireyleri kente entegre etme, konut ve iktisadi ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur. 2000'li yıllara kadar bu sürecin devam ettiğini söylemek mümkündür. 2000 yılı sonrasında hemşehri derneklerinin rolü kısmen azalmış, toplanma günleri ve çeşitli etkinlikler aracılığıyla bir nevi iletişim kuruluşları haline gelmiştir. Günümüz şartları değerlendirildiğinde hemşehri derneklerinin ilerleyen yıllarda etkisinin giderek azalacağı ve organik toplum yapısında insanların hemşehri derneklerine aidiyetini kaybedeceği varsayılmaktadır. Bu varsayımın gerekçelerinden ikisi; günümüz insanların kökenine duyduğu aidiyet hissini azalması ve toplumsal grupların mikro ölçekten makro ölçeye geçmesidir.

Çalışmanın konusunu şehirde gönüllülüğün geliştirilmesinde hemşehri derneklerinin rolü oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı ise hemşehri derneklerinin şehirde gönüllülük açısından günümüzdeki etkinliğinin değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Kentleşme, Hemşehri Dernekleri, Kentsel Aidiyet, Şehirde Gönüllülük

THE ROLE OF CITIZEN ASSOCIATIONS IN THE DEVELOPMENT OF VOLUNTEERING IN THE CITY

Abstract

Turkey's urban development process has accelerated since the 1950s. The urban population has increased steadily since the 1950s as a result of migration to urban areas due to the difficulty of living in rural areas. In urban areas, housing stock, urban infrastructure and job supply are problematic areas depending on internal migration. The urbanized society has tried to develop various mechanisms to solve these problems. The role of citizen associations is important among these mechanisms. Citizens' associations were important in strengthening urban belonging, from the 1950s to the 2000s. However, after the year 2000 with the globalizing world, citizens' associations lost their importance and functions.

Citizens' associations were established in the cities that can be described as the metropolitan area receiving immigration since the 1950s. Here, the main function of the citizens' associations was to integrate the migrants from the village to the city and meet their housing and economic needs. It is possible to say that this process continued until the 2000s. After 2000, the role of citizen associations has been partially diminished and has become a kind of communication organization through meetings and various events. When the current conditions are evaluated, it is assumed that the effect of the citizen associations will gradually decrease in the following years and that the people in the organic society structure will lose their belonging to the citizen associations. Two of the reasons for this assumption; the decrease in the sense of belonging to the origins of today's people and the transition from micro to macro scale of social groups.

The subject of the study is the role of citizen associations in the development of volunteering in the city. The aim of the study is to evaluate the current effectiveness of citizen associations in terms of volunteering in the city.

Keywords: Local Governments, Urbanism, Citizens' Associations, Urban Belonging, Volunteering in the City

Giriş

Kentler, tarihin, kültürün ve medeniyetin ortaya çıktığı mekanlar olarak geçmişin izlerini taşırlar. İnsanın doğa üzerindeki hakimiyeti anlamına gelen bir dönüşüm sürecinde, medeniyete beşiklik eden kentler, geleceğin dünyasının da temelini oluştururlar. Kentlere günümüz toplumunda sosyolojik, ekonomik, siyasi, yönetsel, kültürel ve mimari boyutlarıyla bambaşka anlamlar yüklenmiştir. Bunun temelinde etkilediği ve etkilendiği maddi ve manevi kültür unsurlarına önemli bir zemin oluşturmaları yatmaktadır.

Kentler, toplumların ekonomik, sosyo-kültürel ve teknolojik düzeylerini ve sahip oldukları birikimleri en doğru şekilde yansıtan, tanıtan ve temsil eden sosyal ve fiziki mekânlardır. Ancak, kenti, yerleşme biçimi olarak belirlemek yerine bir toplum biçimi, kendine özgü kültürü ve yaşama tarzı olan bir olgu olmasına vurgu yapmak daha da önemlidir. Çünkü, toplumun ekonomik gelişmişlik düzeyini, sosyal dayanışmasını veya ayrışmasını, siyasete ve yönetime olan yaklaşımını, geleneğini ve kültürünü, zevk ve estetiğini, mantık ve etiğini kentlere bakınca anlarız. Öte yandan kentler, teknolojik değişimin beraberinde getirdiği teşkilatlanma, uzmanlaşma ve iş bölümünün en yüksek düzeye ulaştığı, geniş fonksiyonlarının gerektirdiği nüfus büyüklüğü ve yoğunluğuna ulaşmış, toplumsal heterojenlik ve bütünleşme düzeyine yükselmiş, karmaşık ve dinamik bir mekanizmanın sürekli olarak işlediği yerleşim yerleridir (Görmez, 1991: 1).

Kentleşme insanın hayatında maddi ve manevi unsurlarıyla kültürel bir değişime yol açmaktadır. Belli başlı maddi kültür değişmelerini; Fiziki yerleşme mekanın değişmesi; Ev şeklinin değişmesi; Günlük hayatta kullanılan ev eşyalarının değişmesi olarak, Manevi kültür değişmelerini ise; Değer hükümlerinde değişmeler; Zihniyet ve davranışlardaki değişmeler; Sosyal ilişkilerdeki değişmeler olarak belirtmek mümkündür.

Kent yaşamı, çok sayıda, farklı özelliklerde insanın belli bir alanda birlikte yaşamasının doğal sorunlarını üretmekle kalmayan, bunlara akılcı, çağdaş çözümler de üreten bir yaşam biçimidir. Kent yaşamı bu özelliği ile, bireylerde sorunlarını analiz edip, çözüm araçları geliştirerek buldukları toplumun öncülüğü görevlerini yerine getiren bir sosyal sorumluluk bilincini de geliştirebilmektedir. Vatandaş olma sorumluluğuna giden yol kentlilik bilincinden geçer. Ortak yaşama kültürü oluşmadan bir kentlilik bilincinin de doğup gelişmesi mümkün değildir. Kent- sel alanlarda günümüzde “mutlu kent” kavramının geçerli olması bir bakıma kent de yaşayan fertlerin kente sahip çıkmasıyla mümkün olmaktadır. Bunun için kentsel alanlarda yaşayanlar- da gönüllülük aktivitesinin geliştirilmesi lazımdır. Bunu geliştirmenin bir yolu da kentte tutun- mak için bir tampon mekanizma olarak kurulmuş olan “Hemşehri Dernekleri”dir.

Hemşehri dernekleri 1950’li yıllardan itibaren göç alan büyükşehir olarak nitelendirebileceğimiz kentlerde kurulmuştur. Burada, hemşehri derneklerinin asıl fonksiyonu köyden kente göç eden bireyleri kente entegre etme, konut ve iktisadi ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur. 2000’li yıllara kadar bu sürecin devam ettiğini söylemek mümkündür. 2000 yılı sonrasında hemşehri derneklerinin rolü kısmen azalmış, toplanma günleri ve çeşitli etkinlikler aracılığıyla bir nevi iletişim kuruluşları haline gelmiştir. Günümüz şartları değerlendirildiğinde hemşehri derneklerinin ilerleyen yıllarda etkisinin giderek azalacağı ve organik toplum yapısında insanların hemşehri derneklerine aidiyetini kaybedeceği varsayılmaktadır. Bu varsayımın gerekçelerinden ikisi; günümüz insanların kökenine duyduğu aidiyet hissinin azalması ve toplumsal grupların mikro ölçekten makro ölçüğe geçmesidir.

Çalışmanın konusunu şehirde gönüllülüğün geliştirilmesinde hemşehri derneklerinin rolü oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı ise hemşehri derneklerinin şehirde gönüllülük açısından günümüzdeki etkinliğinin değerlendirilmesidir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Kent, Kentleşme ve Kentleşme Kavramları

Kent kavramı birçok değişik ölçüt göz önüne alınarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Tanımların bazıları kenti yönetsel örgüt birimleri içinde kalan yerler olarak tanımlarken, bazı tanımlar kenti nüfus ölçütüne göre belirli bir sınırın üstünde olan yerler olarak belirtir, bazı tanımlar da ekonomik ölçütlere göre üretim, tüketim ve dağıtımın yapıldığı yerler olarak ifade eder (Keleş, 2006: 107-109).

Toplumbilimciler de kenti tanımlarken kentin diğer yerleşme biçimlerinden ayrılmasında belli bir topluluk olarak taşıdığı kendine özgü niteliklerine önem vermektedirler (Özer, 2004, 3). Toplumbilimcilerin kent tanımlarının ortak özellikleri belli bir nüfus büyüklüğü, yoğunluk, heterojenlik, iş bölümü ve uzmanlaşma gibi özellikler olarak görülmektedir (Keleş, 2006: 109).

Kent, “sanayi, ticaret, hizmet gibi ekonomik etkinliği olan, tarımsal ürünler de dahil olmak üzere her türlü ürünün dağıtıldığı, sınırları belirlenmiş bir alanda yoğunlaşmış nüfusun sosyal bakımdan tabakalaştığı, mesleki rollerin artarak farklılaştığı, dikey ve yatay hareketliliğin yaygın olduğu, çeşitli sosyal grupları barındıran, sivil toplum örgütlerinin etkinliğinin gittikçe arttığı, merkezi ve yerel yönetimi temsil eden yönetsel kurumların bulunduğu, yerel, bölgesel ya da uluslararası ilişki ağlarına sahip heterojen bir toplum” olarak tanımlanabilir (Bal, 2008: 31).

Kent, “sosyo - ekonomik ve kültürel özellikleri, yönetim durumu ve nüfus bakımından kırsal alanlardan ayırt edilen, genellikle tarımsal olmayan üretimin yapıldığı, daha önemlisi hem tarımsal hem de tarım dışı üretim dağıtım ve denetim işlevlerinin toplandığı, teknolojik gelişme derecelerine göre belirli bir büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeyine varmış, ikincil toplumsal ilişkilerin, toplumsal farklılaşma, uzmanlaşma ve hareketliliğin yaygın olduğu yerleşim alanı” olarak tanımlanabilir (Kızılcıkelik, 2000: 114).

Kentleşme ise basit tanımıyla bir ülkedeki kent sayısının ve kentlerde yaşayan kişi sayısının (nüfusun) artmasını ifade ederken, geniş tanımıyla sanayileşmeye ve iktisadi gelişmeye bağlı olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumun yapısında artan oranda iş bölümü, örgütlenme ve uzmanlaşma oluşturan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir (Keleş, 2006: 23-24). Kentleşme, belirli bir zamana ve ülkeye göre, kent olarak kabul gören yerlerde nüfusun yoğunlaşma hızı veya oranını vermektedir. Bu nüfusun değişimi ile birlikte gelişen iktisadi ve toplumsal değişmeyi belirleyen süreçtir (Bal, 2008: 70).

Kentleşme çok yönlü bir oluşumdur. İlk olarak bir kırsal alanın kente dönüşmesinin demografik bir olay olduğunu belirtir. İkinci yön olarak ekonomik kesimler arası bir nüfus aktarımı veya çeşitli kesimlerin faal nüfus içindeki payında bir değişim olması nedeniyle nüfusun tarımdan sanayi ve hizmetlere kayması ve buna bağlı şekilde kentsel iş-güç birimlerinin ekonomide etkinlik kazanması demek olduğunu ifade eder. Nüfusun kentsel etkinliklerde birikmesi de ekonominin çeşitlenmesi, yoğunlaşması ve örgütlenmesi, işgücünün de nitelik kazanarak verimliliğini artırması anlamındadır. Üçüncü yön olarak benzer durumlardan çevre ve yaşama koşullarında meydana gelen değişim olarak belirtir. Dördüncü yön olarak kentleşme olgusunun bir toplumsal değişim ve yeni bir biçimlenme süreci olmasıdır (Sencer,1979: 2-3),

Son yön olarak da köy topluluklarının yönetim açısından yeterli bir örgütlenmeye sahip olmamasına karşın kentin daha geniş örgütsel yönetim ağına sahip olmasıdır. Kentleşme ise “kentleşme akımı sonucunda, toplumsal değişimin insanların davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, tinsel ve özdeksel yaşam biçimlerinde değişiklikler yaratması süreci”-dir (Keleş, 1998: 80).

Kentleşme, kırdan kente göç sonucu, kişinin kente özgü işlerde çalışması, kente özgü davranış kalıplarına uyum sağlaması ve kentin sunduğu fırsat ve imkanlardan faydalanması şeklinde ortaya çıkan bir değişim sürecidir. Kentleşme hem kentlerin büyümesi ve kent sayısının artması, hem de kentlilerde gözlenen değişimleri anlatan bir kavramdır (Görmez, 1997: 20).

Tablo 1: Kentlileşmiş Bireylerden Beklenen Davranışlar

Kentli İnsana Özgü Davranışlar
Ekonomik Davranışlar: Geçimini sanayi ve hizmet sektöründen karşılar. Örgütlü olmayı amaç edinir.
Sosyal Davranışlar: Kadın erkek eşitliğini önemser. Aile kurumu ön plandadır. Ailede demokratik değer ve tutum ön plandadır. Eğitime önem verir. Toplumda mevki elde etmek için kendini geliştirir. Farklılaşmayı doğal karşılar. Patronaj türü ilişkilerden sakınır. Zamanını topluma fayda yönünde kullanır.
Siyasal Davranışlar: Siyasal toplumsallaşmayı önemser. Hakların ve sorumlulukların bilincindedir. Siyasi kurumları önemser. Siyasi hakları kullanır ve önemser. Sivil toplum kuruluşlarını destekler. Yerel yönetimlerin yetki, olanak ve hizmet düzeylerinin yükseltilmesini ister ve sorumluluk alır. Toplumsal sorunlara karşı duyarlıdır
Psikolojik Davranışları: Duygulardan çok akılla karar verir. Ölçülebilir başarıları amaçlar, empati yapar. Zamanı bilinçli kullanır. Öz güvenini geliştirir. Kendine ait fikirleri önemser ve geliştirir. Bilgi kaynaklarının güvenilirliğine ve çeşitliliğine dikkat eder. Geçmişini değerlendirir, geleceği planlar. Kendini modern olarak değerlendirir. Toplumsal normlara uyar.
İnançsal Davranışlar: Diğer grupların inanç ve pratiklerine saygı duyar. Dinin evrensel mesajlarını anlamaya çalışır. Batıl inançları sorgular.
Estetik Davranışlar: Yaşadığı kentin çirkinliklerinden rahatsız olur ve güzelleştirmek için çaba harcar. Dilini özenle kullanır. Beden bakımını düzenli yapar. Sanata ve sanatçıya saygı duyar. Sanatsal etkinliklerle ilgilenir.

Kaynak: Altıparmak, 2015: 443.

Kentlileşme her şeyden önce bir toplumsal değişim sürecidir. Bu süreçte kişilerin kente gelmeden önce edindikleri yaşam şekillerinin değişimi söz konusudur; başka bir deyişle, bu süreç kentle bütünleşme, kentle uyum sağlama sürecidir (Özer, 2004: 121).

1.2.Sivil Toplum Kuruluşları ve Hemşehri Dernekleri

1.2.1.Sivil Toplum Kavramı ve Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum kavramı ilk kez 18. yüzyılda toplumsal sözleşme kuramlarına bağlı olarak ortaya atılmış bir kavram olup, “doğa durumu”nda yaşayan insanların kendi aralarında sözleşerek “uygarlık durumu”na geçişini ifade etmektedir. Hegel’e göre ise sivil toplum bir sözleşme sonucu kurulmaz; sözleşmenin yapılacağı alanı veya ortamı oluşturur, bireylerin kendiliğinden, gelenek ve görenekler gereğince özgür birlikteliğinden ibarettir. Sivil toplum, ancak yasal ve siyasal kurumlara bezenince devlete dönüşür (Tunçay, 1998, ix). Sivil toplum teriminin vurgusu “şehir adabı”dır yani “sivil”in kökü şehir hayatının beraberinde getirdiği hakları ve yükümlülükleri belirtir (Mardin, 2006, 10). Çağdaş anlamıyla sivil toplum ise, bireylerin özgürlüklerinin ve haklarının korunduğu, örgütlenmede gönüllülüğün esas olduğu, toplumun devletin önüne geçerek devlet politikalarını denetleyip yönlendirebildiği, vatandaşlık bilincine dayanan bir gelişmişlik düzeyini ifade etmektedir (Yıldırım, 2003, 226).

Sözlük anlamı ile sivil toplum kuruluşu, toplumdaki çeşitli sorunları bağımsız olarak ele alıp kamuoyunu bilgilendirme ve aydınlatma görevi yapan, öneriler sunan her türlü birlik, dernek veya vakıftır (Türk Dil Kurumu, 2011). Kamu Yönetimi Sözlüğü’nde sivil toplum kuruluşları, “belli toplumsal, kültürel, sanatsal, bilimsel amaç ya da amaçlar çerçevesinde gönüllü olarak bir araya gelen, örgütlenen ve o amaçlar doğrultusunda faaliyette bulunan kişilerin oluşturdukları, tüzel kişiliği ve sürekliliği olan örgütsel yapı” olarak tanımlanır (Bozkurt, Turgay ve Seriy, 1998: 90).

1.2.2.Dernek Kavramı ve Hemşehri Dernekleri

Batı’da uzun bir tarihi sürecin sonucu olarak ortaya çıkan dernek kavramı, bir örgütlenme biçimini ifade eder. Bu gelişim açısından dernek, birden çok kişinin, kendi istekleriyle belli bir amaç için bir araya gelerek oluşturdukları bir örgütlenmedir (Toksöz, 1983: 366).

Çağdaş toplumlarda çıkarları birbiriyle çatışan dinamik bir toplumsal yapı ortaya çıkmakta ve bu yapı içerisinde bulunan, çıkarları ve düşünceleri birbirinden farklı grupların kendi görüşleri çerçevesinde yeni ve farklı örgütlenmelere gidilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu durum da karşımıza dernekleri çıkarmaktadır. Toplum içerisinde grup ilişkilerini ve çıkarlarını yansıtan dernekler, kazanç paylaşma amacı gütmeyen topluluklar olarak, genellikle sanayileşmenin ve kentleşmenin yabancılaştırdığı ve yalnızlaştırdığı kişilerin, benzer görüşleri paylaşan insanlarla

bir araya gelerek, kendi varlığını sürdürmek ve ortak amacı gerçekleştirmek için oluşturduğu örgütlenme biçimleridir (Yıldırım, 2004: 125).

Sanayileşmenin sonucu olarak ortaya çıkan kentlerde aile ve akrabalık bağları eski işlevleri yerine getiremediği için insanlar daha çok kişisellikten uzak ilişkiler içinde yalnızlığa itilmiştir. İnsanlar kentteki yalnızlığın ve anlamsızlığın üstünden gelecek önlemler almaktadırlar. Birbirini tanımayan insanların yaşadığı kentlerin halkını yığın olmaktan çıkaracak, yabancılaşmayı önleyecek bir örgütlenme biçimi olarak karşımıza dernekler çıkmaktadır. Kişi, bu şekilde kentlerin dev yapısı karşısında benzer görüşler paylaşan insanlarla bir araya gelerek kendisini korur ve yalnızlıktan kurtulur (Toksöz, 1983: 368).

Cemaat yapısı taşıyan kırsal bölgelerde, hakim olan duygunun “biz” olması, bireylerin birbirine bağlı ve ortak noktada buluşan duygularının olması, yardımlaşmanın en üst seviyede olması, bireylerin kendilerinin yalnız olmadığını hissetmesini sağlar. Kırsal kesimde toplumsal örgütlenme; dayanışma ve güven, karşılıklı yükümlülükler ve sorumluluklarla bağlı ilişkilere dayanır. Oysa kent, tersine birçok bakımdan heterojen bir ortamdır ve ikincil ilişkilerin egemen olduğu bir yerdir. Dolayısıyla göçmen kentte yeni bir toplumsal örgütlenme biçimiyle karşı karşıyadır. Burada ayakta kalabilmek ve kırdan daha iyi hayata kavuşabilmek için en yakınındakilerle dayanışmak zorundadır (Tekşen, 2003: 53).

Bu dayanışma ihtiyacını insanlar kurdukları dayanışma dernekleri vasıtasıyla gidermekte ve cemaat tipi toplumsal örgütlenmelerini kent yaşamı içinde hemşehri dernekleri vasıtasıyla sürdürmektedirler. Kente gelenler iş ve konut bulabilmek, ekonomik problemleri azaltabilmek ve kendi kültürlerini koruyabilmek için bir araya gelerek, dernek ya da vakıf benzeri örgütlenmeler altında hemşehri dayanışmasını kurmaktadır (Bal, 2008: 137).

1.3. Gönüllülük

Gönüllülük, “İl özel idaresi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım” Yönetmeliğine göre; (R. G. Tarihi: 09.10.2005, R. G. Sayısı: 25961) “Bilgi, beceri ve yeteneğini, her türlü ortak çalışma, imkân ve zamanını ortaya koyarak çalışma alanı konusunda maddi bir kazanç beklemezsizin yerel yönetim hizmetlerine katılan gerçek ve tüzel kişiler ile bünyesindeki gönüllüleri bu hizmetlerde görevlendirecek kamu kuruluşları biçiminde tanımlamaktadır” (m.4.).

Gönüllülük, bir bireyin maddi karşılık beklemeden ya da başka bir çıkar beklentisi içinde olmadan, ailesi ya da yakın çevresi dışındaki bireylerin yaşam kalitesini artırmak ya da genel

olarak toplumun yararına olduğu düşünölen bir hedefe ulaşmak için, yalnızca içinden gelecek ve doğru olduğuna inanarak, bir toplumsal girişime ya da bir sivil toplum kuruluşu (STK) bünyesindeki etkinliklere destek olması biçiminde tanımlanabilir. Gönüllüler; bilgi, deneyim, enerji, hoşgörü, paylaşımcılık, iyi beşerî ilişkiler, profesyonel yaklaşım, sorumluluk üstlenme gibi niteliklere sahip olabileceği gibi, bu nitelikleri taşımadığı halde toplum için bir şey yapmak isteyen bireyler de olabilir. Bir gönüllünün taşıması gereken ilk ve vazgeçilmez nitelik samimi olarak “gönüllü” olmasıdır (Güder, 2010: 3).

Gönüllü olarak yapılan etkinlikler, sonunda bir kazanç beklentisi güdülmese de bireylere çeşitli nitelikler kazandırabilir. Bu kazançlar, bir anlamda, bireyleri gönüllü olarak çalışmaya sevk eden nedenlerle örtüşmektedir (Güder, 2010: 3):

a. Haz ve manevî zenginleşme: Gönüllü çalışan birey, karşılık beklemeden topluma yarar sağlamanın hazzını yaşar, yaşam deneyimini geliştirir. Yapılan çalışma ne kadar çetin ve sorunlu olursa olsun, zamanı ve olanakları en verimli biçimde kullanmak ve elde edilen sonuçtan keyif almak, gönüllü çalışmanın en teşvik edici unsurlarındandır.

b. Öz güven gelişimi: Özellikle, henüz öğrencilik aşamasında olan, meslek yaşamına atılmamış ya da profesyonel yaşamdan uzak, toplumsal işbirliği deneyimi olmayan vb. bireyler için, bir STK bünyesinde diğer gönüllü ve profesyonel ekiple birlikte çalışmak, bireyin başka toplumsal projelerde kendine güveninin artmasını sağlayacaktır.

c. Ekip çalışması becerilerinde artış: Benzer biçimde, ekip çalışması deneyimi olmayan gönüllüler, belli bir hedef doğrultusunda uyum, iş bölümü ve işbirliği gerektiren bir disiplinle çalışmayı öğrenerek kendilerini geliştirebilir, yeni beceriler edinebilir. Ekip içinde daha geniş sorumluluklar üstlenen ve ekibin eşgüdümünü yürüten bireyler ise, bu süreçte liderlik niteliklerini geliştirebilir.

d. Toplumsal konum: Toplum yararına gönüllü çalışan bireylerin toplum içindeki saygınlığı artabilir ve toplum tarafından takdir edilebilir. Bu saygı ve takdir, gönüllünün hizmet götürdüğü hedef gruplardaki bireyler tarafından gösterilebileceği gibi, sivil toplum camiası ya da toplumun geneli tarafından da ifade edilebilir. Gönüllüler, diğer bireylerin toplumsal çalışmalara katkı sağlaması açısından da örnek oluşturur. Gönüllünün gördüğü saygı ve takdir, hiçbir şekilde, hizmet götürdüğü grubun bireylerinden ya da diğer insanlardan kendini daha üstün görme hakkını vermez. ‘Alçakgönüllülük’, gönüllülüğün erdemlerinden biri olmalıdır.

e. Yeni bir çevre ve arkadaşlıklar: Çevresi geniş olsun olmasın, bir birey, gönüllü çalışmalar sayesinde çevresini genişletebilir ve yeni arkadaşlıklar kurabilir. Toplumsal ilişkileri gelişmiş olmayan bireyler için gönüllü çalışma, önemli bir sosyalleşme olanağıdır. Bu süreçte bireyin topluma karşı duyarlılığı da gelişir.

f. Yeni ilgi alanları: STK’nın çalışma sahası ya da gönüllünün dahil olduğu etkinlik, daha önce hiç tanımadığı bir sahaya adım atmasını sağlayabilir, hatta yaşamında yeni ufuklar açabilir.

1.4. Kentli Sorumluluğu

Bir yaşam ve davranış biçimi olarak kentliliğin ayırt edici bir özelliği de, ortaklaşa yaşamın sonucunda gelişen organize olma durumudur. Kentliler, kent üzerinde bireysel olarak değil aksine, örgütlü biçimde daha etkili olmakta, taleplerini böylece benimsetme olanağı bulmaktadır. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın da bir gereği yerel yönetimlerin sorumluluğu gelmektedir. Kent yönetimleri ve özellikle belediyeler, bu konuda, Avrupa Kentli Hakları Şartı'nın kendilerine tanıdığı sorumlulukların gereğini yerine getirecek ölçüde güç ve bilinç kazanmalıdırlar. Sorumluluk noktasında son kümeyi ise, ötekilerden daha az önemli olmayan, yurttaş ya da hemşeri oluşturur. Bugüne değin, yurttaşın kent ve çevre değerleri karşısında daha çok hak sahibi kimliği üzerinde durulmuş, ödev ve sorumluluğu göz ardı edilmiştir. Oysa haklar ve ödevler bir bütündür. Demokratik rejimlerde merkezi veya yerel tüm yönetimlerin temelinde de halk yer aldığına göre sorumluluk sahibinin kentlerin asıl sahiplerinin yani hemşerilerin olduğunu varsaymak yanlış olmaz. Bu açıdan kentnin değerlerinin, bugünü ve geleceği üzerinde hak sahibi olan kentlilerin, kentine ve kentnin kültür birikimine karşı suç sayılabilecek eylemlerden kaçınmak yükümlülüğü bulunmaktadır (Keleş, 2005: 14).

Kent kültüründe, insanın yaşadığı kente ait sorumluluk hissinin düşük olması, bireysel çıkarların öne çıkması, yönetsel olumsuzluklara, işlenen suçlara karşı ilgisizlik, açık tepkisizlik kentlileşme sorununun bir göstergesi olacaktır. Kentlileşme, kentsel değerleri ve kentli yaşam biçimini içselleştirmedir. Bir başka ifadeyle, kente göç eden nüfusun yeni koşullara uygun ilişkiler biçimi geliştirerek kentin bir ögesi olma, toplumsal değişme, uyum ve bütünleşme sürecidir (Erkan, 2002, 20). Kentlileşme kentli insan davranışlarının bireyde, ailede ve diğer sosyal gruplarda gelişmesi sürecini anlatır. Bu nedenle, özellikle kırsal kesimden gelen nüfus açısından uzun yıllar alan ve bir nesilden daha fazla zaman gerektiren bir süreç olduğu anlaşılır. Bu davranışlar ekonomik, sosyal, siyasal, psikolojik, inançsal ve estetik olmak üzere en az altı boyutta gözlenebilir (Bal, 2002: 64-66). Kentte yaşayan vatandaşların, yürürlükteki yasalara saygılı olmaları yanında, kentle ilgili kurallara hassasiyet göstermeleri, diğer kentlilerin haklarına saygı göstermeleri kentli olmaya özgü davranış biçimlerindedir.

2. Hemşehri ve Hemşehrilik İlişkileri

Hemşehri, genellikle aynı köyden, aynı ilçeden, aynı ilden, aynı bölgeden hatta kimi zaman aynı ülkeden insanları tanımlamak için kullanılmaktadır (Tekşen, 2003: 64). Hemşehri sözcüğü bir kişiyi ve o kişinin bir toplumsal durumunu tanımlar, fakat hemşehri tanımlamasının oluşabilmesi için en az iki kişinin olması gerekir. Yani hemşehri, tanımlı gereği ilişkiseldir. Bu ilişki içinde hemşehri, aile kökeni aynı coğrafi alan olan ve hemşehrilik bağı tanıyan kişidir (Kurtoğlu, 2005: 6).

Hemşehrilik kimliği, bireylerin köken olarak bağlı oldukları ve gerçek memleketleri olarak adlandırdıkları yerlerde anlamlı değildir. Çünkü memleketlerinde insanların birbirlerini yaşadıkları ilişkiler bağlamında tanımlamaları, aile, akrabalık, arkadaşlık gibi başka bağlar aracılığıyla olurken, bu yönüyle hemşehrilik kimliği ve ilişkileri ancak, memleketin dışında anlamlı ve önemli olmaktadır. Bu açıdan, hemşehrilik gibi bir ilişki biçiminin oluşması ve kurumlaşması, doğdukları yerler dışında (gurbette) yaşayan, aynı yerlerden gelmiş olan ve bir aidiyet duygusunu paylaşan nüfusun varlığını ve yoğunluğunu ifade etmektedir (Kurtoğlu, 2005: 6).

Türkiye’de çoğunlukla yöresel dayanışma ve hemşehrilik örüntüleri sayesinde gerçekleşmiş ve kalifiye olmayan bir iş gücü göçünden söz etmek mümkündür. Zincirleme özelliği taşıyan bu göç, belli bir bölgeden belli bir ülkenin belli bir coğrafi bölgesine ya da Türkiye’de belli bir coğrafi bölgeye doğru gerçekleşmektedir. Önceleri iş bulma amacıyla göç eden genç erkekler, sonraki dönemlerde ailelerini ve yakınlarını yanlarına almaktadırlar. Hem iç göçlerde hem de dış göçlerde bazı öncü aileler söz konusudur. Çünkü kente yeni gelen göçmenlerin ailelerinden sonra en rahat ilişki kurabilecekleri referans noktası, kente daha evvel göç etmiş olan ve bu yabancı çevrede onlara yardım edebilecek olan “memleketlileri-hemşehrileri” olacaktır. Yani hemşehri kavramı aynı memlekettten göç edenleri ifade etmekte olup, birbirlerini hemşehri olarak tanımlayan kişiler de memleket dışında bulunmaktadır (Yılmaz, 2008: 11-12).

Hemşehrilik ilişkisinin boyutları, dört kategori halinde aşağıda özetlenmektedir (Ateş, 2015: 110-111):

- 1.** Aslında hemşehrilik, bu insanların sonradan edindikleri bir kimliktir. Kırsal alandaki yaşamlarında aile, akrabalık ve komşuluk gibi değerler başat önemde iken, şehirde yaşamaya başladıktan sonra, kendilerine en yakın kişiler olarak bulabildikleri hemşehriler önem kazanmıştır.
- 2.** Hemşehrilik ilişkisi, soyut bir ilişkidir. Bir bölge veya şehirden gelenlerin, aynı coğrafi köken-den geldikleri kişiyle hemşehrilik bağının kurulması için, bu insanların illa birbirlerini tanımaları gerekmemektedir. Aynı coğrafyadan gelmiş olmak, bu ilişkinin kurulması için yeter şarttır.
- 3.** Hemşehrilik, şehre yerleşen veya göç edenlerin toplumsallaşma süreçlerine katkı yapan önemli bir olgudur. Yerleştikleri şehirde kendilerini yalnız bireyler olarak hisseden, aynı apartmanda yaşadığı komşularını tanıması ve komşuluk ilişkilerinin kurulması için bile bir süre beklemek zorunda olan insanların tek toplumsallaşma ve dayanışma araçları, genellikle hemşehrilik kavramıyla ifade edilen ilişkilidir. “Büyük şehrin büyük yalnızlığını paylaşan” kişilerdir hemşehriler.
- 4.** Hemşehrilik, insanlar arasında siyasi görüş başta olmak üzere, her türlü farklılıkları törpüleyen, yerleştikleri büyük şehrin birbirleriyle dayanışmaya iten dokusu ve iklimi olmasa birbirleriyle ilişkisinin çok daha zayıf olacağı tahmin edilebilen kişileri, birbirlerine kenetleyen bir

olgudur. Çoğu kez, şehre tutunmaya çalışan bu kişiler için kimlik ve aidiyet, siyasi görüş, ideolojik-felsefi düşünce ve dini yaşayıştan ziyade kendilerini ait hissettikleri coğrafya ile irtibatlıdır.

3. Kentlerde Tutunma Aracı Olarak Hemşehri Dernekleri

Kentle kır toplumsal açıdan değerlendirildiğinde daha çok cemaat-cemiyet, organik-mekanik dayanışmacı, tarımsal-endüstriyel, modern-geleneksel, kırsal-kentsel, homojen-heterojen gibi kavramlar çevresinde değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir (Tekşen, 2003: 49). Kırsal kesimde toplumsal örgütlenme; dayanışma ve güvene, karşılıklı yükümlülükler ve sorumluluklarla bağlı ilişkilere -yani cemaat tarzı ilişkilere- dayanır. Kent ise kırsal alanın tersine birçok bakımdan farklılıkların olduğu bir ortamdır ve ikincil ilişkilerin egemen olduğu -yani cemiyet tarzı ilişkilerin ön planda olduğu- bir yerdir. Dolayısıyla göçmen kentte yeni bir toplumsal örgütlenme biçimiyle karşı karşıyadır. Burada ayakta kalabilmek ve kırdan daha iyi hayata kavuşabilmek için en yakınındakilerle bir dayanışmada bulunmak, örgütlenmeye gitmek zorundadır. Çünkü göçmenin birden bu yeni ortama ayak uydurması mümkün değildir (Tekşen, 2003: 53).

Göçmenlerin kentte bilmedikleri yapı karşısında tutunabilmek için en kolay ve en az maliyetli destek unsurları kendilerinden önce kente göç eden hemşehrileridir. İşte göçmenlerin bir anlamda kentte oluşturdukları ve içinde buldukları ilk örgütlü yapı da hemşehri dernekleridir. Hemşehri derneklerini, göç sonucu kişilerin karşılaşmış olduğu sorunları ortadan kaldırmaya ve yeni ortama uyum sağlamaya yardımcı olacak kurumlar olarak değerlendirebiliriz. Kırsal alanda karşılaştıkları sorunları cemaat ilişkileri çerçevesinde kendi yakınları yardımıyla çözüme imkanına sahip olan bu kişiler kentte karşılaştıkları sorunlarda bu sorunları çözmeye yardımcı olabilecek kurumlardan yardım alma gereği hissedebilirler. Bu kurumları Kıray “tampon kurumlar” olarak ifade eder ve bu kurumlar kentleşen kişilerin kentte kendilerini yalnız ve çaresiz hissetmelerini önleyerek toplumsal bir bütünleşme sağlamaktadır. “Tampon mekanizma” kavramını şu şekilde açıklanabilir: “Görelilik olarak daha hızlı ve daha kapsamlı değişim hallerinde, her iki temel yapıda da görünmeyen, fakat oluşum içerisinde beliren ve bütünleşmeyi mümkün kılan kurumlar ve ilintiler ortaya çıkar ya da eski müesseseler yeni fonksiyonlar kazanır. Bu hal, sosyal yapının her müessesesi, ilintisi ya da bunlarla ilgili değerlerin hepsinin aynı anda ve aynı hızla değişip, aynı süre içerisinde yeni bir yapı haline gelmemesinden doğar. Toplumsal değişimin buhransız olmasını sağlayan, çözümlenin önüne geçen ve her iki sosyal yapıya da ait olmayan bu yeni beliren müesseseler, ilintiler, değerler ve fonksiyonları biz “tampon mekanizmalar” terimi ile ifade ediyoruz (Kıray, 1964: 7).

Bu “tampon mekanizmalar” sayesinde, sosyal yapının çeşitli yönleri birbiri ile bağlanır, fonksiyonel bütünü parçası olmayan taraflar kaybolur. Bu şekilde toplumun orta hızda bir değişim oluşumunda da görelilik bir denge halinde kalması mümkün olur”. Tampon mekanizma, hızlı ve

kapsamlı değişim şartlarında ortaya çıkar. Bu değişim içinde yeni yapılar oluşuncaya kadar bütünlüşmeyi mümkün kılacak kurum ve ilişkilerin doğması geciktiğinden eski kurumlar yeni işlevler kazanarak değişmenin bunalımsız atlatılmasını sağlarlar (Tekşen, 2003: 63).

Hemşehri birlikleri kentte kalmayı amaçlayan kent toplumunun yeni üyeleri olma sürecine gi-ren bireylerin organize olduğu sosyal gruplardır. Göç ettikleri yerlerin kültürel kimliklerini ko-rumak isteyen ve karşılaştıkları kültür şokunu aşmak için dayanışmayı temel alan “yeni kentli-ler”in eski ve yeni değerlerini zaman içinde uzlaştırırlar (Bal, 2008: 142).

Hemşehrilik, bir yönüyle hemşehriler açısından şehre tutunmak için üretilmiş bir tampon işlevi görürken, bir yönüyle de bu insanlar için gelmiş oldukları köy, şehir veya bölge ile irtibatlarını devam ettirebilmenin ve yerel kültürlerini devam ettirebilmenin etkili bir aracı durumundadır. Hemşehrilik ilişkilerinin kurumsallaşması, önemli ölçüde hemşehri yardımlaşma kuruluşları eliyle olmaktadır. Bu kuruluşlar, her ne kadar vakıf, dernek, dernekler federasyonu ve platform gibi farklı hukuki statülerde kurulabilse de en yaygın olanları, Türkiye’de en kolay kurulabilen ve işleyiş usulleri görece daha sade olan sivil toplum kuruluşu formu olan derneklerdir. Hem-şehri derneklerinin ortaya çıkma nedenlerini kabaca üç kategoriye toplamak mümkündür: Sosyo-psikolojik faktörler, kültürel faktörler ve ekonomik faktörler (Ateş, 2015: 111).

Sosyo-Psikolojik Faktörler: Hemşehri dernekleri, bir şehre yeni gelmiş olan bireylerin şehre ait değerler ile davranış kalıplarını tanıyarak yerel değerleriyle uyumlaştırmalarına yardım ederek şehir hayatına uyum sağlama sürecinin sağlıklı geçmesine katkı sağlamaktadır. Hemşehri der-nekleri, aynı coğrafi mekandan gelerek o şehre yerleşmiş kişiler arasında bir tecrübe paylaşımı imkanı sağladığı kadar, şehre ait psiko-sosyal zorlukları aşma konusunda da destek olmak-tadırlar.

Kültürel Faktörler: Bir şehre gelerek o şehrin kültürel ortamına uyum sağlamak zorunda olan ancak yine de kendi yerel kültürel değerlerini ve normlarını da yitirmek istemeyen bireyler, bu ikisi arasında denge ve uyumu, kendi hemşehrilerinin bir araya geldiği kültürel ortamlar olan hemşehri dernekleri yardımıyla sağlamaktadırlar. Çünkü hemşehri dernekleri, kendi yerel kimlik ve kültürleriyle alışmak zorunda oldukları şehre ait kültürler arasında bir tampon olma işlevini üstlenmektedirler. Bireylerin, yeni yaşamaya başladıkları şehirde karşılaştıkları çok kültürlülük karşısında kendi kültüründen olan insanlarla dayanışarak en azından çocuklarının kendilerinin yerel norm ve kültürlerini tanınması ve sahiplenmesini sağlama uğraşı içerisine girmektedirler.

Ekonomik Faktörler: Özellikle kırsal alanın itici etkileri nedeniyle göç yolunu seçmiş ve büyük bir şehre yerleşmiş bireyler, memleketlerinden ayrılmadan önce veya şehre yerleştikten hemen sonra iş ve barınma imkanları konusunda yardım alma amacıyla hemşehri derneklerine veya bu derneklerin aktif üyelerine başvurmaktadır. Ancak, bu durum zaman zaman büyük kentlerde bazı işlerin belirli hemşehri gruplarının eline geçerek diğer bölge ve kentlerden kişilerin o sektörlere sokulmaması gibi aslında kamu menfaatini tehdit eden boyutlar alabilmektedir.

Hemşehri derneklerinin sayıca fazla olması, onların işlev bakımından da farklılaşmaları sonucunu doğurmaktadır. En temel işlev olan hemşehri dayanışması ve yardımlaşmasının yanında, yerel kültürün korunması, “memleket” olarak tabir edilen coğrafi alana yardım edilmesi, içinde yaşanılan şehirde hemşehrilerin menfaatlerinin korunması, hatta önde gelen hemşehrilere menfaat sağlanması, hemşehri kuruluşlarının yaygın işlevleri arasındadır.

Bu yüzden, üye sayısı, mali kaynakları ve siyasi gücü görece büyük olan hemşehri kuruluşlarının genellikle hemşehri dayanışmasından çok öte bir algılama ile, birer baskı ve çıkar grubu haline dönüştükleri görülmektedir. Hemşehri derneklerinin özellikleri şöyledir (Ateş, 2015: 112):

- a.** Üyeleri “hemşehri”dir. Aynı coğrafi mekândan gelirler ve aralarında en azından birlikteliği, zaman zaman da tarih birlikteliği bulunur. Hemşehrilik, giderek bilinç yönü diğer yönlerinden ağır basan bir olgu haline geldiği için, yeni göçmen nesillerinde, nüfus kaydında doğduğu yer hanesi değişse bile, kendilerini bir coğrafyaya ait hisseden insanlar diğer dernek üyelerini “hemşehri” olarak kabul edebilirler.
- b.** Temel amacı, en azından kuruluş amacı sosyalleşme ve yardımlaşmadır.
- c.** Her ne kadar kuruluş amacı sosyalleşme bile olsa, kültür, eğitim, sağlık ve sosyal yardım gibi çok farklı alanlarda hizmet sunabilirler. Hatta, İş Adamı Dernekleri haline bile gelebilirler.
- d.** Hemşehri dernekleri, etki ve güçlerini artırmak amacıyla kendi aralarında dayanışma içerisine girip, federasyonlaşabilir veya alt kollara ayrımlaşabilir.
- e.** İlke olarak, mali kaynakları aidat, bağış ve yardımlardır.
- f.** Her ne kadar profesyonel çalışan bulundurabilirlerse de temelde gönüllülük esasına dayanırlar.

g. Her ne kadar üyeler katılım yolu ile dileklerini dile getirebilirlerse de genellikle yönetim kurumlarının güçlü insanlardan oluştuğu ve dolayısıyla zamanla zaten güçlü olan kişilerin etki alanında bulunan kuruluşlar haline dönüştükleri görülür.

h. Hemşehrilerin kamuda ve özel sektörde etki alanlarını genişletmek ve menfaatlerini korumak amacıyla hem kamu kurum ve kuruluşlarıyla hem de özel sektörle yakın ilişkiler kurma eğilimindedirler.

i. Siyasi partilerin yan kuruluşları konumuna düşmeden kaçınmakla birlikte, hemşehrilerinden bir veya daha fazla kişi bir siyasi partide etkili konumda ise veya siyasi kariyer yapma imkanı bulunursa, o kişileri destekleme amacıyla siyasette etkin olmaya çalışırlar. Ancak, bu kuruluşlardan bazılarının belirli siyasi partilerle organik olmayan ancak güçlü karşılıklı ilişkileri bulunduğu da gözlenmektedir.

4. Kentsel Duyarlılık ve Gönüllülük

Kentte özgürleşen ve yalnızlaşan insanın gönüllü kuruluşlar vasıtasıyla dayanışması ve siyasete katılımı modern bir formda sivil toplum örgütü biçiminde gerçekleşebilir. Anılan bu örgütlenmelerin en yaygın olanı derneklerdir. Kente göç olgusuyla birlikte, bireyin içinde bulunduğu sosyal grubun ve giderek toplumun değer-norm sistemini, davranış kalıplarını içselleştirdiği yeniden sosyalizasyon süreci adı verilen durumla karşılaşması söz konudur (Ayata, 1994: 321).

Gönüllülük yaklaşımı, yerel yönetimlerin üstlendiği rolü, sunulan hizmetlerden özellikle sosyal nitelikte olanları halka yaymanın bir yöntemi olarak, toplumun sahip olduğu potansiyelin harekete geçirilmesini ve kamunun yetersizliklerinin giderilmesini amaçlamaktadır. Bu düşünce merkezin gücünün azaltılması ve hizmetlerin sağlanmasında kentte yaşayanların daha fazla katkısını öne çıkarmaktadır. Kentlerin paydaşları, kentte yaşayanlar ile kente hizmet sunan kurum ve kuruluşlardır. Bir başka ifade ile kent yönetiminin başarı ya da başarısızlığından etkilenen herkes o kentin paydaşıdır. Dolayısıyla iyi bir yerel yönetimle, kent paydaşları arasında sağlıklı ilişkilerin kurulması ve paydaşların mutluluğu esas alınmalıdır. Bu da birlikte yönetim anlayışını gerektirmektedir (Kaya, 2004: 13).

Yerel hizmetlere gönüllü katılım konusundaki ihtiyacın bir gereği olarak son yıllardaki yasal düzenlemeler dikkat çekicidir. 23.07.2004 tarihinde 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu; 04.02.2005 tarihinde 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu; 03.07.2005 tarihinde ise 5393 sayılı Belediye Kanunu çıkarılmıştır. Katılım, etkinlik, genel yetkililik, verimlilik ve özelleştir-

me özellikleri ile dikkat çeken bu yasalarda gönüllü katılımı konusu şu şekilde yer bulmuştur (Bkz. 5302/65; 5393/77. md.). Sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara kadın ve çocuklara, özürllürlere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında yörede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği arttırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygulama görevi belediyelerimize ve il özel idarelerine verilmiştir. Bununla ilgili "İl Özel İdaresi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliği» de İçişleri Bakanlığınca yayınlanarak 09.10.2005 tarihinde (25961 sayılı Resmi Gazete) yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmeliğin 1. maddesinde amacı; "il özel idaresi ve belediye hizmetlerinin yürütülmesinde hemşerilerin gönüllü katılımına ilişkin usul ve esasları düzenlemek" olarak ifade edilmiştir. Kapsamı ise, "sağlık, eğitim, spor, çevre, park, trafik, itfaiye, kütüphane, kültür, turizm ve sosyal hizmetlerle; yaşlılara, kadınlara, gençlere, çocuklara, özürllürlere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlere gönüllü katılıma ilişkin hususlar" (m.2) olarak belirtilmiştir.

Bu düzenlemeler ışığında kent yönetimlerinde, hizmetlere gönüllü katılım konusunda yönetim, plan ve program geliştirme, uygulama ve izleme aşamalarında rehberlik edecek açık, net, uygulanabilir, sürdürülebilir programların ortaya konması gerekmektedir. Hemşerilerinin potansiyel gönüllü katılımına açık ve desteklenen hizmetlerinden yararlanan yerel yönetimlerin, hizmetlerin sunulmasında etkinlik, verimlilikleri yanında demokratiklik özelliklerini de sağlaması beklenmelidir.

Gönüllü katılım ile kısıtlı bütçelerle hizmet sunma durumundaki yerel yönetimler, gönüllülerin desteği ile bu hizmetleri yerine getirme olanağı sağlamış olurlar. Bununla birlikte, gönüllü katılım ile kurumsal tanıtım sağlanmış olacağı gibi bir anlamda, yerel yönetimlerin çalışmaları, halk tarafından görülerek benimsenmesine yardımcı olacaktır. Yerel yönetimlerde uygulanabilir bir yönetim olarak gönüllü katılımının varlığı, gönüllüler, halk ve yerel yönetimler açısından en fazla yararı sağlayacak yönetim uygulamalarının başlıca güvencesi olacaktır.

5. Kentlerde Gönüllük ve Hemşehri Dernekleri

Kentlerde gönüllüğün artırılmasında hemşehri derneklerinin rolünün yükseltilmesi için yapılması gerekenleri şöyle özetleyebiliriz;

- **Kent algısının oluşturulması;** Hemşehri derneklerinin kurulmasındaki temel amaçlardan biri göçle gelen insanların kentte tutunmalarının sağlanması isteğidir. Göçle gelen insanlardaki kent algısının değiştirilmesinde ve gerçek manada kent algısı için hemşehri dernekleri bu doğrultuda kullanılabilir. Bunun için yerel idarelerle beraber ortak projeler oluşturulabilir.

- **Çevre ve toplum sağlığı bilincinin oluşturulması;** Kentlerde çevre bilincinin oluşturulması için gönüllü kuruluşlarının önemi büyüktür. Günümüzde kentsel çevre bilincinin oluşturulmasında sivil toplum kuruluşlarının oluşturdukları projeler bilincin yaygınlaşmasında önemli roller oynamaktadır. Bu çerçevede hemşehri derneklerinin aktif olarak kullanılacağı projelerin geliştirilmesi göçle kente gelen insanlarda kentsel çevre bilincinin oluşturulmasında etkili olacaktır.
- **Kentin kültürel ve tarihi mirasının korunması;** Kentlerde kimlik oluşturulmasında kentin sahip olduğu kültürel ve tarihi miras önemlidir. Göçle gelen insanlarda kentsel bilincin oluşturulmasında kentin sahip olduğu kültürel ve tarihi miras önemli yer tutmaktadır. Göçle kente yeni katılan bu insanlara kentin sahip olduğu bu birikimin aktarılmasında hemşehri derneklerinin aktif olarak yer alması sağlanmalıdır. Yerel idareler bu açıdan hemşehri dernekleriyle işbirliği yapan projeler geliştirerek kentsel bilincin oluşturulmasında mesafe alabilirler.
- **Kentin gelecek vizyonunun oluşturulması;** Kentlerin gelişmesi ve planlaması kentlere biçilen vizyonla doğru orantılıdır. Bu vizyonun oluşturulmasında kentte yaşayanların düşünceleri önemlidir. Vizyon çalışmalarında yaşayanlarında fikirlerinin test edilmesi iyi ve sağlıklı bir kent vizyonu için önemlidir. Bu fikirlerin test edilmesinde STK'lar ile işbirliği önem kazanmaktadır. Kentte oluşturulan STK'ların bu çerçevede en aktif olanlar hemşehri dernekleridir. Bu sebeple vizyon çalışmalarında hemşehri dernekleri aktif kullanılabilir. Bu sayede kentlerde gerçekçi kent vizyonları oluşturabilir.
- **Kent yönetimine katılım;** Günümüzde kent yönetimlerine halkın katılımının yaygınlaştırılması kentsel bilincin oluşturulmasında önemlidir. Katılımı arttıracak kanalların oluşturulması sağlıklı kentsel alanların oluşması için önemlidir. Bunlardan biride kent konseyleridir. Kent Konseylerinin oluşturulması halkın yönetime katılması için oluşturulan mekanizmalardan en önemlisidir. Bir tavsiye kurulu olmasının rağmen belediyeleri denetleme yönünde etkin görev alabilmektedirler. STK'ların kent konseylerinde görev alması kent konseylerinin oluşumunda önemlidir. Kentte etkili STK'lar olan hemşehri derneklerinin kent konseylerinde temsilinin artırılması bu noktada önemlidir. Bu sayede göçle gelen insanların kent yönetimine katılması aktif olarak sağlanarak bu insanların kente uyumunun hızlandırılması sağlanmış olur.

Sonuç

Genel itibariyle hemşehri dernekleri kente göç eden kişilerin çeşitli ihtiyaçlarını; dernek, arkadaşlık ve akraba ilişkileri formunda karşılamaktadır. Bu yönüyle hemşehri dernekleri şehre göç eden kişilerin, şehrin ikincil ilişkiler ağı içinde derin kültür şoku yaşamadan kentle bütünleşmelerini sağlamaktadır. Diğer taraftan kente göç eden kişileri kendi değer, normları bağlamında, aralarında kaynaştırıp kendilerinden farklı duyan, düşünen ve davranan kentlilerle iletişimini engelleyerek kentleşme süreci önünde engel oluşturmaktadır. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz, hemşehri dernekleri kentleşme sürecini kente yeni gelen kişilere; kente ilk yerleşme, kent yapısına bağlanmadaki sorunların çözümünde ve sosyal ilişki konusunda destek sağlamakta, aynı zamanda bu destek onların kent yapısı ile kaynaşmasını engellemekte ve tampon mekanizma nedeniyle kısmi de olsa kentleşmeyi engellemektedir.

Şüphesiz bu derneklerin içerisinde özellikle de son yıllarda sayıları her geçen gün artan hemşehri dernekleri dikkati çekmektedir. Bu derneklerimiz gerek sayı olarak gerekse üye sayıları bakımından diğerlerine göre daha fazladır. Ayrıca bu derneklerimiz diğerlerine göre daha aktif olarak çalışmaktadırlar.

Günümüzde, şehirde var olan hemşehri derneklerinin amaçları daha çok kendi yöre halkından olan vatandaşlarımızı bir araya getirmek, gelinen yöreye ait kültürel ve yöresel değerleri korumak ve yaşatmak ve maddi manevi hemşehrilere yardım etmek olarak sıralanmaktadır. Şüphesiz bu amaçlara saygı duymak gerekir. Ve insanlar yabancıları oldukları bir kente göç ettiklerinde kendilerine yardım edecek destek olacak ya akrabalarını veya hemşehrilere arayıp bulmak zorunda kalmaktadırlar

Bu noktada o kentteki hemşehri derneğinin devreye girmesi, göç eden aile veya fertlere birçok konuda yol gösterip yardımcı olması kadar doğal bir şey olamaz. Ancak hemşehri derneklerinin görevleri bu kadarla da sınırlı kalmamalıdır. Hemşehri dernekleri hemşehrilere yaşadığı şehrin çeşitli sorunları, kültürel değerleri kısacası yaşanılan kente ait olabilme hissini (aidiyet duygusunun) artırılmasında da aktif görev almalıdırlar.

Hemşeri derneklerinde bu türden çalışmaların sınırlı kaldığına üzülererek şahit olduğumuzu söylemeliyiz. Bu derneklerin faaliyetlerinin genellikle sosyal yardımlaşma ve diğer konuların yanında geldikleri bölgelerin geleneksel kültür ve değerlerini yaşatmaya, bu değerlerini tanıtmaya dönük olduğunu görüyoruz. Bu sebeple de kentlerimizde başka kentler ve bölgelerden gelenlerin halen yaşadıkları kentlerin kültür ve değerlerini benimseme, bulunduğu yere ait olma hissinden uzaklaştıkları görülmektedir.

Bu durumda da kentlerimizde kendi yöresel ve kültürel değerlerini yaşatmaya çalışan ancak yaşanan kentin sorunlarından uzaklaşan, hemşehriler oluşmaya başlamakta ve bu durum her geçen gün kendisini daha fazla hissettirmektedir. Kentte beraber yaşayan ancak birbirlerinin farkında bile olmayan yaşadığı şehrin sorunlarını yalnız kendi sınırlı çevresi ile görebilen kentli hemşehrilerimizin sayısı her geçen gün artmaktadır.

Bu hemşehrilerimizin sayılarının artması kentle bütünleşmeyen sosyal bir dokunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu konu şehir yöneticileri kent bilimcileri ve kent sosyolojisi uzmanları tarafından ciddi olarak incelenmeli ve hemşeri derneklerimiz kentlerimizin sosyal ve kültürel hayatını olumlu yönde etkileyecek, yaşanan şehre ait olma duygusunu geliştirecek, kentte yaşayanlar arasındaki kaynaşmayı sağlayacak kısacası olumsuz bu sosyal dokuyu ortadan kaldıracak yol ve yöntemleri bulmalıdırlar. Şunu unutmayalım ki batı ülkelerinde kentlilik bilinci o şehre ait olma duygusu çok güçlüdür ve vatandaşlık kavramından hemen sonra gelmektedir.

KAYNAKÇA

1. Ateş, H. (2015), "Hemşehri Derneklerinin Şehir Kültürüne Etkileri", Şehir ve Düşünce Dergisi, Yıl:2015, Sayı:7, İstanbul, ss.108-117.
2. Ayata, Ayşe, (1994) "Geleneksel ve Modern Dayanışma", Dünyada ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler, Sosyoloji Derneği Yay., Ankara,
3. Bal, H. (2008). Kent Sosyolojisi. Isparta: Fakülte Kitabevi.
4. Bozkurt, Ö, Turgay, E. ve Seriyi, S. (1998), Kamu yönetimi sözlüğü, Ankara: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
5. Es, Muharrem, 2007, "Kent Kimliği ve Kent Kültürü", Yerel Siyaset, Yıl:2, Sayı:17, İstanbul.
6. Görmez, K. (1997). Kent ve Siyaset: Bir Metropol Alanda Kentleşme. Ankara: Gazi Kitabevi.
7. Kaya, Erol, (2004), Pendik Yerel Kalkınma Platformu, Pendik Belediyesi Yayınları, İstanbul.
8. Keleş, R. (1998). Kentbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara: İmge Kitabevi.
9. Keleş, R. (2006). Kentleşme Politikası, Ankara: İmge Kitabevi.
10. Kızılçelik, S. (2000). Sosyoloji Yazıları 2, Ankara: Anı Yayın.
11. Köse, A. C. (1996). Yöresel Dayanışma Örgütlerinin Kentleşme Sürecindeki Rolü (Konya ili örneği). Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
12. Kurt, Nihat, 2011, "Kent Hizmetlerinin Geleceğinde Kentsel Sorumluluklar ve Kent Kültürünün Geliştirilmesi Stratejileri", Yönetim Bilimleri Dergisi, (9: 2), Ankara.
13. Kurtoğlu, Ayça (2005) 'Mekansal Bir Olgu Olarak Hemşehricilik ve Bir Hemşehricilik Mekanı Olarak Dernekler', European Journal of Turkish Studies, Thematic Issue N°2 - Hometown Organisations in Turkey, 15.09.2011 tarihinde <http://www.ejts.org/document375.html> adresinden erişildi.
14. Mardin, Ş. (2006). Türkiye'de Toplum ve Siyaset, İstanbul: İletişim Yayınları.
15. Özer, İ. (2004). Kentleşme, Kentleşme ve Kentsel Değişme, Bursa: Ekin Kitabevi.
16. Sencer, Y. (1979). Türkiye'de Kentleşme: Bir Toplumsal ve Kültürel Değişme Süreci, Ankara:
17. Kültür Bakanlığı.
18. Tekşen, A. (2003), Kentleşme Sürecinde Bir Tampon Mekanizma Olarak Hemşehricilik: Ankara'daki Malatyalılar Örneği, Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara.
19. Toksöz, F. (1983). Dernekler, Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul.
20. Tunçay, M. (1998). Sivil Toplum Kuruluşları İle İlgili Kavramlar, Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar. (ss. ix-xv) (edt. A.N. Yücekök, M.Ö. Alkan,) Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
21. Yıldırım, İ. (2004). Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
22. Yıldırım, M. (2003). "Sivil Toplum ve Manası", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler
23. Dergisi, 27 (2), 226-242.
24. Yılmaz, N. (2008). Hemşehri Kimliği, İstanbul: Beta Basım A.Ş. İstanbul.
25. Türk Dil Kurumu (2011), Sivil Toplum Kuruluşu, 15.09.2011 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4f9942f24d85e5.40749749 adresinden erişildi.

KAMU YÖNETİMİNDE GÖNÜLLÜLÜK

Doç. Dr. Bedrettin KESGİN

Yalova Üniversitesi
bedrettink@gmail.com

Özet

Günümüzde toplumsal ihtiyaçlar artan oranda kamu yönetimleri yanında, gönüllü kuruluşlar ve özel sektör temsilcileri tarafından da yerine getirilmektedir. Özel sektörün ve gönüllü kuruluşların popüler olduğu günümüz dünyasında, yine de kamu yönetimi en azından yakın gelecekte, önemini korumaya devam edecektir. Bu açıdan kamu yönetiminde gönüllülüğü işler hale getirmek gerekmektedir. Gönüllü kuruluşların kamu yönetiminde birçok hizmetlerde olumlu sonuçlar ortaya çıkardığı genel kabul görmektedir. Bununla birlikte kamu yönetiminde gönüllü katılım istenilen düzeyde değildir. Bunun en büyük nedeni sivil toplumcu anlayışın istenilen düzeyde gelişmemesi kadar bürokrasinin sivil toplumla çalışma konusunda sorunlar yaşamasıdır. Sivil toplumun alanı ne kadar genişletilirse, sivil topluma ne kadar inisiyatif verilirse, sivil toplumun ve gönüllü yapıların yönetime katılması da bir o kadar önemli hale gelebilir. Devletin gücü ve imkanına, gönüllü yapıların fedakarlığı ve özverliliği eklenince etkinlik ve verimlilik sağlanmış olmaktadır.

Gönüllü kuruluşlarla devlet arasındaki bu ilişki; demokratik katılım, kamu hizmetlerinde etkinlik ve verimlilik, kamusal nitelikli hizmetlerde maliyeti azaltma, toplumun ihtiyaç duyduğu bu hizmetleri nitelikli hale getirme gibi birçok çerçevede inceleme imkânına sahiptir. Bu çalışma ile kamu yönetiminde teori ve uygulama boyutlarıyla gönüllülüğün imkanı ve uygulamadan kaynaklı sorunlar ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gönüllülük, Kamu Yönetimi, Özel Sektör, Sivil Toplum, Demokratik Katılım, Etkinlik

VOLUNTARINESS IN PUBLIC ADMINISTRATION

Abstract

Today, social needs are increasingly fulfilled by voluntary organizations and private sector representatives in addition to public administrations. Yet, public administrations will still continue to maintain their importance in the near future in today's world in which the private

sector and voluntary organizations are popular. In this respect, there is a need to put into operation the voluntariness in public administration. It is widely accepted that voluntary organizations have given rise to positive consequences in many services in public administration. In addition, voluntary participation in public administration is not at a desired level. The biggest reason behind this is the fact that inasmuch as the lack of development in civil-society awareness at the desired level, bureaucracy has problems working with civil society. The greater the scope of civil society is extended and the more initiatives are given to civil society, the more important it becomes for civil society and voluntary organizations to participate in administration. The power and capability of the state accompanied by the sacrifice and devotion of the voluntary organizations will undoubtedly ensure efficiency and productivity.

This relationship between the voluntary organizations and the state provides an opportunity to examine, in many aspects, the democratic participation, efficiency and productivity of public services, cost reduction in public services and making these services needed by the society qualified.

Keywords: Voluntariness, Public Administrations, Private Sector, Civil Society, Democratic Participation, Efficiency

Giriş

Katılımcı demokrasi, temsili demokrasinin zaafalarını ortadan kaldırma ve demokrasiyi içeriğine uygun bir çerçeveye yerleştirme anlamında önemlidir. Katılımcı demokraside sivil toplumun gönüllü faaliyetleri, katılımcı demokrasi için daha bir önemli hâle gelmektedir. Günümüz dünyasında gönüllü katılım, devletlerin, siyasi partilerin özenle üzerinde durdukları içeriklerden birisidir. Gönüllü katılım, dernek, vakıf ve sivil toplumun varlığı bir zamanlar pek çok devlet için sorun oluştururken günümüzde bunların varlığı siyasal ve sosyal hayata katılım için zorunlu olarak görülmekte, sivil toplumun ve gönüllü faaliyetlerin yaygınlığı demokratik olgunluğu göstermektedir. Bizim geçmişimizde ise gönüllülük, hayatın içinde tarihsel süreçte gelenekselleşmesine rağmen, bugün devlette ve siyasal hayatta yeni bir gelişme olarak durmaktadır. Bundan dolayı yakın zamana kadar gönüllülük, devlet ve siyasal katılım ilişkisi pek fazla gündeme gelmeyen konulardandı. Örneğin Osmanlı döneminde özellikle geleneksel dönemde kamusal nitelikli hizmetler yerinde ve yerel olarak tasarlanmıştır. Gerek vakıf sistemi, gerekse Lonca ve Ahi teşkilatının yapısı sivil ve gönüllülük üzerine inşa edilmiştir.

Bu çalışma ile gönüllülük ilişkisinin kamu yönetiminde hem merkezi yönetimlerde hem de yerel yönetimlerde nasıl karşılık bulduğuna değinilecektir. Türkiye açısından ve dünyadaki örnekleri ile paralel olarak gönüllülük, geleneksel yapılardaki işleyişi kadar toplumsal ihtiyaçlarda temel belirleyici olduğu hâkim bir noktaya ulaşmamaktadır. Bununla beraber modern kamu hizmetleri yalnızca kamu personeli eliyle gerçekleşmemekte, gittikçe gönüllü yapıların ve gönüllülüğün bu hizmetlerin sunumunda yönetime katkılarından ve yönetime sağladığı katma değerinden bahsedilmektedir. Bu gerçeklik de kamu yönetimi işleyişinde kamu yönetimi ve gönüllülük ilişkisinin daha fazla gündeme gelmesine yol açacaktır. Devletin bıraktığı alanları bütün olarak gönüllü kuruluşlar doldurabilir mi? sorusuna nereden bakıldığına göre verilecek cevaplar vardır. Çalışma da bu soru çerçevesinde değerlendirilecektir.

1. Toplumun Tüm Kesimlerini Yönetime Taşıma Kapasitesi Olarak Gönüllü Kuruluşlar

Gönüllü kuruluşlar, sivil toplum ya da üçüncü sektör olarak kavramsallaştırılan ve günümüzün demokrasilerinin vazgeçilmesi olan bu sektör; özel sektör ve kamu sektörünün dışında üçüncü bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Sivil toplum dengeleyici bir unsur olup, bir yandan bireyin demokratik katılımını desteklerden diğer taraftan ise devletin birey üzerindeki hakimiyetini sınırlayıp, devletin gücünü dengelemeye çalışır. Gönüllü kuruluşlar adı üzerinde olup, zorbalık ve baskı olmadan bireylerin gönüllü organizasyonlarına dayanmaktadır. Tamamen gönüllü olarak bir araya gelmiş bireylerin ortak kamusal bir amaç etrafında bir araya gelerek, siyaseti etkilemeye, sınırlamaya ya da toplumsal bir yararı elde etmeye odaklanabilir. Bu kuruluşlar kar amacı gütmeyen, bütçelerini kendileri oluşturur, gönüllü faaliyetlerini gerçekleştirirler. Kâr elde etmeden ve maddi bir kaynak hedeflenmeden, gönüllü bir şekilde insanlık yararına hizmet sağlayan kuruluşu ifade eden gönüllü kuruluşların (Ural, 1995: 17) bir takım özellikleri onları gönüllü kuruluş yapmaktadır. Bunların başında öz yönetimlerinin gönüllülük üzerinden hareketle en üst makamdan en alt hiyerarşiye kadar gönüllü bir şekilde kamusal nitelikli faaliyetlerini sürdürmeleri gerekir (Drucker, 1994: 237). Bu yapı içinde hizmetlerde kâr amaçlanmamalı ve gönüllülük esasıyla çalışılmalıdır. Aksi takdirde gönüllü bir yapıdan ve gönüllü kuruluştan bahsedilemez. Serbest iradeyle, içerden ve dışarıdan herhangi bir zorlama ve mecburiyet olmadan, tamamen kârdan uzak bir şekilde, sadece bireylerin kendi rıza ve istekleriyle harekete geçtikleri, toplumsal bir organizasyona dâhil oldukları ya da topluma yönelik hizmeti yerine getirdikleri bir durumu/gerçekliği ifade eder. Gönüllü faaliyet için kişinin hür iradesi olmalı, herhangi bir zorlamanın olmaması ve yapılan iş, faaliyet, organizasyon sonucunda maddi bir beklentinin oluşmaması gerekmektedir. Böylece;

- Devletten bağımsız olmaları,
- Kendi öz yönetimlere sahip olmaları,
- Organize olmuş kurumsallaşmış bir yapılarının olması,
- Kâr dağıtımını yapmaması ve hedefinde kârlılık olmaması,
- Şeffaf ve açık işleyiş,
- Gönüllülük günümüzde daha çok açık-demokratik ve çoğulcu toplumlarda mümkün olabilmektedir, bu özellikleri gönüllü yönetimini ve gönüllü katılımı açıklamaktadır.

2. Gönüllü Kuruluşları Yönetime Dâhil Etme: Yönetişim İlişkisi

Yönetişimle anlatılmak istenilen, kamusal nitelikli hizmetlerin kamu öncülüğünde gönüllü kuruluşlarla ve özel sektörle “birlikte” sürdürülmesidir. Yönetişimle özel sektör ve gönüllü kuruluşlar yönetim sürecine dâhil edilirken, çoklu yönetim sergilenmekte ve çoklu aktörler yönetimin sürdürülmesinde faal olmaktadır. Yönetişimle toplumsal kaynakların devreye girdiği, demokrasinin anlam kazandığı, halkın yönetime aktif olarak dâhil edildiği kabul edilir. Yetki, görev ve sorumluluk da bu vesileyle toplumsallaştırılmış olmaktadır. Yetki temerküzü gerçekleşmemekte tam aksine yetki dağıtmakta ve güç paylaşılmaktadır. Karşılıklı yönetimle de interaktif bir uygulamayla (denetim, kontrol başta olmak üzere), hizmetler sürdürülmek istenmekte, böylece yönetimde birlikte ve ortak yürütme amaçlanır. Özellikle gönüllü kuruluşlar bu anlamda dikey yönetim yerine yatay yönetimi kolaylaştıran ve bu tarz bir yönetimin önünü açan bir yapıyı ifade eder. Böylece yönetim, yurttaşların artık yönetilen olarak değil- ki bu dikey ilişkiyi ifade eder- sosyal, siyasal ve ekonomik kararların alınması, uygulanması, izlenmesi ve denetlenmesinde paydaşlar (stakeholders) olmasını ve iktidarın kullanım ve işletim biçimindeki yeni bir tarzıdır. Burada yönetişimin gönüllü kuruluşları, dolayısıyla sivil toplumu, yönetime dâhil etmede iddia sahibi olduğunu belirtebiliriz. Böylece bireysel katılım yerine, örgütlü ve birlikte katılımı birlikte gönüllü kuruluşlar yönetim sürecine dâhil edilmiş olur.

Günümüzde yönetim anlayışıyla gönüllü kuruluşlara, modern zamanlarda ortaya çıkan ulus devletlerin baskıcı-totalci anlayışlarını frenleme görevi ve misyonu yüklenmekte (Kesgin: 2007, 1) bununla da katılımcı ve müzakereci demokrasinin önünün açılması hedeflenmektedir. Yönetişimle bireylerin ve toplumun ister örgütlü isterse örgütsüz olsun, yönetime katılması ve yönetim işleyişinin karşılıklı ilişkilerle yürütülmesi hedeflenir. Özellikle yönetim özel sektör ve gönüllü kuruluşların yönetime katılmasının önünü açan bir süreci tanımlar.

Bahse konu edilen yönetim işleyişi hem merkezi hem de yerel yönetimlerde yer almakla beraber, yerel yönetimlerin bu ilkeleri hayata geçirme konusunda daha maharetli oldukları uzun zamandır dile getirilmektedir. Türkiye açısından soruna yaklaştığımızda kamu yönetiminin gerek merkezi yönetimlerle gerekse yerel yönetimlerle güçlü olduğu, karar mekanizmasında güçlü bir aktör olarak kamu yönetimlerinin egemen bir yapıda olduğu görülür. Bu boyutuyla gönüllü kuruluşları yönetimde yetkin kılma ve vatandaş siyasi sisteme dâhil etme konusunda yapılması gerekenlerin olduğu açıklıkla görülür.

3. Yerel Yönetimler: Gönüllü Katılımın Zorunlu Mekanı

19. yüzyıl, dünyada katı merkezîyetçi bir yapının baskın olarak görüldüğü yüzyıldır. Bu merkezi yapı sivil, gönüllü, halk katılımına açık, yereli söz sahibi kılmaya yönelik anlamları buharlaştıran bir boyuta sahiptir. Özellikle merkezi yapının güçlü olması geleneksel yapının sivil, gönüllü, yerel niteliğini de ortadan kaldıran bir gerçekliği ifade etmekteydi. Buna rağmen yine de bu merkezîyetçi yapı içinde hem bu yıllarda hem de günümüze kadar gönüllü katılım daha fazla yerel nitelik göstermiştir. Gönüllü katılım ve yerel yönetimlerin birlikteliği bu merkezîyetçi yapı içinde dahi söz konusu olmuştu. Bundan dolayı yerel yönetimler ve gönüllülük ayrılmaz birlikteliği ifade eder. Yine özellikle yerel yönetimler 19. yüzyıl katı merkezîyetçi yapısını azaltma ve hafifletme anlamında sisteme önemli katkı sağlamıştı.

Osmanlı geçmişine baktığımız zaman gönüllü faaliyetler konusunda önemli deneyimlere sahip olduklarını görmekteyiz. Mahalleden başlayarak daha üst yapılara kadar gönüllülük hayatın her alanında mevcuttu. Mahallelinin kendini kontrol etmesi, mahallin temizliğinden asayişine, sosyal dayanışmasından yardımlaşmasına kadar sürdürülen hizmetler geçmişte gönüllülük üzerinden yürütülürdü. Ayrıca mahallinde cenaze hizmetleri, yangınla mücadele, mahallenin temizlik ve bakımı, asayiş, güvenlik, yardımlaşma gibi (Ortaylı, 2007:307) birçok Selçuklu, Osmanlı örneklerinde görülen yerel ortak ihtiyaçların sivil, gönüllü ve meslek teşkilatları tarafından yerine getirilmesi, Osmanlı'nın son yıllarına kadar büyük oranda varlığını korumuştur. Tanzimat dönemi modernleşmesiyle ise bu durum büyük oranda terk edilmiş, kurumların yanında gönüllü faaliyetleri, yönetim sürecinde küçük bir ayrıntı olarak yer almıştı. Bu yüzden Türkiye açısından en önemli sorunlardan birisi de tarihsel tecrübenin modern döneme yansıtılmasında yaşanan sorunlardır. Geleneksel olarak toplum içinde yaygın olan gönüllü yapıların zengin deneyimleri maalesef daha sonraki dönemlere ve süreçlere yansıtılamamıştır. Bu yıllarda gittikçe toplumun örgütlenmesine ve gönüllü organizasyonlarının oluşumuna şüpheyle yaklaşmıştır. Köklü geçmişe sahip gönüllü organizasyonların geçmişle ve günümüzle bağının koparılmaya çalışılması da geleneksel ve modern olanın çatıştırılmaya çalışıldığının en büyük göstergesi olmuştur. Son yıllarda bunun aşılına çalışıldığını da ifade edebiliriz. Günümüzde bu durum daha önce bahse konu edildiği gibi yönetişimle aşılına çalışılmaktadır. Ayrıca günümüzde gönüllü kuruluş, siyasi toplum gerilimi ve temsili demokrasinin ortaya çıkardığı sorunlar bir nebze de olsa yönetişim mantığı ile kısmen aşılına çalışılmaktadır. Bununla birlikte özellikle Türkiye gibi ülkelerde daha önce belirtildiği gibi teorik çerçevenin uygulama nasıl yansıtılacağı önem arz etmektedir. Yine Türkiye açısından yönetişim mantığının yerel yönetimler tarafından daha kolay bir şekilde işlerlik kazandığını belirtebiliriz. Bu anlamda İl Özel İdaresi ve Belediye Hizmetlerine Katılım Yönetmeliği önemli bir göstergedir. Belediyelerin ve il özel idarelerinin bu yönetmeliğe uygun hareket etmesi de yönetişimi daha anlamlı kılacaktır.

Yerel hizmetlerde gönüllü katılım, bireylerin, mahalli sorunlara karşı daha duyarlı olmasını, vatandaşların bu sorunların çözümünde daha aktif olmasını, yönetime ve kararlara katılmasını ifade eder. En azından yerel yönetimlerin mahalli niteliği gereği, kendi mekânında yaşayan insanları gönüllü olarak yerel hizmetlerin sunumunda, yürütülmesinde ve hangi nitelikli hizmetlerin sağlanması gereği üzerinde vatandaşları söz sahibi yapması daha kolay durmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Devletin toplumsal, ekonomik ve siyasal hayata müdahalesi son yüzyıllarda iyice artmıştır. Yerel yönetimler içinde önemli bir aktör olan belediyeler, gönüllü kuruluşları aktif etmede de kamu yönetimi içinde önemli bir birimlerden olmaktadır. Bu birimler geleneksel olarak “yerel” yönetimdeki diğer paydaşları ve halkı yönetime dâhil etmede büyük avantajlara sahiptir. Zaten yerel yönetimin de en büyük avantajının bu olduğu açık olup, belediyeler de halka en yakın kurumlardandır. Belediyeler geçmişten günümüze gönüllü kuruluşları belediye yönetime dâhil etme konusunda daha başarılı uygulamalara sahip olmuştur. Bu yüzden belediyelerin katılımcı ve yönetişim tecrübelerinin diğer idari birimlere iyi model olması da kaçınılmazdır. Merkezi yönetimin bu anlamda belediye tecrübesinden öğreneceği çok fazla tecrübî bilgi vardır.

Türkiye de gönüllü katılım birtakım düzenlemelere rağmen kamu yönetimine istenildiği gibi yansımış değildir. Toplumun talepleri, bireyin demokrasi anlayışı, toplumsal hareketlilik ve artan gönüllü faaliyetlerine rağmen bu durum çok fazla değişmemektedir.

Gönüllü kuruluşları yönetim sürecine dâhil etme, bu yönetmeliklerde de görülebileceği gibi eksik ve yetersiz kalmaktadır. Türkiye açısından en önemli sorunların başında gönüllü kuruluşların danışmanlık ve istişari boyuta dahil edilmelerine rağmen yönetim süreçlerinin ve karar verme odağının uzağında olmaları gelmektedir.

KAYNAKÇA

1. Akşit, B., Tabakoğlu, B. ve Serdar, A. (2002) "Türkiye'de Sivil Toplum Söylemleri", STK'lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler, XI. STK Sempozyumu. İstanbul, Tarih Vakfı, ss. 133-154.
2. De Tocqueville, A. (2017), Democracy in America, Vol.II. trans. by Henry Reeve.Digireads.com Publishing: Stillwell, KS.
3. Drucker, Ferdinand Peter (1994), Kapitalist Ötesi Toplum, (Çev. Belkis Çorakçı), İstanbul: İnkılap Kitabevi.
4. Eryılmaz, Bilal (1997), Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılandırılması, İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
5. Göymen, Korel (2004), "Yerel Kalkınma Önderi ve Paydaşı Olarak Belediyeler", Yerel Kalkınmada Belediyelerin Rolü, Uluslararası Sempozyum, İstanbul: Pendik Belediyesi Kültür Yayını.
6. Keane, John (1989), Sivil Toplum ve Devlet, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
7. Keane, John (1994), Demokrasi ve Sivil Toplum, İstanbul: Ayrıntı.
8. Keleş, Ruşen (1993), Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar, Mart 1993, İstanbul: IULA- EMMÉ Yayını.
9. Kesgin, Bedrettin (2012), Yoksulluğa Yerel Müdahale, Sosyal Belediyecilik-Muhafazakâr ve Sosyal Demokrat Perspektiften-, Bursa: Ekin Yayınları
10. Kesgin, Bedrettin (2011), Yardımlaşma ve Dayanışma Aracı Olarak Sivil Toplum Muhafazakâr Düşünce, Yıl: 8 - Sayı: 29-30, Temmuz – Aralık. ss.63-76.
11. Kesgin, Bedrettin (2007), Yeni Yerel Yönetim Anlayışı ve Yerel Yönetişim, Sivil Toplum, Yıl: 4 Sayı: 17-18, Ocak-Haziran. ss. 209-212
12. Mardin, Şerif (1997), Türkiye'de Toplum ve Siyaset (Der: Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder), İstanbul: İletişim.
13. Ortaylı, İ. (2007). Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi. Ankara: Cedit Neşriyat.
14. Sarıbay, Ali Yaşar (1995), Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam, İstanbul: İletişim Yayınları.
15. Tekeli, İlhan (1983), "Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye'de Belediyelerin Gelişimi", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, Haziran. ss.7-21.
16. Toprak, Zerrin (1990), "Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım", A. İ. D., Mart, Cilt: 23, ss.49-68.
17. Ural, Engin (1995), Gönüllü Kuruluş Kavramına Genel Bir Bakış, Ankara: Türkiye Çevre Vakfı.

ŞEHİRLEŞME VE YAPILAŞMA

THE CITY AND THE SETTLEMENTS

MUTLU KENTLER VE KENTSEL DAYANIM

Prof. Dr. Tülin VURAL ARSLAN

 Bursa Uludağ Üniversitesi

 tvural@uludag.edu.tr

Özet

Dünya her geçen gün hızlı kentleşme, sınırlı kaynakların sürdürülemez tüketimi, insan ve doğa kaynaklı afetlerin sebep olduğu daha önceden tahmin edilemeyen yeni problemlerle karşı karşıya gelmektedir. Bu durum kentler üzerinde büyük bir değişim baskısı oluşturmaktadır. Bu baskı karşısında daha dayanıklı ve sürdürülebilir kentler oluşturulabilmesi için Birleşmiş Milletler tarafından 2000 yılında Millenium Development Goals (MDGs) (Yeni Bin Yıl Gelişme Hedefleri), 2015 yılında ise Sustainable Development Goals (SDGs) (Sürdürülebilir Gelişme Hedefleri) yayınlanmıştır. 2015 yılında yayınlanan “Sürdürülebilir Gelişme Hedefleri”nin 11. Maddesi kentsel gelişme ile ilgili konulara öncelik vermiş; “güvenli, kapsayıcı, dayanımlı ve sürdürülebilir” olmayı kentlerin sağlaması gereken öncelikli hedef olarak ortaya koymuştur. Dayanım kavramı, Sürdürülebilir Gelişme Hedefi 11’in en temel amaçlarından biri olmasına rağmen, bu kavram kent çalışmaları araştırmaları için oldukça yeni bir kavramdır. Literatürde genellikle kentsel sistemlerin bir etkiyle karşılaşmaları durumunda kendilerini onarabilme ve arzu edilen duruma ulaşabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, kentsel dayanım kavramını tanımlarını araştırmaktır ve yeni araştırma alanları açmaktır.

Anahtar kelimeler: Sürdürülebilirlik, Kentsel dayanım, SDG 11.

HAPPY CITIES AND URBAN RESILIENCE

Abtsract

World has faced unpredicted new problems in each day resulting from increased urban growth, unsustainable consumption of limited resources, and the threat of natural and man-made disasters. This caused great pressure on cities and societies. In coping with this pressure and providing more sustainable cities, The United Nations created goals, drafting the Millenium Development Goals (MDGs) in 2000 and the Sustainable Development Goals (SDGs) in 2015. Goal 11 of the SDGs addresses issues pertaining to urban development, and focuses on attaining safe, inclusive, resilient and sustainable cities. Although resilience of cities is defined as one of the major goal of SDG 11, resilience is a newly emerging concept for the literature of urban studies. It is generally explained as the ability of an urban system to maintain and rapidly return to desired functions in the face of disturbance. In the content of this article, it is aimed to define and discuss the the term of urban resilience.

Keywords: Sustainability, Urban Resilience, SDG 11.

Giriş

Hızlı kentleşme, sınırlı enerji kaynakları, insan ve doğa kaynaklı afetlerin yarattığı tehditlerle baş etmeye çalışan kentler günümüzde büyük bir değişim baskısı ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu baskı karşısında daha dayanıklı ve sürdürülebilir kentler oluşturulabilmesi için Birleşmiş Milletler tarafından 2000 yılında Millenium Development Goals (MDGs) (Yeni Bin Yıl Gelişme Hedefleri), 2015 yılında ise Sustainable Development Goals (SDGs) (Sürdürülebilir Gelişme Hedefleri) yayınlanmıştır. 2015 yılında yayınlanan “Sürdürülebilir Gelişme Hedefleri”nin 11. Maddesi kentsel gelişme ile ilgili konulara öncelik vermiş; “güvenli, kapsayıcı, dayanımlı ve sürdürülebilir” olmayı kentlerin sağlaması gereken öncelikli hedef olarak ortaya koymuştur. Bu çalışmanın amacı, kent planlama ve mimarlık literatüründe göreceli olarak yeni bir kavram olan kentsel dayanım kavramını tanıtmak ve dayanımın sağlanması konusunda yeni tartışmalar ortaya atmaktır.

1. Sürdürülebilir Bir Dünyaya Doğru Yeni Hedefler

Birleşmiş Milletler 2016 yılında Quito’da düzenlenen HABİTAT 3 Konferansında 2015-2030 yılları arasında gerçekleştirilmesi hedeflenen Sürdürülebilir Gelişme Hedeflerini (SDG) tanıtmıştır. Geniş bir perspektiften farklı alanlardaki sorunlara değinen bu hedefler 17 başlık altında toplanmıştır:1-Yoksulluğa son; 2-Açlığa son; 3- Sağlıklı Bireyler; 4-Nitelikli Eğitim; 5-Toplumsal Cinsiyet Eşitliği; 6-Temiz Su ve Sıhhi Koşullar; 7-Erişilebilir ve Temiz Enerji; 8-İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme; 9-Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı; 10-Eşitsizliklerin Azaltılması; 11-Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları; 12-Sorumlu Üretim ve Tüketim; 13-İklim Eylemi; 14-Sudaki Yaşam;15-Karasal Yaşam; 16-Barış ve Adalet; 17-Hedefler için Ortaklıklar (<http://www.un.org.tr/belgeler/surdurulebilir-kalkinma-hedefleri/>) (United Nations, 2012)

Birleşmiş Milletlerin belirlemiş olduğu hedefler arasında yer alan 11. Hedef: Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları, kentler için kapsayıcı, güvenli, dayanımlı ve sürdürülebilir bir geleceğin sağlanmasını amaçlamaktadır. Bu hedefin gerçekleştirilmesiyle ilgili olarak aşağıdaki alt hedefler belirlenmiştir (UN HABİTAT, 2015; 2016):

Hedef 11. Şehirlerin ve insan yerleşimlerinin kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılınması

11.1. 2030’a kadar herkesin yeterli, güvenli ve uygun fiyatlı konutlara ve temel hizmetlere erişiminin sağlanması ve gecekondu mahallelerinin iyileştirilmesi

11.2. 2030’a kadar özellikle kırılgan durumda olan insanların, kadınların, çocukların, engellilerin ve yaşlıların ihtiyaçlarına özel önem gösterilerek, yol güvenliğinin geliştirilmesi, özellikle toplu taşıma sisteminin geliştirilmesiyle herkesin güvenli, uygun fiyatlı, erişilebilir ve sürdürülebilir ulaşım sistemlerine erişiminin sağlanması

11.3. 2030’a kadar bütün ülkelerde kapsayıcı ve sürdürülebilir kentleşmenin geliştirilmesi ve katılımcı, entegre ve sürdürülebilir insan yerleşimlerinin planlanması ve yönetilmesi için kapasitenin güçlendirilmesi

11.4. Dünyanın kültürel ve doğal mirasının korunması ve gözetilmesi çabalarının artırılması

11.5. 2030’a kadar yoksulların ve kırılgan durumdaki insanların korunması temel alınarak suyla ilgili afetleri de kapsayan afetler nedeniyle küresel gayri safi yurt içi hasılayla ilgili doğrudan ekonomik kayıpların önemli oranda düşürülmesi ve ölümlerin ve etkilenen insan sayısının önemli ölçüde azaltılması

11.6. 2030’a kadar hava kalitesine ve belediye atık yönetimi ve diğer atık yönetimlerine özel önem göstererek kentlerin kişi başına düşen olumsuz çevresel etkilerinin azaltılması

11.7. 2030'a kadar özellikle kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engellilerin güvenli, kapsayıcı ve erişilebilir yeşil alanlara ve kamu alanlarına evrensel erişimlerinin güvence altına alınması

11.a. Ulusal ve bölgesel kalkınma planlamasını güçlendirerek kentsel, kent çevresindeki ve kırsal alanlar arasındaki olumlu ekonomik, sosyal ve çevresel bağlantıların desteklenmesi

11.b. 2020'ye kadar kapsamaya, kaynak etkinliğine, iklim değişikliğine uyuma ve afetlere karşı dayanıklılığa yönelik entegre politikaları ve planları benimseyen ve uygulayan şehirlerin ve insan yerleşimlerinin sayısının önemli ölçüde artırılması ve Sendai Afet Riskini Azaltma Çerçeve Eylem Planı 2015-2030 doğrultusunda bütüncül bir afet risk yönetiminin her düzeyde geliştirilmesi ve uygulanması

11.c. En az gelişmiş ülkelerin finansal ve teknik yardım aracılığıyla yerel malzemeler kullanarak sürdürülebilir ve dayanıklı binalar inşa etmelerinin desteklenmesi (UN HABITAT, 2015; 2016).

Bu hedefin nasıl sağlandığını izlemeye yönelik olarak küresel ölçekte ortak olarak belirlenmiş ve karşılaştırılabilir göstergeler bulunmaktadır. Ancak, bu hedefi sağlamaya yönelik olarak uygulanacak yöntem her ülkenin kendi dinamikleri çerçevesinde belirlenmesi gerekmektedir (Arslan, et.al, 2016). Ancak bunun da öncesinde kentsel dayanım kavramı, kentsel dayanımın kurgulanabilmesi için tasarım ön hedeflerinin belirlenebilmesinde öncelikli cevaplanması gereken soruların netleştirilmesi gerekmektedir.

2. Kentsel Dayanım Kavramı

Dayanıklılık (resilience) son yıllarda birçok farklı disiplinde önem kazanan bir kavramdır. Uluslararası literatürde dayanıklılık kelimesinin karşılığı olan ve etimolojik olarak Latince geri tepmek/geri sıçramak anlamına gelen Resilio kelimesinden türeyen Resilience kavramı bir dış etki sonunda yeniden eski hale gelebilme ya da eski haline gelmeden toparlanarak varlığını devam ettirebilme sürecini anlatmaktadır (Meerow, 2016: 39). Bu tanımlı destekler biçimde Holling (1996) dayanımı ekolojik bir sistemin varlığını bir etkiye bağlı değişim sonrasında devam ettirebilme becerisi olarak tanımlar. Ancak, dayanım kavramı varlığını devam ettirebilme sürecini eski haline geri dönmeyi gerektirmez. Bu bağlamda sosyo-ekolojik bakış açısından dayanım bir sistemin devam eden bir değişim sürecinde işlevini, yapısını, kimliğini ve geri bildirimlerini koruyacak şekilde rahatsızlığı emme ve kendini yeniden organize edebilme becerisidir (Walker, Holling, Carpenter ve Kinzig, 2004). Mühendislikten, psikolojiye, sosyal bilimlerden kent bilimlerine kadar pek çok alanda tartışılan bir kavram olan dayanım için literatürde birçok farklı tanım bulunmaktadır. Adger (2000) dayanımı, sosyal, politik ve çevresel değişim sebebiyle oluşan dışsal stresler ve sıkıntılar ile grup veya toplulukların başa çıkabilme kapasitesi

olarak tanımlamaktadır. Bruneau ve diğerleri (2003) ise daha çok afetler karşısında dayanıma odaklanmışlardır ve dayanımı sosyal ünitelerin tehlikeleri hafifletmesi, afetlerin etkilerini içinde tutarak, sosyal kesintiyi minimize edecek ve gelecekteki depremlerin etkilerini hafifletecek düzeltme/iyileştirme eylemlerini devam ettirebilme becerisi olduğunu belirtmişlerdir. Hamel ve Valikangas (2003) dayanımı örgütlenme becerisi ile ilişkilendirerek, dayanımın süreğen yenisinden yapılandırma kapasitesine işaret etmektedirler. Farklı disiplinlerde kurduğu ilişkiler sonucunda farklı tanımları olmasına rağmen dayanım kavramının bir sistemin/mekanın/maddenin/durumun esneklik ve yeniden eski haline gelebilme özelliği açısından somut bir özellik olarak ve sorunların ardından iyileşebilme ve dayanıklılık özelliği açısından soyut bir özellik ve süreç olarak iki farklı şekilde tanımlanmış olduğunu söylemek mümkündür (Gerçek ve Börekçi, 2019).

Dayanım kavramı ile ilişkili olarak maddenin/mekanın/sistemin esneklik özellikleri ve yeniden eski haline gelebilmesi ile ilgili olarak dengelenme durumunun farklı özellikleri birçok tartışmanın konusu olmuş ve bu durum farklı alanlardaki tanımlamaları daha sistematik bir biçimde değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda Folke (2006) dayanım kavramını üç ana başlık altında değerlendirmiştir: Mühendislik, Ekoloji ve Sosyo-Ekolojik. Bu çalışma kapsamında değerlendirilmesi hedeflenen kentsel dayanım ise literatürde daha çok sosyo-ekolojik sistemler çerçevesinde genel olarak ele alınmaktadır (Meerow, 2016).

Meerow ve diğerleri (2016) ise kentsel dayanımın tanımını yapmak üzere hazırladıkları çalışmalarda kent, kente ait dinamikler, değişim -dengelenme süreçleri ve dayanım arasındaki ilişkiler üzerine yoğunlaşmışlar ve kentsel dayanımı şu şekilde tanımlamışlardır: Kentsel sistem [ve bütün parçalarının sosyo-ekolojik ve sosyo-teknik ağlarının zamansal ve mekansal ölçekleri boyunca] bozulma / rahatsızlık karşısında sürekliliğini koruyabilme veya hızla istenen fonksiyonlara geri dönebilme, değişime uyarlanabilme ve mevcut veya gelecekteki uyarlanabilme kapasitesini kısıtlayan sistemleri hızla dönüştürebilme yeteneğidir.

Bu yeteneğin oluşturulması için kentsel dayanımın kurgulanmasında cevaplanması gereken temel soruları ise aşağıdaki şekilde oluşturmuşlardır:

Tablo 1: Kentsel dayanımın kurgulanmasında temel sorular

KENTSEL DAYANIMIN KURGULANMASINDA TEMEL SORULAR	
KİM?	Bir kentsel sistem için neyin arzulanacağına kim karar verecek? Kimin dayanımı öncelikli olacak? Kentsel sistem içinde kim kalacak, kim gidecek?
NE?	Ne gibi tedirginliklere karşı sistem dayanımlı olacak? Hangi ağlar ve sektörler sistemin içinde var olacak? Genel ya da özel bir konu için mi dayanım sağlanacak?
NE ZAMAN?	Ani gelişen durumlar için mi, yoksa süreğen gelişmeler için mi dayanıma odaklanılacak? Uzun süreli dayanıma mı yoksa, kısa süreli dayanıma mı odaklanılacak?
NEREDE?	Kentsel sistemin sınırları ne olacak? Bazı bölgelerin dayanımı diğerlerinden öncelikli mi olacak? Bir bölgenin dayanımı bir başka bölgedeki dayanımı etkileyecek mi?
NEDEN?	Kentsel dayanımın amacı ne olacak? Kentsel dayanımın temel motivasyonları neler olacak? Kentsel dayanımın kurgulanmasında sürece mi, yoksa sonuca mi odaklanılacak?

Kaynak: Meerow ve diğerleri, 2016.

3. Değerlendirme ve Tartışma

Kentsel dayanım kavramı literatürde oldukça yeni bir kavram olması dolayısıyla, bu kavramın alt bileşenleri ve göstergeleri çok net bir şekilde henüz belirlenmemiştir. Ekoloji, mühendislik alanları ve psikoloji gibi birbirinden bağımsız bir çok alanda kullanılan ve tartışılan bu kavram, insan-toplum-doğa ve mekan ilişkilerini bütüncül bir şekilde ele alan kent planlama ve mimarlık alanındaki birçok tartışma için yeni cevaplar oluşturacaktır. Bu kavrama ilişkin belirlenen çeşitli göstergeler ve değerlendirme biçimleri kentlerin hem ani olarak karşılaştıkları, deprem, yangın, sel gibi afetlerin etkilerine hazırlıklı olabilmesi, hem de ekonomik, siyasi krizler, iklim değişikliği tehditleri, çevre problemleri gibi süreğen sıkıntılarla baş edebilmesi için yeni yöntemler oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

1. Adger, W. N. (2000). Social and ecological resilience: are they related? *Progress in human geography*, 24(3), 347-364.
2. Bruneau, M., Chang, S. E., Eguchi, R. T., Lee, G. C., O'Rourke, T. D., Reinhorn, A. M., ... & Von Winterfeldt, D. (2003). A framework to quantitatively assess and enhance the seismic resilience of communities. *Earthquake spectra*, 19(4), 733-752.
3. Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. *Global environmental change*, 16(3), 253-267.
4. Gerçek, M., & Börekçi, D. Y. "Resilience" kavramına örgüt bağlamında türkçe karşılık önerileri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(2), 198-213.
5. Hamel, G., & Valikangas, L. (2003). Why resilience matters. *Harvard Business Review*, 81(9), 56-57.
6. Holling, C. S. (1996). Engineering resilience versus ecological resilience. *Engineering within ecological constraints*, 31(1996), 32.
7. Meerow, S., Newell, J. P., & Stults, M. (2016). Defining urban resilience: A review. *Landscape and urban planning*, 147, 38-49.
8. Walker, B., Holling, C. S., Carpenter, S., & Kinzig, A. (2004). Resilience, adaptability and transformability in social-ecological systems. *Ecology and society*, 9(2), 5-14.
9. United Nations (2012) The Millennium Development Goals Report. UN, New York. Available at <http://mirror.unhabitat.org/downloads/docs/MDG-Bookmarks.pdf#nameddest=Goal1> (accessed 1 February 2016).
10. UN-HABITAT, (2015) Goal 11: Make cities inclusive, safe, resilient and sustainable. Available at <http://www.un.org/sustainabledevelopment/cities/> (accessed 1 February 2016).
11. UN-HABITAT (2016), SDG goal 11 monitoring framework. Available at <http://unhabitat.org/sdg-goal-11-monitoring-framework/> (accessed 14 July 2016).
12. Arslan, T. V., Durak, S., & Aytac, D. O. (2016). Attaining SDG11: can sustainability assessment tools be used for improved transformation of neighbourhoods in historic city centers?. In *Natural Resources Forum* 40(4) 180-202.

ŞEHİRLEŞMEDE KÜRESEL DURUM

Prof. Dr. Davut DURSUN

📍 Sakarya Üniversitesi

✉ ddursun@sakarya.edu.tr

Özet

Son iki yüzyılın ürünü olan şehirleşme, kırsal alanlardan şehir mekanlarına yönelen nüfusun artması, kırsal alanların şehir mekanlarına dönüşmesi, bu süreçte bir dizi ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal sorunların ortaya çıkması süreci olarak belirlemektedir. Sanayileşmenin çekici, kırsal hayatın itici gücü ile modern dönemde hızlanan şehirleşme ile yüksek gelirli ülkelerde şehirli nüfusun büyüklüğü kırsal kesimin önüne geçmiştir. 1950'lerde küresel planda kırsal alanda yaşayanlar şehirlerde yaşayanların iki misli iken 2007 yılında şehirli nüfus ile kırsal kesim nüfusu eşitlenmiştir. Günümüzde Avrupa, Latin Amerika ve Karayipler, Kuzey Amerika ve Okyanusya'da nüfusun yüzde 80'ine yakını şehirlerde yaşarken Afrika ve Asya'da şehirlerde yaşayanların oranı yüzde 50'nin altında kalmıştır. 2050'de şehirli nüfusun dünya ortalamasının yüzde 68'e yükselmesi, Asya ve Afrika'da şehirlerde yaşayanların yüzde 60'ları geçmesi, diğer bölgelerde ise yüzde 80'lerin üzerinde olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şehirleşme, kırsal nüfus, şehirleşmenin geleceği

GLOBAL SITUATION IN URBANIZATION

Abstract

Urbanization, a phenomenon of the last two centuries, is the process of populations moving from rural areas to urban centers and rural areas transforming into urban centers. The process of urbanization is accompanied by economic, social, cultural and political issues. The pulling effects of industrialization and the pushing effects of the rural life have made urbanization a rapid modern phenomenon. In 1950's, those living in the rural areas were twofold of those living in the urban centers on the world. However, in 2007, the population of the rural areas and the urban centers became equal across the globe. Today, almost 80% of the population live in the cities in Europe, Latin America and the Caribbean's, North America and Oceania, whereas less than 50% of the population live in the cities in Asia and Africa. However, it is estimated that in 2050, the urban population of the world will be 68%; and, more than 60% of the population in Asia and Africa will be living in the cities. In other regions, it is expected that more than 80% of the population will habit the urban centers.

Keywords: Urbanization, rural populations, the future of urbanization

Giriş

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Nüfus Bölümü tarafından yayımlanan **World Urbanization Prospects: The 2018**¹ raporundaki veriler ile *Our World in Data*'da yayımlanan H. Ritchie ve M. Roser'in "**Urbanization**" adlı makalelerindeki² grafik ve bilgilere dayanılarak hazırlanan bu çalışmada şehirleşmenin tarihsel seyri, günümüzdeki durumu ile 2050 yılına yönelik tahminler üzerinde durulmaktadır. Kırsal alanlardan şehirlere nüfusun yönelmesini sağlayan, kırsal alanları şehir mekanlarına dönüştüren, karmaşık bir sosyo-ekonomik süreç olarak öne çıkan şehirleşme, genel olarak son iki yüzyılın bir realitesidir. Özellikle sanayileşmenin çekici ve kırsal alanların itici etkileri altında şehir merkezlerine yönelen insanlar bir yandan şehirlerin büyümesine imkan verirken diğer yandan ciddi ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal sorunlara yol açmışlardır. 21. Yüzyılın başlarında küresel planda şehirlerde yaşayan nüfus ile kırsal alanlarda yaşayan nüfus eşitlenmiş bulunmaktadır. Küresel planda 2050 tahmini şehirlerde yaşayanların yüzde 68'e yükseleceği, kırsal alanlarda yaşayanların ise üçte birin altına düşeceği yönündedir. Afrika ve Asya kıtalarında hala kırsal alanda yaşayanlar önemli

- 1 United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA) Population Division, **World Urbanization Prospects The 2018 Revision**, New York: United Nations, 2019. <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf>
- 2 Hannah Ritchie and Max Roser, "Urbanization", OUR WORLD IN DATA, <https://ourworldindata.org/urbanization> (Erişim tarihi: 21 Ekim 2019)

bir büyüklük ifade etseler de zaman içinde bunun şehirlerde yaşayanların lehine değişeceği anlaşılmaktadır.

Kırsal alanları şehir mekanlarına dönüştüren, kırsal alanlardan şehirlere nüfusun yönelmesini sağlayan karmaşık bir sosyo-ekonomik süreç olan şehirleşme sürecinde hakim meslekler, yaşam tarzı, kültür ve davranış biçimleri hem şehirlerde hem de kırsal alanlarda değişim geçirmektedir. Şehirleşmenin sonucunda şehir yerleşimlerinin sayısında, mekanın kullanımında ve nüfus büyüklüğünde bir artış ortaya çıkmakta, şehirleşme sürecinde kamu ve özel yatırımların belirleyici rolü öne çıkmaktadır. Giderek artan ekonomik faaliyetler ve yeniliklerin yoğunlaştığı şehirler ulaşım, ticaret ve bilgi akışında birer merkez haline gelmektedir.³

Şehirleşme en basit tanımıyla şehirli nüfusun artması, şehrin mekânsal bakımdan büyümesi olarak tanımlanabilir. Şehir olarak adlandırılan sosyolojik birimlerin ortaya çıkması, öncelikle göçebe halinde yaşamakta olan insanların bir mekana yerleşerek kalıcı birimler kurmalarıyla başlatılabilir. Göçebe topluluklar için şehirleşme, yerleşik hayata geçme ve farklı mekanlarda hayatlarını sürdürenlerin çeşitli nedenlerle bir mekanda bir araya gelmeleriyle ortaya çıktığı belirtilmelidir. Öncelikle şehrin oluşması ve zamanla buranın bir cazibe merkezi olarak dışarıdan insanların buraya yönelmeleriyle şehirleşme sürecine maruz kalarak nüfusu artmakta ve şehir büyümektedir.

Şehirleşme sürecinde etken olan pek çok temel faktörün olduğu gözlenmektedir. Farklı mekanlarda yaşayanların ekonomik, ticari, dini, kültürel, siyasi, güvenlik gibi farklı gerekçelerle mekan değiştirmeleri ve farklı mekanlarda yaşayanların yeni bir mekanda bir araya gelmeleri şehirleşme sürecini belirleyen başlıca yöntem olmuştur. Ortaçağ'da güvenlik kaygısı, modern dönemde ise sanayileşme ve ekonomik saikler şehirleşmede belirleyici rol oynamıştır. Sanayileşme bir yandan üretim ilişkilerini değiştirirken diğer yandan asırlardır toprağa bağlı yaşayan kitlelerin topraklarını terk ederek sanayi merkezlerine akmalarını sağlamış ve şehirlerin sosyolojik yapısını ve ilişkilerini köklü şekilde değiştirmiştir.

Şehirleşmede yerleşik hayata geçiş ve tarımsal ilişkiler sürecin en başındaki etkili faktör iken daha sonra sanayileşme çok daha etkili bir faktör olarak öne çıkmıştır. Sanayileşmeden sonra 20. yüzyılın son çeyreğinde gelişen küreselleşmenin de şehirleşmeyi hızlandıran ve köklü değişimlere yol açan bir temel faktör olarak sivrildiği dikkat çekmektedir.

Sürdürülebilir şehirleşme için şehirleşme eğilimlerini anlamak, bu konudaki gelişimi iyi değerlendirmek ve buna yönelik kamu politikalarını geliştirmek gerekiyor. Kalkınma, şehirleşme

3 Bkz. UN DESA, **World Urbanization Prospects The 2018 Revision**, s.10. <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf>

hızının en yüksek olduğu düşük gelirli ve düşük orta gelirli ülkelerde şehirleşmenin yönetimine bağlı bulunmaktadır. Şehirleşmenin getirdiği eğitim, konut, ulaşım, sağlık, enerji gibi ciddi altyapı sorunlarının çözümüyle karşı karşıya kalan ülkeler, bunu yönetme noktasında zorlanmaktadır. Bir yandan kırsal kesimde yaşayanların hayatlarını iyileştirmek için entegre politikalar izlenmesi gerekirken diğer yandan şehirleşmenin yol açtığı sorunlarla baş etmek ve kırsal kesimlerle şehirlilerin bağlarının güçlendirilmesi gerekmektedir. Her halükarda şehirlerin büyümesinin yönetilmesi ve temel altyapı yatırımlarının yanı sıra sosyal hizmetlere herkesin erişiminin sağlanması ve toplumsal beklentilerin karşılanması toplumların güven içinde yaşamaları için zorunlu olduğu anlaşılmaktadır.⁴

Dünyanın kırsal nüfusunda 1950'den bu yana yavaş da olsa bir artış gözlenmektedir. Bugün küresel planda kırsal nüfusun büyüklüğü 3.4 milyar civarında olup 2050 yılında 3.1 milyara gerileyeceği tahmin edilmektedir. Afrika ve Asya dünya kırsal nüfusun yüzde 90'ına ev sahipliği yapmaktadır. Çin (578 milyon) ve Hindistan (893 milyon) kırsal nüfusa sahip en büyük iki ülke olarak öne çıkmaktadır.

Uluslararası Göç Stoku ve Şehirleşme

Şehirleşmenin başlıca üç temel kaynağı olduğu belirtilmelidir: doğum, ölüm ve göç. Doğum oranlarının yüksekliği şehirleşmeyi etkileyen önemli bir faktör olup hem kırsal kesimlerde, hem de şehirlerde yaşayan nüfusun büyümesini sağlamaktadır. Toplumların doğum oranlarını etkileyen pek çok faktörün bulunduğunu biliyoruz. Genel eğilim sanayileşen ve şehirleşen toplumlarda doğum oranlarının gerilediği, buna karşılık az gelişmiş ve sanayileşmemiş ülkelerde ve kırsal kesimlerde ise doğum oranlarının yüksek seyrettiğidir. Bu durum tablolarında gösterilmektedir.

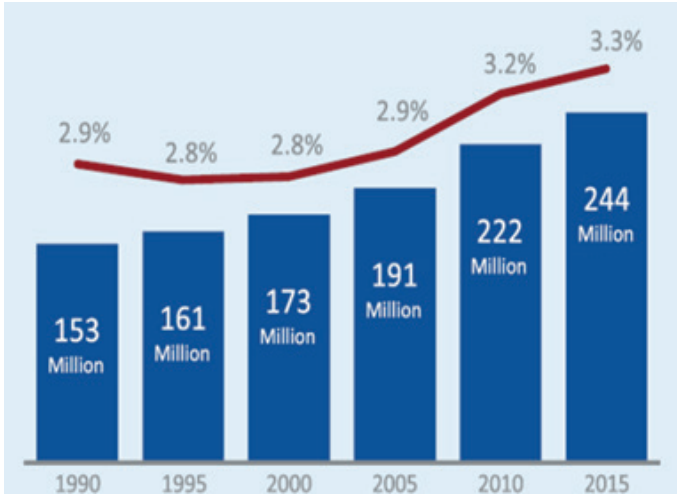
Doğumun yanında ölüm faktörü de şehirleşmeyi etkileyen önemli bir faktör olarak dikkate alınmalıdır. Ortalama ölüm oranının yüksekliği şehirleşmeyi olumsuz etkilerken ortalama ömrün uzaması şehirleşmeyi olumlu etkilemektedir.

Bu iki faktörün yanında şehirleşmeyi etkileyen en önemli üçüncü faktör göçtür. İster iç göç olsun, isterse dış göç olsun şehirleşmeyi en çok etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Göç en basit anlatımla bir mekan değiştirme eylemi olup çeşitli itici ve çekici faktörlerin etkisi ile insanlar yaşadıkları mekanı terk ederek bir başka mekana yönelmekte ve doğup büyüdükleri mekanların dışında farklı mekanlarda tutunmaya çalışmaktadırlar. Ülkelerin sanayileşme sürecine girmeleri ile kırsal alanlardan sanayi merkezlerine doğru başlayan göç, bir yandan şehirlerin büyümelerini sağlarken diğer yandan ciddi ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Uluslararası göçmen stokunun dünyada giderek

⁴ Şehirleşme ile ilgili temel veriler için bk. UN DESA, **World Urbanization Prospects The 2018 Revision**. <https://www.un.org/development/desa/publications/2018-revision-of-world-urbanization-prospects.htm>

artış göstermesi şehirleşmeye olumlu katkı sağlarken ciddi ulusal ve küresel sorunların ortaya çıkmasında da etkili olmaktadır.⁵ Aslında iç göç ulusal düzeyde şehirleşmeyi artıran temel bir faktör olup uluslararası göçten bağımsız olarak göçün gerçekleşmesi söz konusudur. Bu durumda uluslararası göç olmasa bile iç göçlerin sürekliliği şehirleşmeye olumlu katkı yapmakta olup pek çok faktörün etkisiyle gerçekleşmektedir. İç göçlere uluslararası göçlerin de eklenmesi şehirleşmeyi, daha da hızlandıran ve bir sosyo-ekonomik sorunlar yumağı haline getiren bir gelişme olmaktadır.

Şekil 1: Uluslararası Göçmenlerin Sayısal ve Oransal Gelişimi

5 Uluslararası göçmen stoku ve göçmenlerin yol açtığı sorunlar konusunda Birleşmiş Milletler Göç Ajansı (International Organization for Migration [IOM] The United Nations Migration Agency) tarafından hazırlanarak yayımlanan **World Migration Report 2018**, (Geneva, 2018) adlı rapora bakılmalıdır.

Tablo 1: Uluslararası Göçmenler, 1970–2018

Yıl	Göçmen sayısı	Göçmenlerin dünya nüfusuna oranı %
1970	84,460,125	2.3%
1975	90,368,010	2.2%
1980	101,983,149	2.3%
1985	113,206,691	2.3%
1990	152,563,212	2.9%
1995	160,801,752	2.8%
2000	172,703,309	2.8%
2005	191,269,100	2.9%
2010	221,714,243	3.2%
2015	243,700,236	3.3%
2018	272.000.000	3.5%

Kaynak: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationStock2019_TenKeyFindings.pdf

Eylül 2019'da yayımlanan **International Migrant Stock 2019** veri setine göre dünya genelinde 2010 yılında 221 milyon olan uluslararası göçmenlerin sayısı günümüzde 272 milyona ulaşmış bulunmaktadır. Bunun 82 milyonu Avrupa'da, 59 milyonu Kuzey Amerika'da, 49 milyonu da Kuzey Afrika ve Asya ülkelerinde bulunmaktadır. 2010 yılında dünya nüfusunun yüzde 2.8'ini oluşturan uluslararası göçmenler günümüzde yüzde 3.5'ini oluşturmaktadır. 2019 itibarıyla Hindistan 17.5 milyon kişiyle yurtdışında yaşayan göçmenlerin ilk sıradaki menşe ülkesi olarak öne çıkmaktadır. Onu 11.8 milyon ile Meksika, 10.7 milyon ile Çin, 10.5 milyon ile Rusya Federasyonu ve 8.2 milyon ile Suriye takip etmektedir. Uluslararası göçmenlerin yarıya yakınının kadın (%47.9), % 14'üne tekabül eden 38 milyonun 20 yaşın altında çocuk, yüzde 74'üne tekabül eden 202 milyonun çalışma yaşındaki 20-64 yaş arasındakiler olması, göç sorununun

ciddiyetini ortaya koymaktadır.⁶ Uluslararası göç başlı başına önemli bir sorun olup uluslararası toplumun çözmek zorunda olduğu en ciddi küresel sorunların başında gelmektedir. Göç sorununun çözümlenmesinde yaşanan sorunlar ve göç stokunun sistematik şekilde artış göstermesi, dolaylı da olsa şehirleşmeyi etkileyen önemli bir faktör olarak da öne çıkmaktadır. Uluslararası göçün yöneldiği ülkelerde göçmenlerin tercih ettikleri mekanlar kırsal alanlar değil şehirler ve şehirlerin kenar kesimleri olmaktadır. Göçün yöneldiği şehirler, normal büyümenin üzerinde olağanüstü bir büyüme göstermektedirler.

Dünyada Şehirleşmenin Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu

Şehirleşme, büyük ölçüde son iki yüz yılın ürünüdür. 1800'lerden önce, küresel düzeyde nüfusun yüzde 90'ından fazlası kırsal alanlarda yaşıyordu. Bu tarihten itibaren sanayileşmenin de etkisiyle şehirleşmenin giderek artış gösterdiği ve 2007 yılında şehirli nüfus ile kırsal kesimlerdeki nüfusun eşitlenmiş olduğu görülmektedir. 2007'den bu yana dünya genelinde şehirlerde yaşayanların oranı kırsal kesimdekileri geçmiştir. 1960'larda kırsal kesimde yaşayanların büyüklüğü şehirlerde yaşayanların iki misli olmasına rağmen yarım yüzyıl içinde bu fark kapanarak şehirde yaşayanlarla kırsal kesimlerde yaşayanların oranı eşitlenmiştir. 2050 yılında şehirlerde yaşayanların oranının yüzde 68'e ulaşacağı ve kırsal alanda yaşayanların oranının ise yüzde 32'ye kadar gerileyeceği tahmin edilmektedir. Bu tahminin küresel planda şehirleşme eğilimini gayet açık şekilde ortaya koyduğu tartışmasızdır. Elbette dünyanın bütün ülkelerinde ve bölgelerindeki durum aynı olmayıp belli bölgelerin ve ülkelerin şehirleşme oranlarının yüksek, belli bölgelerin ve ülkelerinse düşük olduğu unutulmamalıdır. Yüksek gelirli Avrupa, Kuzey Amerika, Avustralya ve Japonya gibi ülkelerde şehirlerde yaşayanların oranı daha yüksek olduğundan şehirleşmedeki artış nispeten yavaşlamış, buna karşılık düşük ve orta gelirli ülkelerde ise şehirleşme son elli yılda ciddi bir artış göstererek şehirli nüfusun payı çoğu ülkede iki misline çıkmıştır. 2016 itibarıyla dünyada şehirli nüfusu toplam 4.13 milyar, kırsal kesim nüfusu ise 3.40 milyar olarak gerçekleşmiş bulunmaktadır. Küresel bakımdan şehirleşme ile kırsal kesimin ortaya koyduğu eğilim tablodan gayet açık şekilde izlenmektedir.

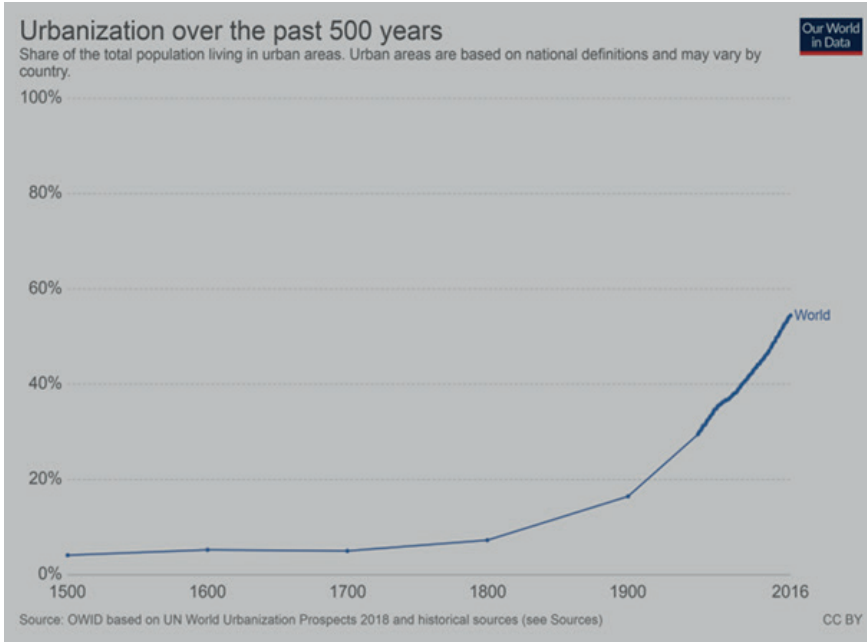
UN DESA verilerine göre günümüzde toplam nüfusun yüzde 55'i şehirlerde, yüzde 45'i de kırsal alanlarda yaşamaktadır. 2050 yılında bu oranın yüzde 68'e karşı yüzde 32 şeklinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. BM'nin 2018 Dünya Şehirleşme Beklentileri adlı raporu önümüzdeki dönemde birkaç ülkede nüfusun şehirlerde yoğunlaşacağını ortaya koymaktadır. Hindistan, Çin ve Nijerya 2018-2050 şehirli nüfus artışında %35'lik bir paya sahip olacaklardır.

6 Bkz. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationStock2019_TenKeyFindings.pdf

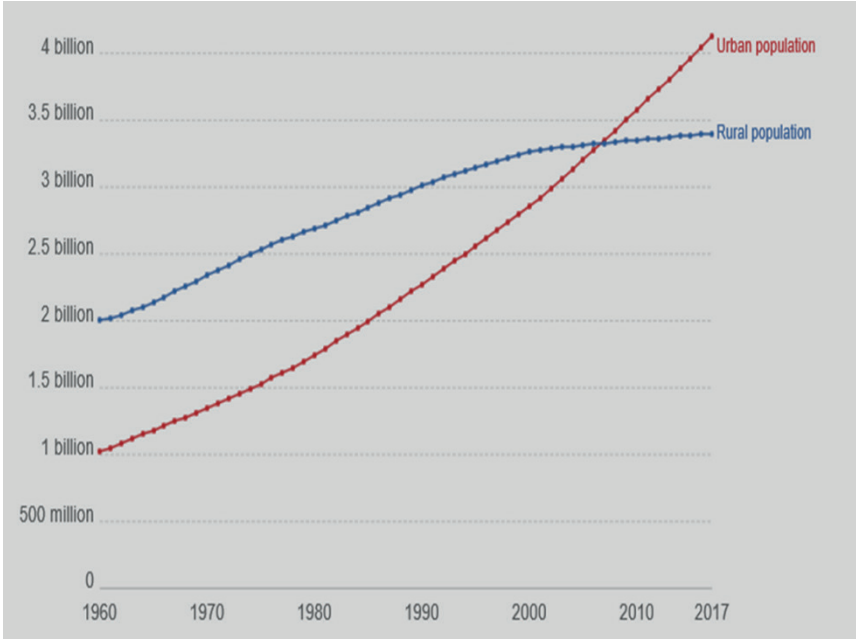
Günümüzde şehirleşmiş bölgelerin başında Kuzey Amerika (%82), Latin Amerika ve Karayipler (%81), Avrupa (%74) ve Okyanusya (%68) gelmektedir. Buna karşılık Asya'da şehirlerde yaşayan nüfus yüzde 50, Afrika'da ise yüzde 43 civarındadır. Genel eğilim olarak kırsal kesimlerde yaşayan nüfus nispeten gerilerken şehirlerde yaşayanlar artış göstermektedir. Asya ve Avrupa'daki bazı şehirlerde ise doğurganlığın düşüklüğü, ekonomik daralma ve doğal afetler gibi nedenlerle nüfusta azalma görülmektedir. Nüfus azalmasında göçün de etkisi görmezlikten gelinemez.

Şekil 2: 1500'den Bu Yana Şehirleşme Eğilimi

Kaynak: <https://ourworldindata.org/grapher/urban-area-long-term>

Şekil 3: Dünyada şehir ve kırsal nüfus eğilimi (1960-2017)

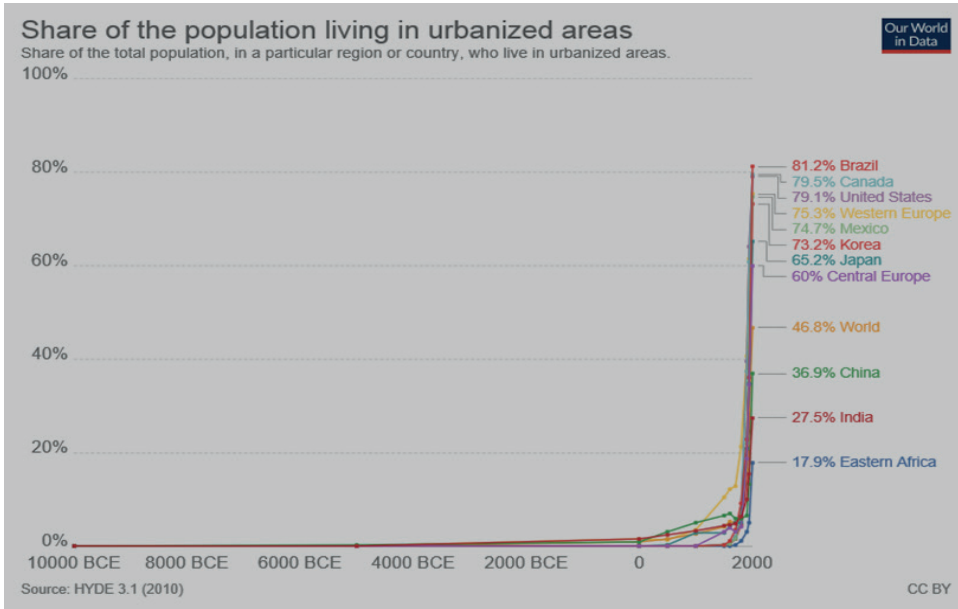
Kaynak: <https://ourworldindata.org/grapher/urban-area-long-term>

Amerika Birleşik Devletleri'nde şehirleşme 19. yüzyılda hızla artmaya başlamış, yirminci yüzyılın başında yüzde 40'a, 1950'de yüzde 64'e, 2000'de ise yüzde 80'e ulaşmıştır. 20. yüzyıla kadar şehirlerin paylarının düşük olduğu Japonya'da 1900'de, yüzde onu geçmiş, 1950'de nüfusun yarısına ulaşmıştır. Bu ülkede şehirlerde yaşayanların oranı 2000'li yılların başlarında yaklaşık yüzde 80'i ve bugün yüzde 90'ı geçmektedir. Dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip Çin ve Hindistan'da 1980'lere kadar şehirlerde yaklaşık olarak nüfusun dörtte biri yaşamaktaydı. Bu tarihten sonra şehirleşme hızında nispi bir yükselme yaşanarak Çin'de şehirli nüfusun oranı yüzde 58'e, Hindistan'da ise yüzde 33'e yükselmiş bulunmaktadır. 1800'lerden önce şehirli nüfusun hem ülke, hem de dünya genelinde çok düşük seviyede olduğu tahmin edilmektedir. Tarım imparatorlukların egemen olduğu bu dönemde nüfus kırsal alanda ve toprak üzerinde yaşamaktaydı.

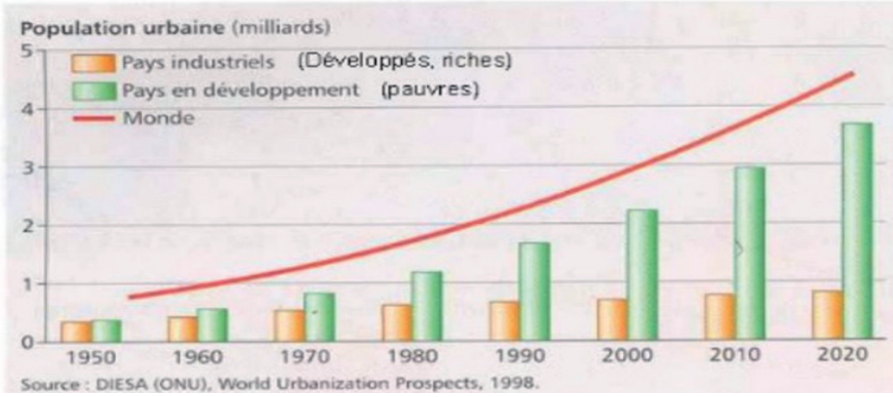
Grafikten de izleneceği gibi küresel planda şehirleşme 1900'lerden sonra önemli bir gelişme ortaya koymuş, özellikle de 1950'lerden itibaren ciddi bir yükselme göstermiştir. Bu gelişmenin dünyanın bütün bölgelerinde ve ülkelerinde aynı olmadığını belirtmek gerekir. 2000'li yıllarda dünyanın farklı bölgeleri ve ülkelerinde şehirlerde yaşayan nüfusun farklı oranlarını tablodan takip etmek mümkün. Buna göre Batı Afrika bölgesinde şehirli nüfusu en düşük seviyede iken onu Hindistan, Çin ve dünya ortalaması takip etmektedir. Arkasından Orta Avrupa, Japonya, Kore, Meksika, Batı Avrupa, ABD, Kanada ve Brezilya gelmektedir. Dikkat edilirse nüfusun yarısından çoğunun şehirlerde yaşadığı ülke ve bölgeler arasında Afrika'dan hiçbir ülke ve bölge bulunmamakta, Asya'dan da sadece Kore ve Japonya yer almaktadır. Şehirleşmenin küresel dağılımı ülke ve bölgeler açısından farklılık göstermektedir.

Şekil 4: Şehirleşmenin Tarihsel Gelişimi ve Şehirlerde Yaşayan Nüfus

Kaynak: <http://ourworldindata.org/grapher/urban-area-long-ter>

Şekil 5: Şehirli nüfus (milyar)

1950'den bu yana şehirleşmenin küresel plandaki gelişimi ve bunun gelişmiş zengin ülkelerdeki durumu ile az gelişmiş fakir ülkelerdeki görünümünü ortaya koyan yukarıdaki tablo son derece çarpıcı bir gerçeği ortaya koymaktadır. Dünya genelinde şehirleşme sürekli ve istikrarlı bir şekilde artış eğilimi göstermektedir. Bu eğilim 1950'li yıllarda sanayileşmiş zengin ülkeler ile az gelişmiş fakir ülkeler arasında birbirine yakın bir görüntü verirken bu tarihten itibaren zengin ülkelerdeki şehirleşmenin son derece yavaş ve makul bir artış ortaya koyduğu, buna karşılık az gelişmiş fakir ülkelerde ise şehirleşmenin giderek hızlandığı ve zengin ülkelerin nerede ise üç misline doğru yaklaştığı dikkat çekmektedir. Bu durumun az gelişmiş fakir ülkelerde ciddi sosyal ve ekonomik sorunlara ve istikrarsızlıklara yol açmakta olduğu bir gerçektir.

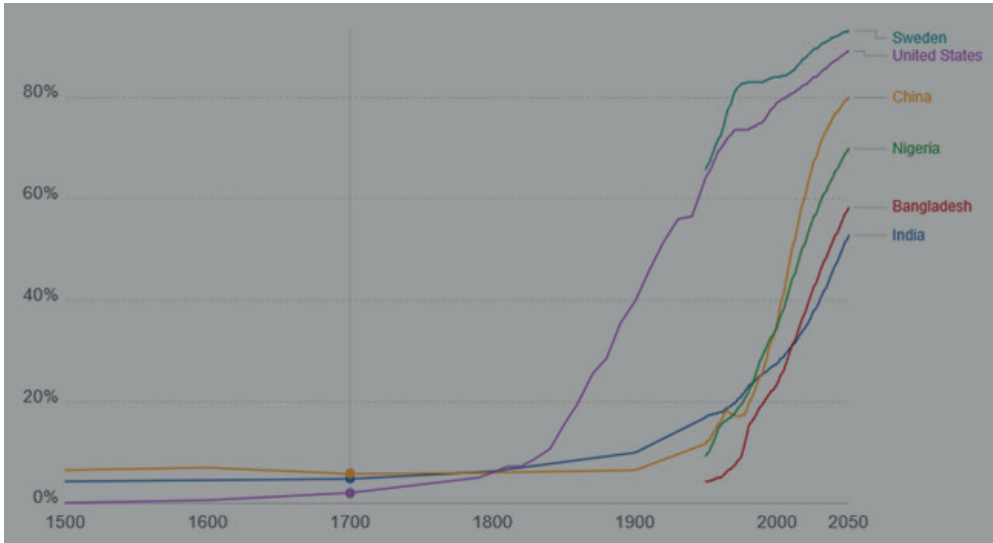
Şehirleşmenin Geleceği

Mevcut eğilimler dikkate alındığında şehirleşmenin geleceği hususunda bir takım tahminlerde bulunmak mümkündür. Bu konuda Birleşmiş Milletlerin yayınları bize ışık tutmaktadır. 2050'de tahmini şehir nüfusunun 6 milyar 610 milyona çıkacağı, kırsal nüfusun ise 3 milyar 110 milyona gerileyeceği yönündedir. Yani 2050 yılında şehirde yaşayanların toplamı kırsal alanda yaşayanların iki mislin geçecektir. Elbette nüfusun büyümesi sadece şehirlerde yaşayanlar için değil kırsal alanda yaşayanlar için de söz konusu olmakla birlikte şehirli nüfusu daha hızlı büyüyecektir. 2016 yılında şehirli nüfus yüzde 54 iken bu oranın 2050 yılında yüzde 68'e çıkacağı öngörülmektedir. 2050'de kırsal kesimde yaşayanların daha yüksek olacağı ülkelerin sayısı çok azalacaktır. Bunlar genel olarak Latin Amerika, Sahra Altı Afrika, Asya ve Pasifik ada

devletleridir. Dünyanın en kalabalık ülkelerinde şehirli nüfus nispeten düşük olacaktır. Mesela dünyanın en kalabalık ülkesi olacak olan Hindistan’da şehirli nüfusun oranının yüzde 53’lük bir paya sahip olacağı tahmin edilmektedir.⁷ 2050 itibarıyla seçilmiş bazı ülkelerde tahmin edilen şehirli nüfusun oranları aşağıdaki tablodan izlenebilir. Buna göre Hindistan’da yüzde 53 gibi bir orana sahip olacak olan şehirleşme, bir başka Asya ülkesi olan Bangladeş’te yüzde 58 civarında tahmin edilirken onu bir Afrika ülkesi olan Nijerya yüzde 69 ile izleyecektir. Arkasından Çin yüzde 79’a yaklaşan bir oranla öne çıkarken ABD ile İsveç yüzde 90’lara yaklaşan bir oranı yakalayacaktır.

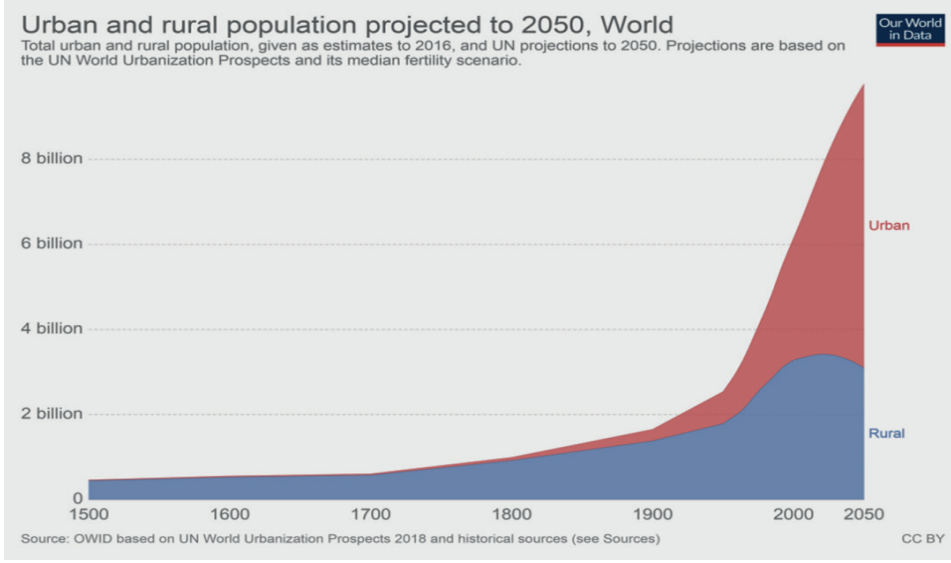
Şekil 6: Seçilmiş Ülkelerde Şehirli Nüfus Tahmini

Kaynak: <https://ourworldindata.org/grapher/urban-area-long-term>

7 Bk. Hannah Ritchie and Max Roser, "Urbanization", <https://ourworldindata.org/urbanization>, Erişim tarihi: 21 Ekim 2019.

Şekil 7: Dünyada Kırsal ve Şehirli Nüfustaki Gelişme (1500-2050)

Kaynak: <https://ourworldindata.org/grapher/urban-area-long-term>

2018 sayılarıyla dünyada yaşayan toplam 7.6 milyar nüfusun 4.2 milyarı şehirlerde, 3.4 milyarı ise kırsal alanlarda yaşarken 2050 yılında dünyada toplam 9.8 milyar insan yaşayacak olup bunun 6.7 milyarı şehirlerde, geriye kalan 3.1 milyarı ise kırsal alanlarda yaşayacağı tahmin edilmektedir. Buna göre 2050 itibarıyla şehirlerde yaşayanların oranı kırsal alanlardakilerin iki mislini geçecek ve şehirli nüfus dünyadaki nüfusun üçte ikisinden fazla olacaktır. Son elli yılda şehirleşmedeki hızlı artışın devamı durumunda böyle bir sonuçla karşı karşıya kalınacağı açıktır. Birleşmiş Milletler'in şehirleşme beklentilerine göre önümüzdeki on yıllarda da şehirleşmenin devam edeceği öngörülmektedir. 2050 yılına gelindiğinde dünya nüfusunun yüzde 68'inin şehirlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir. Elbette 2050 yılında da kırsal alanlarda yaşayanların daha fazla olacağı bazı ülkeler olacaktır. Bunlar Sahra Altı Afrika, Pasifik Ada devletleri ile bazı Latin Amerika ülkeleri olacaktır. Dünyanın en kalabalık ülkesi olması beklenen Hindistan'da şehirli nüfusun yüzde 53'lere yükselmesi şehirli nüfusun dünyadaki miktarını artıran bir unsur olacaktır.

Tablo 2: Dünyada Bölgelere Göre Şehirleşme ve Şehirli Nüfus Oranları (1950-2050)

TABLE I.10. PERCENTAGE URBAN AND RATE OF URBANIZATION OF THE WORLD, BY GEOGRAPHIC REGION, SELECTED PERIODS, 1950-2050

Geographic region	Percentage urban						Rate of urbanization (per cent)				
	1950	1970	1990	2018	2030	2050	1950-1970	1970-1990	1990-2018	2018-2030	2030-2050
World	29.6	36.6	43.0	55.3	60.4	68.4	1.06	0.80	0.90	0.74	0.62
Africa	14.3	22.6	31.5	42.5	48.4	58.9	2.28	1.68	1.07	1.07	0.99
Asia	17.5	23.7	32.3	49.9	56.7	66.2	1.51	1.54	1.55	1.06	0.78
Europe	51.7	63.1	69.9	74.5	77.5	83.7	1.00	0.51	0.22	0.33	0.38
Latin America and the Caribbean	41.3	57.3	70.7	80.7	83.6	87.8	1.64	1.05	0.47	0.29	0.25
Northern America	63.9	73.8	75.4	82.2	84.7	89.0	0.72	0.11	0.31	0.25	0.25
Oceania	62.5	70.2	70.3	68.2	68.9	72.1	0.58	0.01	-0.11	0.08	0.23

Kaynak: <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf>

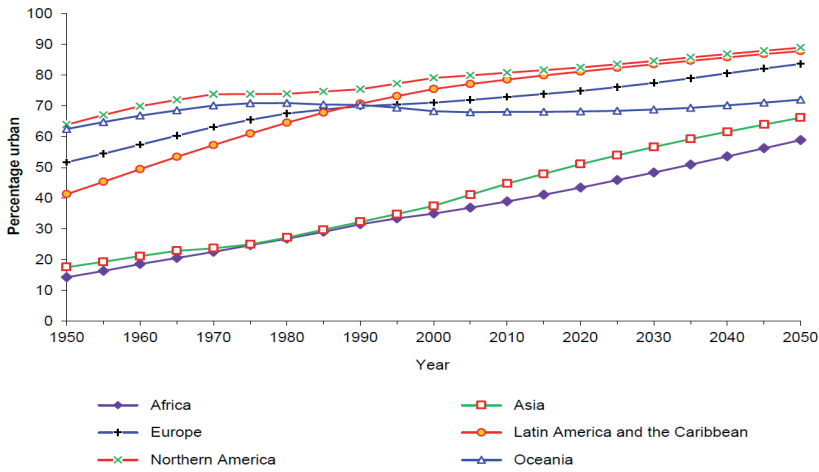
Şehirleşmenin 1950'den bu yana dünya genelinde ve belli bölgelerde ortaya koyduğu gelişme ile ileriye yönelik tahmini sayılar konu hakkında detay bilgi sunmaktadır. Tablodan da takip edileceği üzere 1950'lerde dünya genelinde toplam nüfusun yüzde 29.6'sı şehirlerde yaşarken 1970'lerde bu oranın yüzde 36.6'ya, 1990'da yüzde 43'e, 2018'de yüzde 53.3'e yükseldiği belirlenmiştir. Bu eğilimin 2030'da yüzde 60.4'e ve 2050 yılında da yüzde 68.4'e yükseleceği tahmin edilmektedir. Bu durumda yüz yıllık süre içinde küresel planda şehirli nüfusun bir katından daha fazla gelişme göstereceğini göstermektedir. Tabii bu durum, kırsal alanlarda yaşayanların o oranda küçülmesi anlamına gelmektedir. 21. yüzyılın başlarından bu yana küresel planda nüfusun büyük bölümü şehirlerde yaşamakta ve bu özellikle önümüzdeki yıllarda da şehirli nüfusun lehine devam edecektir.

Bu büyümenin bölgeler bazındaki dağılımına bakılırsa farklı verilerin öne çıktığı dikkat çeker. Mesela Afrika'da 1950 yılında yüzde 14.3 olan şehirli nüfusu 2018'de yüzde 42.5'e yükselirken 2050 yılında yüzde 58.9 olacaktır. Buna karşılık 1950 yılında en yüksek şehirli nüfusunun bulunduğu Kuzey Amerika'da yüzde 63.9 olan büyüklük 2018'de yüzde 82.2'ye yükselmiştir. Yavaş da olsa şehirleşmenin devam edeceği Kuzey Amerika'da 2050 yılında şehirli nüfusu yüzde 89.0 olacaktır. Dikkat edilirse Kuzey Amerika'da bir asırlık zaman içinde şehirli nüfusu yarıdan daha az artarken Afrika'da dört misli artış göstermektedir. Dünyanın hiçbir bölgesinde şehirli nüfusun oranında bir gerileme söz konusu değildir. Farklı bölgelerde bir asırlık zamanda şehir-

leşmenin ortaya koyduğu eğilimleri bir arada görmek ve karşılaştırmak mümkündür. Grafiğin gayet açık şekilde gösterdiği gibi Kuzey Amerika ile Latin Amerika ve Karayipler şehirleşme açısından en yüksek orana sahiptirler de eğilimin yavaşladığı dikkat çekmektedir. Bunun yanında Avrupa'da ciddi bir yavaşlama gözlenirken Asya ve Afrika'da önemli bir büyüme ortaya konmaktadır. Eğilimlerdeki bu farklılıklar şehirleşme oranlarına da yansımaktadır. Mesela 1950 yıllarında en yüksek şehirleşme oranının görüldüğü Afrika'da 2050 yılında bu oranın yüzde 1'lere yaklaşacağı gözlenmektedir. Afrika'nın altında Asya gelirken bu iki bölgenin arkasından diğer bölgeler birbirine yakın oranlarda seyredecektir.

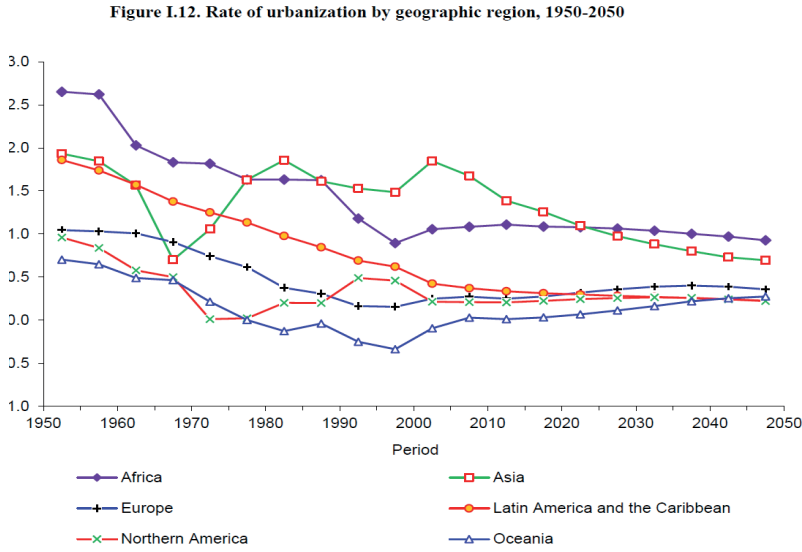
Şekil 8: Coğrafi Bölgelere Göre Şehirli Nüfusun Yüzdesi (1950-2050)

Figure I.11. Percentage of population residing in urban areas by geographic region, 1950-2050

Kaynak: <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf>

Şekil 9: Coğrafi bölgelere göre şehirleşme oranları (1950-2050)

Kaynak: <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf>

Şehirleşmenin daha gelişmiş bölgeler ve az gelişmiş bölgeler açısından ortaya koyduğu tablo da dikkat çekicidir. Genel olarak gelişmiş bölgelerdeki şehirlerde yaşayan nüfusun büyüklüğü hem dünya ortalamasının hem de az gelişmiş bölgelerde yaşayanların üzerinde seyretmektedir. 1950 yılında şehirlerde yaşayanların dünya ortalaması yüzde 29.6 iken bu oran gelişmiş bölgelerde yüzde 54.8, az gelişmiş bölgelerde ise yüzde 17.7 olarak gerçekleşmiştir. Yani gelişmiş bölgelerde şehirlerde yaşayanlar nüfusun yarısından biraz fazlasını temsil ederken az gelişmiş bölgelerde yaşayanların ise sadece beşte birine yakın orandaki nüfusu şehirlerde yaşamaktaydı. 2050 yılı tahmini şehirli nüfusun dünya ortalamasının yüzde 64.8'e çıkacağı, gelişmiş bölgelerde şehirlerde yaşayanların oranının yüzde 86.6, az gelişmiş bölgelerde ise bu oranın yüzde 65.6'de kalacağı tahmin edilmektedir. Bu durum şehirleşme oranlarında da açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim 1950-1955 döneminde dünya genelindeki şehirleşme yüzdesi 1.33 iken gelişmiş bölgelerde bu oran yüzde 1.12, az gelişmiş bölgelerde ise yüzde 2.16 olarak gerçekleşmiştir. Bir asır sonra bu oranların dünyada 0.58, gelişmiş bölgelerde 0.29, az gelişmiş bölgelerde ise 0.66 şeklinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Tablodan bu gelişmeleri takip etmek mümkündür.

Tablo 3: Gelişmiş ve Az Gelişmiş Bölgelerde Şehirleşme Oranları ve Şehirli Nüfusun Büyüklüğü (1950-2050)

TABLE I.6. PERCENTAGE URBAN AND RATE OF URBANIZATION OF THE WORLD, THE MORE DEVELOPED REGIONS AND THE LESS DEVELOPED REGIONS, 1950-2050

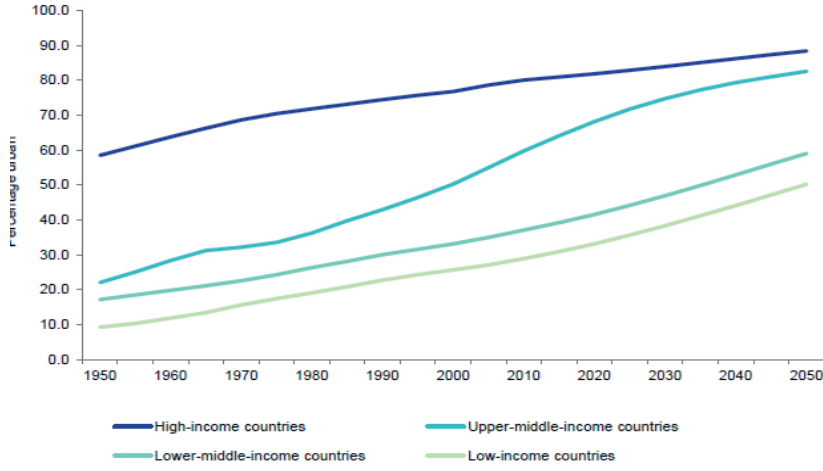
Year	Percentage urban			Period	Rate of urbanization (per cent)		
	World	More developed regions	Less developed regions		World	More developed regions	Less developed regions
1950	29.6	54.8	17.7	1950-1955	1.33	1.12	2.16
1955	31.6	57.9	19.7	1955-1960	1.30	1.06	2.11
1960	33.8	61.1	21.9	1960-1965	1.06	0.95	1.81
1965	35.6	64.1	24.0	1965-1970	0.56	0.84	1.05
1970	36.6	66.8	25.3	1970-1975	0.61	0.60	1.28
1975	37.7	68.8	26.9	1975-1980	0.84	0.42	1.75
1980	39.3	70.3	29.4	1980-1985	0.92	0.31	1.84
1985	41.2	71.4	32.2	1985-1990	0.84	0.27	1.59
1990	43.0	72.4	34.9	1990-1995	0.83	0.26	1.43
1995	44.8	73.3	37.5	1995-2000	0.83	0.26	1.32
2000	46.7	74.2	40.1	2000-2005	1.04	0.43	1.46
2005	49.2	75.9	43.1	2005-2010	0.99	0.36	1.37
2010	51.7	77.2	46.1	2010-2015	0.86	0.23	1.19
2015	53.9	78.1	49.0	2015-2020	0.82	0.24	1.09
2020	56.2	79.1	51.7	2020-2025	0.75	0.27	0.97
2025	58.3	80.2	54.3	2025-2030	0.71	0.30	0.87
2030	60.4	81.4	56.7	2030-2035	0.67	0.32	0.80
2035	62.5	82.7	59.0	2035-2040	0.63	0.32	0.74
2040	64.5	84.0	61.3	2040-2045	0.59	0.31	0.69
2045	66.4	85.4	63.4	2045-2050	0.58	0.29	0.66
2050	68.4	86.6	65.6				

Kaynak: <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf>

Ülkelerin ekonomik gelir düzeyleri ile şehirleşme arasında da ilgi çekici bir ilişkinin bulunduğu gözlenmektedir. Gelir gruplarına göre ülkeler yüksek gelir grubuna giren ülkeler, orta gelir grubuna giren ülkeler ile düşük gelir grubuna giren ülkeler şeklinde sınıflandırıldığında yüksek gelir grubuna giren ülkelerdeki şehirleşme oranının en yüksek olduğu ve yüz yıllık periyotta giderek yavaşlamakta olduğu gözlenmektedir. Bunu orta gelir grubuna mensup ülkeler takip etmekte, onun hemen altında da orta altı gelir grubu ile düşük gelir grubuna mensup ülkelerin şehirleşme oranları yer almaktadır. Genel itibarıyla yüksek gelir grubuna mensup ülkelerdeki şehirli nüfusun büyüklüğü giderek daha az artarken alt ve orta gelir grubuna mensup ülkelerdeki şehirli nüfusun sürekli büyüdüğü gözlenmektedir. Bu durum hem grafikte hem de tablodaki sayılarda açık şekilde ortaya konulmuştur.

Şekil 10: Gelir gruplarına göre şehirli nüfusun oranı (1950-2050)

Figure I.9. Percentage of population residing in urban areas by income group, 1950-2050

NOTE: The country classification by income level is based on 2016 GNI per capita from the World Bank.

Kaynak: <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf>

Tablo 4: Gelir Gruplarına Göre Dünyada Şehirleşme Oranı ve Şehirli Nüfus (1950-2050)

TABLE I.7. PERCENTAGE URBAN AND RATE OF URBANIZATION OF THE WORLD, BY INCOME GROUP, SELECTED YEARS AND PERIODS, 1950-2050

Income group	Percentage urban						Rate of urbanization (per cent)				
	1950	1970	1990	2018	2030	2050	1950-1970	1970-1990	1990-2018	2018-2030	2030-2050
World	29.6	36.6	43.0	55.3	60.4	68.4	1.06	0.80	0.90	0.74	0.62
High-income countries	58.5	68.7	74.4	81.5	83.9	88.4	0.80	0.40	0.32	0.25	0.26
Middle-income countries	19.9	27.8	36.7	52.6	59.0	68.3	1.68	1.39	1.28	0.96	0.73
Upper-middle-income countries	22.1	32.2	42.9	66.6	74.8	82.6	1.89	1.44	1.57	0.96	0.50
Lower-middle-income countries	17.2	22.6	30.0	40.6	47.0	59.0	1.36	1.42	1.08	1.20	1.14
Low-income countries	9.3	15.7	22.8	32.2	38.3	50.2	2.60	1.87	1.24	1.44	1.35

Dünyanın En Büyük Şehirleri

2020 itibariyle dünyanın en kalabalık 30 şehri önümüzdeki yıllarda farklı bir tablo ortaya koyacaktır. 2035 tahminine göre bu sıralama ciddi anlamda değişiklik göstermektedir. İlk sıraya 43 milyonla Delhi, Tokyo'nun önüne geçecektir. Dakka 31 milyonla dördüncü sıraya gelirken Kahire 29 milyonla beşinci sıraya yerleşecektir. Genel olarak Asya ve Afrika'daki şehirlerin diğerlerine oranla daha hızlı büyüyecekleri ve giderek kalabalıklaşacakları dikkat çekmektedir. Bu listede 14. Sırada yer alan İstanbul'un 18 milyonluk nüfus büyüklüğü ile 20'inci sıraya gerileyeceği tahmin edilmektedir. Dünyanın en büyük ilk on şehri arasında Afrika, Avrupa ve Okyanusya'dan hiçbir şehrin bulunmaması dikkat çekicidir. Dünyanın en büyük on şehri arasında Kuzey-Amerika'dan sadece iki, Güney Amerika'dan da bir şehir yer alırken diğerlerin hepsinin yani yedi şehir de Asya kıtasında yer alıyor olması şehirleşmenin seyri konusunda basit bir fikir vermektedir. Hindistan'dan iki şehir (Bombay ve Delhi), Çin, Endonezya, Güney Kore ve Pakistan'dan da birer şehir yer almaktadır.

Tablo 5: 2020 Sayılarıyla Dünyanın 30 Büyük Şehri

Şehir	Ülke	Nüfus (milyon)
Tokyo	Japonya	37
Delhi	Hindistan	30
Şangay	Çin	27
Sao Paulo	Brezilya	22
Mexico	Meksika	22
Dakka	Bangladeş	21
Kahire	Mısır	21
Pekin	Çin	20
Mumbay	Hindistan	20
Osaka	Japonya	19
New York	ABD	19
Karaçi	Pakistan	16
Chongging	Çin	15
İstanbul	Türkiye	15
Buenos Aires	Arjantin	15
Kalküta	Hindistan	15
Lagos	Nijerya	14
Kinshasa	Kongo	14

Manila	Filipinler	14
Tianjin	Çin	14
Rio de Janeiro	Brezilya	13
Guangzhou	Çin	13
Lahor	Pakistan	13
Moskova	Rusya	13
Los Angles	ABD	12
Shenzhen	Çin	12
Bangalore	Hindistan	12
Paris	Fransa	11
Bogota	Kolombiya	11
Chennai	Hindistan	11

Kaynak: <https://www.laculturegenerale.com/plus-grandes-villes-du-monde/>

Gecekondulaşma En Önemli Problem

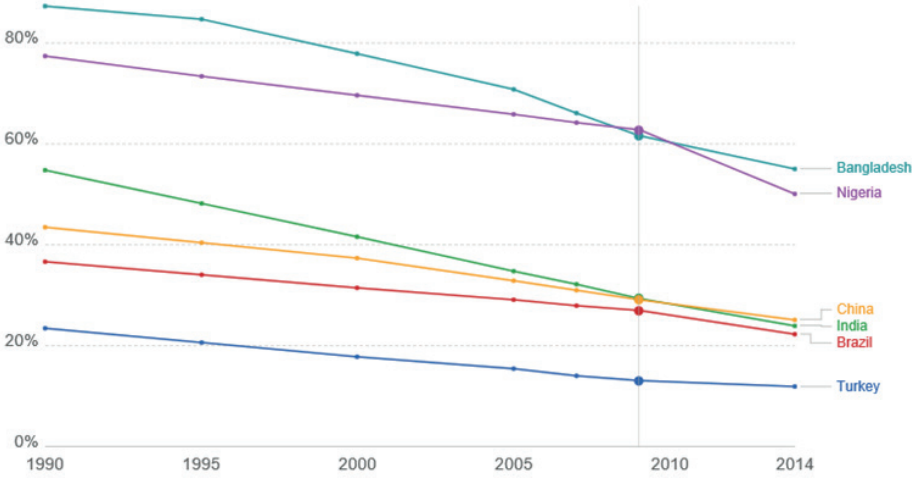
Şehirleşmenin, özellikle de hızlı ve plansız şehirleşmenin yol açtığı bir dizi ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal sorunların başında gelen gecekondulaşma Asya ve Afrika ülkelerinin karşı karşıya kaldıkları en önemli problemlerin başında gelmektedir. Üçüncü Dünya'nın sömürge dönemindeki trajik şehirleşme sürecini ve bunun sebep olduğu problemleri incelediği Üçüncü Dünyanın Batılılaşması adlı kitabında P. Harrison özellikle gecekondulaşmayı merkeze alarak şehri "bir cehennem" olarak resmetmekte ve şehirlerin nasıl imtiyazlı mekanlar olarak öne çıktıklarını çarpıcı şekilde anlatmaktadır.⁸ Şehirlerin kaotik ve düzensiz gelişimi burada yaşayan insanların yaşam kalitesini etkileyecek ciddi sorunlar yaratmaktadır. Hava ve çevre kirliliği, ulaştırma, sağlık ve sosyal tesisler, okullar, tüm şehirlerin ve ülkelerin yetkilileri için kalıcı ciddi sorunları oluşturmakta ve bunlarla mücadele ciddi kaynaklara ihtiyaç göstermektedir.

Gecekondularda yaşayan şehirli nüfusun payı, şehirlerdeki hayatın kalitesi ve refahın bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Gecekondulaşma şehirleşmenin en önemli sonucu olup şehirleşmenin temel sorunlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Burada yaşayanların sağlıklı suya, sağlık ve sosyal hizmetlere, konuta, ulaşım erişimleri çok yetersizdir. Bir bakıma şehirde yaşamakla birlikte şehirli olamamışlardır. Bundan dolayı şehir mekanlarında yaşayanların şehirleşmeleri ayrı bir temel sosyal problem olarak öne çıkmaktadır. Gecekondularda yaşayanların şehirli nüfus içindeki payının ülkelere göre farklılık gösterdiği bilinmektedir. Özellikle Sahra Altı Afrika ülkelerinde yoğun olan gecekondu nüfusu bazı ülkelerin şehirli nüfusu içinde

8 Paul Harrison, 3. Dünyanın Batılılaştırılması, Türkçesi: Cevdet Cerit, İstanbul: Pinar Yayınları, 1990, s.55 vd.

nerede ise yüzde 90'lara varmaktadır. Zamanla gecekondulu nüfusunun azalma gösterdiğinin gözlenmesi sevindiricidir. 1990 ile 2014 arasında gecekondularda yaşayanların oranı Çin'de yüzde 44'den 25'e; Hindistan'da yüzde 55'ten 24'e; Brezilya'da yüzde 37'den 22'ye ve Nijerya'da yüzde 77'den 50'ye gerileme göstermiştir. Gecekondulaşmanın en yoğun olarak yaşandığı Bangladeş, Nijerya, Çin, Hindistan, Brezilya gibi ülkelerde, tablodan da izleneceği gibi, bir gerilemenin olması umut vermektedir. Söz konusu ülkelerde gecekondulaşma tamamen bitmiş olmamakla beraber kontrol altına alınmış olması ve zaman içinde geriliyor olması not edilmesi gereken önemli bir gelişmedir. Bu arada Türkiye'de de gecekondulaşmanın gerileme eğilimine girmiş olması not edilmelidir.

Şekil 11: Gecekondularda Yaşayan Şehirli Nüfus

Kaynak: <https://ourworldindata.org/urbanization>

Sonuç

Modern dönemin en önemli ürünü olan şehirleşme, 1800'li yıllardan bu yana gelişme göstermiş ve özellikle son bir yüzyıl içinde önemli bir büyüme ortaya koymuştur. İnsanlar tarım medeniyeti döneminde büyük oranda kırsal kesimlerde yaşamakta iken sanayileşme, güvenlik, din, kültür ve farklı nedenlerle yaşamakta oldukları mekanları değiştirip yeni mekanlara göç etmiş ve buralarda tutunmaya çalışmışlardır. Nüfusun kırsal alanlardan şehirlere yönelmesi, bir dizi ekonomik, sosyal, kültürel, idari ve siyasi sorunların ortaya çıkmasına yol açarken söz konusu sorunların çözümü ulusal iktidarların başlıca uğraş alanını oluşturmuştur. Bu problemlerin çözümü için küresel planda işbirliği ve dayanışma ihtiyacı her geçen gün kendisini öne çıkarmaktadır.

Küresel planda 2007 yılında şehirlerde yaşayanlarla kırsal alanda yaşayanların oranı eşitlenmiş olup bu tarihten itibaren şehirlili nüfus, kırsal alanlarda yaşayanların üzerine çıkmıştır. 1950'lerde şehirlerde yaşayanların oranı yüzde 29.6 iken bir yüzyıl sonra bu oranın yüzde 68'e çıkacağı tahmin edilmektedir. 1960'larda kırsal kesimde yaşayanların oranı şehirdekilerin iki misli iken bu tablonun bir yüzyıl sonra tersine dönecek olması şehirleşmenin hızı hususunda bir fikir verecektir. Şehirleşmenin dünyanın farklı bölgelerinde aynı oranda seyrettiğini söylemek mümkün değildir. Yüksek gelirli ve kalkınmış Avrupa, Kuzey Amerika gibi bölgelerde daha yüksek olan şehirleşme, Afrika ve Asya ülkelerinde düşük gözlenmektedir. Yüksek gelirli ülkelerde şehirleşme hızının yavaşladığı, buna karşılık düşük ve orta gelirli ülkelerde ise önümüzdeki yıllarda şehirleşmenin daha yüksek hızda seyredeceği belirlenmiştir. 2050'lerde bile Sahra Altı Afrika, Pasifik ada devletleri gibi dünyanın muhtelif yerlerinde kırsal alanlarda yaşayanların şehirlilerden daha fazla olacağı beklenmektedir. Dünyanın en kalabalık ülkeleri olan Çin, Hindistan gibi ülkelerde şehirlili nüfus kırsal kesimlerin önüne geçecek olsa da buradaki kırsal nüfusun büyüklüğü ortalama önemli bir yere sahip olacaktır.

Şehirleşmenin yol açtığı kaos ve sorunların üstesinden gelmek ulusal karar vericilerin başlıca gündemini oluşturmaktadır. Şehirleşmenin en belirgin sonucu olan gecekondulaşmanın son yıllarda gerileme göstermesi umut verici bir gelişme olarak dikkat çekmekte ise de sorunun ciddiyetini sürdürdüğü gerçektir.

KAYNAKÇA

1. Hannah Ritchie and Max Roser, "Urbanization", Our World in Data, <https://ourworldindata.org/urbanization>, Erişim tarihi: 21 Ekim 2019.
2. <https://ourworldindata.org/grapher/urban-area-long-term>
3. <https://www.laculturegenerale.com/plus-grandes-ville-du-monde/>
4. International Migrant Stock 2019, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationStock2019_TenKeyFindings.pdf
5. International Organization for Migration [IOM] The United Nations Migration Agency, World Migration Report 2018, Geneva, 2018.
6. Paul Harrison, 3. Dünyanın Batılılaştırılması, Türkçesi: Cevdet Cerit, İstanbul: Pınar Yayınları, 1990.
7. UN DESA, World Urbanization Prospects The 2018 Revision, <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf>
8. UN DESA, World Urbanization Prospects The 2018 Revision. <https://www.un.org/development/desa/publications/2018-revision-of-world-urbanization-prospects.htm>
9. United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA) Population Division, World Urbanization Prospects The 2018 Revision, New York: United Nations, 2019. <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf>

MUTLU BİLGE ŞEHİR

Prof. Dr. Ahmet Haluk PAMİR

📍 GELard Derneği Başkanı

✉ haluk.pamir@gelard.org.tr

Özet

Yerleşimler ve şehirler, insan sistemleri, doğal sistemler ve yapay sistemlerin ilişkilerinden değişik coğrafyalarda ortaya çıktı. Var olma süreçlerinde çeşitli dış ve iç dinamiklerle şekillendi. İnsanların yönlendirmesi ile yapıları çevre kimliklerine dönüştüler. “Mutlu şehirler” kavramı şehirlerin iyiliğini ve mutluluğunu ifade etmek için kullanılıyor. Şehirlerin diğer özelliklerini ifade eden “yeşil şehir”, “akıllı şehir”, “yavaş şehir” gibi. Mutlu olmanın temelinde bazı önemli özellikler gördüm. Bunlar, inançlı olmak, dezavantajlı olanlar dahil sıhhati yerinde olmak, kişiliğini geliştirebilme imkanı olmak, kişisel kapasitelerini emeğe dönüştürerek kendi iradesi ile kullanma imkanı olmak ve emeğinin karşılığını tam olarak almak ve diğer kişilerle paylaşımcı, yardımcı ve üretici ilişkiler içinde olmak. İnançlı olanlar zaten her an Allah’a şükrederek mutlu olurlar. Diğer özellikler her kişinin bu dünyada toplumsal, kültürel ve kişisel varlığı ile ilgili insanı durumlarıdır. İnançlı insanların ve genelde insanların günlük hayat içinde ‘sınanmaları ve dünyayı güzelleştirme ve anlamlandırma davranışları’ sırasında memnun veya mutlu olacakları ilişkiler vardır. Sunuşum, medeniyet ve şehirlilik birikimimizden gelen “günlük hayatta” insanların doğal sistemler ve yapay sistemlerle ilişkilerini destekleyecek ‘mutlu edici bir yerleşim kademelenme’ modeli üzerine. Şehirlerimiz, ‘konut gruplaşması’, ‘mahalle’, ‘sokak’, ‘semt’ ve ‘semtleri bağlayanlar’ gibi sosyal-fiziki örüntülerle ortaya çıkabilmeli. Buralarda kullanıcılara günlük yaşamında gerek duyacağı destekler “vakfiye” sistemi ile düzenlenecek. Dezavantajlı gruplar için ise ayrıca bir “imaret” sistemi kurulacaktır. Bu eko-sisteme ben “bilge şehir” diyorum. Mutlu olma halinin ise bilgeliğin bir ara yüzü olduğunu düşünüyorum.

Anahtar Kelimeler: Neşeli Şehir, Bilge Şehir, Vakfiye, İmaret, Külliye

THE 'HAPPY' AND WISE CITY

Abstract

Settlements and cities have appeared in different geographies of our planet through the interactions of human, natural and artificial system relationships. Their masses were shaped by the internal and external dynamics of such relationships. Their identities were formed through built environments by the efforts of their inhabitants and visionaries. They acquired different meanings and aura throughout the ages. In the last few decades the cities have been defined with concepts such as green city, smart city, slow city, etc., which can be tested against yardsticks. Happy city is no different. It is to emphasize a facet of what we expect from our settlements. I have seen some salient properties in human happiness. These are, being a believer, being healthy (even if you are disadvantaged), possibility of developing one's personality, possibility of developing one's capacities, using them through one's own will and receiving the returns of one's labour fully. And finally being in a caring, sharing and productive relationship with others. True believers naturally are happy by being thankful to God for what they receive in this world. Other properties I mentioned are related to the human condition in its social, cultural and personal context. My presentation is about a settlement model that is based on the values of our civilization and the global urbanization experiences. It aims to offer support systems for our satisfying and happy daily life, in the socio spatial forms of the housing cluster, the neighborhood, the street and the community complex (külliye). A sustainable 'foundation' and a 'charity' system will run the everyday life of our communities. I call this "a wise city". Being happy is a dimension of being wise.

Keywords: Happy City, Wise City, İmaret, Vakfiye, Külliye

Giriş

Yerleşimler ve şehirler, insan sistemleri, doğal sistemler ve yapay sistemlerin ilişkileri ile değişik coğrafyalarda çeşitli dış ve iç dinamiklerle şekillendi. İnsanların yönlendirmesi ile yapıları çevre kimlikleri oluştu. "Mutlu şehirler" kimliği şehirlerin iyiliğini ve mutluluğunu ifade etmek için kullanılıyor, şehirlerin diğer özelliklerini ifade eden "yeşil şehir", "akıllı şehir", "yavaş şehir" gibi.

Yaşamım boyunca mutlu olmanın temelinde bazı önemli özellikler gördüm. Bunlar, inançlı olmak, dezavantajlı olanlar dahil sıhhati yerinde olmak, kişiliğini geliştirebilme imkanı olmak,

kişisel kapasitelerini emeğe dönüştürerek kendi iradesi ile kullanma imkanı olmak, emeğinin karşılığını tam olarak alma imkanı olmak, diğer kişilerle paylaşımcı, yardım alan/veren ve üretici ilişkiler içinde olmak, doğal sistemlerle yakın ilişki içinde olmak. İnançlı olanlar zaten her an Allah'a şükrederek mutlu olurlar. Diğer özellikler ise her kişinin bu dünyada toplumsal, kültürel ve kişisel varlığı ile ilgili insani durumlarıdır. Bunlar inanç ve toplum sistemi ile mutluluk ilişkisi üzerine benim önermelerim. Ancak burada bu konulara girmiyorum.

Bu sunum medeniyet birikimimizden ve küresel şehirlilik birikiminden gelen etkilerle şekillenen "günlük hayatta" insanların doğal sistemler ve yapay sistemlerle ilişkilerini destekleyecek 'mutlu edici bir yerleşim kademelenme' modeli önerisi üzerine. Dolayısıyla kır yerleşimleri değil şehir yerleşimlerinden söz edeceğim.

Önerim, şehirlerimizin, 'konut gruptaşması' (housing cluster), 'mahalle' (neighborhood), 'sokak' (street), 'semt' (district) ve 'semtleri bağlayanlar yeşil kuşak'(green belt linkages) gibi sosyal-fiziki örüntülerle kendini topluluk (community) dayanışması ve üretimi içinde ortaya çıkarabileceği 'yerel yönetim mekanı'nda (local governance space) var edebilmesi üzerine. Buralarda kullanıcılara günlük yaşamında gerek duyacağı bütün destekler "vakfiye" sistemi ile düzenlenmeli. Dezavantajlı gruplar için ise ayrıca bir "imaret" sistemi kurulmalı. Bu ekosisteme ben "bilge şehir" diyorum. "Mutlu olma hali"nin ise bilgeliğin bir ara yüzü olduğunu düşünüyorum.

Başlarken, Türkiye'de 2014, 2016 ve 2018 yıllarında TÜİK tarafından yapılan "Türkiye'de Yaşayan En Mutlu İnsanların Bulunduğu Şehir" araştırmasında en mutlu şehrimiz olarak belirlenen Sinop'un özelliği toplumsal açıdan küçük (40,000 nüfus) bir yerleşim aşırı psikolojik yüklenme olmadan ve çok etkileyici bir doğa ile çevrelenmiş olarak yaşıyorlar. Huzur var, sükun var, dostluk var, doğa var. Bu açıklamalar mutluluğu kendi içine dönük yaşamda yakalayan şehir anlayışını tanımlıyor. Yavaş şehir anlayışı da böyle. Aslında bir semt olarak oluşmuş küçük yerleşimler. Herkesin birbirini tanıdığı ve sokaklarında, mahallelerinde iyisiyle kötüsüyle günlerini paylaştığı topluluklar. Benim tanıdığım eski İstanbul'un, Süleymaniye, Fatih semtleri ve mahalleleri gibi. Sokak, mahalle ve semtin şehirlerimizi kurmada çekirdek öğeler olduğuna inanıyorum.

Peki biz araştırmalarda çoğunlukla listenin mutsuzlar tarafında çıkan büyük şehirlerimiz ve ortaya çıkmakta olan yeni şehirlerimiz için ne yapmalıyız? Burada iki konuyu düşünmeliyiz. Bir tanesi geleneklerden gelen özellikleri koruyalım ancak güncel yaşam özelliklerini de entegre edelim ve daha bütüncül yaşayalım. Bu bize bilge şehrin yolunu yeni planlama ve tasarım stratejileri ile açacaktır. İkincisi ise toplum sistemimizin (social system) aşağıda okuyacağınız yeni yerleşim destek kurumlarını kurarak 'yerel yönetim mekanının' (local governance space)

zenginleşmesini sağlaması. Yine toplum sistemimizin yeni yapılı çevre yasa ve yönetmelikleri çıkararak toplulukların (communities) aşağıda önereceğim yerleşim kademelenmesi ile mahalle, semt ve semtleri birbirine bağlayan yeşil kuşaklar çerçevesinde bütünleştirilmesi.

A. YEREL YÖNETİM MEKANI NEDİR?

Yerel Yönetim Mekanı, Yerel Yönetim Alanı içinde bulunan veya alanı etkileyen insanların, düşüncelerin, yasaların, yönetmeliklerin, kültürel yapılanmaların, kişiliklerin, fiziki yapılı çevrenin, etkinliklerin, odak olayların, eşyaların ve bütün ürünlerin, seslerin, kokuların, iklimin etkisinin, sanatların, bu ortamı yansıtan simgelerin ve benzerlerinin kendi varlıklarının ve aralarındaki etkileşimlerin bütünüdür. Bu mekanın 'anlamı' ise sözü edilen etkileşim içinden günlük yaşamı ve yerleşimi iyi tanımlayan bütünler çıkması ile oluşur.

Ocak 2019'da yapılan Cumhurbaşkanlığı Yerel Yönetimler Politika Kurulu ile Türkiye Belediyeler Birliğinin beraber düzenlediği konferansa sunduğum *Medeniyetimizin Yerleşim ve "Yapılı Çevre" Değerleri ve Çalışmaları Ne Olmalıdır?* adlı bildiride (*) **Yerel Yönetim Mekanının** yerleşim ve yapılı çevre tasarımına ipucu verecek ve medeniyet birikimimizden gelen özellikler olarak şu kavramları ve tasarım karşılıklarını önermişim: **Şefkatli olmak:** kapsayıcı plan ve tasarım, **Merhametli olmak:** dezavantajlı gruplar için engelsiz, emin, güvenli çevreler planlanması ve tasarımı. **Sabırlı olmak:** kişisel / kültürel / sosyal duyarlılık için paylaşımcı çevreler, mahalleler ve semtleri katılımcılıkla oluşturmak, **Doğruyu aramak:** Yapılı çevrede malzemenin ve kullanılan yapım sisteminin doğasına uygun (tektonik) yapılı çevre tasarımı, **Sır tutmak:**, bireylerin ve kültürlerinin mahrem taraflarını saklayabilme kapasiteleri oluşturacak tasarım, **Sadakatli olmak:** mahalle ve semt değerlerine sadık kalacak kimlikli tasarım, **Cömert olmak:** İnsan ve topluluk olarak çeşitlilik, çok boyutluluk ve değişim düşüncelerine açık olmak, **Adil olmak:** bütün hizmetlerden her nüfus grubunun eşit yararlanması için planlama ve tasarım, **Mütevazi olmak:** abartısız ve sade, ölçüyü bilen yaşam ve tasarımlar önermek, **Edepli olmak:** mekanlarda var olacak insanın, kültürlerin ve sosyal sistemin zenginliklerine ve birimlerine saygılı davranışta bulunacak açık planlama ve tasarım, **Sorumlu olmak:** yukarıda sayılan her özellikten tasarımcıların sorumlu olması ve planlama ve tasarım adımlarının büyük sorumluluk bilinci ile atılabilmesi için yukarıdaki konularda eğitimin verilmesi, tutumlu olmak, arıtma ve dönüşüme öncü olmak. Ve bütün bunları sağlayan bütüncül anlayış olarak **Allah'a şükretmek için, doğal ve yapılı peyzajı güzelliklerle şükretmenin aracı kılmak.** Tasarımla, iyilik ve mutluluk etkisi yaparak şükretmek. Bu özellik hem iyi tasarımın gücüdür hem de topluluk mutluluğu için önemli özelliklerdir.

Yerleşim mekanını oluşturan kişiliklerden, kültürlerden, toplumdan ve tasarımları şekillendirecek olan plancılardan/tasarımcılardan içtenlikle bu yaşam ve tasarım değerlerine katılmayı beklemeliyiz. ‘Yerel Yönetim Mekanının’ ortak yöneticileri olan; mahalle çalışma grupları, muhtarlık, belediye başkanlığı, belediye meclisi, kent konseyi, belediye çalışma grupları. T. C. Cumhurbaşkanlığı ve Politika Üst Kurulları, Bakanlıklar ve TBMM’nin ilgili komisyonları kararları ve uygulama davranışları ile yerel yönetim mekanını koruyan ve geliştiren aktörlerdir.

B. TOPLUM SİSTEMİ VE TOPLULUK SİSTEMİNİN YEREL YÖNETİM MEKANINI ETKİLEMESİ VE YEREL YÖNETİM MEKANININ KADEMELENMESİ

Toplum sistemi (social system) toplumsal kurumlarının yereldeki temsili ile yerel yönetimin sınırlarını tanımlamaktadır. Her bölgede ve şehirde ülkenin toplum sisteminin gerekleri benzer olduğu için yerelin kimliğinin oluşmasındaki etkisi ve zenginliği oradaki yöresel yorumlarının çeşitlenmesi ile olabilir. Diğer taraftan topluluk sistemleri (community systems) yörenin birikimini (yaşamda gelenek, görenek, yapılaşma tipolojileri gibi) zaman içinde taşır ve yerel kimliğin mutlulukla oluşumuna daha belirleyici etki yapar. Onun için topluluk sistemleri kurgulanmasında kullanılacak yeni tür ‘hizmet katmanlaştırma ve fiziki şekillenme’ modeli büyük ve yeni şehirlerimizin mutlu kimlik oluşturmaya çok boyutlu katkılar yapacaktır.

Yeni Mekan Kademelenmesinin içerik tanımları gereklidir. Günümüze kadar yapılan planlama davranışları ve imar planları ancak o şehrin olabildiğince çok boyuttaki yorumunu, mülkiyet ilişkilerinin sağlıklı çözümünü ve sektörel kullanımların mekanda yer almasını planlamış ve topluluklarda ona göre oluşmuştur. Topluluk kurma anlayışından yola çıkan bir toplumsal planlama ve tasarım olmamıştır. Burada toplumsal planlama ve tasarımda alternatif bir öneri olarak şehir kimliğini oluşturacak ve topluluk dayanışma sistemleri ile ‘mutluluk verici’ ‘semtleri çevreleyen ve tamamlayan yeşil koridorlar’, ‘semtler’, ‘mahalleler’, ‘sokaklar’, ‘yapı gruplaşmaları’ olarak kavramsallaştırılacak bir topluluk kademelenmesini öneriyorum. Bunların büyük bir kısmını 2008-2009 arası yürütülen ve 2010 yılında TOKİ tarafından basılan *Yeni Yerleşimler İçin Değerler Sistemi* (***) adlı araştırmamızda önermiştik. Altaki bölümde bu alanların hizmet içeriklerini belirtiyorum. Nedeni bundan sonra yapılacak ‘topluluk’ kentsel tasarımlarında bu hizmetlerin kendi isimleri ile yer alması ve tasarımcının katılımcılarla beraber kuracağı ilişkilerle yerleşime tasarım anlamı kazandırabilmesi. Bu tutum halen yerleşimlerimizi oluşturmak veya değiştirmek için normal imar pratiği olan arazi değerlendirme, parselasyon, sektörel plan lejandları yapmayı aşan ve kentsel yönetim mekanından şehir mekanı yapılanmasına ve pla-

nına gitmektedir. Aşağıda daha koyu renk ile yazılmış hizmetler toplumsal sistem tarafından şehir planları için yer bazında yeni tanımlanmış olmaktadır. Mekan tasarımında muhakkak yer almalıdır.

1. Semtler için Semt Merkezlerinde ve Çevresinde Yer Alması Önerilen Hizmetler:

Karakol, Belediye Birimleri, PTT / Sağlık Merkezi ve Ambulans Servisi, Günübirlik Çocuk Bakım Merkezi, **Günübirlik ve Sürekli Yaşlı Bakım Merkezi / Sosyal Hizmetler Merkezi, Toplum Hizmetleri Danışmanlığı ve Toplum Hizmetleri Lider Destek Birimi, Kızılay, Yeşilay, AFAD birimlerinden birisi veya birkaçı / Semt Çarşısı, Sahafılar / Eski Eser Satış, Bankalar, Taşıma Şirketleri Ofisleri / Çok Amaçlı Kullanım Yapısı (Sinema, Tiyatro, Konser, Diğer Gösteri Türleri, Nişan/Düğün Törenleri, vb.) / Çayevleri, Lokantalar, Kiraathane, Sanat Merkezi ve Sergi Salonları / Semt Spor Yapısı(ları) ve Semt Spor Sahaları, Semt Pazarı / Camii, İmaret, Sera, Fırın / İlköğretim (3-8 Sınıflar) ve Ortaöğretim / Kütüphane, Sürekli Eğitim Merkezi / Millet Bahçesi, Semt Çayırı ve Korusu, Semt Tarım (Özel ve Genel) Alanları, Fidanlıklar / Semt Bisiklet, Koşu ve Yürüyüş Yolları / Semt Atık Toplama ve Yönetim Birimleri, Semt Enerji ve Altyapı Yönetim Birimleri / Profesyonel Bakım ve Destek Hizmetleri / Semt Ofisleri**

2. Mahalleler için Mahalle Merkezlerinde ve Çevresinde yer alması önerilen hizmetler:

Muhtarlık, **Bekçi Noktası, Bahçıvanlar Birimi, Aile Hekimliği, Kreş, İlköğretim Okulu (Okul Öncesi Eğitim, 1. ve 2. Sınıflar Okulu), Mescit, Toplum Hizmetleri Danışmanlığı ve Toplum Hizmetleri Destek Birimi, Gönüllü Çalışanlar ve Sorumluları Merkezi (gençler, emekliler ve benzeri) / Pastane, Fırın, Bakkal/Kasap/Manav, Mahalle Serası ve Çiçekçisi, Mahalle Değişim Dükkanı / Mahalle Spor Salonu ve Sahaları / Mahalle Atık Toplama ve Yönetim, Mahalle Enerji ve Altyapı Yönetim / Mahalle Bostanı ve Tarım Alanları, Fidanlıklar, Çocuk Etkinlik Bahçeleri / Mahalle Bisiklet, Yürüyüş ve Koşu Yolları / Küçük Çocuklar İçin Oyun Parkı, Çocuklar İçin Deneme Bahçeleri ve Serası, Büyük Çocuklar İçin Oyun Parkı / Profesyonel Bakım Hizmetleri**

3. Semt Çevresi Yeşil Kuşak için Yeşil Kuşak İçinde ve Çevresinde yer alması önerilen hizmetler:

Kaymakamlık, Bakanlık Birimleri, Belediye / Alışveriş Merkezleri, Ofisler, Otomotiv Satış ve Bakım Merkezleri / Küçük ve Orta Ölçekli Sanayii, Ağır Sanayii / **Arıtma Tesisleri, Geri Dönüşüm Tesisleri, Enerji Üretim ve Yönetim Tesisleri / Genel Spor Alanları, Stadyum, Hipodrom, Velodrom, Yüzme Havuzu, Çeşitli Paten Sahaları, Büyük Kapalı Spor Yapıları / Bisiklet, Yürüyüş ve Koşu Yolları / Toplantı Merkezleri, Gösteri ve Sanat Yapıları, Üniversiteler**

/ Hastaneler / **Tarım Alanları, Çayır, Bostan, Meyve Bahçeleri, Fidanlıklar, Tarım Ürünleri İşleme Merkezi** / Mezarlık / Mezbaha

4. Sokaklar için Sokak İçinde ve Çevresinde yer alması önerilen hizmetler:

Dükkanlar (Temizleyici, Eczane, Berber, Terzi, Çiçekçi, Tamirci, Kuyumcu, Mefruşatçı, vb.) / Kreşler, Sanat Galerileri / Sokak kesişme noktaları: Pastaneler / Kahvehaneler, Lokantalar, vb. / Daha önceki kademelerde önerilen hizmetlerin sokakta yer almayı tercih edenleri.

5. Konut Gruplaşması İçinde ve Çevresinde yer alması önerilen hizmetler:

Yeşil Avlu, Aileler için Çardak ve Kapalı Oturma Serası, Küçük Çocuklar için Kum Havuzu, Küçük Çocuklar için Deneme Bahçesi ve Serası, Çocuklar için Oyun Parkı.

Yukarıda önerdiğim arazi kullanımları ve etkinlik tanımları yeni Türkiye yerleşim örgütlenmesi içinde böylece yer almalıdır. İmar planları içinde odak noktaların kentsel tasarım projeleri ile beraber verilmelidir. Şu anda çok genel başlıklar altında imar planlarında yer alan ve yalnızca plan lejandlarında kimlik bulan arazi kullanımlarının yerleşimlerin kimliğini oluşturacak ipuçları vermediğini düşünüyorum.

C. KADEMELENMEDEN BEKLENİLEN BAZI PRATİK SONUÇLAR:

- Toplum sistemimizin öncelikle Topluluk Sistemini ve Yerleşim Kademelerinde ki Yönetişim Sistemlerini kabul eden *Yerel Yönetim Yasası* ve *Yapılı Çevre Yasası* çıkarması beklenmelidir. Bu sistemlerin günlük yaşamda yürütülebilmesi için kurulacak yeni yönetim sisteminin önemli insan kaynakları, yerel yönetimler konusunda uzmanlaşmış sosyal hizmet çalışanları ve uzmanları, yeni planlama ve tasarım konularında uzmanlaşacak teknik personel, tasarımcılar ve halkın bilgili katılımcıları olacaktır. Bu konunun eğitimi için sosyal hizmet eğitimi lisans ve tezsiz yüksek lisans programlarında düzenlemeler acilen yapılmalıdır. Lisansı değişik alanlardan olan kişilerinde tezsiz yüksek lisans programı ile bu alana yönlendirilmesi uygun olur. Aynı şekilde, mühendislik, mimarlık ve diğer ilgili alanlar için 'profesyonel hizmet' çerçevesinde tezsiz yüksek lisans programları olmalıdır. 2012 yılı 14 Haziran günü yapılan genel YÖK, Türkiye Yükseköğrenim Yeterlilikler Çerçevesi (TYYÇ) toplantısında Mimarlık Alan Kurulu önerisi olarak, mimarlık, şehir ve bölge planlama, peyzaj planlama ve iç mimarlık ve endüstriyel tasarım alanları için hem profesyonel yüksek lisans hem de profesyonel doktora teklifimiz ilgili heyet tarafından kabul görmüştür ancak daha sonra uygulama da geliştirilmemiştir. Bu konu meslek kişilerinin alanında profesyonel hizmet çerçevesinde yetkinleşmesi olarak düşünülmüştür. Bütün meslekler için geçerlidir.

- Çıkarılacak “yapılı çevre yasası”na uygun ‘yerleşim planları’ ve ‘kentsel tasarım planları’ aracılığı ile ‘yerel yönetim mekanı’ sistemleri güncel ve geleneksel yaşam tutumlarımız dikkate alınarak oluşturulacaktır. Yeni yapılı çevrelerin ‘iyi örneklerle’ yerleşim kademelerinde değişik biçimlerde ortaya çıkması için aşağıdaki hizmetlerin ‘yapılı çevre tasarım projeleri’ planı ile beraber verilmelidir. Bu hizmetler, yapılı çevre (doğal peyzaj dahil) tipolojisi ve dokusu, enerji kazanımları düzenleme-enerji kayıpları önleme sistemleri, atık toplama ve işleme, yağmur suyu toplama-kullanma ve su ekimi sistemleri, yapılı çevreyi ısıtma-soğutma-havalandırma sistemleri, afet kaynak ve alanları tanımlama ve dirençli şehir sistemleri, ortak etkinlik tanımları ve ilgili alan sistemleri, üretim, eğitim, güvenlik, sağlık, ticaret, rekreasyon, sosyal hizmet sistemleri, şehir yapay zeka kullanımı ve otomasyon sistemleri, ulaşım sistemleri (yaya, oto, bisiklet ve benzeri), spor sistemleri, sosyal ekoloji-doğal ekoloji ve yapay sistemler ekolojisi etkileşim sistemleri. Dolayısıyla planların ve tasarımların bu sistemlerin özel alanlarında çalışan uzman disiplin ve meslek takımları tarafından hazırlanması gerekecektir.

D. PROJELERİ TASARLANACAK SİSTEM İÇERİKLERİNİN RUHU NE OLMALI?

Bu konunun ruhunu yazımın girişinde medeniyetimizden gelen değerleri tasarım ve topluluk oluşturma özellikleri olarak sayarak tanıtmıştım. Ayrıca aşağıda ki noktalara dikkatinizi çekmek istiyorum.

1. Bilgili Topluluk, Yasalar ve Mutlu Yerleşim Çerçevesi

- Yeni yerleşimlerin kademelerinde önerilen hizmetlerin bir kısmının detaylı tanımının yapılması, yürütülmelerinin sağlanması ve etkinliklerinin sonuçlarının değerlendirilmesi için yerel yönetim yasa değişiklikleri ve yönetmeliklerinin çıkması gerekmektedir.
- Bakanlıklarda ulusal ve uluslararası standartlar ile iyi tasarım ve uygulama pratikleri iyi bilinmelidir. Her ölçekte yerel yöneticiler, yapılı çevre yasa ve yönetmeliklerini iyi bilmenin yanında yapılı çevre için uygulanmış iyi pratikleri de bilmelidir. Katılımcılık boyutunda katılım tekniklerini iyi bilmeli. Gerektiğinde bu konularda profesyonel destek almalıdır.
- Hem toplum sistemini temsil eden bakanlıklarda hem de yerel yönetimlerde ar-ge ve iletişim birimleri kurulmalıdır. Bu birimler arasında güncel bilgi akışı olmalıdır. Örneğin çalışmayan yapılı çevre ve topluluk ilişkileri detayları paylaşılmalı ve anında her ortamdan kaldırılmalıdır. Yine iyi uygulamalar ve detaylar ise her yere önerilmelidir. Yukardaki boyutlarda yerel uygulamalar izlenmelidir. Bunlar küçük pilot uygulamalar olarak başlayabilir. Yerel Yönetim Mekanı İnovasyon Merkezleri de kurulabilir.

- Yerel yönetim hizmetlerinin belli aralarla değerlendirilebilmesi için bir yöntem geliştirilmesi gerekir. Bu yöntem hem değerlendirme sürelerini hem de yöntemlerini tanımlayacaktır. Mutluluk konusu bu çerçevede değerlendirilebilir.
- Günlük pratiğin hali hazır durumunda ise, kentsel yenileme (urban renewal), kentsel değişim (urban change), kentsel dönüşüm (urban transformation) ve kentsel yeniden yapılanma (urban re-generation) kavramları iyi tanımlanmalı Bunlar için toplum sistemi ile topluluk ilişkileri, yetkileri ve sorumlulukları tanımlanmalı, yasa ve yönetmeliklere farklılıklar yansımalıdır. Bugüne kadar kentsel yenilemeyi kentsel yeniden yapılanma adına yaptık. Birçok topluluk zarar gördü ve dağıldı. Yeni durumlarda yapıli çevre sistemleri kritik büyüklükler içinde tanımlanacak şekilde planlanmalı, genel vakıf ve özelde imaret hizmetleri her üç durumda da plana entegre edilmeli ve tasarımlar ona göre yapılmalıdır. Sonuçta bütün yapıli çevreler kendilerine ve çevredeki dezavantajlı gruplara bakabilmeli, iyi hizmet vererek işletilebilmeli. Açık alanların da işletme planları olmalı, vakıflar aynı zamanda etkili iş veren olmalı.

2. Katılım ile Mutluluk

- Yeni topluluk anlayışı yerel yönetim destekli topluluk da yaşayan, konut gruplaşması, mahalle ve semt gençlerine, emeklilerine ve benzer ilgileneceklere topluluk yaşamına gönüllü olarak katkı yapma bilinci ve olanağı vermelidir.
- Semt web televizyonları kurulmalı ve buradan semt haberlerinin paylaşılması kadar semt için yapılacak işler konusunda katılımın sağlanması, sorumluluğun paylaşılması da yapılacaktır.
- Mahallenin fiziki alanlarının taşınan nüfus toplam nüfusun %80'ini geçince alanın %5 ine katılımcı tasarımla yeni hizmet tanımları yapmak ve tasarım yapmak mahallenin paylaşılan kimliğini kurmada yardımcı olacaktır.
- Mahallenin enerji, su dönüşümü sistemlerini örgütlemek, bakımını gönüllülerinde katkısı ile yapmak. Semtin, mahallenin kendisine bakması, topluluk sisteminin değişerek sürdürülebilirlik sağlanmasına yarar sağlayacaktır.

3. Yaşam Boyu Seçilen Topluluk Mekanı İçinde Mutluluk

- İnsanın doğumdan ölümüne bütün gelişim safhalarında yani yaşam boyu mutlu bir yaşamı olması toplum sisteminin güvencesinde yerel yönetimlerin etkin yönetim modelleri içinde sağlanmalı.
- İnsan seçtiği topluluk sistemi içinde kendini geliştirerek yaşayabilmeli. Bunun için herkese

yaşam boyu mesken, alıştığı çevrede yaşayabilme hakkı, orada bakılabilmek, iyi ve kötü günlerini paylaşabilme, yaşama etkin olarak katılabilmek imkanı verilmeli.

- Yukarıda ki durumlar ancak gerektiğinde devreye girecek bir imaret sistemi ve onun gönülünden çalışanları ile olabilir.
- Toplum sistemi bunun için yasal bağlamları sağlarken yerel yönetimler insan mutluluğu için kişisel kapasiteleri oluşturmaya destek vermelidir.

4. Topluluk ve Kimlik

- Bütün bu değişik yerleşim katmanlarında yürütülecek çalışmalarda her semt, her mahalle birbirine benzemek zorunda değildir. Farklı planıcı/tasarımcı tutumları ve farklı alt programlar bunu sağlayacaktır. Bu tutum da bireylerin mutluluğu ve toplumun huzuru için gerekli çok boyutluluğu sağlayacaktır.
- Semtler doğal olarak bağlandıkları veya geliştirdikleri değerler sistemi üzerinden bir kimlik kurgulayacaklardır. Bu kimlik muhakkak bireysel, kültürel ve toplumsal mutluluğu da amaçlayacaktır. Mutluluk ise üretimle, hizmetle ve tanımla tanınırlık kazanacaktır. Burada teknik ve toplumsal bilgi ve tasarımın gücü önemli rol oynayacaktır. Bunun için sürekli eğitim şarttır.
- Yöresel ve yerel tanınırlık (markalaşma) için semt yerel yönetimi bazında çalışmalar yapılmalıdır. Yerleşimler için kimlik oluşturacak yerel veya yöresel hayvan, bitki, yer veya deyişlerin kurgulanması ve kullanılması güncel milli ve milletlerarası tanınırlık ve iletişim için önemlidir.

5. Doğru Tasarım Adımları ile Yerleşimlerde Mutluluk

Girişte sözünü ettiğim geleneklerimizden gelen davranış özelliklerimizi tasarımda içselleştirerek kullanırken bunları küresel kentleşme birikiminden gelen boyutlar içinde yorumlayarak yeni yapı çevrelerimizin mutluluğu için şu planlama/tasarım yöntem ve adımlarını öneriyorum. (***) Öncelikle **semt alanının toplumsal ekolojisi kurulmalı**. Alan değişik nüfus grupları tarafından, nasıl kullanılacak ve nasıl kapsayıcı olunacak belirlenmeli. Semt, bütün cinsiyet ve yaş grupları, bütün aile türleri ve bütün gelir gruplarının kişiliklerini ve kapasitelerini geliştirici kullanımlara açık olmalı. **Semt alanının doğal ekolojisi ileriye dönük olarak planlanmalı**. Bu ekoloji genel yerleşim makro ekolojisinin devamlılıklarını yansıtmalı ama aynı zamanda ekolojik çeşitlilik açısından yeni mikro ekolojiler tasarlanmalı. **Alan özellikle şehirselleştirme ve su tarımı örneklerine açık olmalı. Hayvanların alanda yaşamı kendileri ve insanlar için tehlikeli olmayacak bir şekilde düzenlenmeli. Semt alanı engelsiz ve kapsayıcı tasarıma örnek olmalı. Semt alanının bütünüyle emin ve güvenli olması sağlanmalı**. Bunun için gü-

venlik hiyerarşisi ve kademelenmesi belirlenmeli. Bütün alan emin ortamlar için tasarlanmalı. **Semt alanı ekonomik hizmetler ve yapım sistemleri kullanılarak üretilmeli ve ekonomik olarak sürdürülebilirliği sağlanmalı. Kendi kendine az maliyetle bakabilen bir yerleşim sistemi kurulmalı.** Bu toplumsal sistem, doğal ekolojik sistem ve topluluk sistemi açısından da düşünölmeli. **Arazi üzerindeki hizmetlerden kişilere yeni iş imkanı üretilmeli.** Bu kişilerin ve alanın bakım giderleri alanda üretilecek gelirden temin edilmeli. **Bu son konularla bizim kültürümüzün vakfiye sistemine uygun bir davranışa girilmiş olunacaktır. Semt alanı günümüz estetik tartışmalarını ön plana çıkarmalı.** Günümüz yapılı çevre, mimarlık ve genel tasarım akımlarını değerlendirmeli. **Semt alanı planlama ve tasarımında ki süreçler etik olmalı ve katılımcı, paylaşımcı projelendirme ve kullanım süreçleri olmalı.** Alanın belli bir kısmı (%5-%10 arası) halkın katılımıyla tasarlanmalı ve yenilenmeli. **Semt alanı bütünüyle dirençli planlama ve tasarım anlayışı ile kurgulanmalı. Bir ailenin istediği takdirde yaşamı boyunca aynı yerde yaşayabilmesi için yasal ve tasarım tedbirleri alınmalı. Yerel yönetim mekanında oluşacak bu tartışma ve davranışlardan her kademedeki yönetici ve kullanıcı bilgi sahibi olmalı ve gerekince katkı yapmalıdır.**

E. SONSÖZ

Mutlu bir şehir için öncelikle bilge bir şehir oluşturmalıyız. Bilge şehrimizin planlanması/tasarımı için güncel bir yöntem ve adımları ile geleneğimizden gelen yaşam/tasarım anlayışını özetledim. Sözünü ettiğim şehri, konut gruplaşmalarını, mahalleyi, sokağı, semti ve semtleri birbirine bağlayan yeşil kuşağı çekirdek topluluk anlayışı olarak ele alarak kurabiliriz. Bu bağlamlar için yeni hizmet tanımları yaptım. Bunların planlarda/tasarımlarda topluluk mekanını oluşturacak şekilde bir araya getirilmesini ve sonuç dokümanların katılımcı süreçlerle değerlendirilmesini bekliyorum. Kullanıcıları da kapsayan, dünyada ki gelişmeleri çok dikkate alan ve değerlerimizi iyice sindirmiş yerel örgütlenmeler, planlar ve tasarımlar istiyoruz. Bu yöntemle değişik şekillerde bir bilgelik ve mutluluk tabanı oluşturmuş olacağız.

1. (*) Develi, Abdülkadir (Der.) H. Pamir, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Tam Pozitif Reklamcılık ve Matbaacılık. Ankara, 2019 :99-112
2. (**) Pamir, Haluk ve Pınarcıoğlu, Melih (Araştırma ve Yazım Yönetimi), Yerleşkeler ve Toplu Konut Çevreleri için Değerler Sistemi ve Standartları, TOKİ Yayınları 1, Ankara,
3. (***) Develi, Abdülkadir (Der.) H. Pamir, 2019 :104-105

BİR KOMŞULUK VE YERLEŞME BİRİMİ OLARAK TÜRKİYE’NİN ŞEHİRLEŞME POLİTİKASINDA “MAHALLE”NİN YENİDEN İNŞASI

Prof. Dr. Hasan YAYLI
Dr. Öğr. Üyesi Refik YASLIKAYA

📍 Kırkkale Üniversitesi
✉️ hyayli@hotmail.com
refik@kku.edu.tr

Özet

Osmanlı İmparatorluğu’nda gerek toplumsal yaşamın ve gerekse idari ve adli teşkilatın ilk basamağını oluşturan mahalleler Osmanlıdan Cumhuriyete aktarılmış çok yönlü bir kurumdur. Günümüz şehirlerinde, şehrin fiziki inşası ve sosyolojik olarak da şehirli bireylerin inşası için bu tarihsel miras yeniden etkin hale getirilebilir. 5393 sayılı kanuna göre bir komşuluk birimi olarak betimlenen mahalle, Türk idare yapısı içinde herhangi bir idari birime karşılık gelmemektedir. Zira İdare Hukuku bağlamında Kamu Tüzel Kişiliğine sahip olmadığı için mahalle teşkilatına hukuki anlamda birtakım hakların ve yetkilerin verilmesi, yükümlülüklerin yüklenmesi mümkün değildir. Bu nedenle de belediye kanununda “Belediye sınırları içinde, ihtiyaç ve öncelikleri benzer özellikler gösteren ve sakinleri arasında komşuluk ilişkisi bulunan idarî birim” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım mahalleyi şehirlerin yapılaşma planlamasında ve mahalli ve müşterek nitelikli birçok hizmetin örgütlenmesi ve yürütülmesi sürecinde bir ölçek olarak belirlemektedir.

Bu çalışmada birçok politika metninde şehirleşme politikasında önemli bir düzey olarak karşımıza çıkan mahallenin yeniden inşası, yapılaşma ve şehirlileşme politikalarında önemli bir ölçek olması boyutu ile ele alınacak ve yeniden insanın pratiğine ilişkin bir dizi öneri geliştirilmeye çalışılacaktır. Bu sayede yapılaşma boyutunda yatay büyüme olarak ortaya koyulan politika tercihi için belediyelere mahalle ölçeğinde tip planlar üretmesi ve mahalle düzeyinde bu planları uygulamaya geçirmesi önerilmektedir. Diğer taraftan da farklılıkları bir zenginlik olarak görüp birlikte yaşama kültürünü şehirlileşmenin ilk basamağı olarak benimsemek dolayısı ile birlikte yaşamının önündeki en önemli engel olan kültürel körlüğü ortadan kaldırarak kültürel yetkinlik düzeyini geliştirmek sureti ile, birlikte yaşama kültürünün inşasının sağlanacağı varsayılmaktadır. Şehre ait yaşam biçimlerini şehirde yaşayan bireylerin benimsemesi olarak tanımlanan şehirlilik bilincinin inşası için, mahalle ölçeğinin optimum ölçek olduğu iddiası bu çalışma kapsamında temellendirilmeye çalışılacaktır. Zira mahalle düzeyinde kültürel okuryazarlığın geliştirilmesine paralel olarak bir arada yaşama kültürü gelişecek ve nihayetinde temel politika metinlerinde altı çizilen Yaşanabilir Şehirler hedefine ulaşılacaktır.

Anahtar kelimeler: Şehirlileşme, Mahalle, Komşuluk Birimi, Şehirleşme Politikası

RECONSTRUCTION OF “NEIGHBORHOOD” AS A VICINAGE AND SETTLEMENT UNIT IN TURKEY’S URBANIZATION POLICY

Abstract

The neighborhoods that constitute the first step of social life and administrative and judicial organization in the Ottoman Empire are a multi-faceted institution transferred from the Ottoman Empire to the Republic. In today’s cities, this historical heritage can be reactivated for the physical construction of the city and for the construction of civic individuals sociologically. The neighborhood, which is described as a vicinage unit according to the law no. 5393, does not correspond to any administrative unit within the Turkish administrative structure. Because it does not have a Public Legal Personality in the context of Administrative Law, it is not possible to grant certain rights and powers to the neighborhood organization and to impose obligations on them. Therefore, it is defined in the municipal law as “the administrative unit within the municipality boundaries, whose needs and priorities have similar characteristics and have a neighborly relationship among its inhabitants”. This definition specifies the neighborhood as a scale in the urban planning of cities and in the process of organizing and conducting many local and joint services.

In this study, the reconstruction of the neighborhood, which is seen as an important level in urbanization policy in many policy texts, will be discussed with the dimension of being an important scale in urbanization and urbanization policies, and a model proposal related to the practice of reconstruction will be developed. Thus, it is recommended that municipalities produce type plans for the neighborhood level and implement these plans at the neighborhood level for the policy preference put forward as horizontal growth in the construction dimension. On the other hand, considering the differences as a richness and adopting the culture of living together as the first step of urbanization, it is assumed that the building of the culture of living together will be achieved by improving the level of cultural competence through eliminating the cultural blindness which is the most important obstacle to living together. The claim that the scale of the neighborhood is the optimum scale for the construction of urban consciousness, which is defined as the adoption of urban life styles by the individuals living in the city, will be tried to be grounded within the scope of this study. In parallel with the development of cultural literacy at the neighborhood level, the culture of coexistence will develop and ultimately the goal of the Livable Cities highlighted in the main policy texts will be achieved.

Keywords: Urbanization, Neighborhood, Vicinage Unit, Urbanization Policy

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda gerek toplumsal yaşamın ve gerekse idari ve adli teşkilatın ilk basamağını oluşturan mahalleler Osmanlıdan Cumhuriyete aktarılmış çok yönlü bir kurumdur. Son yıllarda Türkiye'de şehirlerin fiziksel inşası yanında, kentleşme adı altında sosyolojik anlamda şehirliğin inşası da mahalleler özelinde tartışılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede yatay mimariden, mahallelerin hukuksal anlamda bir yönetim birimi olarak kabul edilmesine kadar pek çok görüş bulunmaktadır.

Bu çalışmada ise 11. Kalkınma Planında vurgulanan mahallenin, bir komşuluk ve yerleşme birimi olarak inşası tartışmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla öncelikle Türk yönetim yapısı içinde mahallenin hukuki durumu ortaya konulmuş ardından kalkınma planının öngördüğü şekilde mahallenin daha işlevsel hale getirilmesine yönelik bazı öneriler oluşturulmuştur. Bu öneriler özet olarak kentlerde yeni oluşacak yerleşimlerin ölçek olarak mahalle bazında dizayn edilmesi ve bu yeni mahallelerde komşuluk ilişkileri özelinde ortak kullanım alanlarının oluşturulmasına yöneliktir.

Türk Yönetim Yapısı İçinde Mahalle

Mahalle, yönetim geleneğimiz içindeki en köklü kurumlardan biridir. Ancak bu köklü kurum ve mahalle muhtarlıkları 1913 yılında çıkarılan İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanunu ile kaldırılmıştı (Şahin & Asarkaya, 2019). Ancak kaldırma işleminin başta mahallenin güvenliği olmak üzere kent yönetiminde ciddi boşluk oluşturduğu fark edilmiş ve 1944 yılında çıkarılan bir kanunla tekrar kurulmuştur (Arıkboğa, 2000). Mahallerin Yönetimine ilişkin temel kanun bugün de hala yürürlükte olan 1944 tarihli 4541 sayılı "Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun"dur. Kanuna göre mahallenin yönetimi bir muhtar ve dört üyeden oluşmaktadır. Yönetici için "muhtar", üyeler için de "ihtiyar heyeti" tabiri kullanıldığı için mahalle yönetimi 442 sayılı kanunla düzenlenen Köy yerel yönetimlerini andırmaktadır. Ancak burada köy yerel yönetiminin organlarından biri olan "Köy Derneği"ne karşılık gelecek bir organ bulunmamaktadır. Ancak köy yerel yönetimleri ile mahalleyi ayıran esas önemli faktör köyün bir yerel yönetim birimi olarak tanımlanmasına karşın, mahallenin tüzel kişiliği olan bir yerel yönetim birimi olmamasıdır. Bu durumun bir sonucu olarak 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda da "Belediye sınırları içinde, ihtiyaç ve öncelikleri benzer özellikler gösteren ve sakinleri arasında komşuluk ilişkisi bulunan idarî birim" olarak tanımlanmaktadır.

Bu tanımlama şekli mahalleye yönelik son yıllarda çeşitlenen görüşlerin de temelini oluşturmaktadır. Çünkü her ne kadar bir yerel yönetim birimi olmasa da mahalle bu tanımla mahalli

müşterek nitelikli birçok hizmetin örgütlenmesi ve yürütülmesinde bir ölçek olarak kabul edilmektedir. Üstelik bu ölçek hem fiziksel yapılaşmayla hem de demokratik katılım mekanizmasıyla ilişkilidir.

11. Kalkınma Planı ve Mahalle Vurgusu

2019-2023 yıllarını kapsayan 11. Kalkınma planının şehirleşme başlığı altındaki politika hedefleri mahalle vurgusuyla dikkat çekmektedir. Planın mahalleye bakışı, bir komşuluk ve yerleşme birimi olarak mahalleyi yeniden işlevsel hale getirmeye yönelik bir kamu politikası oluşturmanın ipuçlarını vermektedir.

Son üç kalkınma planında kamu politikaları içinde mahalle bir birim olarak kabul edilmemiş ve mahalleye yönelik vurgular yapılmamıştır. Buna karşın 11. Planda bu çalışmanın konusunu oluşturacak şekilde altı kez mahalle ibaresinin geçtiği görülmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019)

Bunlar:

1. Kamusal alanların erişim ve güvenliğinin artırılması için **mahalle** bazında kırılgan kesimlere yönelik olarak yerel yönetimlerin ihtiyaç analizi yaptırması ve hizmet kalitesinin artırılması desteklenecektir.
2. Mekânsal planlama sistemi, merkezi kuruluşlarla işbirliği içerisinde belirlenen ilke ve kurallar çerçevesinde, **mahalle** düzeyinde etkili katılım mekanizmalarını, izleme ve denetleme süreçlerini içerecek şekilde geliştirilecek; planlama ve uygulamanın mahalli idareler tarafından yapılması esas olacaktır.
3. Şehirleşmede yatay mimari esas alınacak; kentsel ortak yaşam, kentsel aidiyet, mahalle kültürü ve kent bilincini geliştirecek strateji ve uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.
4. “Medeniyetimizi yaşatan şehir beratı” ve “özgün **mahalle** sertifikası” verilmesine altlık oluşturacak kılavuzlar hazırlanacaktır. (2 kez)
5. İl, ilçe ve mahalle ölçeğinde kentsel veri altyapısının oluşturulması ve paylaşılması için kurumsal, teknik ve yasal altyapı güçlendirilecektir.

Kalkınma planındaki mahalleye yönelik vurguların şehirlerin yapılaşmasında, planlanmasında ve mahalli ve müşterek nitelikli birçok hizmetin örgütlenmesi ve yürütülmesi sürecinde mahalleyi normatif bir ölçü, bir ölçek olarak gören yeni bir yaklaşımı formüle ettiğini söyleyebiliriz. Üstelik bu yaklaşım yalnızca hizmet üretimi anlamında değil demokratik katılım anlamında da mahalleyi bir ölçek olarak görmektedir.

Bu çerçevede toplumun ilgili kesimlerini büyük görevler düşmektedir. Yerel yöneticiler, mahalle muhtarlıkları, merkezi idarenin taşra örgütlenmeleri yanında akademisyenlerin de bu yeni mahalle formuna ilişkin öneriler geliştirmesi gerekmektedir.

Bir Komşuluk ve Yerleşme Birimi Olarak Mahalle

Planın öngördüğü şekilde mahallenin daha işlevsel hale getirilmesine yönelik bazı öneriler aşağıda sunulmuştur.

1. Birlikte yaşama kültürü kentleşmenin ilk basamağıdır. Ancak bizim uzun yıllara dayanan kentleşme deneyimimiz bir kentleşme kültürü üretmediği gibi birlikte yaşama kültüründen de bizi hızla uzaklaştırmaktadır. Bu kültürü yeniden inşa edecek projelere ihtiyacımız olduğu bir gerçektir. Ancak bu projelerin sadece geçmişe öyküner retrotopik projeler olmaması gerekir. Her çağ kendi kültürünü yaratır. Bu kültürü yok sayıp geçmişin hayalleriyle yaşanamayacağı gibi, geçmişteki kent kültürünü, döneminden bağımsız kabul edip bugün yeniden inşa etmeye çalışmak da imkansızdır. Bugün yapılması gereken bugüne ait kültürü veri kabul edip bunun üzerinden yeni kent tasarımları yapmak olmalıdır.

Bu çerçevede kentlerin eski yerleşimlerinde yapılabileceklerin sınırlı olduğunu unutmamak gerekir. Ancak kentlerin büyüme aksları ve bu akslar üzerinde oluşturulan yeni yerleşimler yeni bir misyon ve vizyonla tanımlanabilir. Örneğin yeni parselasyon planları yapılırken ölçek mahalle kabul edilerek, bu ölçekte “tip planlar” çizilebilir ve bunların mahalle düzeyinde uygulanması için çeşitli teşvikler üretilebilir. Şüphesiz ki burada sözü edilen yaklaşım totaliter ve merkezi plancı bir yaklaşım olmayacaktır. Hatta tam tersine bu tür planların katılımcı yöntemlerle üretilmesi sağlanmalıdır.

2. Birlikte yaşamanın en önemli adımlarından biri sınırları içinde yaşayanları mutsuz eden, onlara maliyet üreten değil tam tersine onları tamamlayan mahallelerdir. Böyle bir mahallenin ön şartlarından biri, birlikte yaşama kültürü üreten, ortak kullanımına tahsis edilmiş mekanlardır. Bugün kentlerde modern olarak nitelenen hayat insanları ev, iş, okul denkleminde sıkıştırmış durumdadır. Bu da beraberinde kendi içine kapanan bireyleri ortaya çıkarmaktadır. Bu açmazı çözebilmenin yollarından biri insanların kendi konutları ve çevresinde sosyalleşmelerini sağlamaktır.

Belki ilk söylenildiğinde gözümüzde canlandırmak zor olsa da mahalle içerisinde mahallelinin salçasını kaynatabileceği, tarhanasını dökebileceği, eriştesini kesebileceği ortak alanlar oluş-

turmak bunun ilk basamağı olabilir. Çünkü her ne kadar yüzde doksandan fazla kentleşmiş bir toplum olarak gözüksek de köyle hala bağlarını devam ettiren bir topluma sahibiz ve bu toplum bu tür ihtiyaçlarını eğer bir köyü varsa yaz aylarında köyüne giderek sağlamaktadır. Bu nedenle Anadolu'daki kasaba ve köylerden büyük şehirlere çalışan otobüsler sonbahar aylarında yolcudan çok yolculara ait gıda maddelerini taşırlar. Buradaki amaç köyle bağı koparmak değildir yalnızca kentsel mekan içinde üretilen ortak kullanım alanlarıyla hem ihtiyaçları karşılamak hem de yeniden insanların birbirleriyle karşılaşp konuşabilecekleri, birbirine yardım edebilecekleri, ürettiklerini paylaşabilecekleri komşuluk mekanları üretmektir. Bu üretimin gerçekleştirileceği komşuluk mekanlarının ölçeği de "mahalle" olarak belirlenmelidir.

Aslında yer yer bu tür ortak mekanlara şehirlerimizde rastlanılabilmektedir. Bunun en iyi örneği taziye çadırları ya da evleridir. İlk olarak doğuya ait bir kültür olarak ortaya çıkan bu uygulama bugün ülkenin her tarafında görülebilmektedir. Aile üyelerinden birini kaybetmiş kişilerin cenaze sonrasında taziyeleri kabul etmesi büyük kentlerde kendi içinde zorluklar üretmektedir. Çoğu kez küçük evler gelen misafirlere yetmemekte daha büyük mekanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Taziye çadırları ya da evleri bu ihtiyacı karşılayan önemli mekanlardır.

Bu çalışmada sözü edilen ortak kullanım mekanlarının da temel amacı bu olmalıdır. Ancak bunun sosyal bir dışlanmışlık üretmemesi için bu tür mekanlara giriş ve çıkışın sınırlandırılması gerektiğini belirtmek gerekir.

Bu bağlamda İmar Yasasında yakın tarihlerde yapılan bir değişikliği de belirtmek gerekmektedir. 1985 tarihli 3194 sayılı İmar Yasasının 18. Maddesi hükmüne göre "Belediyeler veya valiliklerce düzenlemeye tabi tutulan arazi ve arsaların dağıtımı sırasında bunların yüzölçümlerinden yeteri kadar saha", düzenleme alanındaki nüfusun kentsel faaliyetlerini sürdürebilmeleri için gerekli miktar olarak ayrılmakta ve buna düzenleme ortaklık payı denmektedir. Yasanın ilk metninde düzenleme ortaklık payının alınmasının gerekçesi düzenleme dolayısıyla meydana gelen değer artışlarına bağlanmışken yasada 2019 yılında 7181 sayılı kanunla yapılan değişiklik sonrasında düzenleme ortaklık payının gerekçelerine, değer artışı yanında "düzenleme alanındaki nüfusun kentsel faaliyetlerini sürdürebilmeleri için gerekli olan umumi hizmet alanlarının tesis edilmesi" gerekçesi de eklenmiştir. Yine maddenin devamında bu umumi hizmet alanları sayılmıştır. Yasanın önceki halinde bu yerler Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilk ve orta-öğretim kurumları, yol, meydan, park, otopark, çocuk bahçesi, yeşil saha, ibadet yeri ve karakol olarak sayılmışken, yasanın yeni halinde bunlara Milli Eğitim Bakanlığına bağlı öğretime yönelik eğitim tesis alanları, Sağlık Bakanlığına bağlı sağlık tesis alanları, pazar yeri, semt spor

alanı, toplu taşıma istasyonları ve durakları, otoyol hariç erişme kontrolünün uygulandığı yol, su yolu, resmî kurum alanı, mezarlık alanı, belediye hizmet alanı, sosyal ve kültürel tesis alanı, özel tesis yapılmasına konu olmayan ağaçlandırılacak alan, rekreasyon alanı olarak ayrılan parseller ve mesire alanları gibi umumi hizmet alanları eklenmiştir.

2018 yılında 11. Kalkınma Planı hazırlandıktan kısa süre sonra mahallelinin ortak kullanım alanı olarak semt spor alanı, belediye hizmet alanı, sosyal ve kültürel tesis alanı, ağaçlandırma alanı ve mesire alanı gibi yerlerin yasa metni içine girmiş olması siyasi iradenin planda öngörülen hedeflere yönelik hızlı bir politika oluşturma süreci olarak görülmelidir.

Özgün Mahalle Sertifikası ve Medeniyeti Yaşatan Şehir Beratları

11. Kalkınma Planı mahalle planı vurgusuyla olduğu kadar kentleşme kültürüne ilişkin yer verilen yeni önerileriyle de dikkat çekmektedir. Bunlardan biri de özgün mahalle sertifikası ve medeniyeti yaşatan şehir beratlarıdır.

Medeniyeti yaşatan şehir beratlarının 2023 yılına kadar 26 şehir tarafından alınması öngörülmüştür. Planda açıklama yapılmamasına karşın 26 şehrin 26 Kalkınma Ajansı Bölgesi düşünlerek belirlendiğini söyleyebiliriz. Başka bir deyişle bu beratlar düzey 2 de tanımlanmıştır.

Özgün mahalle sertifikası alacak yerleşim yeri sayısı ise 81 olarak belirlenmiştir. Kalkınma Planında en azından her bir il için bir mahallenin bu sertifikayı alması düşünüldüğü söylenebilir. Ancak sertifika alacak mahalle sayısını 81 olan il sayısı ile sınırlamak kanımızca yanlış bir değerlendirme olmuştur. Çünkü hemen hemen her şehrimizde bu sertifikayı almaya hak kazanabilecek mahalleler olacaktır. Hatta bazı şehirlerde bu mahalleler birden fazla da olacaktır. Planın yaklaşımını öncelikli hedef olarak görmek ve özgün mahallesi olan şehirler yerine, doğrudan hedeflenen özgün mahalle sayılarının belirlenmesinin daha doğru bir yaklaşım olacağı söylenebilir.

Kalkınma Planında medeniyeti yaşatan şehir beratları ve özgün mahalle sertifikaları için altlık hazırlanacağını belirtmiştir. Bu noktada söylenebilecek önemli bir uyarı belki de sakin kentlerde düşülen hatalara düşülmemesi olacaktır. Uluslararası bir değeri olan sakin kent beratları için de geçmiş yıllarda pek çok ilçe başvuruda bulunmuş, bunlardan bir kısmı bu beratı almış ancak sonrasında yaşanan gelişmeler kentin beratı almasına sebep olan özelliklerinin yavaş yavaş ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Sakin kent iddiası ile başlayan süreç turizm cenneti olma idealıyla sürdürülmüş sonuçta kentlere sakin karakterini veren niteliklerin kaybıyla sonuçlanmıştır. Benzer hatalara planın öngördüğü berat ve sertifikalarda düşülmemesi önemli olacaktır.

Sonuç

Türk kentleri son yetmiş yılda hızlı nüfus artışı ve artan göçlerle birlikte fiziksel olarak büyümesine karşın sosyolojik anlamda bir kentlilik bilinci üretilmemiştir. Son yıllarda bu konu akademisyenler, yerel politikacılar ve siyasetçilerin en çok tartıştığı konulardan biri olmuştur. Bu tartışmalar son birkaç yıldır ise doğrudan Cumhurbaşkanlığı makamı tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. Tartışmalar ağırlıklı olarak yatay mimari ekseninde, kentin fiziksel büyümesine ait bir çerçevede tartışılıyor olsa da aslında tartışmaların diğer ucu kentin sosyolojisine çıkmaktadır. Kentin sosyolojisi denildiğinde ise akla gelen ilk konu mahalle olmaktadır.

Nitekim 11. Kalkınma Planında da bu doğrultuda mahalleye geniş bir yer ayrılmış ve planlamadan, güvenliğe, kentsel erişilebilirlikten, kentsel veri altyapısına kadar pek çok konuya ilişkin kamusal politikalar mahalle ölçeğinde tanımlanmıştır. Bu, mahalleyi bir kentsel sürdürülebilirlik projesi olarak görme yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın fiziksel sürdürülebilirlik kısmı yerleşim birimi boyutunu, sosyal sürdürülebilirlik kısmı ise komşuluk birimi boyutunu oluşturmaktadır.

Şüphesiz ki Endüstri 4.0 olarak adlandırılan yeni sanayi devriminin tüm değer yargılarını değiştiren, tüm eski kültürel yapıları parçalayan yeni kültüründen en fazla etkilenen alanların başında kentleşme gelmektedir. Bu süreci engellemek mümkün görünmemektedir. Ancak bu yeni paradigmaya boyun eğmek anlamına da gelmemelidir. Değişimi ve değişimin ürettiği kültürü veri kabul ederek bu yeni dünyanın içinde eski kültüre ait ve bizim parçamız olan bazı geleneklerin, biçimlerin, uygulamaların yaşatılması gerekmektedir. Bu ise geçmişin bugün de işlevsel olan parçalarının yeni dünyanın ruhuna uygun bir şekilde yeniden inşası ile mümkün olabilecektir. Bu çalışma içinde örnek teşkil edebilecek bazı önerilerde bulunulmuştur. Bunlar yaşanabilir şehirler kurma yolunda mikro düzeydeki adımlar olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

1. Arıkboğa, E. (2000). Boşluk Doldurucu ve Aracı Kurum: Mahalle Muhtarlığı. Yerel Yönetimler Sempozyumu, Ankara: TODAİE YYAEM.167-176.
2. Şahin, Y., ve Asarkaya, S. (2019). Mahalle Muhtarlığı Kurumunun Tarihi Gelişimi. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(3), 23-32.
3. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜM ALGI VE MEMNUNİYET ARAŞTIRMASI

Doç. Dr. Hasan Hüseyin TAYLAN

 Sakarya Üniversitesi

 htaylan@sakarya.edu.tr

Özet

Araştırmada Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) marifetiyle alt ve orta sosyo-ekonomik düzeye sahip yararlanıcılara hitap eden konut bölgelerindeki kentsel dönüşüm algısını ortaya çıkarmak, konutlardan ve bu dönüşümden memnuniyeti ölçmek, kentsel dönüşüm ve konutlarla ilgili beklentileri öğrenmek ve son olarak da kentsel dönüşüm konusunda uzman kişilerin kentsel dönüşümün sağlıklı yürütülebilmesi için önerilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Araştırmanın temel amacından hareketle de 2017 ve 2018 yılları içerisinde önce kentsel dönüşümün uygulandığı 10 toplu konut bölgesinden 2059 yararlanıcıya anket uygulanmış; sonrasında bu 10 bölgeden seçilen kentsel dönüşümden memnuniyetsiz 150 katılımcıyla da yarı-yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. En sonunda da kentsel dönüşüm uzmanı 8 kişiyle odak grup görüşmesi yapılmıştır. 3 araştırma sonucunda elde edilen bulgularda kentsel dönüşüm, kamuoyunda ve yararlanıcılarda rant eksenli ve fiziksel düzenleme merkezli algılanmakta; uzman katılımcılar tarafından ise kentsel dönüşümde sosyal olan kültürel olan ve hatta insan merkezli yaklaşım da denilen sosyal hizmet perspektifin önemi vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel dönüşüm, Toplu Konut İdaresi (TOKİ), Konut memnuniyeti

THE PERCEPTION, SATISFACTION AND EXPECTATIONS OF URBAN TRANSFORMATION IN TURKEY

Abstract

The aim of the study is to reveal the perception of urban transformation in residential areas that address lower and upper socio-economic beneficiaries through the Housing Development Administration (TOKİ). In addition, it is aimed to measure the housing satisfaction and the transformation, to learn the expectations about the urban transformation and housing and finally to find out the suggestions of the experts on the urban transformation in order to carry out the urban transformation in a healthy way. In line with the main objective of the research, 2059 beneficiaries were surveyed in 2017 and 2018 from 10 public housing regions where urban transformation was applied first. Subsequently, semi-structured interviews were conducted with 150 participants who were dissatisfied with the urban transformation selected from these 10 regions. Finally, focus group interviews were conducted with 8 urban transformation experts. According to the findings of the three studies, urban transformation is perceived by the public and beneficiaries based on rent axis and physical regulation. In addition, expert participants emphasize the importance of social work perspective, which is social, cultural and even human-centered approach in urban transformation.

Keywords: Urban transformation, Housing Development Administration of Turkey (TOKİ), Housing satisfaction

1. GİRİŞ

Barınma, insanın en temel gereksinimlerinden ve haklarından biridir. Türkiye’de barınma ve konut sorunu tarihsel olarak farklı zaman dilimlerinde farklı ele alınsa da özellikle büyük kentlere yoğun ve düzensiz göçle birlikte daha da belirgin hale gelmiştir. Türkiye’deki hızlı, düzensiz ve yoğun kentleşme, beraberinde sosyal, ekonomik, demografik ve çevresel sorunlar getirmiştir (Tufan, 2002: 12). Türkiye’de nüfus artışı ve özellikle hızlı ve çarpık kentleşmeyle birlikte İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa gibi büyük kentlerde konut açığı arttırmakta; barınma sorunları ortaya çıkmaktadır. Artan konut talebine ve barınma sorunlarına (gecekondulaşma vb.) karşın yasal ve politika düzeyinde kamu ve yerel otoriteler arayışlara girmiş; kentsel dönüşüm çalışmalarını hızlandırmış ve 1981’de yürürlüğe giren 2487 sayılı Toplu Konut Yasasından da barınma sorununu çözmesi ve gecekondulaşmaya son vermesi beklenmiştir (Keleş, 1982: 77).

Kentsel dönüşüm, ilk kez Batı ülkelerinin kentlerinde, sosyal ve ekonomik açıdan çöküntü

alanlarının yeniden canlandırılmasına yönelik müdahaleler yapılmasıyla başlamıştır. Genelde kentin, nüfusunu kaybetmiş ya da düşük gelir gruplarının kötü ekonomik ve fiziksel şartlarda yaşadıkları ve sosyal dayanışmanın kayb olduğu konut alanlarında, eski boş liman ve sanayi alanlarında kentin ekonomik gelişimine katkıda bulunacak projelerin uygulanması biçiminde olmuştur (Ataöv ve Osmay, 2007: 58).

Kentlere yoğun göçün başladığı 1950'lerden bugüne özellikle büyük kentlerde kentsel dönüşümü, Ataöv ve Osmay (2007: 58-59), üç farklı dönemde ele almaktadır. İlk dönem, sanayileşmenin yaşandığı 1950-1980 arası dönem; ekonomik büyüme ve iç göç, büyük kentlerin hızla büyümesine ve gecekondulaşmasına neden olmuştur. Bu dönemin kentsel dönüşüm anlayışı, kent çeperindeki boş arazilerin gecekondulu mahallelerine dönüşmesi ve daha sonra bu mahallelerin sağlıklılaştırılması, apartmanlaşarak yeniden yapılandırılması veya temizlenerek farklı nüfus gruplarına yönelik yenilenmesi şeklinde olmuştur. İkinci dönem büyük kentlerin küreselleşmeden etkilendiği 1980-2000 arası dönem; bir yandan kent içinde ruhsatlı ve ruhsatsız yapılanma meydana gelmiş, öte yandan yerleşim alanları merkez dışına yayılmıştır. Kentsel dönüşüm, yaşam kalitesi düşmüş ve riskli alanların yenilenmesi, sağlıklılaştırılması veya yeniden canlandırılması şeklinde olmuş; ayrıca, tarihi değeri olan alanların soylulaştırılarak korunduğu gözlenmiştir. Son dönem olan 2000'li yıllar, yerel yönetimin özel sektörle işbirliğinin hız kazandığı ve ilk defa kentsel dönüşümün "strateji" olarak tanımlandığı dönemdir. Kentsel dönüşüm stratejisi sadece kentsel yenileme olarak tanımlanmış ve bu yaklaşım farklı kent parçalarının farklı kullanımlara dönüştürülmesi için uygulanmaya başlanmıştır. Bunun yanında tarihi konut alanlarının soylulaştırılarak korunması ve apartman alanlarının iyileştirilmesi de göze çarpar.

2000'li yıllardan sonra kentsel dönüşüm uygulamalarında baş aktör Toplu Konut İdaresi (TOKİ) olmuştur. 1981'de yürürlüğe giren Toplu Konut Kanunu'yla şekillenen TOKİ, 2001'e kadar yaklaşık bir milyon konut için kredi sağlamıştır. Ancak bu tür uygulamalar alt gelir gruplarının konut sorununu çözme konusunda yetersiz kalmıştır (Uzunçarşılıoğlu, 2010: 89-90). Daha sonraki yıllarda ise TOKİ, düşük gelir gruplarına yönelik konut üretimini sübvans ederek bir yandan çöküntü alanlarını yaşanabilir hale getirme, diğer taraftan da dar gelirli vatandaşları sağlıksız ve plansız gecekondulu bölgelerinden çıkararak konut sahibi olma imkanları sunan bir sosyal politika uygulamasının baş aktörü olarak faaliyet göstermektedir (İçli, 2011: 43).

Toplu Konut İdaresi (TOKİ), kentin yeniden yapılanmasında önemli aktör olarak öne çıkmaktadır. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) tarafından 2014-2018 yılları arasındaki Onuncu Kalkınma Plan döneminde %89'u sosyal konut olmak üzere toplam 239 bin konut üretilmiştir. Başta içme suyu, atık su ve katı atık hizmetleri olmak üzere kentsel altyapı yatırımlarıyla yaşam kalitesi iyileştirilmiş ve kentiçi ulaşımda erişilebilirliğin artırılması yönünde çalışmalara devam

edilmiştir (On Birinci Kalkınma Planı, 2019). 2012 tarihli 6306 sayılı *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun* ile Türkiye’deki afet riskli alanlarda/yapılarda yürütülen kentsel dönüşüm uygulamalarının temel prensipleri belirlenmiştir.

Makalenin konusu, Türkiye’de kentsel dönüşüm algısı, memnuniyet düzeyi ve beklentilerin araştırılmasıdır. Daha önce kentsel dönüşümden yararlanan ve bu bölgelerde ikamet edenlerin kentsel dönüşüm konusundaki algı, memnuniyet ve beklentileri 2017 ve 2018 yıllarındaki 3 araştırmayla ölçülmüştür. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) marifetiyle alt ve orta sosyo-ekonomik düzeye sahip yararlanıcılara hitap eden konut bölgelerindeki kentsel dönüşüm algısını ortaya çıkarmak, konutlardan ve bu dönüşümden memnuniyeti ölçmek, kentsel dönüşüm ve konutlarla ilgili beklentileri öğrenmek ve son olarak da kentsel dönüşüm konusunda uzman kişilerin kentsel dönüşümün sağlıklı yürütülebilmesi için önerilerine müracaat edebilme amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Türkiye’de kentsel dönüşüm algısını, kentsel dönüşümden faydalananların memnuniyet düzeylerini ve beklentilerini öğrenmek; elde edilen bulgular ışığında yeni kentsel dönüşüm çalışmalarına rehberlik edebilmek ve “şehirlerin dirilişi” için sadece fiziksel planlama değil sosyal ve kültürel olanın önemine vurgu yapmak amaçlanan bu çalışmada üç tür araştırma tasarımı kullanılmıştır.

İlk olarak kentsel dönüşüm projesinin hayata geçirildiği; İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli, Samsun ve Uşak illerinde belirlenen 10 bölgede alt ve orta sosyo-ekonomik düzey toplu konut alanlarında ikamet eden ve/veya o konutta hak sahibi olan 2059 kişiye kentsel dönüşüm algı ve memnuniyet anketi uygulanmıştır.

İkinci olarak Kentsel dönüşüm projesinin hayata geçirildiği İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli, Samsun ve Uşak illerinde 10 TOKİ konut bölgesinde Ağustos 2017’de yürütülen alan taramasının (anket) ardından aynı sahada Ekim 2017’de alan taramasında belirlenen memnuniyetsizlik nedenlerini daha derinlemesine erişmek için kentsel dönüşüm memnuniyet anketi çalışmasında olumsuz kanaat belirtenlerin arasından tesadüfi olarak belirlenen 150 hane ile yürütülen “Kentsel Dönüşüm Konutlarında Memnuniyetsizlik Sebepleri Araştırması’nda” nitel (kalitatif) araştırma tekniğini olarak yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

Üçüncü ve son olarak da 2018 yılında kentsel dönüşüm sorunlarını daha da belirginleştirmek amacıyla kentsel dönüşüm sorunları hakkında yetki ve bilgi sahibi akademisyen, bürokrat, mimar, mühendis, hukukçu ve sivil toplum kuruluşlarından temsilcilerin yer aldığı 8 uzman kişi ile odak grup görüşmesi yapılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Kentsel Dönüşüm Algısına İlişkin Alan Taraması Bulguları

01 Ağustos-28 Ağustos 2017 tarihleri arasında Bursa, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Samsun ve Uşak illerinde Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında ev sahibi olan vatandaşların kentsel dönüşüm projesi uygulamasından, uygulama sürecinden ve sahip olunan konuttan memnuniyet algılarını ölçen araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Konut Profili

TOKİ'nin kentsel dönüşüm kapsamında yaptırdığı konutlarda daha çok evli ve az çocuklu aileler ikamet etmektedir. Konut sakinlerinde işsiz ve öğrenci nadirdir; daha çok çalışan, emekli ve ev hanımları yoğundur. Çalışanlar da genelde işçi, memur ve esnaftan oluşmaktadır. Büyük çoğunluğunun geliri yoksulluk sınırının altındadır. Konutlarda oturanların çoğunluğu ev sahibidir. Az da olsa kiracı mevcuttur. Mülk sahiplerinin çoğunluğu dönüşüm hak sahibi ve borçludur. Konutlarda oturanların çoğunluğu daha önce başka yerde yaşamaktadır. Çok azı toplu konutun yapıldığı alanda yaşamaktadır. Bu konutlarda oturanlar daha çok apartman dairelerinden gelenlerden oluşmaktadır.

Kentsel Dönüşüm Algısı

TOKİ konutlarında yaşayanların çoğunluğu, kentsel dönüşümü, *modern yaşam*, çevre düzenlemesi, *değişim*, *yenilik*, *toplular yaşam* gibi olumlu ifadelerle tanımlamışlardır. Ayrıca büyük çoğunluğu, kentsel dönüşüm projelerinin *gerekli* olduğunu; kentsel dönüşüm projelerini de en çok kaliteli yaşam için; eski yapıların yenilenmesi için; çarpık kentleşmenin önlenmesi için; çevre düzeni için gerekli bulduklarını ifade etmektedirler.

Kentsel Dönüşüm Süreci Hakkındaki Düşünceler

TOKİ konutlarında yaşayanların yarısından fazlası, mülkiyet değer tespitinin adil yapılmadığını düşünmektedir. Değer tespitini adil bulmama nedenleri en başta, haksızlık yapılması, sonra metrekareye göre hakkının verilmemesi, evinin ucuza alınması ve değerinden az verilip borçlandırılmasıdır. Buna rağmen, hak sahiplerinin çoğunluğu (dörtte üçü) kendileri bir araya gelip konut yapamayacaklarını düşünmektedir. Hak sahiplerinin yönelttiği en temel eleştiri, kentsel dönüşüm sürecindeki taşınma aşamasında (taşınma ve yeni eve geçiş sürecinde TOKİ çalışmalarından) TOKİ'nin bilgilendirmesindeki eksikliklerdir.

Konut Memnuniyeti

Bazı eksiklik algılamalarına ya da eksik bilgilendirme eleştirilerine rağmen genel olarak hak sahiplerinin çoğunluğu, kentsel dönüşümle elde ettikleri yeni konutlardan memnundurlar. Kendileri yapmaya kalksa aynı konutları inşa edemeyecekleri inancına sahiptirler. Dolayısıyla elde ettikleri yeni konutlar, hak sahipleri açısından hem mali açıdan hem zaman açısından avantajlıdır. Eski mahallelerini, konutlarını özleseler de yeni konut yerleşkelerini ve yeni komşuluklarını alışmış gözükmemektedirler. Özellikle, kadınlar, gençler ve yaşlılar yeni yerleşim yerlerine uyum sağlamış durumdadırlar.

Konutlarda ikamet edenler, donatı alanlarına, işyerine ve okula erişilebilirliğinden memnun; günlük alışveriş olanaklarına ve sinema, tiyatro, kafe ve restoranlara erişilebilirliğinden *memnun değildir*.

Bloktaki daire sayısından, bloktaki kat sayısından, binanın depreme karşı güvenilirliğinden, apartman hizmetlerinden ve teknik tesisatın yeterliliğinden *memnun*; apartmandaki genel kullanım alanları, binanın dış görüntüsü, dış cephe düzenlemesi, dış mekân malzeme ve iççilik ve iç mekân malzeme ve iççilikten *memnun değildir*.

Dairenin tipinden; dairenin mimari planından; oda sayısından, oturma odası büyüklüğünden; salon odası büyüklüğünden *memnun*; banyo büyüklüğünden yatak odası büyüklüğünden, ebeveyn odası büyüklüğünden, mutfak büyüklüğünden ve balkon büyüklüğünden *memnun değildir*.

Eski Ev Yeni Ev Karşılaştırması

Yeni konutlarda oturanların yarısından fazlası, *eski yerleşim yerlerine kıyasla* yeni yerleşim yerlerinin özellikle çöp toplama ve çevre temizliği; yol ve kaldırım ve otopark hizmetleri; sokak aydınlatmaları ve park, bahçe ve yeşil alanları bakımından daha iyi olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca yeni konutlarda yaşayanlar, *daha önce ikamet ettikleri konutlara kıyasla*, kendilerini ve ailelerini daha güvende ve güçlü hissettikleri; hırsızlık, kavga gibi olayların daha da azaldığı; kente aidiyetlerinin arttığı; çocukların bir aradalığının arttığı; bir arada yaşadıklarıyla daha dayanışma içinde oldukları; değerleri yaşamada daha iyi olduklarını ifade etmişlerdir.

Steril Hayatlar ve Memnuniyet

Konutlarda oturanların büyük çoğunluğu kendilerini oturdukları siteye ait hissetmektedir. Çok çok azı başka bir yere taşınmayı istenmektedir. Konutlarda ikamet edenlerin üçte ikisinden fazlası yaşadığı çevreden; çevrenin konumundan; çocukların bir araya gelip oyun oynama imkânlarından; site/apartmanda komşuluk ilişkilerinden ve site yaşamına uyum sağlamaktan

genel olarak memnundur. Konut sakinlerinin mahalle dokusunun yansıtılmayışına ve mahalle kültürünün yansıtılmayışına eleştirileri vardır.

Site yönetim hizmetlerinden, araç park yerlerinden, peyzaj düzenlemelerinden, çocuk oyun alanlarından, çocukların ve yetişkinlerin güvenliğinden, sosyal alanlardan memnuniyetsizlik vardır. Genel olarak vatandaşlar, evlerinin sıkışık vaziyette olmasını istememekte, ferah ve binaların daha seyrek olmasını istemektedirler.

3.2. Kentsel Dönüşüm Sürecindeki Memnuniyetsizlik Nedenlerine İlişkin Nitel Araştırma Bulguları

Ekim 2017’de Bursa, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Samsun ve Uşak illerinde kentsel dönüşüm yararlanıcılarının kentsel dönüşüm projesi uygulamasından, uygulama sürecinden ve konutlarından memnuniyetsizliklerinin temel nedenlerini anlamak amacıyla yürütülen görüşmelerde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Kentsel Dönüşüm sürecinde yetkililerle iletişim imkanı bulunamadığı; ulaşılamadığı; yeterli bilgi verilemediği; adil bir dönüşüm yapılamadığı; dönüşüm konusunda mecbur bırakıldığı; süresinde teslim edilemediği; teslim edilse bile eksik teslim edildiği şikayetleri vardır.

Kent merkezine uzaklığı, kamusal donatı ve sosyal-kültürel donatı alanlarına uzaklığı ve erişim konularından muzdariptirler.

Site ve çevresinin -kente uzaklığı ve yalıtılmışlığının bir sonucu olarak- güvenliğinden şikayetçidirler.

Konutların dış cephe tasarımı, görünümü ve yalıtımı konusunda; iç ve dış mekan malzeme kalitesi düşüklüğü ve işçilik konusunda; site yönetimi ve hizmetleri konusunda; aidat ile ilgili problemler konusunda; site ve apartman hayatına uyum konusunda eleştiriler vardır.

Konutların daha büyük olması, kamusal, sosyal ve kültürel donatı alanlarının olması, konut fiyatlarının daha düşük olması, yetkililerle iletişim mekanizmasının açık olması, dar gelirlilerin yararlandığı konutlardan birden çok konut sahibi olunmaması, güvenlik ve yaşam alanlarına daha da önem verilmesi, kaliteli konutların yapılması, zamanında teslim edilmesi istekleri vardır.

3.3. Kentsel Dönüşüm Sorun ve Önerilerine İlişkin Odak Grup Görüşmesi Bulguları

Kentsel dönüşüm alanında uzman katılımcılardan oluşan grupla yapılan *odak grup görüşme*sinde insani ve sürdürülebilir ve hatta doğal sonucu olarak mutlu şehirler için kentsel dönüşümle ilgili şu önerilerde bulunulmuştur:

Kentsel dönüşüm gelecek şehirlerin ve yerleşim yerlerinin inşasında bir fırsat olarak ele alınması, kentsel dönüşümün insani ve amacına yönelik yapılması ve rantal dönüşümün esas alınmamasının gereği vurgulanarak; kentsel dönüşümde önce şehrin dokusu dikkate alınmasının, adil biçimde yapılmasının; ranta dayalı bir yapılaşmaya izin verilmemesinin gereği; yatay mimari benimsenmesinin önemi vurgulayarak çok katlı yapılardan kaçınılması; ayrıca bu süreçte hak sahiplerinin mağdur edilmemesi;

Anadolu'daki şehirlerinin cazibe haline getirilmesi suretiyle nüfusun daha büyük şehirlere özellikle de İstanbul'a akmasının ve nüfusun belli alanlara da yoğunlaşmasının önüne geçilmesi;

Binaları yenilemeden ziyade kentsel dönüşümü merkeze alıcı bir mevzuatın zorunluluğu; var olan kanunun, kentsel dönüşüm yasasına dönüştürülmesi ve kapsayıcı ve adil bir yasa fikrinin hareket edilmesi;

Rantın önüne geçmek için kentsel dönüşüm alanlarında ve diğer alanlarda fiyat denetim mekanizmasının geliştirilmesi;

Şehirlerin insan merkezli olması; kültürel kimliğimize, ahlaki ve manevi değerlerimize uygun inşa edilmesi; şehrin geleceği medeniyetin geleceği olarak ele alınmak suretiyle mahalle kültürü, komşuluk ve insani ilişkiler, geleneksel mimari kültürümüzün korunması ve geliştirilmesi;

Şehirlerin inşasında koruyucu ve kalkınma odaklı sosyal politikalar ve belediyecilik hayata geçirilmesi, aile, yaşlı, engelli ve çocuk dostu şehircilik anlayışı benimsenmesi; şehrin dezavantajlı kesimlerine ve risk altındaki sosyal gruplarına yönelik sosyal politikalar ve hizmetlerin benimsenmesi önerilmiştir.

SONUÇ

Bu üç araştırmanın en temel ve genel sonucu *ilk olarak* TOKİ'nin kentsel dönüşüm projeleri kapsamındaki hak sahipleri, TOKİ'nin kentsel dönüşüm projelerinden, projelerin başarıyla gerçekleşmesinden, konutlarından, çevrelerinden, konutlarının içeriğinden genel olarak memnundur; başarılı bulmaktadır. Sitelerine, konutlarına kendilerini ait hissetmekte; taşınmayı da pek istememektedirler. Yerlerinden memnundurlar. Fakat bazı hususlarda ve durumlarda memnuniyetsizlikleri, eleştirileri ve beklentileri bulunmaktadır. *İkinci olarak*, kentsel dönüşümün adaletli yürümediği, yetkililerle iletişimsizliğin olduğu, kamusal donatı ve sosyal-kültürel donatı alanlarına uzaklığı ve erişim sorunları ve güvenlik konularında beklentileri vardır. *Üçüncü olarak*, insan merkezli, sosyal adalete uygun ve özellikle dezavantajlı kesimlerin ve aile "dostu" kentlerin kuruluşunda kentsel dönüşümün fırsata çevrilmesi vurgulanmıştır.

Her üç araştırmanın bileşkesinde en temel öneriler, şehircilik açısından mutlu bir şehir için insanların mekânsal mutluluğu hedeflenmeli, evrensel olan "kentsel yaşam kalitesi" merkeze alınmalı, kentsel dönüşüm rantsal değil insani ve kültürel duyarlılıklar için fırsata çevrilmelidir. Özellikle Türkiye sosyolojisini oluşturan alt ve orta sosyo-ekonomik düzeyin (alt ve orta sınıf) mekânsal ihtiyaç ve taleplerini dikkate alınmalı; kentsel dönüşüm sürecinde hak sahiplerinin ve yararlanıcıların taleplerini dikkate almalı ve onların beklentileri ölçülmelidir.

KAYNAKÇA

1. 16/5/2012 tarihli 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun
2. Ataöv, A. ve Osmay, S. (2007). Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım, METU JFA, 2007/2 (24:2) 57-82.
3. İçli, G. (2011). Kentsel Dönüşüme İlişkin Sosyolojik Bir Değerlendirme- Denizli Örneği, Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, Cilt 3, No 1.
4. Keleş, R. (1982). Türkiye’de Kentleşme ve Kentsel Gelişme Politikaları, Kentsel Bütünleşme, (Yay. Haz.: Türköz Erder), Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayınları.
5. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023).
6. Tufan, B. (2002). Kente Göç ve Uyum, Sosyal Hizmet Sempozyumu’98: Kentleşme Sürecinde Sosyal Hizmet, 5-7 Kasım 1998, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu.
7. Uzunçarşılıoğlu, B.C. (2010). İstanbul’u Küresel Kent Yapma Aracı Olarak Kentsel Dönüşüm ve Ardındaki Konut İhlalleri: Ayazma(N)’Dan Bezirganbahçe’ye Tutunamayanlar, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

YAPAY ZEKA VE MUTLU ŞEHİR

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND HAPPY CITY

YAPAY ZEKAYLA SOSYAL MEDYADAN ŞEHİR VERİSİNİ “DİNLEMEK”

Prof. Dr. Murat OKCU

📍 Süleyman Demirel Üniversitesi

✉ muratokcu@sdu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALBAYRAK

📍 Isparta Uyg. Bilimler Üniversitesi

✉ mehmetalbayrak@isparta.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Kamil TOPAL

📍 Balıkesir Üniversitesi

✉ kamiltopal@balikesir.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan TURHAN

📍 Süleyman Demirel Üniversitesi

✉ gokhanturhan32@gmail.com

Doktorant Volkan ALTINTAŞ

📍 Manisa Celal Bayar Üniversitesi

✉ volkan.altintas@cbu.edu.tr

Özet

Son çeyrek asırdır süren dijital gelişmeler neticesinde şehirler de büyük veri kaynaklarından birisi haline gelmiştir. Şehre ait veriler, şehir sakinlerinin ya da ziyaretçilerin sosyal medya paylaşımlarından, mobil cihazlar ve sensörler aracılığıyla toplanan, şehirle alakalı tüm bilgiden elde edilebilmektedir. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısının yaşadığı şehirler, giderek sadece fiziki merkezler olmaktan çıkmakta, bununla birlikte içinde birey ve toplulukların birbirleriyle iletişimde buldukları, duygu ve fikirlerini açıkladıkları ve şehir yönetişimin bir parçası haline geldikleri “sanal merkez”ler (*virtual hub*) haline de gelmektedirler. Her gün --şehrin büyüklüğüne bağlı olarak-- milyonlarca insan sosyal medya mecralarının yaygın etkileşim ağı içerisinde paylaşımlarda bulunarak, yoğun miktarda veri üretmektedir. Dahası, günümüzde bu veriler üzerinden şehrin adeta “dijital görüntüsü”nü net bir şekilde yansıtacak, değişen kentsel dinamikler hakkında bilgilendirecek büyük veri teknoloji ve yöntemleri mevcuttur. Bu teknolojik gelişmeler neticesinde, şehir bilimleri literatürüne “Kentsel Büyük Veri” (Urban Big Data) ve “Kentsel Sosyal Dinleme” (Urban Social Listening) gibi yeni kavramlar girmiştir. Özellikle sosyal medyada yapılan kentsel sosyal dinleme sayesinde elde edilen kentsel büyük veri, çeşitli yapay zeka teknolojileri kullanılarak analiz edilebilmektedir.

Bu çalışmada, “ai+academy” adını verdiğimiz akademik çalışma grubu olarak, sosyal medya üzerinde yapay zeka teknikleri kullanarak, kentsel sosyal dinlemenin nasıl gerçekleştirilebileceğine dair uygulama örnekleri ve elde edilen verilerin yapay zeka teknolojileri ile nasıl değerlendirilebileceğine dair uygulama örnekleri paylaşılmıştır. Bu bağlamda çalışma; kentsel dijital verilerin toplanması, temizlenmesi, normalizasyonu, konu modelleme (Topic Modeling), metin özetleme (Text Summarising), ve duygu analizi (Sentiment Analysis) gibi Doğal Dil İşleme (Natural Language Processing) uygulamalarının kullanılması, ağdaki etkili figürlerin bulunması, ağ alt gruplarının çıkarılması, ağ içerisindeki iletişimsel uzaklık tespiti ve ağda mesajın etkin yayılımı gibi ağ analizi (Network Analysis) uygulamalarından örnekler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Şehir, Yapay Zeka, Sosyal Medya, Kentsel Büyük Veri, Kentsel Sosyal Dinleme.

LISTENING TO URBAN BIG DATA BY ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Abstract

Due to the digital development in the last quarter century, cities have been one of the sources of big data. Data of a city is derived from social media posts of inhabitants or city dwellers, mobile devices, and all kinds of data obtained by sensors. Cities, having the half of the world population, are increasingly becoming not only the places out of physical centers, but also virtual hubs in which individuals and societies are interacting, expressing their feelings and opinions, becoming a part of city governance. Every day, related to the size of city, millions of people produce high level of data by sharing posts in social media networks. Furthermore, there are big data technologies and methods enabling us “sharp digital reflection” of city and changing urban dynamics. As a result of these technological advances, new emerging terms such as “Urban Big Data” and “Urban Social Listening” have taken their places in urban science literature. Especially the urban big data obtained from social media network by “urban social listening” can be analyzed by means of artificial intelligence technologies.

In this study, we, an academic group named “ai+academy”, carry out examples of how urban social listening with the support of artificial intelligence and share the evaluated data. In this context, the study involves examples of collection-cleaning-normalization of digital urban data, use of topic modeling, text summarizing, sentiment analysis, natural language processing; examples of network analysis such as finding influential accounts of network, network substructures, communication remoteness among accounts in the network and spread of a post in the network.

Keywords: City, Artificial Intelligence, Social Media, Urban Big Data, Urban Social Listening.

GİRİŞ

Günümüz şehirleri küresel ölçekte yaşanan sanayileşme ve şehirleşmenin ardından yoğun nüfuslarıyla eskisinden çok daha fazla sorunla yüzleşmek zorunda kalmaktadır. Hızlı nüfus artışı, trafik sıkışıklığı, çevre sorunları, planlama eksiklikleri, barınma yetersizlikleri, istihdam sorunları, kamu güvenliğini sağlamada yaşanan aksaklıklar gibi burada sayamayacak kadar pek çok “kent hastalığı” yöneticiler ve şehir adına politika üretenlerin tedavi etmesini beklemektedir. Şehirlerin fiziksel alt yapılarıyla, sakinlerinin farklı niteliklerini içinde barındıran sosyal dokularının giderek daha girift ve karmaşık hale gelmesi ve bu sorunların uzun vadede

değil neredeyse anlık çözümleri gereğinin yarattığı baskı şehirlerin sağlıklı ve sürdürülebilir gelişimini kısıtlamaktadır. Yönetici ve karar alıcıların ortaya çıkan karmaşıklığı tam olarak idrak edebildiği ve şehir ekosistemini etkin bir şekilde yönetebildiği de söylenemez (Pan vd., 2016: 171). Çünkü insanların hastalıklarında tıp doktorlarının tanı koyup tedaviye başlayabilmesi için tahlil ve tetkiklere ihtiyaç duyması gibi “kent hastalıklarının” da doğru teşhis ve tedavi edilebilmesi için şehirle alakalı yoğun ve karmaşık tüm verinin toplanmasına, toplanan verilerin bilgi haline getirilmesine ve bu bilgilerin kamusal politika tasarımlarında kullanılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda “akıllı şehir” ve “büyük veri” kavramlarının gelişimi, bahsedilen “kent hastalıklarının” teşhis ve tedavisi için yeni ve önceki bilinenlerden çok farklı platformlar sağlamaktadır.

Günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık yarısının yaşadığı şehirler giderek sadece fiziki merkezler olmaktan çıkıp ve içerisinde birey ve toplulukların birbirleriyle iletişimde buldukları, duygu ve fikirlerini açıkladıkları ve şehir yönetişimin bir parçası haline geldikleri “sanal merkez”ler (*virtual hub*) haline gelmektedir. Bu eğilim azalma yerine, teknolojik ilerlemelerle daha da artma eğilimi göstermektedir. Araştırmalar 2050 yılında dünya nüfusunun yüzde yetmişinin, yani altı milyardan fazla insanın şehirlerde ya da şehirlere komşu bölgelerde yaşayacağını göstermektedir (Rathore vd., 2016). Unutulmaması gereken, bu inanılmaz nüfus yoğunluğuyla birlikte milyarlarca dijital aygıtın da birbirleriyle iletişimde bulunarak çok büyük bir “kentsel büyük veri” üretecek olmasıdır. Bu yüzden Pan ve arkadaşları (2016) modern şehirlerin artık iki-içerenli (dual) mekanlar olarak değil üç-içerenli (ternary) mekanlar olarak görülmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Bunlar:

- Fiziksel çevre ve kaynakların oluşturduğu *fiziksel mekan*,
- kent sakinlerinin kültür, norm ve sosyal etkileşimlerinin şekillendirdiği *insan topluluğu mekanı* (*human community space*),
- ilk ikisinden farklı olarak bilgisayarları, internet erişimini ve bunlar aracılığıyla akan verileri kapsayan *siber mekan*.

Diğer bir deyişle; şehirler insanların yaşadığı fiziksel mekanlar olmanın yanında, akıllı teknolojik aygıtların mümkün kıldığı birer siber alanlara dönüşmektedir. Li ve arkadaşlarının (2015) ifade ettiği gibi bu siber uzayda “dijital şehirler” varlık bularak hayatlarına devam etmektedir.

Yukarıda bahsedilen bu dönüşüm içerisinde her gün --şehrin büyüklüğüne bağlı olarak-- milyonlarca insan ve aygıt siber mekanda etkileşime geçerek arkalarında şehre ve şehrin sakinlerine ait dijital izler bırakmaktadır. Akıllı cihazlar ve bu cihazların karşılıklı etkileşimi ile ortaya çıkan nesnelerin interneti, şehir sensörleri, internet temelli uygulamalar aracılığıyla kullanıcıların ürettikleri içerikleri paylaşmasına izin veren sosyal medya mecraları ve bulut bilişim olanakları

kentsel büyük verinin sanal havuzuna üssel (*exponential*) miktarlarda artan şekilde su taşımaktadır. Şehirler giderek daha fazla enformasyon ürettikçe ve “akıllandıkça” kentsel büyük veriyi şekillendirmek üzere birbiriyle irtibatlı halen gelen çeşitli “enformasyon üsleri ve veri merkezleri” ortaya çıkmaktadır. Büyük veri işleme ve yapay zeka teknolojileri kullanılması; toplanan bu verilerin *gerçek zamanlı bir şekilde* şehrin “dijital röntgen görüntüsünü” görmeye, “dijital kalp atışını” dinlemeye, fiziki mekanlarda yaşanan sıkıntılarla ilgili tahlil ve tetkikleri anında yapmaya, hatta kent sakinlerinin duygularını anlamaya ve yorumlamaya imkan sağlamaktadır. Bu çerçevede günümüzde ve gelecekte sosyal medya mecraları, şehrin yönetici ve politika tasarımcılarının takip etmesi gereken en önemli veri merkezlerinden birisini oluşturmaktadır.

Bu çalışma, sosyal medyada mevcut kentsel büyük verinin, yapay zeka destekli bir şekilde kentsel sosyal (medya) dinleme(si) için nasıl ve hangi amaçlarla kullanılabileceğini bir sosyal medya mecrası olarak Twitter’da Kocaeli ile ilgili açık veriler üzerinden göstermeyi amaçlamaktadır.

1) “KENTSEL BÜYÜK VERİ” VE “KENTSEL SOSYAL DİNLEME”

Büyük veri ile alakalı farklı tanımlamalar mevcuttur. Yapay zekada dünya liderlerinden biri olan SAS yazılım şirketi, “büyük veri hem yapılandırılmış hem de yapılandırılmamış enformasyonun üssel büyümesini, elde edilebilirliğini ve faydalı kullanımını tanımlayan popüler bir kavramdır” derken, bir başka teknoloji devi IBM ise büyük veriyi “her yerden gelen veri” olarak tanımlamakta, farklı veri kaynaklarına örnek olarak da iklim değişimlerini takip eden sensörleri, sosyal medya sitelerinde yapılan paylaşımları, dijital fotoğraf ve videoları, alışverişlerde tutulan kayıtları ve cep telefonlarının GPS sinyallerini örnek olarak vermektedir (Michalik vd., 2014). Khan ve arkadaşları (2014) ise büyük veriyi “geleneksel veritabanı altyapılarının işleme kabiliyetlerinin üstesinden gelemeyeceği bir veri formu” şeklinde tanımlamayı tercih etmektedirler. Büyük verinin sahip olduğu niteliklerle ilgili yapılan açıklamalar kavramı daha iyi anlamaya yardımcı olmaktadır.

Genel olarak büyük verinin nitelik ve özellikleri İngilizce isimlerinden dolayı “5V” kısaltmasıyla adlandırılmaktadır. Bu 5V şunlardan oluşmaktadır:

- 1) Verilerin farklı ortamlardan elde edildiğini ve yapısal olmadığını gösteren çeşitlilik (*variety*),
- 2) Verilerin her an çok yüksek hızlarda üretildiğini göstermek üzere hız (*velocity*),
- 3) Oluşan veri yığını ve büyüklüğünü ifade etmek üzere büyüklük (*volume*),
- 4) Verilerin güvenli olup olmadığını kontrol edilmesi gerektiğini belirtmek üzere doğrulama (*verification*),

5) İlk dört veri bileşeni tarafından filtrelenmiş verilerin kullananlara artı değer sağlıyor olmasına işaret etmek üzere değer (*value*) (Al Nuaimi vd., 2015).

Bu bağlamda kentsel büyük veri; “çeşitli dijital imkanlar vasıtasıyla farklı ortamlarda yüksek hızla üretilmiş, her geçen gün giderek daha da büyüyen, çeşitli kirlilik ve gürültüden temizlenerek doğrulandıktan sonra kullananlar tarafından karar mekanizmaları ile politika tasarım süreçlerinde kullanılacak bir değere sahip olan, kentle alakalı tüm dinamik ve statik veriler” şeklinde tanımlanabilir.

Kentsel büyük veri, yukarıda tanımlanan büyük veri niteliklerine ek olarak *hiyerarşi*, *bütünlük* (*integrity*) ve *korelasyon* gibi kendine özgü bazı ilave özelliklere sahiptir (Pan vd., 2016: 172). Kentsel büyük verinin hiyerarşik yapısı şehrin sahip olduğu fiziksel ve sosyal hiyerarşisinin bir yansımasıdır. Örneğin şehirdeki elektronik tıbbi kayıtlar, hastanelere veya bölgelere göre kategorize edilebilir. Tıbbi görüntüleri elde edildikleri görüntüleme cihazlarına ya da geldikleri hastanelere göre sınıflandırılabilir. Kentte sağlıkla ilgili kayıtların tamamını; şehirde yaşayan bireyler, hastanelere yatmış hastalar, alt toplumsal gruplar, sağlık kurumlarından gelenler ya da salgın hastalıklarla mücadele kurumlarından gelenler şekilde farklı kademelere göre tabakalandırma mümkündür. Bütünlük, kentsel ekosistemin sürekli büyümesinden kaynaklanan bir gereksinim ve özelliktir. Kentsel ekosistem büyüdükçe, sistem içerisinde yer alan her bir alt sistemin veri kapsamı da genişlemektedir. Bu sebeple sistemler arasında bütünlüğün sağlanması da bir gereklilik ortaya çıkmaktadır. Son olarak kentsel büyük veri tipleri birbirleriyle yüksek korelasyona sahip veri tipleridir. Örneğin kent lojistiği ile alakalı veriler sadece lojistik firmalarını değil aynı zamanda imalat, ticaret, nakliyat, ulaşım endüstrilerini ve hatta finansal kurumları ilgilendiren verilerdir.

Sosyal medya paylaşımları kentsel büyük verinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Şehir sakinlerinin her birinin farklı sosyal medya platformlarında yer alması ve paylaşım yaparak tekil bireyler olarak ürettikleri verilere ulaşma imkanı bulunmaktadır. Bunların kullanımında paylaşımlar kamuya açık olarak yapıldığı için kişisel verilerin korunmasıyla alakalı mevcut hukuki düzenlemeler ve etik açıdan da sorun teşkil etmemektedir. Elbette tekil verilerin ulaşılabilirliği önemli olmasının yanı sıra, esas ihtiyaç duyulan tüm bunların toplamından ortaya çıkan büyük resmi görebilmektir. Yeni gelişen dijital teknolojiler makro-toplumsal düzeyde de şehri karakterize eden temel niteliklerin belirlemeye olanak sağlamaktadır. Bu sebeple aslında büyük veri şehirleri anlamak için bir merceğe görevi görebilmektedir (Balduini vd., 2019). Sosyal medya mecralarından büyük miktarda akan veri şehre ait fiziki verilerden farklı olarak makro-toplumsal düzeyin daha insansı tarafını anlamaya yardımcı olur. Öte yandan, yeni dijital teknolojiler büyük resmi görebilmenin yanında çok önemli ve yeni bir katkı daha sağlamaktadır. Bu kat-

ki, sadece anlık gecikmelerle şehirde yaşanan değişimlerin izinin an be an sürülebilmesidir. Şehrin dört bir tarafına yayılmış sensörler, tüm şehir sakinlerince kullanılan akıllı telefonlar ve sosyal ağlar üzerinden paylaşılan şehre ait enformasyon sürekli bir şekilde ve *gerçek zamanlı* olarak akmaktadır. Yıllar önce bir şehrin fotoğrafını ortaya çıkarmak aylar sürerken günümüzde, örneğin sosyal medya veri akışları ile mobil telefonların arama detayı kayıtlarıyla birleştirip, dakikalar içerisinde elde edebilmek mümkündür (Della Valle ve Balduini, 2014). Kentsel büyük verinin gerçek zamanlı bir şekilde yöneticilerin elinde olması bir yandan kent hastalıklarıyla ilgili teşhisin daha çabuk konularak ve tedavinin daha erken başlamasına olanak sağlarken, diğer taraftan elde edilen verileri kullanarak ileriye dönük öngörü ve kestirimler yaparak alınacak tedbirlerin, yani bir bakıma “kentsel hastalıklara yönelik koruyucu hekimliğin” de hayat bulması için iyi bir fırsat sunmaktadır.

Elbette tüm bahsettiğimiz bu “kentsel teşhis, tedavi ve koruyucu hekimlikte” yöneticilerin rolü çok büyüktür. Yukarıda “akıllı cihazlar, bu cihazların karşılıklı etkileşimine olanak sağlayan nesnelerin interneti, şehir sensörleri, internet temelli uygulamalar aracılığıyla kullanıcıların ürettikleri içerikleri paylaşmasına izin veren sosyal medya mecraları ve bulut bilişim olanakları” şeklinde bir kısmı sıralanan dijital teknolojilerin şehirleri akıllı (*intelligent/smart city*) hale getirdikleri çokça ifade edilmektedir. Bu noktada gündeme az gelen (veya getirilen) konulardan bir tanesi “şehir yöneticilerinin ve karar alıcılarının akıllanması” konusudur. Dar kapsam içerisinde belediye başkanlarının, daha geniş bir alanda ise tüm yerel ve bölgesel yönetimlerin başındaki yönetici ve karar alıcılarının “akıllanması” ile kasıt; yöneticilerin yaşanan dijital dönüşümleri izlemek ve bu dönüşümleri kurumlarına adapte etmenin ötesine geçerek ve yapay zeka teknolojileri ve büyük veri gibi dijital teknolojileri karar destek mekanizmalarında daha etkili hale getirmektir.

Gerek sosyal medyaya gerekse sosyal medya incelemelerinde çeşitli yapay zeka ve büyük veri teknolojilerinin kullanımına yönelik akademik çalışmalar inanılmaz bir hızla artmaktadır. Özellikle seçim kampanyalarında sosyal medya kullanımı en yoğun ilgi alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda örneğin Johansson’un (2016) Endonezya’da sosyal medya ve siyaset ilişkisini araştırdığı, Chinonye Faith Chinedu-Okeke ve arkadaşlarının (2016) Nijerya’da bir siyasi platform olarak sosyal medyayı incelediği, Burgess ve Bruns’un (2018) siyasi iletişimde sosyal medya kullanımını ele aldığı çalışmalar örnek verilebilir. Sosyal medya verilerinin izlenmesi çok ilginç konuları da gündeme getirmektedir. Örneğin Armstrong ve arkadaşlarının (2010) siyasetçilerin yüzlerinden seçim sonuçlarını tahmine yönelik çalışması, Makazhanov ve arkadaşlarının (2014) Twitter kullanıcılarının siyasi tercihlerini tahmin etmeye yönelik çalışması, Tumasjan ve arkadaşlarının (2010) Twitter paylaşımlarından seçim sonuçlarını tahmine yönelik çalışması ile Armstrong ve Graefe’nin (2009) aday biyografilerinden seçim sonucu tahmini

çalışması buna örnek gösterilebilir¹. Sosyal medya dinlemesi ile ulusal güvenlik ve istihbarat (Omand vd., 2012), reklamcılık (Barbu, 2013), depresyon (De Choudhury, 2013), borsa (Zhang, 2011), filmlerin muhtemel gişe hasılatları (Asur ve Huberman; 2010), hastaların kritik paylaşımları (Fiumara vd., 2018), popüler mesajların nitelikleri (Hong vd., 2011) arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar sanırım konunun ne kadar farklı alanlarda incelenebileceğini çok net ortaya koymaktadır.

Son olarak sosyal medya verisi üzerinden yapılabilecek kentsel sosyal dinleme için, Politecnico di Milano ve Telecom Italia araştırmacıları tarafından Milano Tasarım Haftası'nda etkinlikler sebebiyle şehirde oluşan hareketliliğin dijital yansısını izlemek üzere geliştirilen CitySensing (Azzi vd., 2014) sistemi iyi bir örnek olarak gösterilebilir. CitySensing veri akışının hız boyutunu karşılayan “in-memory stream” işleme teknikleriyle büyüklük boyutunu karşılayan dağıtık ve paralel işleme tekniklerini kullanarak *büyük veri teknolojilerinden* yararlanmaktadır. Verinin çeşitlilik boyutu için Ontoloji Temelli Veri Erişimi (Ontology Based Data Access-OBDA) gibi *semantik teknolojiler* kullanılmaktadır. Ayrıca sistem, verilerin güvenilirlik boyutunu karşılamak üzere, veri anomalilerini saptayan istatistik modellemelerini içeren çeşitli *veri bilimi yaklaşımlarından* da istifade etmektedir. Bu haliyle CitySensing, (kentsel) büyük verinin tüm boyutlarını karşılayabilecek bir kentsel (sosyal) dinlemenin mümkün olduğunu ortaya koymaktadır (Della Valle ve Balduini, 2014).

Çalışmanın izleyen bölümünde, yapay zeka teknikleri kullanarak sosyal medya üzerinde kentsel sosyal dinlemenin nasıl gerçekleştirilebileceğine ve elde edilen verilerin yine yapay zeka teknolojileri ile nasıl değerlendirilebileceğine dair bir uygulama paylaşmıştır. Uygulama Twitter ve Kocaeli ili üzerinden gerçekleştirilmiştir.

2) YAPAY ZEKA DESTEKLİ KENTSEL SOSYAL DİNLEME: TWITTER VE KOCAELİ İLİ

Twitter, sosyal ağ iletişimine olanak veren mikroblog siteler içerisinde en çok kullanılan sosyal medya platformlarından biridir. Kullanıcılar tercihleri doğrultusunda tüm dünyaya açık bir şekilde ve en fazla 280 karakter uzunluğunda tweet adı verilen paylaşımlar yapmaktadır. Sunulan takip-takipçi tercihleri sayesinde kullanıcılar birbirleriyle iletişimde bulunabilmektedirler. Her bir tweet için “yeniden paylaş (retweet/rt)”, “cevapla”, “beğen” gibi aksiyonlarla paylaşımların viral bir şekilde yayılma imkanı daha da artmaktadır.

¹ Literatürde 2009 yılında Almanya'da, 2010 yılında ABD Kongresi ile Portekiz, Hollanda ve Singapur'da, 2013 yılında Venezuela, Paraguay ve Ekvador'da gerçekleştirilen seçimleri Twitter paylaşımlarına bakarak tahmin etmeye yönelik akademik çalışmalar mevcuttur.

Kendilerini “ai+academy ortak çalışma grubu” olarak adlandıran ve farklı disiplinlerden gelen bu çalışmanın yazarları da kentsel sosyal dinleme uygulaması için sosyal medya platformu olarak Twitter’ı tercih etmişlerdir. Yapılacak sosyal dinlemenin konusu olarak Kocaeli ili seçilmiştir. Bu doğrultuda daha çok şehir ve şehir yönetimlerini ilgilendiren (eğitim, sağlık vb. gibi) temalara yönelik anahtar kelimeler üzerinden bir sosyal dinleme yapılması tercih edilmiştir². Bu anahtar kelimeleri içeren paylaşımları Twitter Stream API’den³ çekmek üzere Python programlama dilinde bir script hazırlanmıştır. Elde edilen büyük veri ilişkisel olmayan veri tabanı yönetim sistemi ile kaydedilip, yapay zeka uygulamaları içinde bu uygulamaları barındıran Gensim ve Tensorflow çerçeveleri (*frameworks*) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Anahtar kelimeler doğrultusunda Twitter’da 2 Eylül 2019 ve 2 Ekim 2019 tarihleri arasında yapılan bir aylık sosyal dinleme süresinde 157.254 adet tweet toplanmıştır. Öte yandan yine çalışma kapsamında Kocaeli’deki iki belediye başkanının, bir milletvekilinin ve iki belediyenin kurumsal resmi Twitter hesapları network analizi için belirlenmiş⁴ ve bu hesapların üç derinlikli (hesabın takipçileri, takipçilerin takipçileri ve son olarak takipçilerin-takipçilerinin takipçileri) olacak şekilde takipçi networkleri ortaya çıkarılmıştır. Burada hemen belirtmemiz gerekir ki yapılacak sosyal dinleme açısından anahtar kelimelerin (ve takipçi networkleri çıkarılacak hesapların) neler olacağına dair yapılacak tercihler çok büyük önem taşımaktadır. Sağlıklı, amaca yönelik ve işe yarar bir sosyal dinleme yapılabilmesi için şehrin yönetici ve karar alıcılarının daha ilk aşamada devreye girmeleri, dijital uzmanlarla birlikte şehrin ve yönetimin öngördüğü stratejik hedefleri kapsayan anahtar kelimelerin ne olması gerektiğine birlikte karar vermeleri gerekmektedir.

Çalışmada toplanan kentsel büyük veriyi incelemek üzere temel olarak iki yöntem kullanılmıştır: Doğal Dil İşleme (Natural Language Processing/NLP) ve Network Analizi. Doğal dil işleme yöntemlerini uygulamaya geçmeden önce atılması gereken en önemli adım dijital verilerin temizlenmesidir (*data cleaning*). Veri temizliği bot hesapların tespiti, troll hesapların bulunması, spam temizleme gibi belli başlı unsurları içermektedir. Bu noktada amaç paylaşılan tweetlerdeki metinler başta olmak üzere, toplanan tüm verideki bilgi kirliliğini temizleyerek doğru ve ilgili bilgiye ulaşmak, “gerçek” hesapların/kişilerin, “işe yarar/anlamalı” verilerini/metinlerini

- 2 Bu tweetler toplanırken şu anahtar kelimeler kullanılmıştır: “tahir büyükakın” “fatma kaplan hürriyet” “lütfü türkkan” “kocaeli” “kocaeli büyükşehir belediyesi” “izmit” “izmit belediyesi” “kocaelispor” “kağıtspor” “mutlu şehir kocaeli” “trafik” “ulaşım” “tramvay” “sağlık” “çevre” “eğitim” “üniversite” “öğrenci” “tarım” “ekonomi” “sanayi” “işsizlik” “sendika” “altyapı” “sanat” “su” “akp” “ak parti” “chp” “kartepe”
- 3 API (Application Programming Interface/Uygulama Programlama Arayüzü): Üzerinde çalışılan bir uygulama ile bağlantı kurulmak istenen farklı bir uygulama arasında iletişime geçmeyi sağlayan yapı. Başka bir deyişle API, bir uygulamanın sahip olduğu işlev ve yeteneklerin başka bir uygulama tarafından kullanılabilmesine olanak sağlayan bir yapıdır. Twitter Stream API, normal Twitter akışı içerisinde veri madenciliği yapmaya olanak vermektedir.
- 4 Network analizinde kullanılmak üzere belirlenen hesaplar şunlardır: @tahirbuyukakin @kocaelibld @fatmakaplan @izmitbelediye @LutfuTurkkan.

elde etmektedir. Toplanan tweetler arasında anahtar kelimeleri içeren fakat ana konudan tamamen farklı bir temaya sahip ve teknik olarak “gürültü” (*noise*) olarak adlandırılan tweetlerin temizlenmesi gerekmektedir. Örnek vermek gerekirse, paylaştığı tweetin çok daha fazla kişi tarafından görülmesini isteyen bir kullanıcı paylaşımını yaparken Twitter’da o an popüler olan ve/veya belirlenen anahtar kelimeler arasında bulunduğu için sosyal dinlemeye takılabilecek terimleri de ekleyebilmektedir. “Gürültü” tweetleri her ne kadar sosyal dinlemeye dahil anahtar kelimeleri içerse de bunların yapılacak analizlere dahil edilmemesi gerekmektedir. Bu çerçevede çalışmada, “gürültü” olduğu tespit edilen tweetlerde sıklıkla yer alan kelimeler ve ortak ifadeler tespit edilmiş ve bunlara yönelik dijital temizleme yapılmıştır.

Konu Modelleme (ile Doğal Dil İşleme)

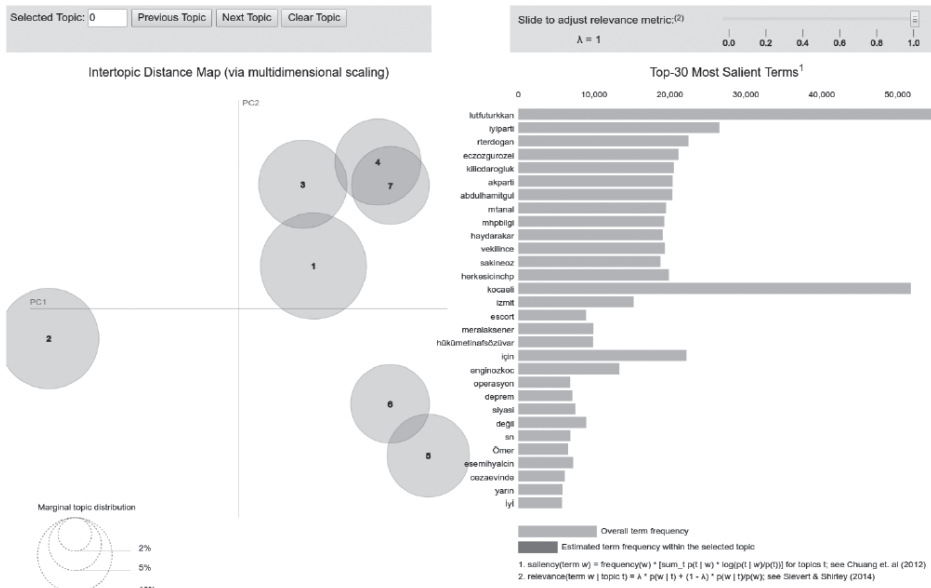
Doğal Dil İşleme üst başlığı ile ifade ettiğimiz “metin madenciliği”, eldeki metinleri incelemek için farklı alt-tekniklerin kullanımını içerir. Bunlardan bir tanesi “konu modelleme” (*topic modelling*) yöntemidir. Konu modelleme basitçe, eldeki dokümanlarda anahtar kavramların bulunup ortaya çıkarılması olarak adlandırılabilir. Dokümanlar içinden ortaya çıkarılan konular aslında bir “terim koleksiyonu” olarak temsil edilirler. Ekinci ve Omurca’nın (2016: 53) belirttiği gibi “burada konu ile ifade edilmek istenen bir dokümanda tartışılan temel fikirdir yani dokümanın temasıdır”. “Twitter’ın gündeminde bugün ne var?”, “Veri madenciliği ile ilgili 10 yıl öncesi ve günümüz araştırma konuları ve aralarındaki farklar nelerdir?”, “Müşteriler ‘A’ restoranın hangi yönlerini beğeniyor, hangi yönlerini ise beğenmiyor?” şeklindeki sorulara cevap verme konu modellemenin çalışma alanına girmektedir. Konu modelleme için kullanılan algoritmalar, eldeki dokümanı meydana getiren kelimeleri analiz ederler ve konuların birbirleriyle olan bağlantılarını ve zaman içerisinde gösterdikleri değişimleri keşfederek bir sonuca varmayı amaçlarlar (Blei, 2012’den aktaran Ekinci ve Omurca, 2016). Konu modelleme metin halindeki dokümanları özetlemek için çok değerlidir ve dahası, verilerde gizli kalıpları yani “anlamsallığı” da ortaya çıkarır.

Çalışmamızda konu modellemesi için ilk önce, toplanan tweetlerin içerdiği metin bilgilerinin “Kelime Çantası/Torbası” (Bag of Words/BoW) yöntemlerinden biri olan “TFxIDF” modeli ile sayısallaştırılması gerçekleştirilmiştir⁵. Bu işlemin ardından konu modellemesi yapmak üzere denetimsiz makine öğrenme (unsupervised machine learning) yöntemlerinden biri olan “Gizli Dirichlet Ayırımı” (Latent Dirichlet Allocation/LDA) algoritması tercih edilmiştir. David Blei,

5 Kelime/Sözcük Çantası (BoW) modeli, bir dokümandaki terimlerin oluşum şeklini (örneğin terim sayılarını) belirten metnin temsil biçimidir. Bu modelde terim pozisyonu ve sözcük sıralaması dikkate alınmaz. Terim sıklıklarının sayılması ile ilgili en önemli sorun, sık kullanılan terimlerin dokümanda baskın olmaları ve artık dokümanı tek başlarına temsil eder hale gelmeleridir. Bu terimler çok değerli bilgi içermeseler de özellik kümesindeki diğer terimlerin etkisiz hale gelmesine neden olurlar. Bu problemi çözmek için “Terim Frekansı x Ters Belge Frekansı” anlamına gelen “TF x IDF” skorlama yöntemi kullanılmaktadır.

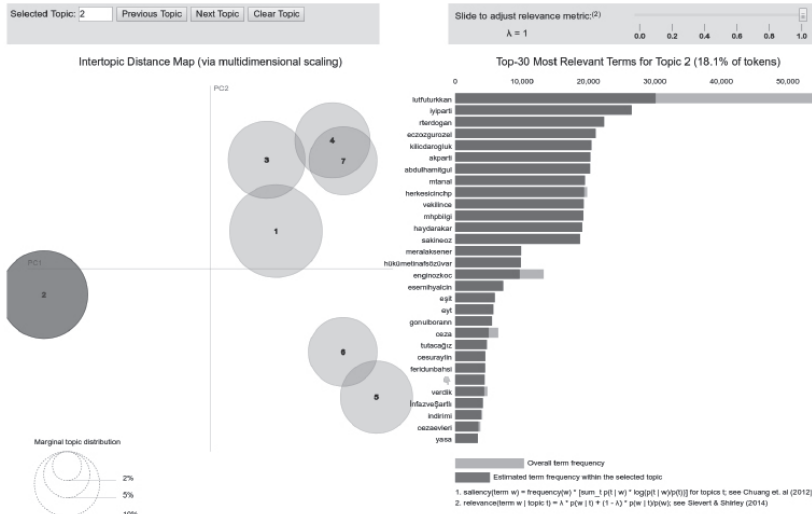
Andrew Ng ve Michael I. Jordan tarafından 2003 yılında tanıtılan LDA algoritması, doküman gibi ayrık verileri modellemek ve dokümanı meydana getiren konuları ortaya çıkarmak için kullanılan üretici (*generative*) bir algoritmadır. Buradaki “gizli” kelimesi dokümanı oluşturan, altta yer aldığı için “göremediğimiz” konuları keşfederek dokümanın anlamını bulmayı ifade ederken, üretici kelimesi basit bir olasılıksal süreç ile dokümandaki terimlerin rastgele değişkenler çerçevesinde üretilmesini ifade etmektedir.

LDA algoritması kullanarak ilk olarak toplanan tweet metinlerinin tamamıyla ortaya çıkan ana dokümanda (diğer bir deyişle, kentsel dinleme yaparak oluşturduğumuz kentsel büyük veride) görmek istediğimiz konu başlığı sayısı belirlenmiştir. Şekil-1’de görüleceği üzere, bu noktada rastgele bir şekilde yedi sayısı tercih edilmiş ve böylelikle *toplanan tweetlerin tamamının oluştuğu metindeki yedi konu ve bu konuların içerisinde öne çıkan terimler* grafiksel olarak modellenmiştir. Konu sayısı kullanıcıların isteğine göre değişebilmektedir. Ayrıca yine Şekil-1’de, yedi konunun birbirine uzaklığı “konular arası uzaklık haritası” (Intertopic Distance Map) ile görülebilmektedir. Dikkat edilirse, 2 numaralı konunun LDA’nın iki boyutlu grafik düzleminde diğerlerinden uzakta konumlandığı yani kalan diğer altı konudan oldukça ayrıştığı fark edilecektir. Şekil-1’in sağ tarafında yer alan yatay barlar ise *tüm tweetler içerisinde öne çıkan (saliency) terimleri* göstermektedir.

Şekil-1: LDA Modeli Sonuçları (Tweetlerde İçerilen Yedi Konu ve Öne Çıkan Terimler)

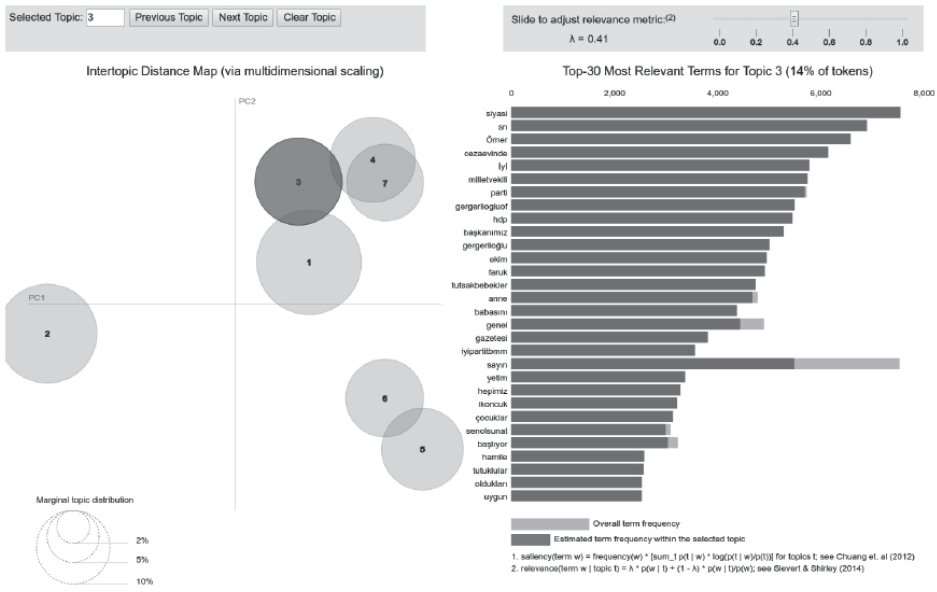
İlk şeklin solunda yer alan ve konuları gösteren dairelerden birinin seçilmesi durumunda, tüm tweetler içerisinde değil sadece işaretlenen konu içerisinde öne çıkan ilk 30 terimi görmek mümkün olabilecektir. Diğer bir deyişle, grafiğin sağ tarafında yer alan terimler, solda seçilen konuyla alakalı hangi terimlerin öne çıktığını göstermiş olacaktır. Şekil-2’de, tüm konular içerisinde en ayrıksı konumda olan 2 numaralı konu seçilmiş ve sağ tarafta da (birazdan açıklamasını yapacağımız Lambda değeri 1.0’da tutularak) bu konunun öne çıkan terimleri listelenmiştir.

Şekil-2: LDA Modeli Sonuçları (2 Numaralı Konuda Öne Çıkan 30 Terim)

Yine ilk şekil dikkate alındığında konuları ifade bazı dairelerin birbirleriyle kesiştiği, yani bazı konuların ortak terimler içerdiği görülecektir. Örneğin 4 ve 7, 1 ve 3 ve son olarak 5 ve 6 numaralı konular arasında ortak terimler (daireler arası kesişim kümeleri) mevcuttur. Yine, 4 ve 7 numaralı konuların daha çok ortak terim barındırdığı (4 ve 7 numaralı daireler arasında daha büyük bir kesişim kümesinin mevcut olduğu) da anlaşılmaktadır. Bu durumda, ortak olanlar dışında sadece ilgili konu başlığına uygun terimler (*relevancy*) nasıl belirlenecektir? LDA algoritması içerisinde Lambda skor ayarı (Sievert ve Shirley, 2014) sayesinde ortak terimleri dışarıda tutmak ve konuları birbirinden ayıran yönleri ortaya çıkarmak mümkün olmaktadır. Bir konuyu işaretleyip, o konuyla alakalı Lambda değerini sıfıra doğru yakınlıktırıkça *sadece belirlenen konuya uygun terimler* listelenmekte, yani seçilen konu başlığının diğer konulardan

ayrışan özellikleri öne çıkmaktadır. Şekil-3'te, 3 numaralı konu için daha önceki şekillerden farklı olarak, sağ üstte görülen Lambda değeri 1.0'dan 0,4'e çekilmiş ve bu durumda sadece üç numaralı konuya çok daha fazla uyan terimler listelenmiştir.

Şekil-3: LDA Modeli Sonuçları (3 Numaralı Konunun 0,4 Lambda Değerinde 30 Terimi)

Anlaşılabileceği üzere konu modellemesi yapmak için kullanılan LDA algoritması eldeki metnin konu başlığı sayısını belirlemeye, belirlenen sayıdaki her bir konunun hangi öne çıkan terimleri içerdiğini anlamaya (diğer bir deyişle o konu başlığında hangi alt konuların konuşulduğunu anlamaya), öne çıkan terimlerin ana konuyu temsil etme açısından ne kadar bir ağırlığa sahip olduğunu bilmeye ve son olarak eldeki her bir tweetin hangi ağırlıkla hangi konulara dağıldığını bulmaya imkan sağlamaktadır.

Kentsel büyük veriyi incelemek üzere kullandığımız Doğal Dil İşleme ve konu modellemesi örneklerini sonlandırdığımız bu noktada sorulması gereken soru şudur: Kentsel sosyal dinleme ve kentsel büyük verinin değerlendirilmesi açısından düşünüldüğünde buraya kadar anlatılanlar, bir şehrin etkin ve sürdürülebilir yönetimi adına o şehrin karar alıcı ve yöneticileri için somut olarak neye işaret etmektedir? Önceki bölümde ifade edildiği üzere sosyal medya dinlemesinden elde edilen veriler kentsel büyük verinin sadece bir kısmını oluşturmaktadır. Fakat

yine de (belirlenen anahtar kelimeler çerçevesinde) sosyal medyadan kentle alakalı veriler elde etmek şehir yöneticileri için çok önemlidir. Giriş bölümünde değindiğimiz Pan ve arkadaşlarının (2016) yaptığı üçlü sınıflandırma dikkate alındığında, kentsel büyük verinin sosyal dinleme yoluyla elde edilen kısmını konu modelleme gibi Doğal Dil İşleme yöntemleriyle incelemek, dijital teknolojiler öncesinde olmayan yahut kısıtlı miktarda olan bir imkanı bize sunmaktadır: *Siber mekan aracılığıyla*, bir başka ifadeyle, siber mekanı dinleyerek *fiziksel mekan* ve *insan topluluğu mekanı hakkında gerçek zamanlı bilgiler elde etmek*. Şehir yöneticisi ve karar alıcıları bu çalışma kapsamında örneklenen büyük veri ve yapay zeka teknolojilerini kullandıklarında, önceden belirlenen sosyal medya mecralarında yine önceden belirlenen süreler ve anahtar kelimeler çerçevesinde (yöneticiler, sağlık, eğitim, ulaşım vb. gibi) hangi konuların hangi bağlam içerisinde konuşulduğunu, bu konuların diğer konularla bağlantı ve kesişim noktalarını, konu içerisinde yer alan alt tartışma içeriklerini ve ağırlıklarını görebilecek, daha da önemlisi elde ettikleri bilgileri karar alma ve politika tasarım süreçlerinde kullanılabilecektir.

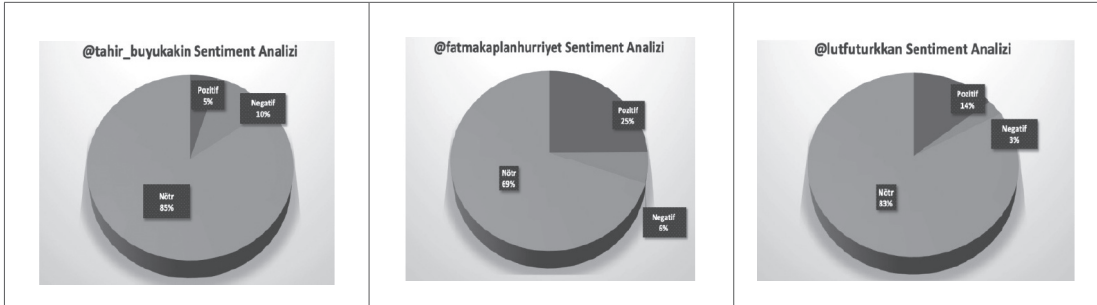
Günümüzde pek çok şehir yönetimi şehir sakinlerinin fikir, duygu, şikayet ve önerilerini almak üzere web sitesi, e-mail adresleri gibi internet temelli teknolojileri ya da telefonlarla ulaşılan çağrı merkezleri gibi halkla ilişkiler kanallarını kullanmaktadır. Fakat büyük veri ve yapay zeka teknolojileri ile şekillenen dijital dönüşümü daha önceki internet temelli e-devlet ya da e-belediyeçilik uygulamalarından ayıran nokta tam da burada yatmaktadır. İnternet temelli önceki teknolojiler kanalıyla şehrin yerel yöneticilerine düşük hızlarda ve düşük miktarlarda veri ulaşmaktadır ve bu veriler kısıtlı sayıda personel tarafından klasik istatistiksel yöntemler yardımıyla manuel olarak değerlendirilmektedir. Oysa büyük veri ve yapay zeka destekli dijital teknolojiler, yüksek hızda ve insanların altından kalkamayacağı kadar büyük miktarda verinin, insan makine işbirliğiyle klasik istatistik yöntemlerini aşan teknikler yardımıyla elde edilmesine ve kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında e-devlet veya e-belediyeçilik gibi konuları dijital devlet yahut dijital dönüşüm ile bir tutmak büyük bir yanıltır. Yine hemen burada yeri gelmişken genel olarak yapay zeka, özel olarak LDA gibi yapay zeka algoritmalarıyla alakalı sıkça düşülen bir yanılsama da ifade etmek gerekiyor. Yapay zeka uygulamaları, eğer bir benzetme yapmak gerekirse, bir taraftan etlerin atıldığı diğer taraftan sosislerin alındığı bir kıyma makinesi değildir. Örnekler için kullandığımız LDA algoritması tarafından öne çıktığı belirtilen terimlerin işaret ettiği gerçek içerik ve konuların neler olduğunun anlaşılması için bir uzman gözüyle incelenmelerine ihtiyaç bulunmaktadır. Uzman ifadesiyle daha çok, şehrin yönetiminde aktif olarak yer alan bürokratlar ya da kent bilimi ve(ya) kamu/yerel yönetimler gibi alanlardan gelen uzmanlar kast edilmektedir.

Duygu Analizi (İle Doğal Dil İşleme)

Büyük verinin Doğal Dil İşleme aracılığıyla analiz edilmesinde kullanılan ilginç tekniklerden bir tanesi de duygu analizidir (*sentiment analysis*). İkinci ve Omurca'nın (2016: 51) Liu'dan

(2012) aktardığına göre duygu analizi “kişilerin varlıklar ve olaylar üzerine fikirlerini, duygularını, değerlendirmelerini, değer biçmelerini, tutumlarını ve hislerini analiz etme işi olarak tanımlanmaktadır.” Duygu analizinde yazılı metinler üzerinden, o metnin pozitif, negatif ya da nötr anlam yüklü olduğu otomatik olarak tespit edilir⁶.

Kentsel sosyal dinlemeye başlamadan önce Kocaeli iline ait iki belediye başkanı ile bir milletvekilinin isimlerinin anahtar kelimeler içerisine dahil edildiği belirtilmişti. Sosyal dinleme yapılan bir ayın sonunda toplanılan tüm tweetler içinde bu üç ismi/anahtar kelimeyi içeren tweetler ayıklanarak seçilmiş ve duygu analizine tabi tutulmuşlardır. Duygu analizi sonuçları Şekil-4'te paylaşılmıştır. Analizi sonuçları görselde verilen isimlerin gerçek hayatta hangi kişilere tekabül ettiğine dair bilgi kişisel verilerin korunması amacıyla paylaşılmamış ve isimler Kişi X, Kişi Y ve Kişi Z şeklinde kodlanmıştır. Görselde en solda Kişi X'in, ortada Kişi Y'nin ve en sağda Kişi Z'nin duygu analizi skorları yer almaktadır. Bu skorlar Kişi X'in ismini içeren 10.379 tweetten, Kişi Y'nin ismini içeren 5.117 tweetten ve son olarak Kişi Z'nin ismini içeren 46.355 (toplamda 61.851) tweetten elde edilmiştir.

Şekil-4: Üç Farklı Anahtar Kelimeye/İsme Ait Duygu Analizi Sonuçları

Şekil-4'ten anlaşılacağı üzere, adı geçen isimlerin her biri farklı pozitif ve negatif duygu skorlarına sahiptir. Diğer bir şekilde söylenirse, belirlenen isimleri/anahtar kelimeleri içeren tweetlerde bu isimlere yönelik farklı duygular içeren ifadeler yer almaktadır. Bazı isimler hakkında negatif duygular içeren tweetler fazlayken bazıları hakkında pozitif duygular ifade eden tweetler fazladır. Örneğin, kendi isminin geçtiği 10.379 tweetin %5'i olumlu duygu ifadeleri içerdiği için Kişi X en düşük pozitif duygu skoruna sahiptir. Kişi Y ise isminin geçtiği tweetler görece az olmasına rağmen (5.117 tweet) üç isim arasında en fazla pozitif duygu skoruna sahip isimdir. Kişi Y'nin Kişi X'ten beş kat, Kişi Z'nin ise Kişi X'ten üç kat daha fazla pozitif duygu skoruna sahip olduğu görülmektedir. Yer kısıtı nedeniyle duygu analizine yönelik

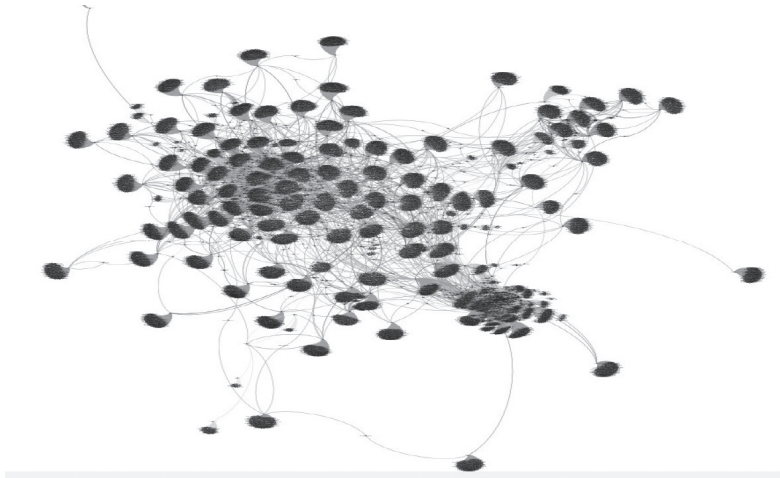
6 Duygu analizi, “doküman tabanlı”, “cümle tabanlı” ve “özellik tabanlı” olmak üzere üçe ayrılır. Dokümanda bahsi geçen temel varlık için dokümanı pozitif ya da negatif olarak sınıflandırmak doküman tabanlı duygu analizidir. Sınıflandırmayı dokümanda yer alan cümlelerin her biri için gerçekleştirmek ise cümle seviyesinde duygu analizi olarak tanımlanmaktadır. Son olarak, özellik tabanlı duygu analizi dokümandaki temel varlığın özelliklerini niteleyen duygu ifadelerini pozitif ya da negatif olarak sınıflandırmak şeklinde tanımlanmaktadır (Ekinci ve Omurca, 2016: 51). Çalışmada her bir tweet içeriği bir cümle kabul edilerek, cümle tabanlı duygu analizi yöntemi kullanılmıştır.

örneklerimizi burada sonlandırıyor, iki belediye ve (sağlık, eğitim, ulaşım gibi) temalarla alakalı yapılan duygu analizlerine yer veremiyoruz.

Doğal Dil İşleme tekniklerinden biri olan duygu analizi şehrin yöneticilerine, başta kendi isimleriyle alakalı, ama bununla sınırlı kalmaksızın başında buldukları kurumlar ve bu kurumların uyguladıkları politikalarla alakalı olarak kent sakinlerinin hangi duygularının öne çıktığını göstermektedir. Bu, şehrin yönetici ve/veya siyasetçileri için adeta gerçek zamanlı, başka bir deyişle 365 gün 24 saat boyu devam eden (ve maliyeti klasik anketlere göre neredeyse yok denecek kadar az) bir anket anlamına gelmektedir.

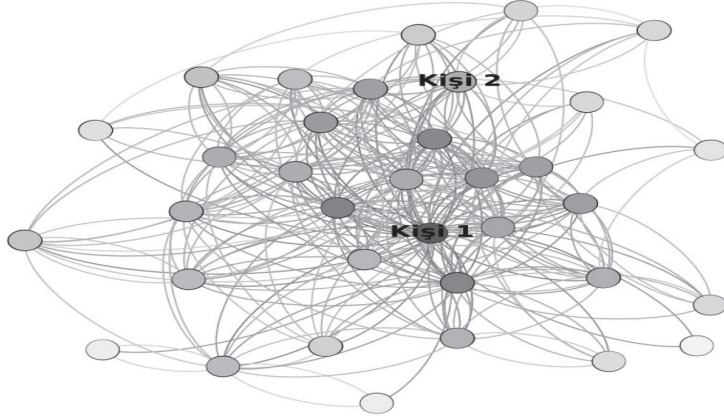
Network Analizi

Yukarıda, toplanan kentsel büyük veriyi incelemek üzere temel olarak iki yöntem kullanıldığı ve bunlardan birisinin Network Analizi olduğu ifade edilmişti. Yine, çalışma kapsamında Kocaeli'deki iki belediye başkanının, bir milletvekilinin ve iki belediyenin kurumsal resmi Twitter hesaplarının (@tahirbuyukakin, @fatmakaplan, @LutfuTurkkan, @kocaelibld, @izmitbelediye) network analizi için seçildiği ve bu hesapların her birisinin takipçi networklerinin üç derinliğe (hesabın takipçileri, takipçilerin takipçileri ve son olarak takipçilerin-takipçilerinin takipçileri) sahip olacak şekilde ortaya çıkarıldığı belirtilmişti. Şunu ifade etmek gerekir ki, bu beş hesabın üç derinlikteki tüm takipçilerini içerecek bir network ağı çok büyük olacağı (ve Twitter'ın da buna yönelik veri toplama sınırlamaları mevcut olduğu) için, her bir hesap ve derinlik için tüm takipçileri toplamak yerine maksimum 200 kişilik listeler oluşturulmalarına karar verilmiştir. Bu şekilde, beş farklı hesabın her birinin üç derinlikteki takipçi listelerinin belirlenip ardından bir araya getirilmeleriyle ortaya çıkan ortak network Şekil-5'te verilmiştir.

Şekil-5: Beş Farklı Hesabın Takipçilerinden Oluşan Ortak Network

Bu genel network içerisinde toplam 20.959 hesap (*node*) ve 24.478 takipçi ilişkisi (*edge*) bulunmaktadır. Şekilde görüleceği üzere genel network daha küçük alt ağları içermektedir. Elimizdeki büyük veri içerisinde, önceden belirlemiş olduğumuz beş hesabı takip eden hesapların tamamının listesi olduğu gibi, büyük networkün içinde yer alan her bir alt ağın içerdiği hesapların ayrı ayrı listeleri de mevcuttur. Şekil-5'te verilen genel network içerisinde rastgele seçilen bir alt ağ Şekil-6'da gösterilmiştir. 20.959 hesaptan oluşan genel networkte ve 33 hesaptan oluşan alt ağda yer alan tüm hesaplar birbirleriyle takipçi ilişkisi içerisinde dirler. Bu, hem genel networkte hem de herhangi bir alt ağda (bizim örneğimizde Şekil-6'da verilen 33 hesaplık ağ) yer alan herhangi bir hesabın paylaştığı bir mesajın/bilginin potansiyel olarak genel network ve alt ağın tamamı tarafından görülme ihtimali anlamına gelmektedir.

Şekil-6: Genel Network İçinde Yer Alan Bir Alt-Ağ Örneği

Öte taraftan network analizi, ister tüm ağda isterse alt ağlardan herhangi birinde etkili figürleri (etkili hesapları) tespit etme imkanı sağlamaktadır. Etkili figür ile daha fazla takipçiyeye sahip hesap kast edilmemektedir. Genel network ve alt ağlardaki etkili figürler PageRank (ve etkili figürleri bulan diğer HITS, Eigenvector Centrality, Random Walk, Degree, vb. gibi) yapay zeka algoritmaları aracılığıyla tespit edilmektedir. Örneğin, Şekil-6'da gösterilen alt ağdaki Kişi-1 bu ağın en çok takip edilen hesabıdır. Görseldeki koyu renkler çok takipçisi olan hesapları temsil eder. Fakat kullanılan "PageRank" algoritması bu ağ özelinde uygulandığında, Kişi-

2'nin alt ağıdaki en etkili figür olduğu ortaya çıkmıştır. Tüm bunlara ilave olarak network analizi sayesinde (ister genel isterse alt-ağ olsun) herhangi bir ağda rastgele seçilen iki hesabın birbirlerine olan uzaklıklarının bulunabileceğini, bir paylaşımın/bilginin (bizim bu çalışmada kullandığımız örneğe göre atılan tweetin) orjinal/ilk halinin ağda hangi kanallar üzerinden yayıldığı tespit edilebileceğini, yine bu bilginin tüm ağda etkin bir şekilde yayılıp yayılmadığının izlenebileceğini ve tüm network ve alt ağların her biri için ayrı ayrı konu modelleme ve duygu analizi gibi Doğal Dil İşleme tekniklerinin uygulanabileceğini söyleyebiliriz.

Network analizi kentsel büyük veri için ne anlam ifade etmektedir? Çalışmanın birinci bölümünde kentsel büyük verinin, büyük veri niteliklerine ek olarak hiyerarşi, bütünlük ve korelasyon gibi kendine özgü bazı ilave özelliklere sahip olduğu ifade edilmişti. Şehrin sahip olduğu fiziksel ve sosyal hiyerarşi aslında kentsel büyük veride içkindir. Sosyal medya üzerinden yapılacak dinleme ve bu kapsamda gerçekleştirilecek network analizleri kentsel büyük verinin bu hiyerarşik yapısını dijital yansımaları görmeyi sağlayacaktır. Farklı sağlık kademelerindeki hastanelerin kurumsal hesaplarının takipçi networklerinin çıkarılması buna örnek olarak gösterilebilir. Network analizi, kentsel ekosistem içerisinde yer alan her bir alt sistemin sosyal dillemesine de imkan vermektedir. Örneğin farklı şehirlerden yoğun göç almış kozmopolit şehirlerde yüksek sayıda hemşeri dernekleri bulunmaktadır. Tüm derneklerin takipçi hesaplarının birleştirilmesiyle oluşacak genel networkü ve alt ağları (farklı yerlerden göç etmiş şehir sakini gruplarını) ve bu ağ(lar)da neler konuşulduğunu görebilmek mümkündür. Ayrıca, network analizi kentsel büyük veri içinde yer alan farklı sektörleri görmeye, aralarında korelasyonun sağlanmasına ve işbirliklerinin geliştirilmesine imkan sağlayabilir. Son olarak, network analizinin konu modelleme ve duygu analizi gibi Doğal Dil İşleme teknikleriyle birleştirilmesi hem kentsel büyük verinin daha anlaşılabilir hale gelmesine hem de --çok daha önemlisi-- network analiziyle ortaya çıkan alt-ağlara doğrudan mesaj/bilgi gönderilmesine, diye bir deyişle mikro hedefleme (*microtargeting*) yapılmasını mümkün kılacaktır.

SONUÇ

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse dijital teknolojilerde yaşanan hızlı gelişmeler neticesinde her gün çok büyük hızlarda ve çok büyük miktarlarda, fakat doğrulanmaya muhtaç veri üretilmektedir. Büyük verinin önemli bir kısmı şehir sakinleri ve ziyaretçileri tarafından üretilen ve bu bağlamda şehrin yönetici ve karar alıcılarını yakından ilgilendiren verilerden (kentsel büyük veri) oluşmaktadır. Sosyal (medya) dinleme(si) kentsel büyük verinin elde edilebileceği yöntemlerden biridir. Sosyal dinleme neticesinde elde edilecek şehre (şehrin fiziksel mekanına) ve şehrin sakinlerine (insan topluluğu mekanına) ait veriler şehir yöneticileri ve karar alıcılarına “şehre ait büyük resmi” gerçek zamanlı olarak sunabilmektedir. Bu, yöneticiler açısından, “kent hastalıkları” benzetmesiyle ifade ettiğimiz sorunlara yönelik “tetkik ve tahlillerin” anında yapılmasına ve hatta uygun teknolojilerle yapılacak öngörüler sayesinde “kentsel hastalıklara yönelik koruyucu hekimliğin” geliştirilmesi anlamına da gelmektedir. Günümüzde, bu ifade ettiklerimizi yapmaya imkan sağlayan büyük veri ve yapay zeka teknolojileri dijital dönüşümün baş döndüren hızına uygun bir şekilde gelişmektedir. Fakat şehir yönetimine katkı sağlayacak böyle önemli imkanların kullanılabilmesi için “şehrin akıllandırılmasına, akıllı hale getirilmesine” olduğu kadar, “şehrin yönetici ve karar alıcılarının da akıllanmasına” ihtiyaç bulunmaktadır. Bunu sağlamak için şehir yöneticilerinin nesnelere interneti, sensörler, sosyal medya mecraları, kent kameraları gibi akıllı aygıtlarla şehrin dört bir tarafından, haftanın yedi günü yirmi dört saat akan kentsel büyük veriyi elde edip değerlendirebilecek dijital/(yapay zeka) teknolojileri(ni) kurması ve ok daha önemlisi bunları karar destek mekanizmalarında kullanması gerekmektedir.

Çalışma, yapay zeka teknolojileri desteğiyle sosyal medyadan kent büyük verisini dinlemenin nasıl mümkün olabileceğini Twitter mikroblog sitesi ve Kocaeli ili üzerinden göstermektedir. Bu çerçevede, bir ay boyunca Twitter’den elde edilen (ve ardından “dijital gürültü”sü temizlenen) verilere çeşitli yapay zeka algoritmaları yardımıyla konu modelleme ve duygu analizi gibi Doğal Dil İşleme yöntemleri uygulanmış ve çeşitli hesapların genel network ve alt-ağları ortaya çıkarılmıştır. Kentsel büyük veriyi kısmen de olsa elde etmeye yönelik yapay zeka destekli böyle bir sosyal dinlemenin diğer pek çok şey yanında en başta, gerçek zamanlı ve interaktif bir vatandaş-yönetici/vatandaş-yönetim etkileşimine olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. KAYNAKÇA

2. Al Nuaimi Eiman, Hind Al Neyadi, Nader Mohamed & Jameela Al-Jaroodi, (2015) "Applications of Big Data to Smart Cities", Journal of Internet Services and Applications, 6: 25.
3. Armstrong J. Scott & Andreas Graefe (2009) "Predicting Elections from Biographical Information about Candidates" Presented at the Symposium on Leadership and Individual Differences, Lausanne, Switzerland, November 30 - December 1, 2009.
4. Armstrong J. Scott, Kesten C. Green, Randall J. Jones, Jr, Malcolm Wright (2010) "Predicting Elections from Politicians' Faces" International Journal of Public Opinion Research, July 2010. ,
5. Asur Sitaram & Bernardo A. Huberman (2010) "Predicting the Future with Social Media" Proceedings -- IEEE/WIC/ACM International Conference on Web Intelligence, WI.
6. Balduini vd., (2019) "Models and Practices in Urban Data Science at Scale", Big Data Research, 17, 66–84.
7. Barbu Oana (2013) "Advertising, Microtargeting and Social Media", Procedia - Social and Behavioral Sciences 163: 44 – 49.
8. Blei, D. M. (2012) Probabilistic Topic Models, Communications of the ACM, 55(4): 77-84.
9. Burgess Jean ve Axel Bruns (2018) "Approaches and Methods for the Study of Social Media in Political Communication", Aurora: revista de arte, mídia e política, São Paulo, v.10, n.30, p. 146-159.
10. Carson Sievert, Kenneth Shirleyer 1999, LDAvis: A method for visualizing and interpreting topics, Proceedings of the Workshop on Interactive Language Learning, Visualization, and Interfaces 604-632. DOI: <https://doi.org/10.1145/324133.324140>
11. Chinedu-Okeke Chinonye Faith & Obi Ijeoma (2016) "Social Media as a Political Platform in Nigeria: A Focus on Electorates in South-Eastern Nigeria", IOSR Journal of Humanities and Social Science, Volume 21, Issue 11, Ver. 1: 06-22.
12. David M. Blei, Andrew Y. Ng, and Michael I. Jordan. 2003. Latent dirichlet allocation. J. Mach. Learn. Res. 3 (March 2003), 993-1022.
13. De Choudhury Munmun, Michael Gamon, Scott Counts & Eric Horvitz (2013) "Predicting Depression via Social Media", Proceedings of the Seventh International AAAI Conference on Weblogs and Social Media.
14. Della Valle Emanuele ve Marco Balduini (2014) "Listening to and visualising the pulse of our cities using Social Media and Call Data Records", Conference Paper.
15. Ekinci Ekin ve Sevinç İlhan Omurca (2016), "Ürün Özelliklerinin Konu Modelleme Yöntemi ile Çıkarılması", Türkiye Bilişim Vakfı Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği Dergisi 9(1): 51-58.
16. Fiumara Giacomo, Antonio Celesti, Antonino Galletta, Lorenzo Carnevale & Massimo Villari (2018) "Applying Artificial Intelligence in Healthcare Social Networks to Identity Critical Issues in Patients' Posts", in Proceedings of the 11th International Joint Conference on Biomedical Engineering Systems and Technologies (HEALTHINF 2018),

pages 680-687.

17. Hong Liangjie, Ovidiu Dan, Brian D. Davison (2011) "Predicting Popular Messages in Twitter", WWW 2011, March 28–April 1, 2011, Hyderabad, India.
18. Johansson Anders C. (2016) "Social Media and Politics in Indonesia", Stockholm School of Economics Asia Working Paper No. 42, December 2016.
19. Jon M. Kleinberg. 1999. Authoritative sources in a hyperlinked environment. J. ACM 46, 5 (September): 680–687.
20. Khan M, Uddin MF, Gupta N. (2014) "Seven V's of Big Data Understanding Big Data to Extract Value". In American Society for Engineering Education (ASEE Zone 1), Zone 1 Conference of the IEEE; pp. 1–5.
21. Li DeRen vd., (2015) "Big data in smart cities", Sci China Inf Sci, 58: 108101(12), doi: 10.1007/s11432-015-5396-5
22. Liu, B. (2012) "Sentiment Analysis and Opinion Mining Synthesis", Lectures on Human Language Technologies, Editör: Hirst, G. Morgan & Claypool.
23. Makazhanov Aibek, Davood Rafiei ve Muhammad Waqar (2014) "Predicting political preference of Twitter users", Soc. Netw. Anal. Min., 4:193
24. Michalik P, Stofa J, Zolotova I. (2014) "Concept Definition for Big Data Architecture in the Education System". In Applied Machine Intelligence and Informatics (SAMII), 2014 IEEE 12th International Symposium, pp. 331–334.
25. Omand Sir David, Jamie Bartlett & Carl Miller (2012) "Introducing Social Media Intelligence (SOCMINT)", Intelligence and National Security, 27(6): 801-823.
26. Page, Lawrence and Brin, Sergey and Motwani, Rajeev and Winograd, Terry (1999) The PageRank Citation Ranking: Bringing Order to the Web. Technical Report. Stanford InfoLab.
27. Pan Yunhe, Yun Tian, Xiaolong Liu, Dedao Gu, Gang Hua (2016) Urban Big Data and the Development of City Intelligence, Engineering, 2: 171-178.
28. Rathore, M. Mazhar (2016) "Urban planning and building smart cities based on the Internet of Things using Big Data analytics", Computer Networks, 101, pp. 63–80.
29. Tumasjan Andranik, Timm O. Sprenger, Philipp G. Sandner, Isabell M. Welp (2010) "Predicting Elections with Twitter: What 140 Characters Reveal about Political Sentiment", Proceedings of the Fourth International AAAI Conference on Weblogs and Social Media .
30. Zhang Xue, Hauke Fuehres & Peter A. Gloor (2011) "Predicting Stock Market Indicators Through Twitter "I hope it is not as bad as I fear"", Procedia - Social and Behavioral Sciences 26: 55 – 62.

YAPAY ZEKA VE ŞEHİR GÜVENLİĞİ: GÜNÜMÜZ ŞEHİR İNŞASINDA YAPAY ZEKANIN ROLÜ VE ÖNEMİ

Doç. Dr. Y. Furkan ŞEN
Doğanay YURTOĞLU

Polis Akademisi,
Güvenlik Bilimleri Enstitüsü
yfurkansen@pa.edu.tr
doganayyurtoglu@gmail.com

Özet

Yapay zekâ teknolojisindeki gelişmeler son elli yıldaki teknolojik gelişmelerin hem bir parçası hem de bir sonucu olarak kendini gösterir. Bilgi teknolojilerindeki bu hızlı değişim ve dönüşüm bugün dünya üzerindeki tüm ilişkileri derinden etkilemiştir ve hızla etkilemeye devam etmektedir. Makine öğrenimi gibi bilgi teknolojilerindeki çığır açan teknolojik ilerlemeler, iş dünyasını etkilediği kadar devlet kurum ve kuruluşlarını da etkilemektedir. İnsanların yapabildikleri görevleri yapma hedefiyle geliştirilen yapay zekâ teknolojisi, insan zekâsının hâkim olduğu güvenlik alanını da yansıtmıştır. Güvenliğin dönüşümüyle birlikte hâkim olan yeni güvenlik anlayışının, görünür güvenlik politikaları yerine önleyici güvenlik politikalarıyla daha başarılı olacağına inanılmaktadır. Buradan hareketle güvenliği görünür olmaktan çıkarıp önleyici hale getirebilmek için teknolojiyen yararlanması kaçınılmazdır.

Günümüz modern şehirlerin inşasında güvenlik önemli bir yer teşkil eder. Dolayısıyla yaşadığımız modern şehirlerin daha güvenli ve bunun bir getirisi olarak da daha mutlu bir biçimde tesisinde yapay zekanın yeri giderek artmaktadır. Bilgi teknolojileri bu anlamda metropol alanlarda güvenliği sağlamak için bir araç olarak kullanılabilme fırsatını sunar. Güvenliği sağlamış bir şehir hangi araçla olursa olsun sakinlerine huzur ve mutluluk verir. Bu anlamda yapay zekâ mutlu şehirler için eğilim olma özelliği taşımaktadır. Yapay zekâ ile beslenmiş (i) trafik sistemleri, (ii) şehir yol güvenliğini ölçen yapay sistemler, (iii) toplumsal olayların gidişatını ve derecesini ölçebilen sistemler, (iv) olağanüstü durumlarda toplumu doğru sevke yardımcı olan sistemler, (v) suç ve suçlu analizi yapan kamera sistemleri, (vi) plaka ve araç tespitiyle terör saldırılarının önlenmesi için kurulacak sistemler gibi yapay zekanın şehrin güvenliğinde kullanılması şehre huzur ve düzen getirecektir.

Bu çalışmada, günümüz teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak karşımıza çıkan yapay zekâ ile donanmış otonom sistemlerin mutlu şehirlerin güvenliği bağlamında kullanımı, bu otonom sistemlerin geliştirilmesi; güvenli ve huzurlu bir şehir yaşamına katkıları tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Şehir Güvenliği, Suç ve Suçlu Analizi, Mutlu Şehir

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND CITY SECURITY: THE ROLE AND IMPORTANCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CONTEMPORARY CITY CONSTRUCTION

Abstract

Advances in artificial intelligence technology are manifested both as a part and as a consequence of technological developments in the last fifty years. This rapid change and transformation in information technologies has deeply affected and continues to affect all the relationships in the world today. Groundbreaking technological advances in information technologies such as machine learning affect not only business but also government institutions and organizations. Artificial intelligence technology, developed with the aim of providing an ability to perform human tasks, is reflected in the security field dominated by human intelligence. It is believed that the new security concept that prevails with the transformation of security will be more successful with preventive security policies rather than visible security policies. Therefore, it is inevitable that technology will be used to make security more visible and preventive.

Security plays an important role in the construction of today's modern cities. In consequence, the significance of artificial intelligence is increasing in the establishment of modern cities where we live more safely and happily. In this sense, information technologies provide the opportunity to be used as a tool to ensure security in metropolitan areas. A safe city provides peace and happiness to its inhabitants by whatever means. In this sense, artificial intelligence is trending in happy cities construction.

Thanks to artificial intelligence, various systems can be installed for the safety of the city like (i) traffic systems, (ii) artificial systems measuring city road safety, (iii) systems that can measure the course and degree of social events, (iv) to assisting the community correctly in extraordinary situations, (v) camera systems performing criminal and criminal analysis, (vi) preventing terrorist attacks by detecting plates and vehicles. These systems will bring peace and order to the city.

In this study, the use of autonomous systems equipped with artificial intelligence as a result of today's technological advances in the context of the safety of happy cities, the development of these autonomous systems; their contribution to a safe and peaceful city life will be discussed.

Key Words: Artificial Intelligence, City Security, Crime and Offender Analysis, Happy City

Giriş

Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler günümüzü ve geleceğimizi yapılandırmaktadır. Bu gelişmeler ışığında problemlerin çözümünde kullanılacak alternatif bir araç olarak yapay zekâ tartışılabilir görünmektedir. Bir bilgisayar bilimi olan yapay zekâ ilham kaynağını insan zekasından almaktadır. İnsan zekasını ve davranışlarını taklit etme yoluyla gerçekleştirilen yapay öğrenme, derin öğrenme sistemleriyle gerçekleşmektedir. Derin öğrenme sistemleri verileri analiz edip problem çözümünde olası en iyi ihtimalleri değerlendirmektedir. Bunu yaparken insanın algısal yanılığında bağımsız olduğu için doğruya daha yakın sonuçlar vermektedir. Bu sistem bizi insan zihninin “çalışma arkadaşı” olacak bir otonom sistemin yararlı olacağını düşündürmektedir. Böylece mutlu/güvenli şehirlerin sağlanmasında nitelikli takımlar oluşturulmasına yardımcı olacak alternatif yapıların meydana gelmesi olası görünmektedir.

Şehirler insanların hem bilinçli hem de bilinçsiz olarak örgütlendiği yapılardır. Bilinçsizlik durumu «çarpık kentleşme» olarak tabir edilen şehirleşmenin bir düzene ve denetime tabi olmadan rastgele bir şekilde örgütlenmesine denmektedir. Aslında bu örgütlenme biçimi “örgütsüzlüğü” de içinde barındırmaktadır. Çünkü bu örgütsüzlük biçimi, şehirleşmenin temel dinamiği olan, bir arada yaşamın, zorluğundan ve örgütlülüğü kabul etmeyenlerin uyumsuzluğundan kaynaklanmaktadır. Bu örgütsüzlük biçimi şehir güvenliğinin en büyük problemlerinden biridir. Örgütsüz şehir, mutsuz şehre gebedir. Çünkü şehirde yaşayan insanların örgütsüz hareket etmesi «şehirli» olmanın bilincini yok sayar. Suç bilimciler şehre uyum sağlayamayan grupların «suç» içeren sapsulara yöneldiğini iddia etmektedirler. Dolayısıyla şehirli olabilmek, şehre uyumlu mümkündür. Bu uyum süreci, şehrin genel kurallarının bilinmesi ve bu kurallara riayet edilmesiyle gerçekleşir. Şehirde düzenleme ve denetleme mekanizmalarının doğru çalışması o şehri güvenilir kılar. Güvenli şehir, içerisinde yaşayanlarla birlikte huzurlu bir şehirdir.

Mutsuz şehirlerin problemlerine çözüm olarak günümüz bilgi teknolojilerinin yardımcı olarak kullanılması insan zihni ve kabiliyetindeki sınırları görece aşabilir bu anlamda, çözüm odaklı bilgi teknolojileriyle donanmış bir şehir; şehrin esenliği açısından, özellikle geleceğe hazırlanmak anlamında, elzem gözükmektedir. Biz de bu çalışmayla, şehir güvenliği için günümüz teknolojisine problem çözücü bir rol yüklemenin, mutlu şehirler oluşturabileceğini iddia etmekteyiz.

1. Yapay Zekâ

Teknoloji, hayatta kalma güdümüzde yer alan pratikleşme duygusunun tezahürü olarak, az enerji ile çok iş beceribilme isteğimize aracılık etmektedir. Bu doğrultuda ilkel araçlardan

başlamak üzere günümüze kadar insan davranışının ve zihninin hayatta kalma mücadelesinde yardımcı rol üstlenmiştir. Teknolojinin bugünkü seviyesi otomatik araçlardan otonom araçlara geçiş aşamasındadır. Otonom araçlar, başka bir ifadeyle otonom aletler, yapay zekâ sayesinde var olmuştur. Yapay zekâ insan zihnini ve davranışını taklit ederek insanın bilişsel kabiliyetlerine benzer yapıda bir oluşumdur. Say'ın ifadesiyle yapay zekâ: “Doğal sistemlerin yapabildiği her bilişsel etkinliği yapay sistemlere daha yüksek başarımlı düzeyinde nasıl yaptırılabilirliğini inceleyen bilim dalıdır (2018:83). İnsan davranışını modelleyen bu bilgisayar bilimi insan davranışlarını sanallaştırarak yaşamsal problemlerin çözümlerinde deneme-yanılma metoduyla yanıt arar. Problem-olay-çözüm yapısını derin öğrenme araçlarıyla deneyimler. Böylelikle bir sonraki problemde farklı çözümler bulabilme imkânı tanır. Bulduğu en iyi olası sonuçları çıktı olarak sunmaya çalışır.

Rehberlik etmek, görüntüleri sınıflandırmak, robotik sistemleri programlamak gibi çok fonksiyonlu bu “akıl yürütme, kavrama ve işleme ile ilgili bilgi işlem teknolojisinin” (Tanimato, 1990:6) temelleri 1956 yılında McCarthy'nin yayınladığı çalışmayla atılmıştır. Daha sonra bu temelin üzerine Alan Turing 1950 yılında tek fonksiyonlu makineleri çok fonksiyonlu hale getirmiştir. Yapay zekâ sınavı diyebileceğimiz, insan zekasının konuştuğu kişinin yapay bir araç mı yoksa insan mı olduğunu tahmin edememesi durumunda, yapay zekanın başarılı olmuş olacağını ifade eden bir algoritma kurmuştur (Luke ve Pylyshyn, 2019). (Şu an için bu testi tam anlamıyla geçebilen yapay sistem bulunmamakla birlikte dönüştürülmüş Turing testlerinden geçen bazı otonom sistemler mevcuttur) (Copeland, 2019). Yapay zekâ ile donatılmış otonom sistemlerin otomatik sistemlerden en büyük farkı ise aynı girdilere farklı yanıtlar verebiliyor olmasıdır (Cummings, 2017) Yapay zekâ uygulamaları için en büyük tetikleyici insan zekasının başarabildiği görevlerdir.

Günümüzde yapay zekâ sistemlerine devletler ve büyük şirketler yatırım yapmaktadır. Yapay zekâ hakkında araştırma gelişme çalışmaları devam etmekte, yaşadığımız evrendeki problemlere destek olması açısından değeri günden güne artmaktadır.

2. Şehir Güvenliği

Sanayi devriminden sonra şehir nüfuslarında belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Bu durumu tetikleyen en önemli faktör teknolojinin gelişmesiyle şehirlerde ihtiyaç duyulan iş gücünün “farklılaşmasıdır”. Şehir nüfuslarının artmasıyla; şehirlerin, demografik yapısı, mimari yapısı, yerleşim planlaması, tarihsel dokusu, habitatu, kriminolojik durumu gibi özellikleri büyük ölçüde dönüşüme uğramıştır. “Kalabalık” şehirler diyeceğimiz bu “yeni” yapılanmalar bilinçsiz

organizasyona örnek teşkil etmektedir. Her plansız ve bilinçsiz organizasyon gibi şehirler de bu kaotik durumdan olumsuz etkilenmiştir. Özellikle suç ve suçlu profilinin denetimsizlik ve düzensizlikten beslendiğini bildiğimiz bugünde düzensiz ve denetimsiz şehirlerde görülen suç ve suçlu profilleri benzerlik göstermektedir. Şehirlerin gelişmişlik düzeyiyle suçların “gelişmişlik” düzeyi de benzerlik göstermektedir. Fakat burada anlatmak istediğimiz suçun bir nevi niteliği değil yayılmışlığıdır.

Güvenlikli olma durumu “her türlü suç korkusundan uzak olma durumudur” (İnankul ve Doğan, 2016:192). Devlet dediğimiz örgütlü en büyük yapının başlıca yükümlülüğü güvenli koşulları temin ederek toplumun refahı için birinci esenliği sağlamaktır. (Telli, 2017:9)

“Toplumsal yaşamın varlığı, iç düzenin sağlanmasına ve bu amaca hizmet edecek kolluk faaliyetlerine bağlıdır.” (Ayhan, 2006:108) Kolluk kuvvetlerinin devlet eliyle düzeni ve denetimi sağlaması “niteliksiz ama çok” suçlarla mücadelesiyle mümkündür. Örneğin bu mücadele “karakol” diye bilinen devletin en küçük mahalli düzen ve denetim biriminin gücü ve niteliğinin kalitesiyle ölçülebilir. Çünkü iç güvenlik dediğimiz devletin varlığı için olmazsa olmazı ancak bu “küçük” mücadele biriminin “doğru” iş yapmasıyla mümkündür. Dar alanlarda sağlanan güvenlik giderek geniş alana yayılacak dolayısıyla yaygın bir güvenlik durumu sağlanacaktır. Buradan hareketle, toplumun esenliği açısından mücadele edilmesi gereken başat unsurlardan birinin “suç” kavramı olduğu ortadadır.

Suç, tıpkı diğer insan ile ilişkili olan başka kavramlar gibi, insanın var olduğundan bu yana, insanlığın gündemindedir. Daha açık ifadeyle, insanı hayatta kalmaya sürükleyen “ölüm korkusu” (Akal, 2018; 329) güvenliğe karşı algısını büyük ölçüde geliştirmiştir. Güvenlik dediğimiz kavram, risk ve tehditler ile mücadele eden insanın en temel gereksinimlerden birine verilen isimdir. İnsan toplulukları ilişkilerini güvenlik üzerinden inşa eder. Devlet dediğimiz bugün insanoğlunun en büyük organizasyonu olan sistem, insanın “tehdit ve risklerle” mücadelede işbirliği sağlaması amacıyla var olmuştur. Suçun meydana gelmesi güvenliğin ihlal edildiği durumdur. Güvenliksizlik, suç ile birlikte ilerlemektedir. Büyük, küçük her suçun topluma etki dalgası, suya atılan bir taş gibi, toplumu sarsarak yayılmaktadır. Toplum ahlaki ve hukuki perspektiften değerlendirdiğimizde, toplumu düzenlenmesinden sorumlu bu iki kavramın ihlal edicisi olarak “suç” dediğimiz sapma durumu ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla suçla yapılan mücadele, tıpkı dalganın durulması gibi, toplumun esenliğine hizmet edecektir.

3. Yapay Zekanın Şehir Güvenliğinde Kullanımı

Teknoloji (bahsettiğimiz ilkel aletleri de kapsayan pratik araçların tümünü kapsayan bir yapı), eski zamanlardan bu yana insanoğluna destek sağlamıştır. Bugün, bilgi teknolojilerinin geliştiği bu çağda, modern teknolojik aletleri problem çözümlerinde kullanmamız elzem gözükmektedir. Şehir güvenliğinde geleneksel yöntemler elbette geliştirilebilir. Geleneksel yöntemlerden deneyimlenen olaylar yeni olaylara kaynaklık edebilir. Fakat insan zekasının ve enerjisinin belirli sınırları bulunmaktadır. Şehrin güvensizliğiyle, bir başka deyişle şehir mutsuzluğuyla mücadelede alternatif mücadele yöntemleri aranmalıdır. Bu arayışa günümüz bilgi teknolojilerinin vereceği yanıt: yapay zekâ teknolojisidir. Bu anlamda insanoğluna destek sağlamak amacıyla yapay zekâ yeni bir alternatif mücadele yöntemi olarak belirlenebilir.

4. Sonuç

Şehri güvensiz kılan başlıca problemler arasında trafik, suç ve suçluların varlığı, denetimsiz ve düzensiz sistemlerin varlığı bulunmaktadır. Bu problemlere yapay zekâ çeşitli çözümler sunabilir.

Trafik lambalarına yerleştirilmiş veri toplayıcısı günlük trafik akışını takip eder ve yerel yönetimin ilgili biriminin “Büyük Veri”sine kaydeder. Bu veritabanı derin öğrenme yöntemiyle analiz edilip ulaşımın doğru bir şekilde akmasına yardımcı olabilir.

Yapay zekâ sistemlerinin en büyük kaynağı veri tabanlarıdır. Öncelikle veri toplanıp daha sonra bu veriler üzerinden analizler gerçekleştirilecektir. Bu yüzden veri toplama konusunda özellikle araştırma geliştirme çalışmaları yapılmalıdır. İstatistiği tutulmuş suçlu profilleri veri tabanı suçlu ile mücadelede büyük bir kaynaktır. Çünkü bu veritabanı sayesinde suç işleme potansiyeli bulunan kişiler, suçun işlenebileceği alanlar, suçun zamanı önceden tahmin edilebilir hale gelmektedir (Kaplan, 2019:87-89).

Kamusal alanların elektronik sistemlerle donatılması, elbette hukuki düzenlemelerin el verdiği ölçüde, bu alanların güvenliği açısından yardımcı olabilir. Örneğin günümüzde var olan MOBESE, KGYS, ATM sistemlerinin kameraları gibi halihazırdaki kamera sistemlerine entegre edilmiş otonom sistem yüz tanıma aracılığıyla suçluların daha kolay tespit edilmesine yardımcı olabilir.

Elbette bu sistemlerin uygulanabilmesi için çeşitli zorluklar bulunmaktadır. Ağ altyapısının ve veri tabanların zayıflığı, kişisel verileri ihlal kaygısı, personel sayısının yetersizliği ve eğitimsizliği gibi çeşitli problemler bulunmakla birlikte hepsi üzerine çalışıldığında olumlu sonuçlar verebilecek sorunlardır. Bu anlamda çalışmamız yeni sorulara davet niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

1. Akal, C. B. (2018). Devlet Kuramı. Dost Kitabevi Yayınları.
2. Ayhan, U. (2006). Metropolitan Alanlarda Güvenlik Sorunu ve Çözüm Önerileri, Gazi Üniversitesi SBE, Doktora tezi
3. Copeland, (2019). Artificial Intelligence, Encyclopædia Britannica, Encyclopædia Britannica INC., <https://www.britannica.com/technology/artificial-intelligence> adresinden erişildi. Erişim tarihi: (15.10.2019).
4. Cummings, M. (2018). "Artificial intelligence and the future of warfare". Chatham House for the Royal Institute of International Affairs, s. 3 <<https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2017-01-26-artificial-intelligence-future-warfare-cummings.pdf>> (Erişim Tarihi: 12.11.2019).
5. İnankul, H Ve Doğan, K . (2016). Modern Devlet ve Türk Polis Teşkilatı Üzerine Bir İnceleme. ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD), Cilt:6, Sayı:14 , 176-205
6. Kaplan, B. (2019). Endüstri 4.0 Bağlamında Şehirlerin Sürdürülebilirliğinde İnovasyona Dayalı Güvenlik Stratejilerinin Önemi: Gölcük Örneği, Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Y.L Tezi
7. Luke, S. ve Pylyshyn, Z. (2019) Artificial Intelligence (AI) in Canada, The Canadian Encyclopedia, <<https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/artificial-intelligence.>> (Erişim Tarihi 22.11.2019)
8. Tanimato, S, L. (1990). The Elements of Artifidal Intelligence, Computer Science Press
9. Telli, A. (2017). Felsefi Bir Problem Olarak Güvenlik, İstanbul Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Y.L Tezi
10. Say, C. (2018). 50 Soruda Yapay Zeka, Bilim ve Gelecek Yayınevi

GEODEMOGRAPHIC SEGMENTATION USING MACHINE LEARNING ALGORITHMS

Dr. Öğr. Üyesi Emine YAMAN

Uluslararası Saraybosna Üniversitesi

eyaman@ius.edu.ba

Abstract

In today's world, cities are growing and the needs of the city people are changing day by day. In order to determine the needs of the people of the city and to meet these needs with the most optimum way, it is necessary to know the geodemographic structure of the city.

In this study, using American Community Survey (ACS) data which has the most recent, accurate and meaningful information about the American population, the most similar and meaningful subgroups (segments) were obtained by using clustering algorithms. Clustering algorithms are one of the most important applications of data mining. The main idea of clustering algorithms is to minimize the similarity of points in different clusters while maximizing the similarities between points in a cluster. Thus, when people choose where to live, they will know the geodemographic characteristics of the regions beforehand and choose the region that suits them best. At the state level, as the needs of the regions (health services, agriculture, transportation, mobility, safety and security, economic situation) can be determined more clearly, policies can be developed accordingly.

In the study, 8 clusters were obtained by using machine learning algorithms and the characteristics of the members of these clusters were determined. In addition, algorithms and working methods used to create clusters are explained.

Keywords: Smart cities, geodemographic segmentation, machine learning.

MAKİNE ÖĞRENMESİ YÖNTEMLERİ KULLANILARAK JEODEMOGRAFIK KÜMELEME

Özet

Günümüz dünyasında şehirler gitgide büyümekte ve şehir insanının ihtiyaçları günden güne farklılaşmaktadır. Şehrin insanlarının ihtiyaçlarını belirlemek ve mevcut imkanlarla bu ihtiyaçları en optimum şekilde karşılamak için öncelikle şehrin jeodemografik yapısını iyi bilmek gerekmektedir. Bu araştırmada Amerikan popülasyonuna ait en güncel, doğru ve anlamlı bilgileri içeren Amerikan Toplum Araştırması (ACS) dataları kullanılarak kümeleme algoritmaları yardımıyla birbirine en çok benzeyen anlamlı alt gruplar (segment) elde edilmiştir. Kümeleme algoritmaları, veri madenciliğinin en önemli uygulamalarından biridir. Bir kümedeki noktalar arasındaki benzerlikleri en üst düzeye çıkarırken aynı zamanda farklı kümelerdeki noktaların benzerliğini en aza indirmek kümeleme algoritmalarının ana fikridir. Böylece insanlar nerede yaşayacaklarını seçerken, önceden bölgelerin jeodemografik karakteristiklerini bilecek ve kendilerine en uygun bölgeyi seçebileceklerdir. Devlet düzeyinde ise, bölgelerin ihtiyaçları (sağlık hizmetleri, tarım, ulaşım, hareket kabiliyeti, emniyet ve güvenlik, ekonomik durum gibi) daha net bir şekilde belirlenebileceğinden, buna uygun politikalar geliştirilebilecektir. Çalışmada makine öğrenmesi algoritmaları kullanılarak 8 küme elde edilmiş ve bu kümelerin mensuplarının karakteristikleri belirlenmiştir. Ayrıca kümeleri oluşturmak için kullanılan algoritmalar ve çalışma biçimleri açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Şehir, Jeodemografik Kümeleme, Makine Öğrenmesi.

1. Introduction

In today's world where technology is becoming part of every instrument, company, home, car and others gadgets possibility of collecting a huge amount of data give opportunity to mine, explore and analyze data, interactions between items, human behavior, usage of those items and instruments, studying patterns and finding meaningful, helpful and powerful information from this data. Studying people in terms of demography, sociology, geography, behavior through data is a very powerful way that is used in industry, marketing and other. Clustering algorithms are central power of data mining. Looking for patterns in data, grouping similar points into cluster, segment group is the power of unsupervised algorithms. Maximizing similarities between points in one cluster while in the same time minimizing similarity of points from different clusters is main idea of clustering algorithms. For this research, our goal is to see how clustering algorithms can be applied on market research and how they perform in

this area. Using American Community Survey (ACS) data gives the most accurate and most recent data of American population with over 3000 variables that briefly and precisely describe American population. Using specific demographic variables from ACS that are aggregated on several geographic levels including census tracts and counties, we can find meaningful market segments / clusters of American population using machine learning, data mining algorithms and techniques, describe them and at the end using Geospatial Information System (GIS) visualize these segments in interactive web platform.

It is believed that US population live in homogeneous groups making American neighborhoods similar in some areas. People like to have neighbors who have similar demographic, psychographic and socio-economic characteristic and status. [Sampson et al., 2002] The goal of this study is to use the most representable and trustful data of American population conducted by American Census Bureau called American Community Survey (ACS) to find subgroups or similar neighborhoods using machine learning algorithms with data mining and statistical techniques whether in preprocessing or in clustering. The data will be explained in details in the next sections.

2. Related Work

Before we come to main part of this research, we need to discuss previous work conducted in this area by many other researchers that were found interesting and important for this area. These researches gave direction to choose right and the best algorithms to be compared and used in this work. In research [Stenbom, 2016], author combined census data with survey data which is about spending behavior of customers. Categorical clustering algorithm CLICKS, k-modes cluster analysis, self-organizing map with hierarchical clustering and correspondence analysis followed by hierarchical clustering were applied. Regarding the results, the study showed that individuals in urban area tend to live alone with a need to get an electronic car and use tobacco while population in rural areas tend to listen to rock music and search shopping websites. In the research [Spielman & Singleton, 2015] the authors used American Community Survey (ACS) as data for this research. Three parts of paper can be extracted. In the first one, the authors wrote about data, data preprocessing, variable extraction, how they deal with missing data and uncertainty of the data. In the second part, the authors applied algorithms and explained the details. Firstly, they used k-means algorithm with bottom-up approach, meaning using their experience and research, they set 250 clusters for k-means algorithm as bottom part of structure which is followed by Ward Agglomerative Hierarchical algorithm. Last part showed and proved their work.

In the study [Spielman & Thill, 2008], the authors followed a well-known Kohonen Self-Organizing Map in combination with some data mining techniques and Geographic Information System. Using this procedure, it is possible to construct linked maps of geographic and social space. This study shows that tracts that are neighbors on the social attribute Kohonen map could in reality be spread across different parts of the city. In the PHD thesis [Vickers, 2006], the author wrote about Census data, correlation analysis, data reduction, data quality issues, issue of Census data quality. Further, the author explained different data standardization methods from Z-score, range standardization, weighting. The following algorithms were used in this study: Ward's Hierarchical Clustering Algorithm, K-means and distance measures.

3. Materials and Methods

3.1 Data

American Community Survey (ACS) is a survey conducted in US [American Community Survey Office, 2017]. This data was downloaded from www.socialexplorer.com, It is GIS specialized company working closely with US Census Bureau. Data was preprocessed in Python programming language using Pandas, Numpy, Matplotlib and Sklearn libraries. Models were created using Sklearn machine learning library. Segments were visualized by GeoBuffer and Dingo, web based GIS platforms owned by SocialExplorer. Because of huge size of data set, just the most useful attributes were selected. Table 1 shows data set which were used for the study.

Table 1: Data set

Category	Field	Measures
Economy	Money	% of car ownership, Income (median)
	Business	Types of business (retail, manufacturing, construction)
	Commuting	Time duration to work in different ranges
Population	Race	% of White, Black, Asian, African, Native American
	Age	% of age distributions from 0 to 85
	Family	% of single family, with children, married couples
	Education	% of high, professional and college degree schools
Environment	Density	Population Density
	Housing	Owner/Renter, home values, vacancy, age of building
	Stability	Migration within a year from same or other cities

3.2 Methods

Demographic segmentation is probably the most used by companies and researchers. Many companies want to reach specific population. Usual variables are age, sex, income, family size, race, nationality, occupation etc. This type of segmentation can be used in almost every industry today. Example is mobile industry where different types of cars are made for people with different income, age, sex, family size etc.

3.2.1. K-Means algorithm

K-mean is one of the most common, famous and simplest clustering algorithms that belong to centroid model of clustering algorithms [Hartigan, 1975]. It has been proposed by James MacQueen in 1967 but first idea of this kind of algorithm was proposed by Stuart Lloyd in 1957 [Lloyd, 1982], but it was not published soon. Today, sometimes it is called as Lloyd's algorithm in computer science area [Steinley, 2004].

K-means algorithm has several advantages and disadvantages such as [Ward, 1963]:

- Easy to implement.
- Can produce tighter clusters than hierarchical clustering algorithms.
- It performs faster than hierarchical algorithms when we have large number of variables.
- Results of k-means is easy to interpret.

Disadvantages:

- Complex and difficult to choose number of clusters.
- Choosing initial seed for clusters have big impact on final result.
- Data usually need to be standardized and algorithms performs poorly when it is not sensitive to outliers.

3.2.2. Agglomerative Hierarchical Clustering

Agglomerative hierarchical clustering algorithm is “bottom-up” approach where each point is started to merge from bottom where each point represents one cluster [Sembiring et al., 2012]. These points are connected with another point forming another cluster and this cluster is assigned with another point and we go like that until only one point is left which is the top cluster. The exact procedure for assigning points is following. Firstly, we assign each object as a cluster. Than calculate distances between each cluster. Than from calculated numbers we need to construct distance matrix. Find pair of clusters with shortest distance. Merge paired points and create new point (cluster) from them. Than evaluate distances from newly created clusters and update the matrix. Repeat all these steps until we are left with a single point [Kaufman & Rousseeuw, 1990].

Advantages:

- It represents clusters in a much better and informative way than many other algorithms. From dendrogram which can be created, we can investigate and find something that could not be easily found in centroid algorithms.
- It is easy to implement.

Disadvantages:

- Not created and suitable for large datasets.
- Starting points have huge impact on final result / cluster
- It is quite sensitive to outliers
- When point is merged with another point, it is not possible to undo or reassign that point again with some other point.

4. Results

In this research, we did clustering analyze using ACS data. Since data set was huge we choosed just some of the attributes like age, ethnicity, family structure, age, ect. We used 2 different algoritms namely as K-Means algorithm and Agglomerative Hierarchical Clustering algorithm. As A result, we could separate ACS population to 8 segments. After detailed exploration of 8 segments, the most important information were extracted. Eight segments were named as following:

- A. Extremely wealthy, urban and educated older people
- B. Wealthy, urban male-male couples
- C. Asian, 30 years and over with high income
- D. Well established mid-income families
- E. High educated, urban, single family attached
- F. Low income single family & kids, rural area
- G. Hispanic/Latino middle income, newer homes
- H. Diverse, middle income

Following tables show some of index values for specific number of variables that are important. Index number of 100 represents national mean of the specific variable. Having 200 index value means double of national mean while having 50 states for half of the national mean. Blue color indicates higher index value while orange value indicates lower index value compared to national mean.

Table 2. Education variables index

A	20	24	51	205	350
B	29	30	58	198	315
C	42	40	66	188	270
D	77	68	88	145	165
E	66	56	78	164	207
F	131	123	104	62	50
G	81	78	95	131	138
H	80	97	107	107	99
	High School	High School	Some College	Bachelor Degree	Prof Degree

In Table 2. Group A can be found as most educated among all the other groups since it has low index for less than high school variable meaning just a few people have not finished high school. In the same time, group A have highest index of professional degree variable meaning a lot of professors and highly educated people live in this segment. Group B follows the same path as Group be but slightly different having indexes more towards national average. Most uneducated group is group F having half of the national average professional degree, while having 131 index for less than high school (meaning a lot of school dropouts). Most diverse group, having mix of all kinds of people is group H.

Table 3. Race and ethnicity variables index

A	107	12	14	297	44	118
B	101	27	26	319	58	135
C	98	34	30	329	71	134
D	93	71	48	219	124	150
E	91	43	37	354	102	161
F	96	144	146	34	96	79
G	102	62	63	135	123	130
H	107	74	81	74	89	86
	White	Black	America Indian	Asian	Hispanic Latino	Not Citizen

Table 3. shows Race and ethnicity variables. Group A contains slightly more White people and three times more Asian people than as it is in US. Group E has highest index for Asian people even though all six group from A to F have high index value of Asian people. Group F has highest index for Black and American Indian people while in the same time the smallest index for Asians. Group F is the largest group and tracts are located mainly in middle part of the US, while Asian people are located usually at East (California, Washington) and West coastline (New York, Massachusetts). Connecting Table 5 and 6, we can see that Asian people

are highly educated. If we also look at “No Citizen” variable in Table 6, we can see high number of people that are not citizens. We can conclude that in this segments, we have people coming from Asian (China, South Korea, India) coming to study in the US. White people are the most spread around the US.

Table 4. Family structure variables index

A	38	124	184	62
B	45	109	379	138
C	48	113	231	104
D	70	110	136	107
E	60	112	176	111
F	129	88	68	90
G	75	111	122	108
H	87	106	96	104
	Kids Single Moms	Married Couples	Male-Male Couples	Female-Female Couples

Table 4. shows family structure of US population according to Segments that were made. We have four variables in this tables. The highest index value belongs to “Male-Male couples” in Group B, having index of 379, which means almost four times more than the US national average for this variable. Also, Group A has high value of this variable while in the same time having the smallest index of “kids single moms” variable. If we look at Table 11, we can see high index value of “85 years and more” for male population. It means that Group A contains high number of really old people who live without children and female population. Group F has highest value of “kids and single moms” and lowest value of “married couples”. If we connect these two variables with wealth, we can see that wealth of people is highly correlated with family structure. If a person is not wealthy, it is more likely not to have marriage or other relationship.

Table 5. Commuting variables index

A	243	263	74	87	88	110	109	111	113	126	109	123	104
B	339	381	69	77	85	100	107	118	130	143	129	130	99
C	259	349	70	78	84	92	99	113	126	150	142	153	110
D	134	224	72	83	88	94	97	109	108	127	127	158	146
E	206	317	69	79	83	91	92	112	114	142	138	169	137
F	94	52	119	109	105	99	94	93	88	80	84	77	85
G	85	117	81	91	95	101	105	106	109	117	112	119	117
H	66	57	96	100	102	103	107	99	106	100	97	89	91
	No Car	Public Transport	Commute 5-9	Commute 10-14	Commute 15-19	Commute 20-24	Commute 25-29	Commute 30-34	Commute 35-39	Commute 40-44	Commute 45-59	Commute 60-89	Commute 90+

Table 5. shows index for commuting variables. From “No Car” and “Public transport”, we can recognize urban and suburban areas where public transportation is available. Group B has highest index value for not possessing a car and using public transportation. Also, all fifth groups from A to E use public transportation more than national average user. It can be related to age of people who live in these areas (Group A has high value of 85 and more males, meaning they are not capable of driving a car). Groups C, D and E drives from 60-89 minutes to their job giving us information that they probably live in suburban area. Group F, G and H

have low index value for no car and public transport, meaning they mostly have cars and live in urban area where they do not have possibility to use public transportation. These variables can be used for urban planning, development of emergency and evacuation planning, forecasting future energy consumption and needs.

5. Conclusion

Creating geodemographic market segmentation is really interesting project which can be of real usage in marketing. Using K-means and Hierarchical clustering algorithm are sufficiently enough to make good geodemographic market segmentation. K-means was shown as one of the best clustering techniques. Furthermore, to mix clustering algorithms and combining the power of K-means and Hierarchical algorithms was a good choice and gave the best results.

Thus, when people choose where to live, they will know the geodemographic characteristics of the regions beforehand and choose the region that suits them best. At the state level, as the needs of the regions (health services, agriculture, transportation, mobility, safety and security, economic situation) can be determined more clearly, policies can be developed accordingly.

In the study, 8 clusters were obtained by using machine learning algorithms and the characteristics of the members of these clusters were determined. In addition, algorithms and working methods used to create clusters are explained.

REFERENCES

1. American Community Survey Office, (2017). 2016 ACS Summary File Technical Documentation, Reference Guide: https://www2.census.gov/programs-surveys/acs/summary_file/2016/documentation/tech_docs/2016_SummaryFile_Tech_Doc.pdf (last accessed: 05.09.2018).
2. Hartigan, J. A., (1975). Clustering Algorithms. Wiley series in probability and mathematical statistics. John Wiley & Sons.
3. Kaufman, L., and Rousseeuw, P. J., (1990). Finding groups in data: An introduction to cluster analysis. New York: Wiley.
4. Lloyd S. P., (1982). Least Squares Quantization in PCM, IEEE Transactions on information theory, vol. IT-28, no. 2.
5. Sampson, R. J., Morenoff, J. D., and Gannon-Rowley, T., (2002). Assessing “neighborhood effects”: Social processes and new directions in research. Annual Review of Sociology 28 (1): 443–78.
6. Sembiring, R. W., Zain, J. M., Embong, A., (2012). A Comparative Agglomerative Hierarchical Clustering Method to Cluster Implemented Course, Journal of Computing, volume 2, Issue 12.
7. Steinley, D., (2004). Standardizing variables in k-means clustering. In Classification, clustering, and data mining application. Springer, Berlin 53–60.
8. Stenbom, G., (2016). Geodemographic segmentation in market research. KTH Royal Institute of Technology, School of Engineering sciences, Stockholm.
9. Spielman, S. E. and Singleton, A., (2015). Studying Neighborhoods Using Uncertain Data from the American Community Survey: A Contextual Approach, Annals of the Association of American Geographers. 105:5, 1003-1025.
10. Spielman, S. E. and Thill, J. C., (2008). Social area analysis, data mining, and gis. Computers, Environment and Urban Systems. 32(2):110-122.
11. Ward, J., (1963). Hierarchical grouping to optimize an objective function. Journal of the American Statistical Association, 58(301):236-244.
12. Vickers, D., (2006). Multi-level integrated classifications based on the 2001 census. PhD thesis, University of Leeds, Department of Geography, Leeds, UK.

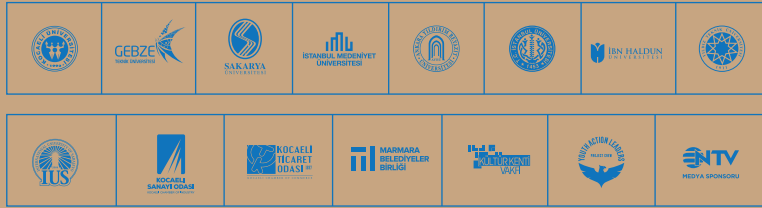

URBANIZATION

AND HAPPY CITY

KARTEPEZIRVESI.COM